

Diputació
Barcelona

Sèrie Urbanisme i Habitatge

1

La utilització temporal dels buits urbans

Direcció: Manu Fernández i Judith Gifreu

Diputació
Barcelona

Sèrie Urbanisme i Habitatge

Aquesta publicació col·lectiva pretén contribuir a repensar el buit urbà. Els usos temporals són una resposta a la crisi, però expressen també una manera nova de fer ciutat en la qual la societat és la gran protagonista, mitjançant la participació i la creativitat. S'analitzen els espais en desús amb la perspectiva del «mentrestant», amb un ampli recorregut que inclou el pensament urbanístic, el marc normatiu, la governança i les visions sectorials i dels agents. El treball integra reflexió acadèmica, pràctiques ciutadanes i polítiques públiques.

La utilització temporal dels buits urbans

Direcció: Manu Fernández i Judith Gifreu

Direcció:

Manu Fernández

Investigador i consultor en polítiques urbanes. Ciutats a escala humana

Judith Gifreu

Professora titular de dret administratiu. Universitat Autònoma de Barcelona

Coordinació:

Oficina Tècnica d'Estratègies per al Desenvolupament Econòmic

Gerència de Serveis de Promoció Econòmica i Ocupació

Àrea de Desenvolupament Econòmic Local

Diputació de Barcelona

1a edició: octubre de 2016

© de l'edició: Diputació de Barcelona

© dels textos: els autors

Producció: Gabinet de Premsa i Comunicació
de la Diputació de Barcelona

Composició: gama, sl

ISBN: 978-84-9803-753-1

Índex

Presentació	11
Mercè Conesa i Pagès	
Introducció	13
Manu Fernández	
Els usos temporals i els espais buits. Respostes a la crisi o formes noves de fer ciutat?	17
1. L'ideal de permanència	18
Peter Bishop i Lesley Williams	
1.1. Urbanisme temporal: causes i condicions	31
1.2. Conclusió	50
1.3. Referències	51
1.4. Webs	54
2. El buit urbà i la ciutat interrompuda: per una geografia urbana dels temps morts	55
Francesc Muñoz	
2.1. La inesperada redescoberta de l'espai buit urbà	56
2.2. El buit urbà: de l'absència a l'estetització	57
2.3. Els paisatges del buit urbà i la creació d'un cànon estètic	59
2.4. Els atributs del buit urbà: ambigüitat i contradicció	62
2.5. Ambigüitat: el buit urbà i la natura impredecible de la ciutat	63
2.6. Contradicció: el buit urbà i la natura indiferent de la metròpoli	65
2.7. El buit urbà avui: èxit actual d'una imatge antiga	67
2.8. El buit urbà a la ciutat sense «temps morts»	68
2.9. Referències	71

3.	Estratègies per a l'ús temporal d'espais	74
	Alison Killing	
3.1.	El negoci de l'ús temporal d'espais	76
3.2.	Una situació financera ideal	77
3.3.	Canning Town Caravanserai	79
3.4.	Aconseguir millors acords al principi	82
4.	Les seduccions de l'urbanisme temporal	84
	Mara Ferreri	
4.1.	La màgia de l'ús temporal dels espais	85
4.2.	Londres auster i més enllà	86
4.3.	Connectivitat urbana «sota demanda»	89
4.4.	Mentrestant	90
4.5.	Els temps de salvar la ciutat	91
4.6.	Referències	94
	El marc normatiu de l'activació temporal dels buits urbans	96
5.	Urbanisme temporal, dret a la ciutat i marc estatal de les polítiques urbanes	97
	Luciano Parejo Alfonso	
5.1.	L'anomenat urbanisme temporal i el dret a la ciutat	97
5.2.	El marc legal estatal de la legislació d'ordenació territorial i urbanística	103
5.3.	Referències	116
6.	Règim jurídic dels usos i les obres provisionals als buits urbans	117
	Carles Pareja Lozano	
6.1.	La regulació urbanística dels buits urbans	117
6.2.	Tipus de sòls en què s'admet la implantació d'usos i obres provisionals	118
6.3.	Naturalesa i abast dels usos i les obres provisionals	122
6.4.	Procediment i requisits de l'autorització provisional	124

7.	L'activació de la temporalitat urbana com a paradigma d'una gestió adaptativa i participativa	127
	Judith Gifreu Font	
7.1.	Els dèficits del model urbanístic espanyol i la reactivació temporal de buits urbans a través de fórmules dinamitzadores i inclusives	127
7.2.	La utilització dels buits urbans en la normativa urbanística com a resposta a la lentitud en el desenvolupament de la ciutat	131
7.3.	El <i>quantum</i> de la provisionalitat	137
7.4.	Els projectes d'activació temporal dels buits urbans no es limiten a la provisionalitat urbanística	138
7.5.	La necessària millora de la gestió dels buits urbans	140
7.6.	Referències	142
	La governança de l'urbanisme temporal	145
8.	L'urbanisme auster i la ciutat improvisada	146
	Fran Tonkiss	
8.1.	Planificar en situacions d'austeritat	147
8.2.	Planters i claudicacions: urbanisme intersticial	150
8.3.	Urbanisme millorat? Temps, ús i valor	152
8.4.	La ciutat possible	155
8.5.	Referències	159
9.	L'activació temporal dels buits urbans: palanca d'innovació als governs locals	161
	Carles Baiges Camprubí	
9.1.	Un millor urbanisme	162
9.2.	Un govern més relacional	164
9.3.	Institucionalitzar els canvis	165
9.4.	Dues consideracions finals	167
9.5.	Referències	169
10.	I si «mentrestant» creem institucions comunitàries? Els buits urbans com a oportunitat	172
	Helena Cruz Gallach i Rubén Martínez Moreno	
10.1.	Relacions pragmàtiques, relacions conflictives	173

10.2.	Els límits institucionals del «mentrestant»	177
10.3.	Qui s'institucionalitza?	180
10.4.	Conclusions	182
11.	Nous paradigmes de les transformacions urbanes: espais de gestió ciutadana	184
	Diego Peris	
11.1.	Tot per la praxi	184
11.2.	Un context d'oportunitat	185
11.3.	Alguna cosa més que un simple hort	186
11.4.	Antecedents i normalització de polítiques públiques: llums i ombres	187
11.5.	Els riscos d'institucionalitzar processos extitucionals	189
11.6.	El repte de la innovació de les polítiques públiques i els nous models de gestió d'allò públic	189
	Visions sectorials de l'urbanisme temporal i els espais buits	192
12.	Activació d'espais buits, les claus d'una oportunitat per a l'economia urbana	193
	Ramon Marrades Sempere	
12.1.	Espais activats: processos urbans versus plans urbanístics	193
12.2.	Impacte urbà de l'activació d'espais buits	196
12.3.	Proposta d'indicadors d'avaluació	198
12.4.	Per no concloure	199
12.5.	Referències	200
13.	El valor del buit. Una investigació universitària sobre el potencial del Madrid Central	201
	Belén Hermida, Carlos Lahoz, Carlos Martínez-Arrarás i José Antonio Blasco	
13.1.	Madrid amaga un tresor	201
13.2.	La renovació de la ciutat heretada	202
13.3.	L'estudi sobre el Valor del Buit	203
13.4.	Primeres conclusions sobre el Madrid Central	208
13.5.	Avançament sobre la resta d'àmbits	208

14.	La utilització temporal dels buits urbans. Entre la temporalitat i la permanència: reptes d'un nou urbanisme	209
	Xavier Matilla Ayala	
14.1.	El temps en la intervenció en la ciutat	209
14.2.	La crisi dels instruments d'intervenció urbanística	210
14.3.	L'absència de model de desenvolupament	213
14.4.	La intervenció en els buits urbans: un camí obert cap a una nova cultura de la intervenció en la ciutat	214
15.	Estratègies innovadores per a la reactivació de locals comercials buits: el cas de Vilassar de Mar	218
	Isabella Longo i Francesc Muñoz	
15.1.	Presentació	218
15.2.	Introducció. Ciutat i comerç: una nova agenda per a la resiliència de les ciutats	219
15.3.	Els locals comercials buits a Vilassar de Mar: metodologia de diagnosi i avaluació del seu potencial d'activació	223
15.4.	Avaluació de l'estat i el potencial d'avaluació dels locals comercials buits: conclusions	229
15.5.	Estratègies d'activació dels locals comercials buits de Vilassar de Mar: propostes d'innovació i creativitat comercial	233
15.6.	Referències	237
16.	L'activació dels buits urbans com a estratègia de desenvolupament local	238
	Oriol Estela, Jordi Boixader i Xavier Boneta	
16.1.	Introducció	238
16.2.	La necessitat de repensar el desenvolupament local	240
16.3.	L'oportunitat econòmica dels espais buits	243
16.4.	La importància de l'escala local	245
16.5.	Tipologia d'actuacions	246
16.6.	La temporalitat com a condicionant de la rendibilitat	248
16.7.	Els reptes	249

17.	Ciutats musicals. La música i l'aprofitament d'espais en desús com a eina de desenvolupament socioeconòmic	252
	Jordi Puy i Azucena Micó	
17.1.	Cultura, música i desenvolupament	252
17.2.	Espais i equipaments buits: oportunitats per a la música	252
17.3.	Les ciutats musicals	253
17.4.	Referències	262
17.5.	Webs	262
	Les visions dels agents	264
18.	La utilització temporal dels buits urbans	265
	Jordi Pont i Gassó	
18.1.	El rol del polític	265
19.	El control de la legalitat	269
	Aurora Corral García	
20.	L'espai del tècnic municipal: El Pla BUIITS com a símptoma	274
	Laia Torras	
21.	Complexitat i facilitació en la negociació urbana	278
	Paisaje Transversal	
21.1.	La negociació urbana	279
21.2.	Participació i transversalitat	280
22.	ZAWP, una visió des de sota estant i cap endins	283
	Ruth Mayoral	
	Recursos per a l'activació dels buits urbans	288
23.	La Diputació de Barcelona i el suport als ens locals en l'activació dels buits urbans	289
24.	Referències bibliogràfiques generals, webs i altres materials d'interès	291
24.1.	Llibres	291
24.2.	Webs	292
24.3.	Articles	293

Presentació

Referir-se a la crisi econòmica en passat, tot i alguns indicadors generals favorables que conviden a pensar que l'anem deixant enrere, no és possible des d'una perspectiva política de responsabilitat. L'evidència és tossuda: les elevades taxes d'atur i el gran nombre de famílies en situació de vulnerabilitat als nostres municipis indiquen que encara som lluny de recuperar els nivells desitjables de benestar i desenvolupament.

Més enllà de l'impacte que ha tingut sobre la vida de les persones, la crisi ha modificat també el paisatge urbà i ha deixat una empremta física en molts dels nostres pobles i ciutats en forma de buits urbans. I són precisament aquests buits urbans, el que representen i els reptes que ens plantegen el tema que aborda aquest treball. Uns buits urbans que prenen la forma de solars, d'equipaments sense ús o infrautilitzats, de botigues tancades, de locals o antigues infraestructures a l'espera de nous usos o d'un futur millor.

És un fet que, malgrat que no es tracta d'un fenomen nou, tant els buits urbans com les formes d'urbanisme temporal que se'n deriven han entrat de cop a l'agenda de la majoria de governs locals els darrers anys. Per això la Diputació de Barcelona ha iniciat un procés de reflexió interna, amb la participació de diferents àrees i serveis, amb l'objectiu d'oferir idees, recursos i suport a tots els ajuntaments interessats a activar —o reactivar— els seus buits.

Aquest llibre demostra prou bé que no es tracta simplement d'una qüestió física o urbanística; els buits urbans són també una problemàtica amb evidents implicacions socials i econòmiques, que genera elevats costos i problemes als ajuntaments, però que, alhora, els planteja grans oportunitats. Perquè és evident que l'activació dels buits urbans s'està convertint, cada cop més, en una manera econòmica, flexible, adaptativa, ràpida, apoderadora i democràtica d'optimitzar els recursos públics i de donar resposta a moltes necessitats ciutadanes.

Les mateixes paraules que dominen aquesta reflexió —*temporal, men-*

trestant, tàctic, efímer...— es refereixen a un cert canvi de plantejament, a una manera d'entendre i de fer ciutat que situa les persones i els veïns al centre del discurs i que defuig els grans projectes per centrar-se en una escala d'actuació més humana. Més enllà de la seva concreció física en el teixit urbà, els buits ens parlen també d'activitats que podrien acollir i que no hi són, de potencialitats que es podrien activar, de serveis, de xarxes i d'agents socials amb voluntat de coresponsabilitzar-se, de persones, en definitiva, que els donarien vida. Fer revifar aquests espais buits constitueix, doncs, un repte social per als pobles i les ciutats, i dibuixa un llarg camí per recórrer en clau de desenvolupament local.

Aquest llibre posa també sobre la taula la necessitat que els ajuntaments i les administracions públiques experimentem i posem en pràctica noves formes de treballar i de relacionar-nos amb la ciutadania, noves formes que apel·len, de manera especial, als governs locals. És per això que la Diputació de Barcelona ha assumit un paper actiu en aquest debat, perquè entenem que afecta una de les funcions que tenim com a govern de segon grau, desenvolupar una profunda reflexió política en clau de territori, un territori al qual servim i que necessita aquesta visió àmplia i de conjunt: la del govern supramunicipal. Aquesta reflexió l'hem de fer, per força, connectant el món acadèmic i els centres de producció de coneixement i d'innovació amb les necessitats dels ens locals, i generant anàlisis que puguin inspirar o orientar polítiques públiques locals per donar resposta a les problemàtiques que els ajuntaments tenen plantejades.

En definitiva, aquest llibre defensa una nova manera de mirar els nostres pobles i ciutats, i també una nova manera de planificar-los i de gestionar-los. Els representants dels governs locals hem d'entendre que el repte dels buits urbans va més enllà del simple sorgiment d'una manera creativa i més econòmica de continuar transformant els municipis. Metàfora i evidència física de l'efecte de la crisi als nostres barris, els buits urbans es poden convertir, gestionats amb audàcia, en autèntics espais d'oportunitat on poder fer efectiu el tan anhelat dret a la ciutat. Aprofitem-los.

MERCÈ CONESA I PAGÈS

Presidenta de la Diputació de Barcelona

Introducció

És fàcil recordar-se de tant en tant del començament d'*Història de dues ciutats*, el fantàstic llibre de Charles Dickens, i, encara que potser ja és un lloc comú massa citat, no podem evitar pensar en aquestes paraules quan situem el context en el qual sorgeix aquest llibre: «Era el millor dels temps i era el pitjor; era l'edat de la saviesa i la de la ximpleria; era l'època de la fe i l'època de la incredulitat; l'estació de la Llum i la de les Tenebres; era la primavera de l'esperança i l'hivern de la desesperació; tot se'ns ofería com a nostre i no teníem absolutament res; anàvem tots directament al Cel, tots ens precipitàvem cap a la direcció contrària». Temps de polítiques d'austeritat i temps de canvis polítics, dos processos en els quals s'insereix el curs que ha donat origen a aquest llibre.

Anys de polítiques d'ajustament, retalls i protestes socials han marcat les polítiques urbanes, però també han fet emergir moviments urbans nous i florir dinàmiques que reclamen un temps nou per a les persones i per al municipalisme. El curs «La utilització temporal dels buits urbans», organitzat per la Diputació de Barcelona juntament amb el Consorci de la Universitat Internacional Menéndez Pelayo-Centre Ernest Lluc, al novembre del 2014, se situava en aquest escenari amb l'objectiu d'analitzar les pràctiques urbanes i transitòries des d'una perspectiva crítica.

La qüestió de la permanència i la temporalitat de l'urbanisme i les ciutats és una tensió constant. Peter Bishop, un dels conferencians i autor d'un dels capítols d'aquest llibre, va insistir a entendre els projectes temporals o de reclamació transitòria de la ciutat com una qüestió pròpia de l'ús de les ciutats en qualsevol de les seves èpoques. Ja sigui en forma d'adaptacions *ad hoc*, d'ocupacions, d'usos informals, d'activitats fugaces o de reclamacions pràctiques de l'espai públic, la ciutat és una successió d'actes i projectes que adapten la materialitat de la ciutat a les necessitats. Tanmateix, l'interès renovat per les pràctiques urbanes que busquen l'activació d'espais i recursos urbans de signe diferent per dotar-los d'activitat més o menys transitòria ens apunta a dues realitats actuals: l'existència de

buits i ruïnes com a resultat de la crisi econòmica i el floriment de l'activisme urbà a l'entorn d'espais de conflicte i amb l'aspiració de reclamar la capacitat d'organització col·lectiva per a l'eixamplament del dret a la ciutat i el dret a la infraestructura de la ciutat.

Tots dos processos han confluït en una nova generació de projectes urbans que, des de diferents perspectives, formes d'organització, relació amb les institucions o motivacions, estan explorant els límits de la possibilitat d'introduir usos temporals per a espais al limbe d'una expectativa d'ús que no compleixen. La proliferació, als darrers temps, de projectes que apelen a la reutilització més o menys transitòria d'espais, edificis o equipaments al caire d'unes expectatives planificades no complertes ha construït una celebrada tendència urbana. De límits porosos i emparentada amb conceptes connexos (des de l'urbanisme tàctic a l'ocupació), la utilització temporal de buits urbans s'ha estès com a pràctica urbana amb objectius de contestació i reclamació, amb vocació d'espectacularitat i performativa o fins i tot com a resposta institucional, tot acollint d'aquesta manera models d'intervenció, finalitats i models de gestió i finançament de signe molt diferent.

La proposta del curs i el seu resultat en forma d'aquesta publicació partia de dues inquietuds. D'una banda, el reconeixement de projectes i actituds respecte de la cura de la ciutat construïda de projectes que (i els seus protagonistes) ara semblen gaudir del favor de l'agenda institucional, quan, fins fa poc temps, durant la fase expansiva anterior a la crisi, van ser vistos com a *outsiders*. Sorgeix d'aquesta manera una hipòtesi de partida: ara que no hi ha diners per a les grans inversions a la ciutat, aquesta proliferació podria ser tan sols una resposta d'urgència i no un qüestionament profund de les dinàmiques que realment fan ciutat. D'altra banda, volíem aprofitar l'oportunitat de plantejar críticament algunes contradiccions presents en aquest context d'iniciatives tan diverses. Aquesta aposta es manifesta en contribucions que en uns casos atenen qüestions pràctiques a l'hora de donar suport o impulsar aquest tipus d'iniciatives, incloent-hi tant perspectives jurídiques com visions sobre els models de sosteniment de la gestió d'aquest tipus de processos, però que en altres casos remetent a interrogants més profunds. Ens trobem davant d'un llibre que vol desbordar la fase celebrativa per situar des de l'experiència de projectes concrets i des dels seus diferents agents (activistes socials, productors culturals, col·lectius d'arquitectes i altres professionals relacionats amb la ciutat, gestors polítics i tècnics...) alguns elements crítics sobre el significat d'aquesta dinàmica de la reutilització temporal d'espais a la ciutat.

Aquestes preguntes raonables estan presents al llarg del text, però aquí podem apuntar-ne algunes: el maneig de la incertesa de projectes urbans amb una clara vocació d'aportar valor social però que es desenvolupen en condicions inestables; el risc de desenvolupar aquests projectes en condicions de precarietat professional perquè puguin ser l'única forma d'accedir a l'activitat dels seus implicats; l'equilibri entre l'eixamplament de la capacitat i la iniciativa ciutadana davant la retirada de les institucions públiques a l'hora de donar resposta a les necessitats socials; derivat d'això anterior, els límits entre l'acció autònoma i l'espontaneïtat inherent a molts d'aquests projectes i la pulsio per institucionalitzar com a forma de dignificació, de domesticació o de control, segons els casos; la capacitat real de les institucions per transformar els seus procediments, la seva cultura i els seus principis de funcionament per entendre i compassar les transformacions socioculturals que hi ha darrere d'aquestes pràctiques; el risc de convertir aquestes pràctiques en entreteniments i no en mitjans per buscar canvis més profunds, estables i estratègics en la forma de fer ciutat i transcendir així allò que és local i anecdòtic; derivat d'això anterior, la distància entre les pràctiques concretes i la seva capacitat d'incidir en l'urbanisme vigent i les polítiques públiques; les condicions que s'han de construir per poder aprofitar l'emergència d'aquestes pràctiques per obrir un debat no dicotòmic i constructiu entre els diferents interessos i posicions implicades; etc.

No s'egoten aquí els debats de fons presents en aquest escenari. Les diferents contribucions incloses en aquesta publicació tracten de situar-se en contradiccions d'aquesta mena. El primer bloc de capítols, aportats per Peter Bishop, Francesc Muñoz, Alison Killing i Mara Ferreri, navega entre la contextualització i la justificació de l'interès renovat pels usos transitoris a la ciutat, i les limitacions conceptuals i pràctiques de diferents experiències. D'altra banda, el bloc dedicat als aspectes jurídics, tot i que pot semblar de caràcter tècnic per la seva naturalesa, implica un acostament realista i propositiu alhora a una qüestió que moltes vegades ha estat arraconada en aquests debats malgrat ser un element absolutament substancial. El bloc de contribucions dedicat a l'esfera de la governança intenta ser una exploració sobre el significat d'aquest tipus de projectes en termes d'apoderament comunitari, tot tenint presents els interrogants sobre el risc d'exploació de l'austeritat, la precarietat i la tensió entre l'acció cívica, allò que és públic i els béns comuns urbans. Aquestes contradiccions es troben presents en el que hem denominat les visions sectorials de l'urbanisme transitori, un conjunt d'articles que, sense ànim de ser exhaustiu, vol oferir una mirada a la vinculació de la transitorietat urbana amb altres dinàmi-

ques com les noves formes de promoció econòmica local, l'urbanisme o les pràctiques artístiques a l'espai públic.

La major part d'aquestes contribucions estan fetes des de l'experiència en primera persona dels seus autors o des de l'acostament pràctic a dinàmiques d'aquesta mena. S'uneixen així a l'últim bloc de continguts, centrat específicament a il·lustrar d'una manera realista la lectura que tipologies d'agents diferents fan de la seva participació en projectes d'aquest tipus. Hi trobem les incerteses, les conviccions i les pistes per explorar en quina direcció pot avançar la ciutat transitòria per contribuir a un eixamplament de la ciutat com a espai de possibilitats.

MANU FERNÁNDEZ

Investigador i consultor en polítiques urbanes.

Ciutats a escala humana

**Els usos temporals
i els espais buits.
Respostes a la crisi
o formes noves
de fer ciutat?**

1. L'ideal de permanència¹

Peter Bishop i Lesley Williams

The Bartlett School of Architecture

*I met a traveller from an antique land
Who said: «Two vast and trunkless legs of stone
Stand in the desert. Near them on the sand,
Half sunk, a shattered visage lies, whose frown
And wrinkled lip and sneer of cold command,
Tell that its sculptor well those passions read
Which yet survive, stamped on these lifeless things,
The hand that mocked them and the heart that fed.
And on the pedestal these words appear:
“My name is Ozymandias, King of kings:
Look on my works, ye Mighty, and despair!”
Nothing beside remains. Round the decay
Of that colossal wreck, boundless and bare,
The lone and level sands stretch far away».*

Percy Bysshe SHELLEY,
Ozimàndies (1818)²

1. És un extracte del llibre *The Temporary City*, publicat el 2012 per Routledge. Les còpies del llibre estan disponibles a Routledge i es poden sol·licitar a la major part de les llibreries i *online*.

2. Traducció extreta de Viquipèdia: Vaig conèixer un viatger d'un antic país / que va dir: «Dues vastes cames de pedra sense tronc / s'aixequen al desert. Prop d'elles, a la sorra, / mig soterrades, reposa un rostre destrossat. El seu semblant, / els seus llavis arrugats, el seu fred gest de domini i menyspreu / confirmen que el seu autor va comprendre aquestes passions / que, gravades en pedres inerts, sobreviuen / a la mà que va saber copiar-les amb menyspreu / i al mateix cor que les va alimentar. / Cisellades sobre aquestes coses sense vida / prou va llegir el seu escultor les passions que encara sobreviuen / la mà i el cor d'aquell qui les sustentà. / I apareixen al pedestal aquestes paraules: / “Em dic Ozimàndies, rei de reis. / Contempla les meves obres, tu, poderós i desespera.” / Res roman. Al voltant de la decadència / d'aquesta immensa ruïna, il·limitada i despullada / s'estén llunyana la sorra solitària». SHELLEY, P. B. *Miscellaneous and posthumous poems of Percy Bysshe Shelley*. Londres: W. Benbow, 1826.

El tema central d'*Ozimàndies* és el declivi inevitable de totes les persones i els imperis que van construir, per molt poderosos que haguessin estat llavors, i l'ideal impossible de permanència.³ Papes i emperadors somien en un llegat il·lusori, però arreu les seves obres ja són pols. Les ciutats, els pobles i els barris han estat sempre entitats dinàmiques que viuen i moren reflectint els grans moviments socials, polítics i econòmics del moment.

Tanmateix, la recerca de la permanència guia moltes de les nostres eleccions. Volem aconseguir «resultats duradors» o trobar «solucions permanents» o «amor etern», assolir «compromisos inviolables», invertir els nostres estalvis en fons d'inversions *permanents* i aconseguir una regeneració *sostenible*. Per a la majoria de persones, la noció de permanència comporta una sensació de seguretat i de protecció contra el risc i els vents de canvis. Hi ha una certa crítica implícita en el curt termini; les solucions que es qualifiquen com a *temporals* es consideren secundàries davant d'altres visions més permanents. Però no ens enganyem a creure que aquest món és permanent. En realitat, l'única certesa que hi ha és que tot canvia. Tota la vida es fonamenta en un cicle de naixement, creixement, mort i descomposició. Fins i tot l'espècie humana mostra pocs signes que deixi una empremta permanent al planeta.

Per a moltes persones que viuen a Orient, el concepte d'impermanència està profundament arrelat culturalment. Tant en el budisme com en l'hinduisme, la naturalesa impermanent de la vida i el canvi és una veritat de l'existència indiscutible i inevitable. Ja que els fenòmens condicionats són impermanents, aferrar-s'hi pot esdevenir la causa de sofriments en el futur. Acceptar la naturalesa canviant de la sorra del temps és un pas necessari en el camí cap a l'estabilitat i la pau interior. Filòsofs com Heràclit i Aristòtil es van interessar per la noció d'impermanència i d'eternitat, però aquest tipus d'ensenyaments no van arrelar en la cultura occidental. Occident pot assenyalar la naturalesa canviant de la vida, però segueix mantenint la creença que és possible trobar un centre de seguretat en aquest cercle d'impermanència i imagina que, malgrat que el món és incert, es pot controlar i donar-li una base material.

Tanmateix, per a grans sectors de la població mundial, la «permanència» és un ideal inassolible. La pobresa urbana sovint es caracteritza per viure en un entorn físic temporal i en un estat d'incertesa extrema i desafiament. L'experiència urbana en la majoria dels països desenvolupats, fora dels nuclis urbans establerts, de les noves zones residencials o de les noves zones comercials, està formada, en gran manera, per estructures i activitats temporals i infraestructures sovint inadequades i improvisades. Paradoxal-

3. <<http://en.wikipedia.org/wiki/Ozymandias>>.

ment, mentre que l'experimentació amb els usos temporals d'espais es troba a l'avantguarda creativa de la planificació urbana en molts països desenvolupats, una part del treball més innovador que s'està desplegant a les ciutats dels països en desenvolupament explora mecanismes per imbuir la transitorietat de la permanència. A les favelas de Rio de Janeiro, per exemple, la iniciativa Morar Carioca busca organitzar i integrar districtes temporals a la ciutat mitjançant la dotació d'una nova infraestructura.⁴ A les economies en procés de desenvolupament d'Àsia, en canvi, el creixement de les ciutats freqüentment està dirigit per plans mestres patrocinats pel Govern utilitzant capital estatal o del sector privat. El creixement exponencial de Bombai o Xangai, per exemple, ha conduït a la liquidació a l'engròs de districtes que podrien considerar-se temporals per la seva naturalesa, i han estat reemplaçats per una ciutat de carrers, places, centres comercials i blocs de pisos amb un grau d'electrificació molt elevat. Aquesta mena de canvis en el desenvolupament són clarament paral·lels al creixement de les ciutats europees i nord-americanes en el segle XIX i començaments del segle XX.

La història està plena d'exemples de ciutats poderoses que van ser temporals: Troia, Pompeia, Cartago i Babilònia. I fins i tot així tendim a assumir que avui les ciutats són diferents i que les obres contemporànies, com que són construïdes amb plans racionals i en la creença en un ordre mundial estable, perduraran i crearan un llegat permanent. Tanmateix, els desastres naturals i provocats per l'home continuen buidant les ciutats. És probable que Beichuan, a Sichuan, la Xina, al final sigui abandonada després dels terratrèmols del maig del 2008, mentre que Prípiat, a Ucraïna, es va buidar després del desastre nuclear de Txernòbil. Les ciutats han estat abandonades quan els recursos naturals que les sustentaven s'han exhaurit, quan els ferrocarrils o les carreteres les van defugir o les noves infraestructures, com les preses, en van fer necessària l'expropiació.

El periodista polonès Ryszard Kapuściński proporciona un exemple clar de la impermanència de les ciutats en guerra en la descripció que fa dels darrers dies del domini portuguès a Angola el 1975.⁵ Quan torna a Lisboa, el Govern deixa de banda totalment la colònia. L'MPLA i l'Unita estan a punt de caure sobre la capital, Luanda, i els colons portuguesos, quan s'adonen que no hi ha futur, es preparen per marxar en massa. L'única activitat econòmica és la construcció de milers de caixes d'embalatge de fusta. A poc a poc, una ciutat de fusta emergeix a l'empara de la foscor. Els colons empaqueten les seves pertinences. Embalen el mobiliari. Desmun-

4. Vegeu referències al final de l'article: PHILLIPS, T., 2010.

5. Vegeu referències al final de l'article: KAPUŚCIŃSKI, R., 2001.

ten les cuines, els lavabos i els electrodomèstics. Despullen les cases de dalt a baix fins a deixar tan sols les parets. Gradualment, la ciutat és desmantellada, empaquetada i apilada en fileres uniformes al port. Després, les caixes d'embalatge són carregades en vaixells que naveguen més enllà de l'horitzó per no tornar mai més. Districtes sencers de Luanda han estat eliminats; una ciutat desapareguda espera els conqueridors. Més tard, segons ens expliquen, les caixes d'embalatge de fusta troben un nova vida en poblats miserables de barraques al voltant de Lisboa.

Això no obstant, en molts casos, les ciutats no són abandonades completament, però se sobreposen nous estrats i les antigues ciutats treuen el cap per totes bandes entre l'estructura moderna. Generalment, les estructures supervivents són edificis grandiosos (amfiteatres, estadis i edificis religiosos enormes), o infraestructures (muralles defensives, carreteres i subministraments d'aigua), o els vestigis de propietats de terres o límits del terreny. Els noms dels carrers i dels barris també es tornen permanents. Sovint aquests elements es mantenen com una empremta que encara avui dóna forma a les àrees urbanes, ja sigui perquè es tractava d'una inversió tan important que es manté «bloquejada» o perquè s'han gravat tan profundament a la terra que la seva forma roman integrada. A Lucca, l'empremta de l'antic amfiteatre romà del segle I dC és clarament distingible en la tranquil·la Piazza dell'Anfiteatro, que allotja uns quants cafès i un mercat ocasional. La City de Londres, el seu centre financer, encara està definida en gran part pel contorn de la ciutat romana, i a dins encara hi perdura el traçat medieval dels carrers. Aquestes petites parcel·les de terreny

© Peter Bishop

segueixen definint l'empremta dels nous i alts edificis comercials, forçant-los a adoptar una forma arquitectònica diferent de, per exemple, les oficines de Canary Wharf, on la *tabula rasa* permet soleres òptimes.

Hi va haver un moment en què moltes ciutats europees estaven formades, com les ciutats africanes o llatinoamericanes actuals, en gran part per una complexa superposició d'estructures i usos temporals d'espais. Els líders cívics i els patrons van establir o van facilitar la construcció de les infraestructures essencials: els edificis administratius i religiosos, les grans avingudes i les places. Aquesta armadura després era omplerta pels usos quotidians que es desenvolupaven en una confusió i diversitat naturals a una escala acceptable. Els grans edificis de l'Església o de l'Estat es consideraven permanents, però l'estructura de la vida quotidiana era essencialment temporal. Els mercats del carrer, els tallers, els comerços i els habitatges (especialment els dels pobres) conviuen en un entorn no regulat en gran part. En definitiva, les capes de legislació successives en els àmbits de la planificació, la construcció, la prevenció d'incendis i la salut pública han actuat per «solidificar» aquesta mena d'estructures transitò-

© Google Earth 2011, Tele Atlas, Data SO, NOAA, US Navy NGA, GEBCO

ries. Tendim a oblidar que aquest tipus de reglamentació és sobretot un fenomen del segle xx i pot ser que no representi necessàriament un paradigma durador.

El Regne Unit, com molts països a Europa, posseeix una llarga història de controls legals sobre la construcció d'edificis, que han tendit a produir nivells més grans de capital invertit i una major permanència. Ja al segle xii es van introduir controls sobre la grossària de les parets mitgeres, la situació de les latrines i l'ús de teulades de palla.⁶ Més endavant, el Gran incendi de Londres va deixar pas a controls sobre la construcció d'edificis de fusta i sobre l'amplada apropiada dels carrers per actuar com a tallafocs. La primera normativa moderna de construcció britànica es va introduir el 1965, i des de llavors diverses modificacions i revisions han ampliat el seu abast per assolir tots els aspectes relacionats amb el disseny d'edificis. El seu objectiu principal és garantir que tots els edificis siguin sòlids i segurs, però també dificulten que es construeixin estructures més temporals.

La legislació urbanística del Regne Unit ha tingut l'efecte de solidificar les zones urbanes de manera similar. Una sèrie de normatives de l'era victoriana ja havien tractat d'abordar els problemes sanitaris de la Revolució Industrial (famílies que vivien amuntegades, contaminació atmosfèrica pels focs de carbó, absència d'un sistema de clavegueram, aigua per al consum contaminada i malalties). Amb el canvi de segle, una nova legislació va introduir controls sobre el disseny dels habitatges i va permetre l'enderrocament d'habitatges precaris.⁷ El final de la Segona Guerra Mundial va conduir al consens que era necessària una planificació integral. Els usos del sòl van ser fixats de manera eficaç el 1948.⁸ A partir d'aquí el canvi d'ús del sòl seria controlat i es requeriria un permís de construcció per a la majoria de projectes. D'aquesta manera, la planificació actua com el guardià del valor del sòl perquè permet el desenvolupament. I inevitablement actua com un fre per al canvi i l'experimentació.

Tot i que es pot dir que el sistema de planificació ha reemplaçat els usos temporals de les terres amb concessions semipermanents per cada parcel·la de terra del Regne Unit, la legislació de conversió d'edificis ha portat aquest procés un pas més enllà, quan ha tractat de conservar o de

6. <<http://www.buildinghistory.org/regulations.shtml>> [consulta: 13 desembre 2010].

7. <<http://planninghelp.cpre.org.uk/planning-explained/history-of-the-planning-system/public-health-reform-1800s>> [consulta: 13 de desembre de 2010].

8. <<http://planninghelp.cpre.org.uk/planning-explained/history-of-the-planning-system/town-planning-in-the-1900s>> [consulta: 13 desembre 2010].

protegir, aparentment indefinidament, les zones històriques, les façanes dels edificis i, fins i tot, els detalls interiors. La legislació ha tornat il·legal la demolició o l'alteració d'un edifici «catalogat» per la seva «arquitectura especial o d'interès històric» sense consentiment, i ha estès aquesta protecció a edificis dins d'àrees de conservació.⁹ Les zones cobertes per aquesta protecció han augmentat ràpidament. El 2010 hi havia 373.892 edificis catalogats a Anglaterra.¹⁰ I el nombre d'àrees de conservació va passar de 3.500 el 1977 a més de 9.600 el 2010, i actualment, més d'un milió i mig d'edificis estan sota el control de la Llei de patrimoni. I al Regne Unit no tan sols preservem edificis, sinó també objectes. Molts trets urbans que probablement es consideraven quelcom temporal quan van ser construïts, com ara cabrestants, cabines telefòniques, bústies de correus, amarradors, abeuradors per a cavalls, aparadors i fins i tot vorades, actualment són conservats.

Tal com ha assenyalat l'escriptor Dan Cruickshank, a Occident la primordialitat és la materialitat dels edificis.¹¹ Fins i tot les pedres són considerades testimonis de la nostra història. Tanmateix, aquesta percepció no és universal. A l'Àsia i a Orient, no se centren tant en l'aspecte material d'un edifici, sinó en l'aspecte espiritual i en l'indret on està situat. A la Xina, els edificis tradicionals són reconstruïts constantment de la manera originària. Al Japó, els temples sintoistes poden ser renovats cada vint anys, i tot i així són venerats com a estructures tradicionals. A la nació budista de Bhutan, sovint es fa difícil distingir les noves estructures de les antigues. Al Regne Unit, en canvi, venerem les pedres, la materialitat, en comptes de la naturalesa espiritual d'un lloc.

És indubtable que el valor del patrimoni arquitectònic és extremament alt i que contribueix significativament a la qualitat de vida, a la vitalitat econòmica, a l'orgull cívic i fins i tot a la indústria turística.¹² Això no obstant, la conservació s'ha convertit en una «vaca sagrada» britànica que s'ha desenvolupat amb molt poques crítiques o anàlisis. Avui dia la seva posició no és rebutada en absolut. Mentre que una recerca a Google de termes com «conservació d'edificis al Regne Unit» (en anglès) dona com a resultat mig milió d'enllaços, és molt difícil localitzar enllaços que ofereixin una «valoració», «avaluació» o «crítica». Es tracta, efectivament, d'una

9. Vegeu referències al final de l'article: PEARCE, M.

10. De fet, subestima el nombre d'edificis individuals (ja que pot incloure una filera de 50 cases adosades), i l'English Heritage dona una xifra aproximada de 500.000 propietats individuals.

11. Vegeu referències al final de l'article: CRUICKSHANK, D., 2010.

12. Vegeu referències al final de l'article: English Heritage, 1999.

© Clara Bacou

permanència imposada artificialment. Es desconeix del tot l'impacte a llarg termini que tindrà en l'habilitat de renovar grans zones de les ciutats que ara es troben detingudes en el temps, o en la velocitat de renovació del teixit urbà fora de les zones històriques o, de fet, en els usos temporals d'espais.

L'exposició de l'arquitecte Rem Koolhaas per a la Biennal d'Arquitectura de Venècia el 2010, Cronocaos, va ser un dels desafiaments explícits al creixement aparentment il·limitat de la conservació als darrers anys.¹³ L'exposició indicava que «les ambicions cada vegada més grans de preservació impliquen que el lapse de temps entre la construcció i l'imperatiu de preservar s'ha erosionat». Quan es va introduir la legislació per primera vegada el 1882, es tractava de preservar estructures històriques, però el 1983 s'havia estès a estructures de tan sols 30 anys d'antiguitat: «Efectivament, hi ha un ritme d'acceleració creixent en el qual l'arquitectura és declarada un element de permanència». A partir d'aquí, Koolhaas extrapola que el pas següent, la preservació futura, presumiblement predefinirà l'estat d'un edifici com un monument fins i tot abans que s'hagi manifestat físicament. Com a resposta, Koolhaas va presentar una teoria de l'oposat,

13. <<http://www.an-architecture.com/2010/09/preservation-omaamo-at-venice-biennale.html>>.

no sobre què cal conservar, sinó sobre què cal sacrificar, eliminar i abandonar: «Les propietats que representen una absència de geni humà creatiu són un exemple típic d'un tipus d'edifici, conjunt arquitectònic o tecnològic o panorama que il·lustren etapes insignificants de la història de la humanitat; contenen fenòmens sintètics deplorables o àrees de saturació hiperdesenvolupades i d'insignificança estètica».

Un procés paral·lel de control legislatiu ha comportat que les formes temporals d'habitatge propiciades pels ocupes, els nòmades i les comunitats *new age* s'hagin vist afectades per una pressió cada cop més gran. El moviment ocupa posseeix una llarga tradició a Anglaterra i les ocupacions il·legals encara són un delictes civil en comptes de penal i es regeixen per una legislació que es remunta a l'any 1381. Tanmateix, governs successius han tractat de canviar la situació, i el ministre de Justícia del Regne Unit va anunciar el 2010 que pretenia convertir l'ocupació il·legal en un delictes penal.¹⁴ Els nòmades han tingut un paper molt important en la història europea en proporcionar música, espectacles, fires, circs, històries, productes i serveis i mà d'obra estacional. Tanmateix, pel fet d'existir als límits de la societat establerta, desapareixen la sospita i l'afany de les comunitats «permanents» i dels governs pel control. Tot i que al Regne Unit es requereix als ajuntaments que proporcionin espais per als gitanos, el compliment ha estat irregular. La Llei de justícia penal (en anglès Criminal Justice Act), del 1984, ha fet que des de llavors sigui un delictes penal aparcar una caravana o un vehicle similar en qualsevol terreny sense el consentiment del propietari del terreny. Aparentment es pretenia que els nòmades adquirissin les seves pròpies terres, sol·licitessin permisos i s'«assentessin», però a la pràctica ha estat molt complicat aconseguir els permisos. Això també ha limitat les activitats de moltes comunitats *new age* en potència, com ara Tinker's Bubble, que desitja viure la bona vida en els límits de la societat establerta.¹⁵

No són tan sols els sistemes regulatoris els que tracten d'afavorir estructures o activitats més permanents. Algunes activitats temporals tenen una dinàmica interna que les condueix a convertir-se en permanents. A uns quants ocupes que van ocupar habitatges buits durant la dècada de 1960 i 1970 finalment se'ls va concedir la tinença dels habitatges, en aquest

14. «Empty Property: Protect and Survive, Experts' practical advice on safeguarding your investments from squatters and damage». *Property Week* en col·laboració amb Aviva. <<http://www.propertyweek.com/free-white-paper-empty-property-protect-and-survive/5011294.article>> [consulta: 21 gener 2011].

15. Vegeu referències al final de l'article: WARD, C., 2004.

© Peter Bishop

cas a causa del temps llarg que hi van residir, i s'han convertit en membres respectats de la comunitat local. Alguns dels habitatges prefabricats, aixecats com un pedaç per solucionar l'escassetat d'habitatge després de la guerra, han perdurat fins avui. Els motius en aquest cas són la inèrcia, la manca de recursos o, irònicament, perquè «les cases prefabricades» es van fer populars gràcies als que hi vivien. Algunes de les poques cases prefabricades que romanen actualment han estat «catalogades» pel Patrimoni

anglès.¹⁶ Altres estructures, com el London Eye o, fins i tot, la Torre Eiffel, que es pretenia que fossin temporals, han perdurat a causa de la seva popularitat i han esdevingut monuments icònics. Nombrosos jardins comunitaris arreu del món, que van ser permesos temporalment gràcies a intenses campanyes públiques, també s'han tornat permanents. Amb freqüència és el suport popular el que ha garantit que no resulti avantatjós políticament eliminar-los. La por que pugui ser difícil eliminar les activitats temporals és una de les raons per les quals avui alguns propietaris de terrenys hi són reticents.

Les activitats temporals no són quelcom nou: sempre hi hagut forats i nínxols al paisatge urbà que han estat utilitzats transitòriament com a aparcaments, emmagatzematge, abocadors de ferralla i mercats benèfics. Pot ser que aquestes activitats siguin vistes com a marginals, però són una part vital de l'economia urbana.

El Regne Unit i molts altres indrets posseeixen una llarga tradició d'experiments en l'ús temporals de terrenys. Tanmateix, als darrers anys les activitats temporals han prosperat i han atret cada cop més l'interès com a «fenomen» de desenvolupament per part dels acadèmics, com també dels mitjans de comunicació. Se suggereix que les activitats temporals tinguin un paper important fins i tot a la ciutat moderna. Al Regne Unit han aparegut amb una certa regularitat a la premsa nacional articles sobre la nova onada de *pop-ups* i d'activitats «mentrestant» durant els últims dos o tres anys.¹⁷ Per exemple, Andy Beckett, en un article per a *The Guardian*, va escriure:

«A les esquerdes que els promotors han deixat enrere, hi ha una contratendència que funciona. Es pot veure en el moviment de jardineria de guerrilla i en el *boom* dels festivals musicals; en la moda de les botigues *pop-up* temporals, els restaurants i els cinemes en espais urbans buits; en els artistes que ocupen establiments en desús als carrers principals, des de Durham a Margate; en la sobtada aparició i popularitat a Londres de les taules de ping-pong a l'aire lliure, i en la multitud de gent que va fer cua l'últim estiu a Edimburg per veure les esborronadores instal·lacions artístiques nocturnes al normalment seriós jardí botànic de la ciutat.»¹⁸

16. Vegeu referències al final de l'article: WALKER, P., 2011.

17. Vegeu referències al final de l'article: COCHRANE, K., 2010.

18. Vegeu referències al final de l'article: BECKETT, A., 2010.

© Peter Bishop

A Londres, revistes com *Time Out* actualment publiquen sovint referències sobre botigues, restaurants i cinemes *pop-up*.¹⁹ L'urbanisme temporal ja no es troba confinat als marges del pensament professional. Al març del 2010 l'Architecture Foundation (amb el suport de Design for London) va organitzar un simposi de tres dies que explorava el paper que els usos d'espais temporals i provisionals podria tenir en el futur de l'est de Londres després del Jocs Olímpics del 2012.²⁰ D'una manera semblant, el New London Architecture va organitzar una exposició a Londres el 2010 titulada «Pop-up city: Ideas for Reusing Vacant Urban Sites» (és a dir, 'La ciutat *pop-up*: idees per reutilitzar espais urbans desocupats').²¹ La revista *Property Week* també ha llançat una campanya, *Site Life*, per a la reutilització temporal d'espais buits i, en col·laboració amb propietaris d'espais en desús grans, ha organitzat diversos concursos per buscar idees per a l'animació temporal. El 2011, el Royal Institute of British Architects, juntament amb Design for London, va organitzar una exposició de tres dies i una conferència sobre usos temporals d'espais i

19. Vegeu referències al final de l'article: LUKOWSKI, A., 2010.

20. Vegeu referències al final de l'article: WAINWRIGHT, O., 2010.

21. <[http://www.newlondonarchitecture.org/exhibition.php?id=153&name=Popper cent20Upper cent20City](http://www.newlondonarchitecture.org/exhibition.php?id=153&name=Popper+cent20Upper+cent20City)>. Exposició del 24 de març al 6 de maig de 2010. [Consulta: 11 juny 2010].

com planificar-los. Avui Internet allotja un creixent nombre de pàgines web que registren o donen suport als usos d'espais temporals, efímers i experimentals.

Sabem que la ciutat mai no és un estat final, sinó que evoluciona constantment. Trobem proves d'això pertot arreu al nostre voltant. Els estrats històrics de les ciutats coexisteixen en un ric mosaic d'estils arquitectònics contrastats. De vegades, aquestes estructures històriques estan ben integrades a la vida i les funcions de la ciutat moderna; d'altres, el seu entorn està present en el disseny dels carrers actuals, i de vegades també semblen incongruentment encallades en el seu teixit. Aquesta ciutat en quatre dimensions és la realitat, tot i que gran part del pensament urbanístic segueix sent estrictament tridimensional. Les autoritats municipals continuen buscant solucions permanents finals i tracten de planificar per a un estat final. Els processos de planificació estratègica cada cop són menys adequats per al ritme del canvi urbà modern i deixen zones en un curiós limbe mentre són elaborats. Sovint els plans es tornen obsolets fins i tot abans de ser publicats, mentre que diàriament el control del desenvolupament perpetua categories d'ús que són inflexibles i inadequades per a aquests temps de canvis continus.

En la planificació i el disseny de les ciutats, generalment es considera que les activitats temporals representen una època de crisi o un fracàs del desenvolupament. Se n'ha analitzat poc el paper, la importància o les característiques fonamentals. La transitorietat rarament és vista com una característica explícita i vital de les ciutats o com un component clau de creixement i regeneració. Malgrat això, en les esquerdes en el morter, les activitats temporals floreixen.

Sembla que molts pensaments i idees aparentment nous sorgeixen d'una diversitat de fonts suposadament diferents amb estranyes coincidències. La idea que és necessari prestar més atenció a les activitats i fases de desenvolupament temporals ha sorgit d'una manera similar des de diverses direccions alhora. És clar que és possible que la nova onada d'activitats temporals sigui tan sols una moda passatgera que s'esvaeixi un cop el valor innovador hagi disminuït. Però també hi ha la possibilitat que representi un canvi més transcendental en l'ús dels terrenys i edificis amb implicacions més profundes per a les polítiques i pràctiques urbanes. Per això, una de les qüestions clau és per què hi ha aquest interès creixent pel potencial dels usos temporals d'espais avui dia.

1.1. Urbanisme temporal: causes i condicions

El sociòleg polonès Zygmunt Bauman sosté que als darrers quaranta o cinquanta anys hem passat d'una fase que ell denomina modernitat «sòlida» a una altra de «líquida».²² La modernitat «sòlida» estava basada en la creença que era possible aconseguir un «món perfecte totalment racional». El canvi era vist com quelcom temporal i únicament calia adquirir prou informació, coneixement i habilitats tècniques per construir un món que no necessités més canvis. La modernitat sòlida comportava eliminar les incògnites i les incerteses a través del control de la naturalesa i de la creació de burocràcia, normes i reglaments jeràrquics. Tots aquests mecanismes de control intentaven acabar amb les inseguretats personals fent que els aspectes caòtics de la vida humana semblessin ben organitzats i familiars. Les estratègies, com ara continuar l'experiència precedent i acumulada, tenien sentit en un món de canvis relativament lents.

Bauman manté que avui dia hem passat a una fase de modernitat «líquida», una fase que, com els líquids, «no pot mantenir la seva forma durant molt de temps». Ja no creiem que alguna vegada s'aconseguirà un estat de perfecció: el canvi es troba aquí per quedar-se, com una «condició permanent de la vida humana». Això implica una ambivalència creixent i alguns sentiments d'incertesa. El pas global de modernitat sòlida a líquida ha fet que els individus s'enfrontin a una sèrie de desafiaments nous. Les formes i les institucions socials ja no disposen de temps suficient per solidificar-se i ja no poden servir de marc de referència per a projectes de vida a llarg termini, així que els individus han de trobar altres maneres d'organitzar les seves vides. En comptes d'això, es veuen obligats a encadenar una interminable sèrie de projectes a curt termini que potser no encaixen amb el tipus de seqüència per a la qual s'apliquen conceptes com ara «carrera» i «progrés» d'una manera efectiva. És una forma de «nomadisme» en el qual els individus flueixen a través de la vida com si fossin turistes, canviant de lloc, de feina, de parella i de valors. La modernitat líquida es caracteritza per la incertesa, el risc continu i la confiança canviant. En allò que avui podem confiar, demà potser no. Aquestes vides fragmentades requereixen que els individus siguin flexibles i adaptables; que estiguin constantment disponibles i disposats a canviar de tàctiques amb poca antelació, a abandonar compromisos i lleialtats i perseguir oportunitats segons la seva disponibilitat actual. Conseqüentment, podem especular que en un món com aquest cal suposar que les iniciatives temporals de tota mena floriran.

22. Vegeu referències al final de l'article: BAUMAN, Z., 2004.

1.1.1. Incertesa

Sens dubte, hi ha una creixent incertesa a l'entorn de les condicions polítiques, econòmiques i mediambientals que fa temps que havíem assumit que eren inviolables. A escala global, als darrers vint anys més o menys, especialment des de la caiguda del Mur de Berlín i del final del comunisme, hi hagut un canvi fonamental en la manera de veure el món. El món s'ha tornat més fluid; les grans potències ja no s'embranquen en conflictes oberts tal com van fer durant bona part del segle xx. L'eliminació d'aquestes barres ha acabat amb moltes de les incerteses polítiques de la nostra era, fins i tot amb la idea que hi pot haver un consens. L'escalfament global, els desastres naturals, com el tsunami que va arrasar les costes de l'oceà Índic el 2004, l'huracà que va devastar Nova Orleans el 2005, els terratrèmols que van colpejar Haití i Xile el 2010, o Japó el 2011, han contribuït a l'aparició de la sensació que les estructures fetes per l'home, fins i tot el mateix gènere humà, són més fràgils i temporals del que havíem assumit.

Paral·lelament, la crisi financera del 2007 ha debilitat de manera significativa la nostra fe en el creixement perpetu. A causa de l'especulació i de la sobrevaloració de les accions en un *boom* econòmic global, el qual també va ser vist com a permanent, la crisi es va desencadenar per una manca de liquiditat del sistema bancari dels Estats Units i va estar a punt de causar un esfondrament financer global. Avui dia encara se'n senten els efec-

© Paul Storrie courtesy of Victoria Lee

© Peter Bishop

tes. Ha portat al col·lapse de grans institucions financeres, al rescat financer de bancs per part de governs nacionals i a grans pèrdues als mercats borsaris d'arreu del món. A Europa i Amèrica del Nord, grans empreses han fet fallida, la riquesa dels consumidors s'ha vist reduïda i el mercat immobiliari s'ha esfondrat en moltes zones i ha deixat pas a desnonaments, execucions hipotecàries i desocupació generalitzats. Els governs i els bancs centrals han respost amb estímuls fiscals, polítiques d'expansió monetàries i rescats institucionals sense precedents, però encara hi ha riscos considerables per a l'economia mundial. Com a resultat, la fe en l'habilitat del capitalisme liberal global per proporcionar un creixement i una prosperitat constants ha minvat considerablement.

Avui, les seqüeles de la crisi financera empitjoren pels efectes que tenen en la solvència creditícia dels governs. Islàndia, Grècia, Portugal i Irlanda van haver de ser rescatats financerament malgrat la introducció de rigoroses mesures d'estalvi que van delmar la inversió pública. Gran Bretanya, Espanya i altres països han respost amb la reducció radical dels seus pressupostos governamentals, incloent-hi molts dels que impulsa-ven el desenvolupament urbà, la regeneració, les infraestructures i les obres públiques. Actualment, les autoritats municipals han d'adaptar-se a aquestes condicions d'incertesa també amb retalls massius dels seus pressupostos. Tanmateix, a la pràctica, les tàctiques adaptatives dels ciutadans i de les empreses generalment són molt més flexibles. I és aquí on l'urbanisme temporal proporciona una sortida per a la innovació i l'experimentació.

1.1.2. Vacuïtat

Des de la dècada del 1960, enormes àrees de l'oest d'Europa i d'Amèrica del Nord han quedat inutilitzades per culpa de la reestructuració industrial. La dissolució de la Unió Soviètica a la dècada del 1990 va tenir un impacte similar, fins i tot encara més dramàtic, a l'est d'Europa. La pèrdua d'indústries tradicionals, com ara la minera, la tèxtil i la de l'enginyeria, ha provocat vastes àrees de terrenys buits en algunes zones urbanes. Les noves tecnologies comporten que els productes se subministrin quan es necessiten i eliminen la necessitat de disposar de grans magatzems al centre de les ciutats. Actualment, la major part dels ports tradicionals tenen grans zones de terreny en desús, sovint a prop del centre de les ciutats, perquè l'augment de l'ús de contenidors i d'expedicions més grans ha traslladat aquest tipus d'operacions aigües avall. En altres indrets, la suburbanització i els centres comercials fora de les ciutats han creat una força centrífuga

que ha deteriorat els usos i la lògica econòmica que fa temps mantenien la unitat dels centres de les ciutats.

La reestructuració econòmica afecta les ciutats de moltes maneres diferents, algunes de les quals són força extremes. Segons un estudi de la Comissió Europea, de 220 ciutats europees de grans i mitjanes proporcions, el 57 % de les ciutats i el 54 % de les grans zones urbanes van perdre població entre els anys 1996 i 2001. En aquesta llista s'inclouen 22 ciutats alemanyes, 19 ciutats italianes, 11 ciutats britàniques i 5 ciutats espanyoles.²³

Algunes de les raons per a aquesta reducció són la suburbanització de ciutats satèl·lit, el declivi econòmic en ciutats industrialitzades estructuralment febles i els canvis demogràfics profunds. En algunes zones, tots aquests factors se solapen. Als Estats Units, el declivi industrial i el desenvolupament suburbà en ciutats com Buffalo, Detroit, Cleveland i Pittsburgh han «buidat» els centres urbans i han deixat enormes zones de terrenys desocupats. Herron, quan escriu sobre la muntanya russa demogràfica a Detroit i el consegüent augment massiu de la quantitat de terrenys buits, sosté que representa una actitud d'«un sol ús» amb relació a les ciutats, que constitueix una característica particular de l'urbanisme americà.²⁴ Herron suggereix que, a causa de la combinació d'una democràcia individualista i de la ràpida propagació de la cultura urbana, la ciutat mai no ha estat vista com un dipòsit valuós de la civilització a Amèrica. Com a resultat, la història d'Amèrica és una «exposició de diversos segles de traçat i retraçat, com si la terra a la qual es van enfrontar els nouvinguts fos un Estat en blanc, renovable indefinidament, amb l'objecte de projectar qualsevulla que fossin les propostes que semblessin millors en aquell instant. I tot allò que s'interposava en el camí era reduït al no-res».²⁵ De la mateixa manera, Villagómez sosté que: «La creació d'espais residuals irrelevants ha arribat a un punt tan extrem a Amèrica del Nord que la il·lusió inicial de tenir recursos materials il·limitats s'ha traduït en un sistema de valors que fomenta, i exigeix legalment, un ús del sòl de baixa intensitat».²⁶

Avui, uns quants experts consideren que la contracció pot ser un component estructural permanent del desenvolupament urbà.²⁷ En conseqüència, un conjunt d'investigacions importants s'ha posat en marxa per estudiar les opcions per enfrontar-se a l'abandonament que afecta les ciu-

23. Vegeu referències al final de l'article: COMISSIÓ EUROPEA, 2007.

24. Vegeu referències al final de l'article: HERRON, J., 2010, p. 63-86.

25. Vegeu referències al final de l'article: HERRON, J., 2010, p. 72.

26. Vegeu referències al final de l'article: VILLAGÓMEZ, E., 2010.

27. Vegeu referències al final de l'article: BEAUREGARD, R., 2009.

tats. Alguns dels programes més interessants estan experimentant amb el paper i el potencial dels usos temporals del sòl.²⁸

Pot ser que els espais continuïn buits durant més temps del que els propietaris dels terrenys o les autoritats públiques desitjarien per raons diverses. Les grans proporcions de la zona poden ser esglaiadores i requerir un llarg procés de desenvolupament. La vacuïtat pot coincidir amb un desplomament en el mercat immobiliari en el qual la demanda per a l'ús final previst sigui baixa. Fins i tot en el cas que hi hagi demanda, la contaminació del terreny o els requisits per a la conservació d'edificis poden convertir el desenvolupament en complex o poc econòmic, o els costos de proporcionar infraestructures poden ser prohibitius. Alguns investigadors postulen que l'augment continu de l'espai vacant arreu del món pot ser el resultat d'una rotació més gran actualment dels usos dels terrenys, d'un «funcionalisme accelerat»²⁹ i de «cicles d'utilització cada cop més curts».³⁰ Malgrat que hi ha poques evidències estadístiques que hi donin suport, els edificis semblen estar previstos, més que mai, per satisfer una exigència del mercat i per ser abandonats a mesura que les circumstàncies canvien. Cada cop més els espais són vistos com un factor de costos per dret propi; els que no obtenen el «rendiment» requerit podrien ser tancats. El capital és molt flexible quant a canviar de situació. Tal com diu Temel: «Les exigències d'una economia capitalista accelerada [...] estan renyides amb la immobilitat dels béns seents».³¹ Temel manté que els usos temporals alliberen «el sòl com a mitjà de producció dels grillons de la permanència», ja sigui com a «ús intermedi que possibilita la seva utilització en temps d'inactivitat improductius» o mitjançant la «conversió de tots els usos en temporals per principi, ja que el mercat exigeix que cada ús deixi pas al següent ús més productiu».

Sigui quina sigui la causa dels immobles vacants, la disponibilitat immediata d'espais vacants pot ser important per permetre que es consolidin les iniciatives temporals i que floreixin en les circumstàncies adequades. Els espais vacants representen tant un buit temporal com espacial entre els usos nous i els antics, i els usuaris temporals tendeixen a seleccionar els espais que són poc interessants per als inversors immobiliaris en un moment

28. Shrinking Cities International Research Network (SCI RN), llançat el 2004 per l'Institute of Urban and Regional Development a la Universitat de Califòrnia. Berkeley coordina investigacions comparatives globals sobre el fenomen.

29. Vegeu referències al final de l'article: KOHOUTEK, R., 2006.

30. Vegeu referències al final de l'article: ARLT, P., 2006.

31. Vegeu referències al final de l'article: TEMEL, R., 2006.

determinat. Un dels efectes immediats de la crisi financera del 2008 va ser la retirada de la inversió del mercat immobiliari. Arreu d'Amèrica i a la major part d'Europa, els projectes de desenvolupament van ser interromputs i els projectes van ser reprogramats, replantejats o simplement abandonats. Una conseqüència significativa de l'actual desplomament del mercat immobiliari al Regne Unit, que no ha passat en anteriors crisis immobiliàries, és que els propietaris han superat la resistència tradicional vers les iniciatives temporals i, sorprenentment, estan *iniciant* plans d'ús temporal d'espais.

Un altre impulsor de l'ús temporal d'espais al Regne Unit ha estat l'augment constant de la quantitat de superfície de sòl comercial vacant als centres de les ciutats. Un estudi recent de 700 municipis i ciutats del Regne Unit, fet per l'empresa d'investigació Local Data Company, va descobrir que el 13 % dels comerços estaven vacants al final del juny del 2010.³² Molts investigadors de la propietat immobiliària prediuen que una elevada proporció d'unitats vacants mai no tornarà a ser un comerç tradicional. El Govern ha contestat fomentant una flexibilitat més gran en l'ús d'aquest tipus d'unitats comercials especialment per a iniciatives temporals. Un informe recent del comitè d'experts Policy Exchange sostenia que, amb una construcció anual de 250.000 noves llars, molt per davant dels 160.000 habitatges nous construïts de mitjana entre els anys 2000 i 2009, hi ha molts indicis que serà possible la reconversió de les propietats comercials vacants en ús residencial.³³

L'explosió de botigues i restaurants *pop-up* no es pot explicar simplement per l'excés d'unitats comercials disponibles als carrers principals de les nostres ciutats, encara que sigui molt massiu. Igualment, reflecteix les noves tendències en màrqueting, vendes i fins i tot en investigació de mercats que alhora legitimen i fomenten els usos temporals d'espais. En la recerca perpètua de noves experiències per als consumidors, hi ha una distinció significativa que s'associa amb l'exclusivitat de durada il·limitada.

1.1.3. La revolució en el treball

La revolució en el treball està canviant la manera de funcionar les organitzacions, la manera de viure de les persones i la manera com utilitzem l'espai. Un estudi dut a terme pel Chartered Management Institute prediu que en els pròxims deu anys el món laboral augmentarà el treball flexible, l'autoocupació, les organitzacions virtuals, els trobaments virtuals, la inte-

32. Local Data Company, 17 de setembre de 2010.

33. Vegeu referències al final de l'article: MORTON, A., 2011.

© Peter Bishop

gració entre vida laboral i vida personal, una major diversitat en les plantilles i més creativitat i més esperit lúdic.³⁴ Els horaris d'oficina flexibles abasten una àmplia diversitat d'opcions fora dels treballs de 9 a 17 hores a temps complet tradicionals: flexibilitat pel que fa a la situació (treballar des de casa, treball itinerant, «teletreball»), flexibilitat quant al temps (horaris de treball flexibles, treball a temps parcial, treball compartit, setmanes laborals comprimides i anualització del temps de treball) i flexibilitat amb relació a l'àmbit de treball.³⁵ Tot això ha permès a moltes empreses reduir els seus requisits de superfície útil. Els consultors empresarials de Flexibility sostenen que la majoria de taules d'oficina a la major part de les oficines realment es fan servir només un 45 o un 50 % del temps a causa dels efectes combinats de llocs vacants, vacances, baixes laborals, treball a temps parcial, reunions fora de l'oficina, cursos de formació i treball de camp.³⁶ També els empleats reclamen més flexibilitat, i els empresaris progressistes reconeixen que han de canviar els models organitzacionals per atraure o mantenir el personal d'alta qualitat. El treball flexible és avantatjós per a aquelles persones que tenen dificultats per estar en un lloc de treball fix durant tota la setmana (pares, cuidadors o persones amb discapacitats). Per a altres persones s'està convertint en una elecció de vida que els permet combinar la necessitat de guanyar-se la vida amb altres activitats que els interessin. Els investigadors han descobert que hi ha una

34. Vegeu referències al final de l'article: CHARTERED MANAGEMENT INSTITUTE, 2008.

35. <<http://www.flexibility.co.uk/flexwork/index.htm>> [consulta: 11 febrer 2011].

36. <<http://www.flexibility.co.uk/flexwork/offices/office-shrinking.htm>> [consulta: 11 febrer 2011].

correlació en tot el globus entre el temps dedicat a desplaçar-se per anar a la feina i el personal que està pensant a canviar de feina.³⁷ Normalment, el treball flexible comporta menys temps en desplaçaments, menys pol·lució i més ús de recursos locals, i pot produir molts beneficis socials i per a la salut.³⁸

El nombre de persones que treballen des de casa augmenta cada dia. Al final del 2009, el 12,8 % de la mà d'obra del Regne Unit (3,7 milions de persones) treballaven principalment a casa o des de casa: un augment del 21 % des de l'any 2001.³⁹ L'expansió del treball flexible està canviant la naturalesa de l'emprenedoria. A prop de dos terços dels treballadors que treballen des de casa són autònoms. Un estudi recent del Regne Unit va descobrir que el nombre de treballadors autònoms⁴⁰ va créixer un 20 % entre els anys 1998 i 2008 fins a prop de 4 milions de persones.⁴¹ Als Estats Units, el nombre de treballadors autònoms va augmentar de 19,8 milions a 20,7 milions entre l'any 2001 i l'any 2004, un augment del 5 %.⁴²

Actualment, els negocis des de casa contribueixen significativament a l'economia del Regne Unit, amb una facturació total de prop de 364 mil milions de lliures el 2009.⁴³ Més del 60 % de noves empreses s'inicien en domicilis particulars, és a dir, 1.400 nous negocis cada setmana. Tal com diu Anderson, l'«emprenedoria involuntària» està en ple auge com a resultat de la recessió actual.⁴⁴ La majoria de nous negocis intenten continuar sent petits i prefereixen subcontractar nous treballs en comptes de contractar personal. Per tant, la filosofia de portar un negoci des de casa i els beneficis per a l'estil de vida obtinguts en combinar la vida familiar amb la laboral són fonamentals. Anderson també sosté que les organitzacions petites tenen avantatges en situacions de canvis accelerats i d'incertesa. Són més àgils i més capaces de córrer riscos i Internet els permet col·laborar en projectes, o fer comandes, globalment, de la mateixa manera que les grans empreses. El resultat és que l'economia emergent afavoreix cada cop més

37. <<http://www.flexibility.co.uk/flexwork/general/commuters-leave-jobs.htm>> [consulta: 11 febrer 2011].

38. Vegeu referències al final de l'article: JOYCE, K., 2010.

39. Vegeu referències al final de l'article: DWELLY, T., 2010.

40. Inclou l'autoocupació, directors de societats limitades sense empleats, més treballadors autònoms que treballen a l'emparedat d'una empresa que paga IRPF (a Gran Bretanya correspon al PAYE).

41. Vegeu referències al final de l'article: KITCHING, J., 2009.

42. Vegeu referències al final de l'article: DIXON, M.

43. Vegeu referències al final de l'article: ENTERPRISE NATION, 2009.

44. Vegeu referències al final de l'article: ANDERSON, C., 2010.

les empreses petites. Aquest procés segur que s'accelerarà gràcies als nous desenvolupaments en tecnologia. Per exemple, la tecnologia d'impressió 3D té el potencial per convertir qualsevol garatge en una microfactoria i qualsevol ciutadà en un microemprenedor.⁴⁵ Permetrà que hi hagi empreses unipersonals o col·laboratives, que operin amb despeses generals reduïdes, per tal de tornar-se cada cop més competitives. Atès que el treball flexible i l'autoocupació són cada cop més habituals, el treball en si mateix està evolucionant en una seqüència de projectes temporals que són molt diversos pel que fa als àmbits que abasten i que poden operar des de diferents bases dins de la ciutat.

1.1.4. Intensitat en l'ús de l'espai

D'una manera significativa, l'inconvenient del treball des de casa, l'aïllament, s'alleugereix a través dels contactes per la xarxa i la creació de nous llocs per reunir-se i treballar, com els cafès i els centres de negocis, en augment en àrees residencials. Aquest tipus d'espais satisfan les necessitats del personal mòbil i han donat lloc a espais multiusos més grans, tant interiors com exteriors. Tot ha estat possible gràcies a la revolució en les tecnologies de la informació i de les comunicacions que han acabat amb la necessitat de treballar des d'un indret en concret i han fet que les antigues rutines en els llocs de treball siguin menys rellevants. L'impacte d'una força de treball més flexible s'està sentint físicament, amb més llocs o facilitats per permetre als treballadors «estar en contacte» o reunir-se. Com que té control sobre el seu temps, l'individu (si més no dins de l'elit urbana privilegiada) també pot *actuar* durant una jornada laboral extensa i flexible. També altres empreses que satisfan les demandes d'aquest nou usuari han d'operar flexiblement fora del cap de setmana o a les tardes, franges en les quals tradicionalment es concentrava l'entreteniment. L'impacte de la tecnologia *wi-fi* també ha difuminat els límits de la jornada de treball, tant espacialment com temporalment. Ara podem treballar o actuar a qualsevol hora des de qualsevol lloc.

Les tendències orientades al multiús afecten també molts tipus de propietats. Com un mètode per reduir despeses i com un impuls per crear centres comunitaris, les escoles s'obren a una comunitat més àmplia ja sigui fora de, o de vegades durant, el breu dia lectiu. Aquest tipus de comunitat escolar sovint organitza classes de formació per a adults i d'alfabetització, facilita sales de reunions a les comunitats i fins i tot pot proporcionar

45. Vegeu referències al final de l'article: ANDERSON, C., 2010.

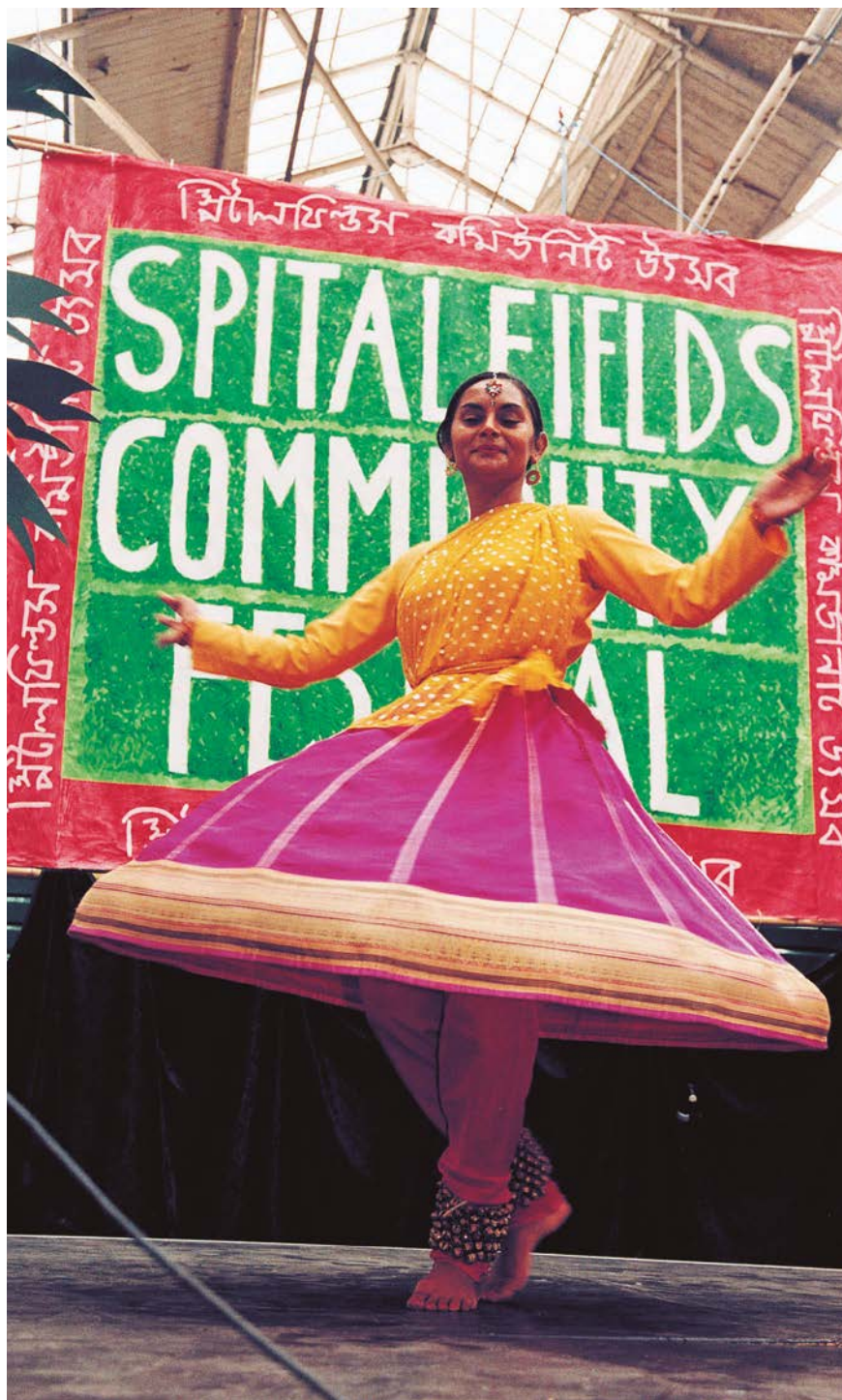
una base per a serveis com policia comunitària i serveis sanitaris i socials. Mentre que la recerca d'una sostenibilitat més gran exerceix pressió a favor de desenvolupaments més densos a les zones urbanes, aquest tipus de polítiques estan més vinculades a la intensificació de la forma construïda. Tanmateix, en el futur és possible que també abastin la intensificació de l'*activitat* i contribueixin a ampliar les oportunitats per a les iniciatives temporals.

La tendència contínua a reduir els costos operatius per aconseguir una eficiència més gran també proporciona més oportunitats per als usos temporals d'espais. Malgrat les creixents densitats de població, molts edificis disposen d'habitacions o fins i tot de plantes que estan infrautilitzades. Ja fa temps que els industrials s'han adonat que, per ser competitius, han d'organitzar els seus plans de producció en jornades de vint-i-quatre hores, durant set dies a la setmana. Igualment, el parquet borsari de les institucions financeres avui opera a qualsevol hora, tot i que en aquest cas el motiu és captar els beneficis potencials mitjançant diferents zones horàries. Contràriament, són els retalls en el finançament públic els que impulsen les autoritats a fer servir els recursos disponibles dins de les seves carteres d'immobles d'una manera més productiva per generar ingressos. Per exemple, moltes escoles lloguen els patis com a aparcament de cotxes, mercats i mercats agrícoles durant els caps de setmana i les sales d'actes poden ser llogades a corals i grups de dansa i teatre.

En teoria, les noves tecnologies podrien permetre l'ús transitori de sales buides disperses per tota la ciutat. La proposta d'estil de vida de Megahouse, Hitoshi i Masahige, imagina «habitar la ciutat sencera com si es tractes d'una casa enorme» per mitjà de l'ús d'una interfície digital per activar aquest tipus d'espais buits. Una agència s'encarregaria de gestionar el lloguer de les sales buides i d'equipar-les mitjançant un sistema de gestió centralitzat. Llavors, els membres podrien «trobar, reservar i utilitzar una sala en concret que s'ajustés als seus objectius», durant unes quantes hores o diversos mesos. D'aquesta manera, el projecte «proporciona sales en qualsevol part de la ciutat... cosa que en conjunt constituiria una "casa" per als usuaris».⁴⁶ La «casa» permetria a la ciutat esdevenir-se en una superposició d'iniciatives temporals dins un marc físic semipermanent.

Els canvis en les pràctiques laborals, les noves tecnologies i els estils de vida urbans cada cop més transitoris i mòbils es tradueixen en el fet que cada vegada més activitats es distribueixen pels carrers. D'una manera pa-

46. Vegeu referències al final de l'article: Hitoshi, A., 2010.

© John Sturrock

ral·lela, actualment els espais públics allotgen una diversitat cada vegada més àmplia d'entreteniment: art de carrer, improvisacions musicals al carrer i art en viu, festes, desfilades, mercats, curses, manifestacions, concerts, festivals, fires, circs, esdeveniments esportius, exhibicions i pistes de gel. També això reflecteix les creixents densitats de població urbana, les noves demandes dels consumidors i, en general, uns nivells d'ingressos disponibles més elevats. Al costat d'aquestes tendències, la cada vegada més dispersa composició ètnica de les ciutats ha ampliat la gamma i el nombre del que Margaret Crawford i els seus col·legues anomenen «usos quotidians».⁴⁷ Les comunitats d'immigrants amb actituds culturals diferents pel que respecta a l'espai públic i privat han aportat noves maneres de colonitzar els carrers. Mentrestant, els viatges a l'estranger i l'impacte dels mitjans de comunicació han creat una nova generació de «consumidors de ciutats» que viatgen, comparen i importen noves idees, com la cultura dels cafès del sud d'Europa.

Com a resultat, l'espai públic presenta una diversitat i una intensitat més grans d'usos, la majoria dels quals són efímers. Com a resposta a aquesta demanda, les autoritats públiques comencen a reconèixer el valor de l'espai públic i el seu munt de beneficis. És evident que hi ha un esperit més gran d'experimentació en la remodelació, per exemple, dels marges del riu Sena a París com a platges estiuenques, o la reclamació dels carrers com a espais de vianants a Times Square a Nova York. Les ciutats responen amb espai públic i estratègies culturals que s'estan convertint en part essencial de la seva planificació estratègica.

1.1.5. Contracultura i activisme

L'ús temporal d'espais també pot ser vist com una resposta a la incapacitat inherent del mercat immobiliari de satisfer determinades necessitats. Kohoutek i Kamleithner assenyalen que «hi ha nombroses activitats dins de l'espectre complet dels usos urbans per a les quals el mercat de béns seents privat disposa únicament de subministres insuficients».⁴⁸ D'una manera semblant, Merker sosté que «és tan sols per la *infravaloració* tàcita de determinades activitats (com ara jugar o menjar o socialitzar) que altres activitats (per exemple, aparcar o conduir) poden prosperar».⁴⁹ Sempre hi ha, per exemple, una demanda latent per part d'aquells que volen establir pro-

47. Vegeu referències al final de l'article: CHASE, J. L., 2008.

48. Vegeu referències al final de l'article: KOHOUTEK, R., 2006.

49. Vegeu referències al final de l'article: MERKER, B., 2010.

jectes sense rendibilitat comercial, com ara projectes comunitaris i iniciatives esportives i per a joves. Aquest tipus d'activitats tendeixen a funcionar fora o en els marges del mercat immobiliari convencional. Els marges també proporcionen una base per als que no tenen accés a capital inicial ni als mitjans per aconseguir una garantia arrendatària, cosa que els exclou del mercat de lloguer convencional. Les empreses emergents i les indústries creatives sovint necessiten espais que el mercat normal només ofereix de manera limitada o a un preu prohibitiu.

L'obra radical del poeta i filòsof americà Hakim Bey sobre les «Zones Temporalment Autònomes» (que a partir d'aquí abreviarem per les seves sigles en anglès: TAZ)⁵⁰ és considerada en general com una de les bíblies contraculturals de la dècada de 1990. Bey tracta d'incitar a la reflexió i les seves idees sobre urbanisme temporal han estat recollides per diversos autors. Tot i que molts dels seus conceptes comparteixen una certa afinitat amb les doctrines anarquistes, es desvia de la retòrica de l'enderrocament de governs. En comptes d'això, Bey explora les diferents maneres en què els individus poden experimentar la llibertat en un món que cada vegada fomenta més el conformisme i la reglamentació. Per a Bey, les TAZ constitueixen un entorn transitori que eludeix les estructures formals de control i que està ple de possibilitats socials alternatives.⁵¹ És una experiència en la qual els participants s'alliberen temporalment de les restriccions imposades pel condicionament social i les normes imperants, i experimenten en esdeveniments creatius amb nous codis de conducta. Bey veu les TAZ com uns «moments d'intensitat» que poden donar forma i sentit a la vida, o com uns reduïdes de llibertat que permeten als individus escapar de les normes de la societat establerta i instituir un regne en el qual puguin gaudir breument de llibertat plena. En definitiva, Bey sembla suggerir que, en comptes d'esperar per a la Revolució, amb una mica d'ingenuïtat es pot gaudir dels fruits de la llibertat ara mateix i revelar les veritables necessitats i anhels d'un mateix, en lloc d'estar condicionat.⁵²

Les TAZ poden adquirir un emplaçament o emplaçaments, en algun indret i en algun moment, però principalment es tracta d'una xarxa efímera de persones afins. Bey esmenta exemples de moviments contraculturals als Estats Units, les comunes de París, Lió i Marsella, i fins i tot els esdeve-

50. Vegeu referències al final de l'article: BEY, H., 2003.

51. Vegeu referències al final de l'article: PETTI, A., 2005.

52. <http://think-magazine.com/index.php?option=com_content&view=article&id=429:taz-the-temporary-autonomous-zone-by-hakim-bey&catid=1:non-fiction&Itemid=39> [consulta: 22 febrer 2011].

© Colin Hampden-White

niments urbans espontanis com el *breakdance* i el grafit.⁵³ Per a Bey, la bellesa d'aquesta mena de «rebel·lió» resideix en el seu esperit en comptes de fer-ho en la seva permanència. Aquestes zones han de ser temporals perquè l'Estat inevitablement reacciona, imposant un nou ordre i restringint la llibertat. L'apoderament real resideix en l'oportunitat de ser creatius. En la formació d'una TAZ, la informació és l'eina clau que s'escola per les esquerdes dels procediments formals. Així doncs, Internet pot proporcionar oportunitats en potència per debilitar el control de la informació, mitjançant la pirateria i, lliure de tot control polític, podria actuar com un sistema de suport que pogués permetre tot un món de zones autònomes virtuals.⁵⁴

Les idees de Bey han estat repeses per un gran nombre d'autors sobre urbanisme temporal. Urban Unlimited, per exemple, descriu la importància històrica d'allò que ells anomenen «zones lliures» (de l'anglès *free-zones*), que equiparen amb els «entorns creatius» (en anglès *creative milieu*) moderns i les TAZ.⁵⁵ Sostenen que, a través de la història, aquestes «zones lliures» han actuat com a llocs en els quals els dissidents i els lliurepensadors han trobat protecció i un espai per viure. Donen exemples, com

53. <http://think-magazine.com/index.php?option=com_content&view=article&id=429:taz-the-temporary-autonomous-zone-by-hakim-bey&catid=1:non-fiction&Itemid=39> [consulta: 22 febrer 2011].

54. <<http://madebymany.com/blog/temporary-autonomous-zone-revisited>>.

55. Vegeu referències al final de l'article: URBAN UNLIMITED, 2004.

ara les ciutats mercantils de l'oest d'Europa, aquelles que van ser fundades per colons lluny del control dels seus països d'origen a Amèrica, Sud-àfrica i l'Orient Llunyà, i els caus urbans per a refugiats (jueus, inconformistes i esclaus fugitius). Entre els exemples més moderns s'inclou l'escena ocupa d'Amsterdam i d'altres ciutats a la dècada del 1970, on «artistes, músics, dissidents i refugiats estrangers van formar una cultura dinàmica, mixta i activista». Un altre exemple, la ciutat lliure de Christiania, a Copenhaguen, una antiga zona militar que abasta 34 hectàrees, ha estat ocupada il·legalment des del 1971 com un barri autoproclamat independent amb prop de 850 residents.

Per a Urban Unlimited, aquestes zones lliures «han tingut una importància especial en els orígens de la cultura urbana, l'expansió dels estats, la protecció de les minories i la regeneració de la ciutat. En resum, han estat essencials durant totes les fases del desenvolupament de la societat urbana».⁵⁶ No són tan sols un fenomen històric, sinó que es mantindran fermament a l'ordre del dia perquè són entorns creatius de l'actualitat. Urban Unlimited arriba a la conclusió que «els aspectes formals, reguladors, ossificats, basats en criteris territorials han de complementar-se amb una atenció més gran als aspectes informals, innovadors, elusius i basats en xarxes» de les zones lliures. En una al·lusió similar a l'obra de Bey, Bieber, quan analitza la proliferació de les obres d'art informals, espontànies i sovint antiautoritàries que han arribat als carrers als darrers anys, declara que aquestes «intervencions urbanes, per tant, són *de facto* zones temporalment autònomes».⁵⁷

En l'estudi que fa dels usos temporals d'espais a Berlín, Urban Catalyst suggereix que els colonitzadors temporals d'espais (o «pioners espacials») són «un testimoni d'una tendència vers un compromís social més gran, una participació més gran, per activar xarxes i pel desig de provar alguna cosa nova».⁵⁸ Per tant, també cal considerar la possibilitat que avui hi hagi més gent que estigui preparada per exterioritzar les seves demandes de nous usos per als espais urbans. Un gran nombre de polítiques i tendències subjacents poden estar-hi contribuint. Les polítiques governamentals per delegar poder, reduir la inversió pública, reforçar la legitimitat i la responsabilitat de la democràcia i crear capital social poden estar fomentant més activisme, especialment entre els joves, per als quals la perspectiva de desocupació prolongada és molt real. La participació de les parts interessa-

56. Vegeu referències al final de l'article: URBAN UNLIMITED, 2004.

57. Vegeu referències al final de l'article: BIEBER, A., 2010.

58. Vegeu referències al final de l'article: *Urban Pioneers*, 2007.

© Peter Bishop

des està millorant la capacitat de les comunitats i dels activistes de detenir plans de desenvolupament i d'exposar propostes alternatives. El buit econòmic actual ha creat no tan sols algunes de les condicions físiques per als usos temporals d'espais, sinó també una generació que s'enfronta a l'exclusió de les certeses econòmiques de les carreres professionals tradicionals o dels requisits per ingressar en els negocis. En altres paraules, ara hi

ha un grup tant de potencials emprenedors com d'activistes que veuen l'«economia temporal» com la seva circumscripció.

1.1.6. Noves tecnologies

Les noves tecnologies tenen un paper absolutament fonamental perquè propicien i fan córrer la veu sobre els usos temporals d'espais amb una rapidesa i penetració que no hauria estat possible fa vint anys. Els telèfons mòbils eliminen la necessitat d'establir un lloc fix de contacte, i els darrers telèfons intel·ligents permeten que cada individu porti molts més artefactes que faciliten un estil de vida errant (mapes, GPS, brúixola, càmera de fotos, càmera de vídeo, música, llibres i jocs, agendes, correu electrònic i Internet). El nombre de persones amb accés al correu electrònic des del telèfon mòbil era de prop de 1.000 milions el 2013.⁵⁹

Moltes iniciatives de caràcter temporal no poden permetre's el luxe de perdre temps amb la creació d'una cartera de clients. Si estan situades als límits de la ciutat on els lloguers i els controls són menors, és possible que no tinguin prou visibilitat i aflluència de persones. L'accés a Internet i a les xarxes socials vencen aquests obstacles perquè proporcionen la capacitat de publicitar-ne l'existència ràpidament, a baix preu i d'una manera extensa. Per als usos temporals d'espais com festivals, festes, esdeveniments espontanis i *happenings*, la comunicació mitjançant el correu electrònic, els missatges de text o les xarxes socials han aportat l'avantatge de poder adreçar-se a grups socials específics d'una manera molt menys visible per la mà controladora de l'Estat.

Les noves tecnologies també faciliten el contacte entre comunitats d'interès que poden organitzar activitats de manera espontània: el parc esdevé un estudi per a un grup de ioga o una seu per a un grup de patinadors; un aparcament de cotxes es converteix en autocinema, o una oficina buida allotja una *rave* o *free party*.⁶⁰ Realment es fa molt difícil imaginar-se moltes d'aquestes activitats en un món sense accés assequible a tecnologies de comunicacions mòbils. Abhinav i Shetty postulen que, ja que la gent comença a portar a sobre «més parts de les seves vides a l'aire lliure», volen «configurar l'espai exterior segons els seus gustos i preferències». ⁶¹ Sostenen que això serà facilitat enormement pel contingut generat pels usuaris

59. Vegeu referències al final de l'article: TWENTYMAN, J., 2010.

60. The Sunday Adventure Club. <www.sundayadventureclub.nl; <http://www.experimentade.sign.nl/2008/en/0204.html>> [consulta: 31 gener 2011].

61. Vegeu referències al final de l'article: ABHINAV, P., 2007.

sota llicències de material lliure (Open Content Licence) o llicències Creative Commons. Gràcies a això ja han aparegut plataformes dinàmiques de continguts creats pels usuaris com Flickr o Viquipèdia. L'ús creixent de «beta permanent» (un model de desenvolupament de *software* amb infinites iteracions les característiques principals de les quals són el *feedback*, les peticions i les anàlisis dels usuaris) permet als desenvolupadors mantenir-se sempre oberts a les demandes dels usuaris i pot facilitar la configuració activa per part de l'usuari de l'àmbit urbà. Els autors proposen un projecte web anomenat CitySpinning, que pot ajudar les comunitats d'interès a reconfigurar la ciutat segons les seves necessitats perquè proporciona informació sobre els espais disponibles per a projectes, des de terrenys per a horts fins a espais per observar les estrelles.

Tan sols podem començar a especular sobre l'impacte de la «ciutat intel·ligent» sobre l'ús de l'espai. Ciutats d'arreu del món comencen a fer servir la banda ampla ultraràpida i la monitorització remota per combinar noves fonts d'informació per enfrontar-se a les realitats de la urbanització. Això està canviant tots els aspectes de les ciutats, des de la manera com accedim a la informació als nostres barris, fins a la capacitat de monitoritzar i controlar el consum i la producció d'energia a través de la microcogeneració. Les reunions virtuals amb proveïdors de serveis (en comptes de cara a cara), la formació i les tutories virtuals, les denúncies de problemes de manteniment als carrers des de dispositius mòbils, les consultes públiques en línia, la millor assignació de policia i d'altres recursos, la monitorització en temps real de perills d'inundació i de la congestió del trànsit, tot plegat és a punt de convertir-se en la nova infraestructura de la ciutat, com un prerrequisit per a la prosperitat tan bàsic com ho van ser els ferrocarrils al segle XIX.

1.1.7. Entorns creatius (*Creative milieu*)

El creixement dels usos temporals d'espais ha de ser vist dins del context d'una infinitat de canvis econòmics, socials i tecnològics que es cohesionen espectacularment en el sector creatiu o de les indústries culturals. Fa molt que s'ha observat que els emprenedors creatius, els artistes i d'altres sovint són els primers que acudeixen a les zones marginals i ocupen edificis buits temporalment, i els adapten, sondegen el mercat i ajuden a canviar la imatge d'una zona. De fet, el paper i l'impacte dels usos temporals d'espais han rebut bona part de l'atenció a causa d'aquest tipus d'«entorn creatiu». No es tracta d'un fenomen o d'un impuls, però als darrers anys hi ha hagut un interès creixent per la cultura i la creativitat com a elements

essencials de la ciutat postindustrial competitiva i dinàmica. Les indústries creatives són un sector econòmic important i moltes ciutats estan ara implementant polítiques culturals per projectar una imatge nova en un mercat cada vegada més global.

El sector de les indústries creatives, que en el seu sentit més ampli està impulsant molts dels usos temporals d'espais, es fonamenta cada cop més en projectes col·laboratius entre individus, sovint amb diferents experiències professionals. Això reflecteix canvis socials més amplis i l'aparició d'una generació més individualista i emprenedora, que no té perspectives de gaudir d'una carrera professional lineal com la dels seus pares. L'impacte d'aquests canvis sobre l'ús d'edificis podria ser significatiu i conduir a un augment de la demanda d'espais flexibles i temporals per dissenyar, fer prototips, produir i emmagatzemar. Alguns governs municipals comencen a comprendre que ajudar aquest nou sector creatiu proporcionant-li superfície de sòl assequible els permetrà retenir l'avantatge competitiu en una economia global que s'inclina ràpidament cap a l'est.

1.2. Conclusió

Seria summament enganyós aïllar qualsevol factor per explicar el creixement de l'urbanisme temporal. Les iniciatives temporals són una manifestació externa de la incertesa i de moltes altres forces complexes presents avui a les ciutats d'Europa i d'Amèrica del Nord. No és res de nou, el que és significatiu és que una gran part d'aquestes iniciatives són molt ben rebudes per part del públic. Cal que els urbanistes reconeguin que aquest entusiasme no és accidental, sinó que representa el reconeixement de l'experimentació i el desig de veure què succeeix; cosa que pot ser que sigui l'esperit del nostre temps. Si els planificadors i els legisladors també comencen a experimentar, això podria representar un poderós mecanisme per reconfigurar les nostres ciutats per a allò que depari el futur.

Les iniciatives temporals també s'han fet un forat en els programes polítics. Es poden posar en pràctica ràpidament i, per tant, poden animar espais que romanen inactius i que poden estar atraient les crítiques del públic. Poden allotjar activitats «al gust de tothom» per una inversió de capital relativament baixa i, encara més important, no requereixen inversions constants. I no hi ha res que agradi més als polítics que uns «guanys ràpids».

1.3. Referències

- ABHINAV, P; SHETTY, Y. *CitySpinning: Frameworks for a Collective Reinterpretation of the Ambient Possibilities of Public Space*. 2007. <<http://cityspinning.org/wp-content/uploads/2008/01/draft-6-jan.pdf>> [consulta: 24 febrer 2011].
- ANDERSON, C. «In the Next Industrial Revolution, Atoms Are the New Bits». *Wired* (febrer 2010). <http://www.wired.com/magazine/2010/01/ff_newrevolution/> [consulta: 26 octubre 2010];
- MACINNES, P. «Forget Avatar, the real 3D revolution is coming to your front room». *The Observer* (4 d'abril de 2010). <<http://www.guardian.co.uk/technology/2010/apr/04/3d-printing-design>> [consulta: 25 octubre 2010].
- ANDERSON, C. «The New New Economy: More Startups, Fewer Giants, Infinite Opportunity». *Wired Magazine* (17 juny 2010). <http://www.wired.com/culture/culturereviews/magazine/17-06/nep_essay> [consulta: 24 novembre 2010].
- ARLT, P. «Urban Planning and Interim Use». A: HAYDN, F.; TEMEL, R. (ed.). *Temporary Urban Spaces: Concepts for the Use of City Space*. Basilea: Birkhauser, 2006, p. 39.
- BAUMAN, Z. *Liquid Modernity*. ANSE Conferència, 2004; *Liquid Modernity*. Oxford: Blackwell Publishers, 2000; *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press. 2007; <<http://sociology.leeds.ac.uk/bauman/>> [consulta: 29 novembre 2010].
- BEAUREGARD, R. «Shrinking Cities in the United States in Historical Perspective». A: *The Future of Shrinking Cities: Problems, Patterns and Strategies of Urban Transformation in a Global Context*. Universitat de Carolina, maig del 2009, monografia 2009-01, p. 68.
- BECKETT, A. «In the gaps developers left, another world is being built». *The Guardian* (21 agost 2010), p. 30.
- BEY, H. *T.A.Z.: The Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism*. Nova York: Autonomedia, 2003, 2a ed.
- BIEBER, A. «Desires will break out of homes and put an end to the domination of boredom and the administration of misery», in R. KLANTEN and M. HÜBNER (ed.), *Urban interventions: Personal Projects in Public Spaces*, Berlin, Gestalten, 2010, p.4.
- CHARTERED MANAGEMENT INSTITUTE. *Management Futures - The World in 2018*, Londres, març del 2008.
- CHASE, J. L.; CRAWFORD, M.; KALISKI, J. (ed.). *The Monacelli Press*. Nova York, 2008, 2a ed.

- COCHRANE, K. «Overnight Success». *The Guardian G2* (12 octubre 2010), p. 6-9; MANZOOR, S. «Pop-up Culture». *The Guardian* (5 gener 2011), p. 3.
- COMISSIÓ EUROPEA. *State of European Cities Report*, 2007.
- CRUICKSHANK, D. *Night Waves – Free Thinking Festival*. BBC Radio 3, 21 h.15 m del dilluns 4 de gener de 2010.
- DIXON, M. *The flexible worker: The unstoppable trend of working anywhere*. <<http://www.flexibility.co.uk/flexwork/general/mark-dixon-regus.htm>> [consulta: 11 febrer 2011].
- DWELLY, T.; LAKE, A.; THOMPSON, L. *Workhubs: Smart Workspaces for the Low Carbon Economy*. Workhubs Network, patrocinat pel Department of Communities and Local Government, the Homes & Communities Agency del Regne Unit, Commission for Rural Communities, Advantage West Midlands and South East of England Development Agency, juny del 2010. <<http://www.flexibility.co.uk/flexwork/location/homeworking-statistics-2009.htm>> [consulta: 11 febrer 2011].
- English Heritage. *The Heritage Dividend: Measuring the Results of English Heritage Regeneration*. Londres: English Heritage, 1999.
- ENTERPRISE NATION. *Home Business Report 2009*. Enterprise Nation amb el suport de BT, novembre 2009. <<http://www.btplc.com/Thegroup/BTUKandWorldwide/BTRegions/England/Factsandfigures/EnterpriseNationHomeBusinessReport2009-Nov09.pdf>>; <<http://www.flexibility.co.uk/flexwork/location/home-enterprise.htm>> [consulta: 11 febrer 2011].
- HERRON, J. «Borderland/Borderama/Detroit». A: WILKINS, G. (ed.). *Cities After Google Earth*. Londres: Routledge, 2010.
- HITOSHI, A.; MASAHIGE, M. «Megahouse». A: WILKINS, G. (ed.). *Distributed Urbanism - Cities After Google Earth*. Londres: Routledge, 2010, p. 57-62.
- JOYCE, K.; PABAYO, R.; CRITCHLEY, J.; BAMBRA, C. «Flexible working conditions and their effects on employee health and wellbeing». *Cochrane Database of Systematic Reviews*, núm. 2 (2010).
- KAPUŚCIŃSKI, R. *Another Day of Life*. Londres: Penguin Classics, 2001, p. 13-19.
- KITCHING, J.; SMALLBONE, D. «Defining and estimating the size of the UK freelance workforce». A: *Fairness, Clarity, Recognition: Manifesto for Freelancing*. Professional Contractors Group. Regne Unit, novembre del 2009.
- KOHOUTEK, R.; KAMLEITHNER, C. (2006). «Temporary Uses,

- Deregulation and Urbanity». A: HAYDN, F.; TEMEL, R. (ed.). *Temporary Urban Spaces: Concepts for the Use of City Space*. Basilea: Birkhauser, 2006, p. 29-30.
- KOHOUTEK, R.; KAMLEITHNER, C. «Temporary Uses, Deregulation and Urbanity». A: HAYDN, F.; TEMEL, R. (ed.). *Temporary Urban Spaces: Concepts for the Use of City Space*. Basilea: Birkhauser, 2006, p. 37.
- LUKOWSKI, A. «Pop in on some Pop-up Theatre». *Time Out* (23-29 setembre de 2010), p. 18.
- MERKER, B. «Taking Place: Rebar's Absurd Tactics in Generous Urbanism». A: HOU, J. (ed.). *Insurgent Public Space: Guerrilla Urbanism and the Remaking of Contemporary Cities*. Abingdon, Oxon: Routledge, 2010, p. 45-58.
- MORTON, A.; EHRMAN, R. «More Homes: Fewer Empty Buildings», Policy Exchange, nota d'investigació, març del 2011.
- PEARCE, M. *Saving Time: A Review of the Conservation Movement in Britain in the 20th Century*. Reproduït del Building Conservation Directory 2000. <<http://www.buildingconservation.com/articles/time/timel.htm>> [consulta: 7 juny 2010].
- PETTI, A. «Temporary Zones: Alternative Spaces or Territories of Socio-Spatial Control?». *Post-It City: Occasional Urbanities* (desembre 2005), p. 245.
- PHILLIPS, T. «Urbanism for the Masses». *The Guardian Weekly* (31 desembre 2010), p. 28.
- TEMEL, R. «The Temporary in the City». A: HAYDN, F.; TEMEL, R. (ed.). *Temporary Urban Spaces: Concepts for the Use of City Space*. Basilea: Birkhauser, 2006, p. 56.
- TWENTYMAN, J. «Productivity on the Move». *Flexible Working Supplement*, Lyonsdown Media Group, 2010.
- Urban Pioneers - Temporary Use and Urban Development in Berlin*. Berlín: Jovis, 2007, p. 22.
- URBAN UNLIMITED. *The Shadow City: Freezones in Brussels and Rotterdam*. Urban Unlimited Rotterdam con o2-consult Antwerp, MUST Amsterdam, ds+V /OBR Rotterdam i VUB Brussel-les, 2004.
- VILLAGÓMEZ, E. «Claiming Residual Spaces in the heterogeneous city». A: HOU, J. (ed.). *Insurgent Public Space*. Londres / Nova York: Routledge, 2010, p. 82.
- WAINWRIGHT, O. (ed.). *Legacy Plus: Interim Uses and East London's Olympic Legacy*. Londres: The Architecture Foundation, 2010.
- WALKER, P. «Largest postwar prefab estate to be demolished». *The Guardian* (2 gener 2011). <<http://www.guardian.co.uk/society/2011/>

[jan/02/postwar-prefab-houses-demolition-london](#)> [consulta: 10 febrer 2011].

WARD, C. *The Hidden History of Housing*. Londres: Institute for Contemporary History, King's College, 2004. <<http://www.historyandpolicy.org/policy-papers/papers/the-hidden-history-of-housing#squatters>> [consulta: 21 maig 2010].

1.4. Webs

<http://en.wikipedia.org/wiki/Ozymandias>

<http://www.buildinghistory.org/regulations.shtml> [consulta: 13 desembre 2010].

<http://planninghelp.cpre.org.uk/planning-explained/history-of-the-planning-system/public-health-reform-1800s> [consulta: 13 de desembre de 2010].

<http://planninghelp.cpre.org.uk/planning-explained/history-of-the-planning-system/town-planning-in-the-1900s> [consulta: 13 desembre 2010].

<http://www.an-architecture.com/2010/09/preservation-omaamo-at-venice-biennale.html>

[http://www.newlondonarchitecture.org/exhibition.php?id=153&name=Popper cent20Upper cent20City](http://www.newlondonarchitecture.org/exhibition.php?id=153&name=Popper+cent20Upper+cent20City). Exposició del 24 de març al 6 de maig de 2010. [Consulta: 11 juny 2010].

<http://www.flexibility.co.uk/flexwork/index.htm> [consulta: 11 febrer 2011].

<http://www.flexibility.co.uk/flexwork/offices/office-shrinking.htm> [consulta: 11 febrer 2011].

<http://www.flexibility.co.uk/flexwork/general/commuters-leave-jobs.htm> [consulta: 11 febrer 2011].

http://think-magazine.com/index.php?option=com_content&view=article&id=429:taz-the-temporary-autonomous-zone-by-hakim-bey&catid=1:non-fiction&Itemid=39 [consulta: 22 febrer 2011].

<http://madebymany.com/blog/temporary-autonomous-zone-revisited>
The Sunday Adventure Club. <www.sundayadventureclub.nl; <http://www.experimentadesign.nl/2008/en/0204.html>> [consulta: 31 gener 2011].

2. El buit urbà i la ciutat interrompuda: per una geografia urbana dels temps morts

Francesc Muñoz

Observatori de la Urbanització

Màster en Intervenció i Gestió del Paisatge i el Patrimoni

Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona

L'esclat de les bombolles immobiliàries a partir del 2007 ha sorprès les ciutats de l'Europa mediterrània amb l'esdeveniment de dinàmiques certament inesperades, com ara la crisi d'activitats econòmiques, amb la conseqüent proliferació d'instal·lacions i locals tancats o buits en l'espai urbà, o la multiplicació d'espais a mig construir, literalment en espera, com a resultat de la incapacitat per part de les iniciatives privades i públiques de finalitzar projectes d'urbanització, infraestructures, equipaments o residència.

Tot un reguitzell d'espais urbans vacants es feia així present a la ciutat construïda; una vella postal urbana, metàfora d'una ciutat (de nou) en crisi, que tornava a recordar sobtadament aquelles imatges d'arxiu en les quals els espais buits, a mig construir o mig abandonats, havien representat la icona més contundent de les dures reconversions industrials de les dècades del 1970 i el 1980. Unes imatges de la crisi que els reflexos enlluernadors del vidre i el titani amb els quals s'havien guarnit les noves construccions als fronts marítims, centres històrics o antics barris industrials havien fet oblidar.

Locals comercials buits, espais públics sense ordenació i solars amb diferents graus de formalització incompleta potser han estat els tres tipus d'espai que més han caracteritzat aquesta hipervisibilitat del buit urbà en el moment actual.

Si bé és veritat que els espais vacants són una constant en l'evolució lògica de tot procés d'evolució i transformació urbana i també és cert que alguns tipus de buit urbà, com els intersticis entre infraestructures viàries o ferroviàries o els típics espais de vora urbana de caràcter periurbà, mai no havien desaparegut del paisatge metropolità, hem d'admetre igualment que les ciutats s'havien entès fins no fa gaire temps a partir d'una retòrica que les caracteritzava com entorns plens, ja reblats i sense possibilitats d'ocupació. Una diagnosi segurament del tot adient i de la mà del cicle econòmic expansiu del qual l'activitat constructora fora de tota escala havia estat la principal resultant des de la dècada del 1990.

Segurament per la contundència sobtada del procés de crisi, la presència del buit urbà ha acaparat l'atenció de manera notable durant l'última dècada, fins al punt de constituir-se en tema de debats d'ordre diferent, objecte d'incomptables projectes d'urbanisme alternatiu o tàctic i emblema de moltes propostes d'intervenció i gestió urbana. 2.1. La inesperada redescoberta de l'espai buit urbà

Sense negar en absolut la novetat de l'escenari, aquesta redescoberta del buit urbà s'ha plantejat moltes vegades de manera força ingènua i s'ha atribuït a la proliferació dels buits a la ciutat un rang de nova tendència urbana quan, en realitat, un mínim exercici de genealogia de la ciutat buida ens portaria enrere a revisar els processos de fractura urbana propis i característics de les grans metròpolis en períodes ben específics i coneguts: de vegades, coincidint amb moments d'expansió fora mesura del fet urbà —com passa en el període que va de les últimes dècades del segle XIX a les primeres del segle XX, i en el qual apareixen innumerables perifèries urbanes, extraradis i tota una variadíssima galeria de situacions que exemplificarien la coneguda idea de la ciutat interrompuda—; d'altres, caracteritzant moments de forta contracció i crisi de la màquina urbana —com passa amb la davallada industrial dels anys setanta del segle XX que presentà calendaris i intensitats diversos segons les diferents ciutats—. En totes aquelles situacions, la presència del buit urbà sempre va atreure l'atenció d'estudiosos i teòrics de la ciutat i va concitar igualment l'interès dels projectistes.

Les pàgines que segueixen intenten establir un mínim itinerari per caracteritzar aquesta presència antiga del buit urbà a la ciutat tot subratllant, al mateix temps, per què la seva nova aparició ens resulta, al capdavall, especialment reveladora d'una nova condició urbana en el moment actual.

Considerant l'espai reduït a disposició, limitarem aquesta mirada retrospectiva al període que va des de la dècada del 1970 al moment actual i no entrarem en l'anàlisi de la presència del buit urbà en moments anteriors de l'evolució de la ciutat, que, com s'esmentava abans, serien igualment rellevants.

Aquesta explicació pretén, per tant, situar el buit urbà amb una mínima perspectiva i afirmar que, lluny de ser una qüestió nova, la concepció de l'espai buit a la ciutat és part essencial de l'imaginari col·lectiu, fins al punt que es pot argumentar l'existència i el progressiu establiment d'un canó estètic del paisatge urbà buit pel que fa a la percepció de l'entorn. A

partir d'aquesta primera bateria d'arguments, es presenta una selecció d'atributs que caracteritzarien actualment el buit urbà i subratllarien la seva personalitat i el caràcter definidor de la realitat urbana contemporània. És a dir, tot defugint les interpretacions excepcionalistes, la presència del buit urbà, considerant totes les seves possibles manifestacions, representaria, ans al contrari, una constant estable i reveladora de la veritable condició metropolitana de les ciutats actuals.

Finalment, la discussió es tanca amb una valoració dels innegables nous continguts que el buit urbà presenta en el moment present, en el qual l'escenari urbà és el punt de trobada de dinàmiques de canvi i transformació impulsades, d'una banda, pel procés de digitalització global de la societat, i, de l'altra, per un context de profunda crisi econòmica i social.

En el punt de mira, hi ha unes ciutats on coincideixen, de manera contradictòria i paradoxal, l'ocupació sistemàtica del temps amb la proliferació de l'espai sense ocupar.

2.2. El buit urbà: de l'absència a l'estetització

La percepció del paisatge urbà com una seqüència de morfologies i ambients que són el resultat del procés d'ompliment del buit que el territori no urbanitzat representa ha estat, potser, una de les herències més clares de l'urbanisme i l'arquitectura del segle xx. Des de la dècada del 1970, però, aquesta percepció acumulativa i lineal de la constitució del paisatge urbà va ser contestada pel desenvolupament d'una mirada que, en canvi, subratllava les imperfeccions, les discontinuïtats i les interrupcions del procés d'urbanització, a partir del reconeixement del buit urbà com a part essencial de la ciutat real. Una mirada que s'allunyava, per tant, de la visió excepcionalista, que havia considerat els buits urbans com anècdotes, accidents o simples contradiccions en el procés de rebliment de la ciutat; meres errades en el palimpsest urbà, en espera de ser corregides i reescrites per la nova construcció del territori.

L'èmfasi actual sobre el caràcter, la personalitat i les valències dels espais buits urbans no és, per tant, un fet nou ni representa tampoc una innovació com de vegades sembla proposar-se. En realitat, almenys des dels anys setanta del segle passat, la reflexió des de corrents de pensament ben diversos —del postestructuralisme en filosofia a la postmodernitat historicista en arquitectura— va començar ja a entendre els buits urbans com realitats amb prou entitat semiòtica i simbòlica en el context de la ciutat.

Paraules com *interstici* o *residu* van anar apareixent progressivament a partir de llavors als articles de fons en revistes de referència i també en debats a la premsa no especialitzada. Un nou vocabulari urbà farcit de metàfores descriptives que reelaboraven amb noms diversos —hem de dir que no sempre amb el mateix encert— el concepte original de l'*heterotopia*, suggerit pel treball seminal de Michel Foucault a mitjan dècada del 1960.

En aquesta nova família de paraules, que es mostraven certament efectives a l'hora d'explicar l'estat de l'espai urbà, el terme *terrain vague*, proposat per Ignasi de Solà-Morales a la dècada del 1990, va ser potser el que millor recollí aquell canvi d'accent que descobria matisos i possibilitats per al projecte de ciutat allà on l'urbanisme tradicionalment només havia vist terrenys sense qualitats i mancats d'atributs significatius, més enllà de l'absència del construït i el seu valor com a territori expectant.

Des de perspectives diferents, per tant, el buit urbà deixava així d'interpretar-se com un espai sense significat, amb contingut transitori, i sempre en espera dels atributs que la urbanització hauria d'atorgar posteriorment. Ans al contrari, tant els afores urbans a mig construir, ocupats històricament a batzegades, com les interrupcions del teixit interior de la ciutat, cicatrius totes heretades de la virulència imperfecta d'anteriors processos d'urbanització, es mostraven, amb una categòrica voluntat de permanència, com a paisatges *per se*; com a manifestacions matèriques i tangibles del fracàs de la modernitat enfrontada a l'espai de la ciutat del segle xx.

Es feia llavors evident una dolorosa constatació: els buits urbans en la seva diversitat morfològica no representaven ja, en realitat, cap fet puntual ni excepcional, sinó que anaven adquirint la categoria de paisatges essencialment constitutius del *patchwork* d'imatges metropolitanas que configura l'escenari de les relacions humanes a la ciutat actual. Un gest conceptual que despullava les mancances d'aquella mirada excepcionalista que havia mantingut aquests espais absents del cànon del paisatge urbà, literalment fora de la imatge de la ciutat canònica.

Una absència del discurs acadèmic, tècnic i polític que explica, potser, la presència quasi contínua del buit urbà en el món de l'art, en la pintura primer i en la fotografia i les arts visuals després. No és un fet anecdòtic ni poc important, ja que parlem de plataformes privilegiades per a la representació cultural i la narració social de la transformació urbana. Podríem, de fet, traçar els perfils d'una certa genealogia d'aquest reconeixement de l'espai buit des de la representació artística de la ciutat: començant, per exemple, per les perifèries atzarosament buides del pintor Mario Sironi, que mostraven les primeres rodalies industrials a les ciutats italianes del període d'entreguerres, i acabant amb les instantànies de fotògrafs com

Gabriele Basilico o Guido Guidi, que a les últimes dècades del segle xx subratllaven el perfil d'uns afores urbans on la iconografia del buit es mostrava triomfant en tota la seva extensió.

En aquest itinerari d'arrel cultural i estètic, es pot apreciar força bé com la principal qualitat del buit urbà, l'estranyament envers la ciutat formal i els seus atributs canònics d'ordre i bellesa, constitueixen paradoxalment el seu atribut primordial. Un caràcter d'alteritat que apareix certament enaltit si revisem la mirada d'arts visuals com la fotografia o el cinema.

En aquest sentit, la desconstrucció de l'arquetip o cànon de bellesa urbana que rau en tot aquest procés el resumia clarament el fotògraf Manolo Laguillo el 1992:

«A la història de la fotografia es poden apreciar dos moviments pel que fa al que ha merescut l'atenció dels fotògrafs. D'una banda, aquests s'han fixat en objectes, persones o paisatges enquadrables dins els cànons oficials de la bellesa [...]. Però, d'altra banda, els fotògrafs han atès objectes, persones o paisatges no enquadrables dins d'aquests mateixos cànons oficials de bellesa [...] La nostra idea de bellesa és diferent des que existeix la fotografia. Que allò fotografiat sigui "bell" no garanteix que la seva fotografia també ho sigui. I viceversa: perquè una fotografia sigui «bella» no hem de suposar que l'escena també ho és.»

2.3. Els paisatges del buit urbà i la creació d'un cànon estètic

Vull suggerir, per tant, una hipervisibilitat de la condició del buit urbà, que és certament molt anterior a l'efervescència actual del debat sobre aquest tipus d'espai i que el defineix com un objecte estètic, a partir de la progressiva gestació d'un cànon propi, ancorat en un dels trets més característics de la societat postmoderna: la mirada romàntica i nostàlgica envers la ciutat.

Efectivament, el gust romàntic i nostàlgic propi de les societats tardo-capitalistes endevina i idealitza les postals del moment previ a la colonització urbana en els horitzons avui interromputs i fragmentats de la perifèria, allà on el buit urbà es fa present amb tota preeminència, però constata, igualment, el sentiment de pèrdua que resulta de la indefinició, de la indeterminació que comuniquen els fragments urbans que resten buits a la ciutat interior, configurats en certa manera com a preguntes sense resposta que fuetegen la pell de la ciutat formal.

Aquesta mirada romàntica i nostàlgica i el cànon estètic del buit urbà que li correspon presentarien alguns denominadors comuns fàcilment reconeixibles en la forma com definim el buit urbà en el moment actual. En aquest sentit, es poden ressenyar ara tres aproximacions, tres maneres de concebre l'espai buit a la ciutat, associades a tres de les metàfores de major èxit i predicament des de l'últim quart del segle xx i fins al moment actual:

- El buit com a esquerra en la continuïtat visual del paisatge urbà: la metàfora de la «ciutat interrompuda».
- El buit com a indeterminació formal de l'espai urbà: la metàfora de la «ciutat indefinida».
- El buit com a residu i herència de l'espai urbà obsolet: la metàfora de la «ciutat abandonada».

2.3.1. El buit com a esquerra: interrupció i fragmentació del paisatge urbà

La idea de fragmentació, consubstancial a aquesta definició del buit urbà, té a veure molt amb la presència i l'encaix de les infraestructures sobre el territori. En termes de cànon estètic, les traces de vies ferroviàries i carreteres són les responsables de l'aparició de l'interstici com a realitat urbana, tot traduint i materialitzant la noció del buit urbà en l'escenari concret de la ciutat en expansió en diferents moments històrics des de les primeres dècades del segle xx.⁶²

La ben coneguda sèrie de gravats amb el títol comú de *La ciutat*, de Frans Masereel (1925), o el vertiginós començament del film documental de Walter Ruttmann, *Berlín, simfonia d'una gran ciutat* (1927), serien bons exemples d'aquest vincle estètic entre la infraestructura lineal i el paisatge dels afores urbans. Una relació subratllada certament per la interrupció del paisatge i la presència intermitent, però contínua, del buit urbà que s'acabaria d'establir als imaginaris urbans del segle xx a partir de la popularització de l'automòbil i l'autopista com a elements progressivament associats a la vida metropolitana.

Potser el concepte que, de manera més clara i comprensiva, ha anat

62. Per a una elaboració aprofundida del caràcter tipològic i topològic del buit metropolitana i la seva íntima relació amb elements com les infraestructures viàries, vegeu el treball de Xavier VANCELLS GUÉRIN: *Buits infraestructurals: estratègies operatives pel projecte de la ciutat contemporània*.

recollint tota aquesta producció d'imaginari és el de *rodalies*, sens dubte present en la nostra cultura urbana actual en al·lusió a una textura urbana atzarosament esquitxada per la insistent ubiqüitat del buit urbà.

2.3.2. El buit com a forma indeterminada: indefinició i estranyament del paisatge urbà

Sens dubte, la indeterminació de la forma urbana i la manca de perfils definits del paisatge de la ciutat són atributs que han contribuït clarament a consolidar el cànon estètic que hem suggerit anteriorment.

Tot i que algunes arts visuals d'abast tan important com el cinema han mostrat sempre aquests elements com a certament consubstancials al paisatge de la ciutat contemporània, la dècada del 1980 va significar un clar redescobriments de la imatge del buit urbà, específicament associada a aquestes característiques.

Val a dir que alguns fenòmens globals de caire econòmic —com la destrucció i la relocalització de la indústria que anava desapareixent de les seves antigues implantacions urbanes— o polític —com el final de la guerra freda, que va significar canvis importants pel que fa a l'evolució dels mercats de sòl urbans a Europa—, van donar una intensa i nova visibilitat a aquests espais urbans caracteritzats per la seva indefinició. Inesperats traus urbans, forats al teixit de la ciutat, manifestaven llavors estranyament el seu respecte a la imatge canònica del paisatge urbà, construït i consolidat. Davant la modernitat representada pels plans d'urbanisme, una ciutat sorprenentment indeterminada i buida no tan sols es feia així evident, sinó que, a més a més, resultava inesperadament atractiva.

Resseguir la petjada cultural d'aquests espais urbans buits, indeterminats i indefinits alhora, ens portaria a identificar moments en l'evolució de la ciutat i escenaris concrets amb una forta carrega icònica, començant, per exemple, pel Berlín dels anys anteriors i immediatament posteriors a la destrucció del mur el 1989 i acabant amb les imatges del Detroit actual, literalment definit en moltes àrees del seu territori per la presència de fragments urbans abandonats, com a conseqüència de la caiguda en desgràcia de l'urbanisme *subprime*; sense oblidar els llocs tipològics de la ciutat on els *terrain vague* s'han anat fent evidents de manera més rotunda durant les últimes tres dècades: de les estacions de tren en desús als fronts portuaris vacants i barris industrials de primera generació en declivi. Una categoria d'espais urbans que s'han anat arrogant amb inesperada força el rol d'icones privilegiades de l'espai buit a la ciutat.

2.3.3. El buit com a residu: abandonament i obsolescència del paisatge urbà

La progressiva aparició de paisatges-ruïna, resultat de l'abandonament o d'inacabats processos d'urbanització, constitueix un dels fenòmens de major interès en l'evolució recent del territori de les ciutats. La seva multiplicació no fa més que confirmar la hipòtesi que alguns territoris van quedant obsolets, a la manera de qualsevol altre producte de consum, ja que són, literalment, abandonats i reemplaçats per altres en l'acompliment de les seves funcions econòmiques.

Així, una cartografia merament intuïtiva de buits urbans caracteritzats com a paisatges-residu inclouria el ben conegut cas de les ruïnes industrials a tot Europa, conseqüència directa dels processos de desindustrialització i deslocalització productiva; les ruïnes de l'emmagatzematge i el comerç a l'engròs, ben representades pels hipermercats de primera generació que apareixen abandonats a les faixes de territori vora les autopistes secundàries en països com França; les ruïnes de l'oci, que es troben en no poques ciutats britàniques, on *Piers* i els primers parcs d'atraccions urbans han estat abandonats, substituïts en les seves funcions pels nous espais *resort* fora ciutat; o, més recentment, les ruïnes del procés de construcció del territori, resultat de la fallida de les bombolles immobiliàries globals, que comptabilitza una munió de projectes d'urbanització inacabats arreu.⁶³

Aquests paisatges en *stand-by* representen icònicament i de manera fidel els atributs de l'abandonament i l'obsolescència, a través de les petites peces dins la trama urbana més consolidada i els grans paquets de sòl de caràcter residencial o industrial inacabats i en espera a les franges periurbanes i suburbanes.

2.4. Els atributs del buit urbà: ambigüitat i contradicció

El conjunt d'elements constitutius del buit urbà que s'han ressenyat breument subratllen, així doncs, la fragmentació i la interrupció, la indeterminació i l'abandonament com a qualitats formals fortament relacionades amb la configuració física d'aquest tipus de paisatge, de manera que les

63. Per a una visió concreta i elaborada d'aquest procés d'urbanització inacabat, vegeu el treball de Julia SCHULZ-DORNBURG. *Ruinas modernas: una topografía del lucro*.

podem entendre com una sèrie de condicions materials, específicament pròpies i que han contribuït essencialment a establir el cànon estètic del buit urbà.

Així, la fragmentació i la interrupció del paisatge urbà qualifiquen el buit en termes d'interstici; la indeterminació ho fa en termes de *terrain vague*; mentre que l'abandonament, per últim, el defineix més aviat a partir de la idea de la ruïna, de la traça encara físicament present però incapaç d'amagar la seva natura obsoleta i residual.

Aquestes condicions materials incideixen, de fet, sobre dues qualitats representatives, dues categories que, de manera genèrica, ara ens poden permetre acabar de definir la natura del buit urbà: ambigüitat i contradicció.

En aquest sentit, el buit urbà seria, per definició, ambigu i contradictori i s'oposaria, per tant, a la ciutat precisa i coherent. En aquest punt rau part de l'efervescència del seu èxit actual, ja que s'adapta millor que qualsevol altra imatge urbana a la ciutat de la crisi, perquè si alguna cosa caracteritza la ciutat fracturada és la confluència de tota una galeria de fenòmens socials i econòmics, de natura gens precisa o coherent, sinó més aviat igualment ambigua i contradictòria.

Encara que els dos atributs serien compartits per tot tipus de buit urbà, és indubtable que les dosis d'ambigüitat i contradicció resultarien certament diferents en funció d'algunes qüestions clau, entre les quals és obligat destacar-ne dues de concretes: d'una banda, l'escala o dimensió física de l'espai buit, i, de l'altra, la seva localització o natura de caràcter més urbà o metropolità.

És per això que els comentaris que segueixen sobre ambdós atributs s'han orientat associant l'ambigüitat més amb l'espai buit de caràcter urbà, mentre que la contradicció s'exemplifica més vinculada amb l'espai buit de caràcter metropolità.

2.5. Ambigüitat: el buit urbà i la natura impredecible de la ciutat

A les seves *Lezioni americane* (1993), Italo Calvino definia l'exactitud, o *esattezza*, a partir de tres elements:

«Exactitud vol dir per a mi sobretot tres coses:

- »1. Un disseny de l'obra ben definit i ben calculat;
- »2. l'evocació d'imatges nítides, incisives i memorables [...]

»3. un llenguatge com més precís millor com a lèxic i com a expressió dels matissos del pensament i de la imaginació.»

La idea d'ambigüitat, oposada, per tant, a aquesta noció general de precisió, es referiria a la capacitat d'un objecte de poder ser entès de diferents maneres o d'admetre diverses interpretacions. En aquest sentit, les paraules del filòsof Josep Ramoneda, escrites al començament de la dècada del 1990, quan mirava de caracteritzar els espais buits oberts definidors de les perifèries urbanes, resulten encara avui força aclaridores:

«Hi ha una certa ambigüitat en aquest territori. Com totes les coses que s'esdevenen en els límits, en les fronteres, és terreny obert al contraban i a la confusió: és d'un cantó però té un peu a l'altre; és territori definit però té possibilitats d'expansió, de manera que allò que ahir era perifèria pot acabar sent centre demà [...].»

El que seria més rellevant, però, d'aquest caràcter ambigu de la perifèria és el fet que, precisament per l'ampli ventall de significats possibles que coexisteixen, es tracta d'un fenomen espacial que dona lloc a la incertesa, la qual cosa introdueix el dubte i la impredecibilitat.

Potser l'exemple de paisatge del buit urbà que millor exemplifica la forta capacitat suggestiva que indiquen les anteriors categories és, de nou, el *terrain vague*. Segons la definició proposada pel mateix Ignasi de Solà-Morales:⁶⁴

«Són indrets aparentment oblidats, on sembla que domini la memòria del passat sobre el present. Són indrets obsolets en els quals tan sols un certs valors residuals sembla que es mantinguin malgrat la seva completa desafecció de l'activitat de la ciutat. Són, en definitiva, llocs externs, estranys, que queden fora dels circuits, de les estructures productives [...] Els seus límits estan mancats d'una incorporació eficaç, les seves illes interiors estan buides d'activitat, són obliterats i restes que romanen fora de la dinàmica urbana [...] En definitiva, indrets estranys al sistema urbà, exteriors mentals a l'interior físic de la ciutat que aparei-

64. La primera aparició del concepte correspon al text «Terrain vague», publicat a la revista *ANY*, la publicació que durant set anys, entre el 1993 i el 2000, va agitar amb gran influència els debats en arquitectura. L'article aparegué al número titulat *ANYplace*. Vegeu també, respecte d'això, la traducció en castellà del text al volum recopilatori d'escrits d'Ignasi de SOLÀ-MORALES: *Territorios*.

xen com a contraimatge d'aquesta, tant en el sentit de la seva crítica com en el sentit de la seva possible alternativa.»

La resposta de l'arquitectura i l'urbanisme pel que fa a aquests paisatges del buit urbà ha estat tradicionalment introduir formalització espacial per esbandir, aclarir, perfilar i definir. En altres paraules, la relació de la modernitat amb el buit urbà sempre ha estat la de restar, de la manera més eficaç i eficient possible, ambigüitat, si més no morfològica, a la condició de perifèria que el buit representa fidelment. Com explica Solà-Morales al mateix text:

«Sembla que tot el destí de l'arquitectura ha estat sempre el de la colonització, el posar límits, ordre, forma, introduint en l'espai estrany els elements d'identitat necessaris per fer-lo reconoscible, idèntic, universal. Pertany a l'essència mateixa de l'arquitectura la seva condició d'instrument d'organització, de racionalització, d'eficàcia productiva capaç de transformar allò que és incult en cultivat, que és erm en productiu, que és buit en edificat.»

2.6. Contradicció: el buit urbà i la natura indiferent de la metròpoli

La idea de contradicció, oposada a la de coherència, té a veure amb la coexistència de qualitats contràries que es manifesten al mateix temps, de manera que es neguen mútuament. Sens dubte, el rol territorial dels buits urbans i metropolitans com a platja d'acollida per a tots aquells usos i activitats que no troben el seu lloc i encaix a la ciutat ha afavorit històricament aquesta condició.

La coincidència, així doncs, d'usos moltes vegades poc compatibles però compartint un mateix espai ha fet adquirir al buit urbà un caràcter estèticament possibilista, associat a l'evidència que qualsevol esdeveniment, per inesperada que pugui resultar la seva presència, pot fer-se evident a l'espai urbà.

L'arquitecta Hilde Heynen, quan descrivia les imatges més recurrents de les perifèries urbanes al final del segle xx, emfatitzava precisament aquest caràcter que encara avui podem veure reflectit en aquells buits urbans de dimensió, situació i escala més metropolitana:

«A la perifèria actual, habitatges suburbans es combinen amb centres d'exposicions, gasolineres amb palauets, zones industrials en desús

amb equipament destinats a l'oci, edificis d'apartaments amb fàbriques de cervesa, parcs científics amb centres d'asil, restaurants de carretera amb complexos agroindustrials. Aquesta heterogeneïtat no està estructurada per un espai públic coherent ni per una forta forma urbana. Habitualment, és el resultat d'una simple juxtaposició d'elements que no interfereixen els uns amb els altres, i per això no generen cap simbiosi [...].»

No succeeix així a la ciutat formalitzada, allà on la planificació dels usos i la norma urbanística estableixen estrictes criteris de coherència independentment de l'escala —dels fets de gran dimensió i calat, com les intensitats de construcció que poden assolir les diferents activitats, al detall més petit, com les distàncies entre façanes.

El buit metropolità, en canvi, es caracteritzaria per ser un territori en codi obert, on usos inesperats s'intercalen entre aquells més tradicionals, tot donant com a resultat un paisatge interromput i intermitent, en què qualsevol ritme visual es veu alterat per silencis, pauses i l'indefugible anar i venir sincopat de les imatges que es perceben. Una intermitència dels usos, a més a més, accentuada pel seu important dinamisme, la qual cosa fa que aquells mutin contínuament i mai es presentin de la mateixa manera que apareixerien a la ciutat formal.

Tal com l'arquitecte Manuel de Solà-Morales escrivia el 1992 tot analitzant les qualitats del buit en els espais metropolitans de caràcter periurbà:

«El que els llocs perifèrics evocuen és, no sols les imatges del buit expectant, sinó sobretot la sensació d'indiferència en la posició de les coses. No és pas indiferència de les coses, sinó indiferència de les coses entre si. Aquesta manca de diferencia és la que fa la perifèria terreny vertiginós per a les imatges, i el cinema i la fotografia han copsat la força d'aquests paisatges on tant l'activitat com la construcció són sempre més dèbils que l'espai despullat en què es presenten [...].»

Efectivament, és al paisatge periurbà on els buits recullen millor aquesta força del territori despullat, on activitats i construccions componen, amb la seva alterna presència i absència, un gradient paisatgístic contradictori i indiferent, tradicionalment recollit a l'imaginari urbà per la idea del «des-campat».

Així, els afores entre ciutats, les rodalies d'aeroports i estacions, o les franges de territori litoral, quasi contínuament reclamades per elements d'urbanització, són alguns dels escenaris on l'acumulació, discontinua i

fragmentària, dels usos expressa millor el recargolat encaix entre les vores urbanes i el món agrícola o natural amb el qual conviuen. És a dir, l'ecotò privilegiat de l'espai buit fora ciutat. Citant de nou paraules de Heynen:

«La il·legibilitat i l'elusivitat són característiques de les zones que pateixen una condició perifèrica. Un no pot detectar principis estructurals, els límits són vagues, les transicions són sovint borroses. No hi ha impressions duradores. És com si l'ull no pogués percebre imatges precises, com si necessàriament es mantingués desenfocat quan un intenta recordar els detalls d'una situació determinada.»

Si considerem aquest conjunt de qualitats —il·legibilitat, elusivitat, manca d'estructura i límits, transicions borroses, impressions desenfocades—, podem tenir una definició força clara del que significa un paisatge indiferentment interromput. Podríem també convenir fàcilment que els paisatges metropolitans comparteixen, sense cap mena de dubte, aquests atributs, i concloure subratllant el paper certament clau que les diferents traduccions de l'espai buit —de l'interstici al descampat— tenen en la composició final i la percepció del paisatge metropolità. Potser, al cap i a la fi, el paisatge que millor representa la ciutat contemporània que habitem avui dia.

2.7. El buit urbà avui: èxit actual d'una imatge antiga

Com es deia al començament, tan ingènua resulta la discussió pretesament nova sobre el buit urbà a la ciutat com no reconèixer els nous valors que aquest tipus de territori representa actualment en el context de la ciutat de la crisi social i econòmica.

Una explicació plausible d'aquest èxit del buit urbà actual adreçaria la resposta en tres direccions diferents:

En primer lloc, com s'esmentava abans, el buit urbà reflecteix, en termes d'imaginari col·lectiu i a partir dels seus atributs d'ambigüitat i contradicció, la crisi de la ciutat i les múltiples fractures econòmiques i socials que la caracteritzen millor que qualsevol altra imatge urbana.

En segon lloc, el buit urbà subratlla amb nova força quelcom que la crítica postmoderna havia ja avançat durant les dues últimes dècades del segle xx: la impossibilitat de concebre la ciutat actual com un tot estable i

lògicament comprensible a partir, sobretot, del reconeixement de la noció d'incertesa.⁶⁵

Finalment, el buit urbà emfatitza l'existència d'interrupcions físiques en el teixit de la ciutat, precisament en un moment en què el procés de digitalització de la societat i l'intens i constant ús de les tecnologies digitals està possibilitant la completa i contínua ocupació del temps en la vida quotidiana de les persones.

Així, de manera contradictòria i paradoxal, en la ciutat actual coincideixen l'ocupació sistemàtica del temps amb la proliferació de l'espai sense ocupar. Una nova relació estranya i fins i tot inquietant entre temps i espai urbans, en què l'inexorable procés d'anihilació dels «temps morts» conviu amb la sobtada multiplicació de llocs caracteritzats, precisament, per la seva indefinició i absència de continguts, i, així, un temps urbà amb una clara vocació d'esdevenir ininterromput conviu amb els espais que millor caracteritzen la ciutat interrompuda avui.

Aprofundirem mínimament a continuació, i com a tancament del nostre argumentari, en l'explicació d'aquesta última paradoxa.

2.8. El buit urbà a la ciutat sense «temps morts»

La progressiva desaparició dels temps morts és una de les conseqüències més clares del procés de digitalització que caracteritza les societats actuals. Per entendre aquest resultat, cal primer referir-se mínimament a la construcció cultural del temps que caracteritza la tecnologia digital.

Alguns autors com Andrew Darley han explicat de manera clara com aquest procés de digitalització ha dépassat el llinar dels processos tecnològics i econòmics per començar a caracteritzar ja dinàmiques socials i culturals.

El que en aquest context Darley anomena *cultura visual digital* seria una mena de nou codi de comportament urbà caracteritzat per l'ús i el consum, pràcticament continu, de mitjans de comunicació i entreteniment de caràcter visual digital. De la televisió a l'ordinador personal, de les pàgines web a les càmeres per gravar o transmetre imatges, dels videojocs a l'efer-

65. Així, de la filosofia —amb aportacions clau com el *pensament feble* de Gianni Vattimo— fins a la recerca científica —amb lectures transgressores de la modernitat com la *lògica borrosa* o la *ciència postnormal* de Silvio Funtowicz—, els principis d'indeterminació i la idea d'incertesa van ser popularitzats i es van acabar traduint en conceptes similars, adequats, però, a l'estudi dels espais urbans. Costaria, només per posar ara un exemple, entendre l'èxit rotund d'un terme com el de *resiliència urbana* sense tenir en compte tot aquest recorregut anterior.

vescència actual de les xarxes socials, la cultura visual digital ocupa ja tant el temps productiu com el reproductiu, tant l'espai públic com el privat, gràcies a la progressiva popularització de la telefonia mòbil d'última generació.

Coexistirien, així doncs, en l'escenari de la ciutat actual, dos tipus de temps diferents: d'una banda, el temps propi dels llocs, del territori físic i de les accions presencials que fem als carrers, als edificis, als parcs o als supermercats de la ciutat. De l'altra, un temps propi i específic dels entorns digitals i mediàtics que, gràcies a la portabilitat del telèfon mòbil, es caracteritza per la seva ubiqüitat i presència constant ja pràcticament en la totalitat de l'espai urbà i que es manté de manera contínua, paral·lela i en-solapada en el temps propi del territori.

En aquest sentit, estic proposant una diferenciació certament més subtil que la que els debats des de l'antropologia, la sociologia o la geografia urbana havien suggerit durant la dècada dels anys noranta del segle passat. En efecte, el que les ben conegudes formulacions de Marc Augé, Manuel Castells i Stephen Graham proposaven llavors era una clara diferència entre els espais físics de la ciutat i tota l'arquitectura digital que feia possible els llavors incipients entorns virtuals.⁶⁶

El que estem plantejant aquí no és exactament això. Ens estem referint a la immensa capacitat que, gràcies a l'ús intens i constant dels dispositius tecnològics d'última generació, tenen actualment els habitants urbans per fer ús de la comunicació no presencial de manera ubiqüa i contínua en l'espai urbà, sense cap constrenyiment espacial ni temporal, en qualsevol lloc i moment. Parlem, per tant, de l'ús d'un nou *tempo* digital que és caracteritzat per la seva extraordinària embranzida totalitzadora: és intensiu en el temps i extensiu en l'espai, i representa, en conseqüència, una nova construcció cultural del temps urbà.

Un dels resultats més evidents d'aquesta realitat que actualment s'està revelant de manera més clara i contundent és la progressiva abolicció dels «temps morts». És a dir, aquells fragments de temps de caràcter residual, atrapats entre la producció i la reproducció; entre el temps de la mobilitat i el de l'estada; aquells espais de temps definits per la seva inutilitat productiva i que fins ara s'equiparaven al concepte de l'espera. Es tracta d'un tipus de temps clarament destinat a desaparèixer en el context de la ciutat digital, en tant que la tecnologia dels bits permet fàcilment omplir aquests buits temporals sempre i en tot moment.

66. En referència a la dialèctica entre *llocs* i *no-llocs* d'Augé; la diferenciació entre *espai dels llocs* i *espai dels fluxos* de Castells, i la distinció concreta entre *llocs físics urbans* i *espais electrònics virtuals* de Stephen Graham i Simon Marvin.

Així, de mica en mica, els temps d'espera es van omplint d'activitats puntuals que la majoria de vegades no tenen cap altre objectiu remarcable més enllà de, precisament, negar aquestes llacunes de temps, de manera que el temps urbà es va assimilant cada vegada més a una textura homogènia, uniforme i contínua, plana i sense rugositats, sense interrupcions, en una paraula: sense buits.

És com si l'economia global dels mercats *non-stop* anés de la mà no tan sols d'un tipus de ciutat *oberta 24h*, sinó també d'un tipus de sociabilitat en la qual el temps acaba igualment reproduint, mimèticament, aquest mateix format de la continuïtat absoluta i certament estandarditzada.

De fet, resulta evident una paradoxa curiosa: d'una banda, el procés de digitalització i l'ús intensiu de la tecnologia digital permet una major capacitat de reduir els temps necessaris en l'acompliment de les nostres activitats quotidianes. Però, de l'altra, aquests temps lliures, resultat d'aquella major eficiència i productivitat en la gestió del temps, no resten com a intervals buits o indefinits, sinó que acaben constituint-se com uns nínxols per a la reproducció, moltes vegades compulsiva, de noves activitats i usos que estandarditzen el temps tant en termes materials com pel que fa a la construcció cultural concreta que aquell representa.

Fer visible i reivindicar aquesta geografia dels temps morts és, en canvi i al meu parer, rotundament necessari, ja que el temps urbà sembla seguir el mateix camí que ens han mostrat ja els processos d'equalització territorial de programes urbanístics i usos del sòl pel que fa a l'espai. Així, la mateixa indiferència paisatgística que la *urbanalització* ens ha demostrat de manera més que feaent en les traces físiques de la ciutat, semblaria aparèixer, així doncs, exportada pel que fa a l'ús del temps urbà.

Aquest rescat dels temps morts, entesos no com un buit incòmode i expectant que cal omplir de manera indiscriminada, sinó com un valor per pensar de manera crítica el món, pot començar curiosament pel reconeixement de l'oportunitat que representen els buits urbans.

En aquest sentit, potser els llocs de la ciutat interrompuda poden ser les millors plataformes per replantejar, de manera crítica, el temps sense interrupcions que sembla imposar de manera definitiva la societat urbana digital.

La raó i l'últim objectiu és evitar l'adveniment de la «ciutat sense pauses» que Richard Ingersoll ja albirava a les acaballes del segle passat:

«Per totes bandes a les àrees urbanes, el pols de la vida, quan passa d'allò obert a allo tancat, construït a buit, ciutat a no-ciutat, blanc i negre a verd, perd el el seu ritme. És clar que podem sentir la cadència del

trànsit, però a les grans extensions extraurbanes, als territoris enormes que circunden ciutats com Milà, Xangai, Phoenix o Mèxic, les pauses semblen haver desaparegut.»

Sense interrupcions, l'espai urbà es fa indiferent; sense diferències, el temps esdevé un de comú; sense pauses, la ciutat acaba essent un pols sense ritme. Si les metàfores d'Ingersoll són encertades, els buits urbans no tan sols representen avui una sèrie d'espais d'oportunitat per a l'experimentació o la innovació des de l'urbanisme més o menys tàctic; no tan sols esdevenen possibilitats per al reciclatge urbà i poden certament acollir iniciatives d'apoderament comunitari.

Més enllà d'aquests valors immediats, els buits urbans constitueixen avui la frontera on recuperar el dret al temps (mort) de la ciutat, el dret a la ciutat.

2.9. Referències

- AUGÉ, Marc. *Los no lugares. Espacios del anonimato. Antropología sobre la modernidad*. Barcelona: Gedisa, 1993.
- BASILICO, Gabrielle. *La ciudad interrumpida / Interrupted City*. Barcelona: Actar, 1999.
- CALVINO, Italo. *Lezioni americane. Sei proposte per il prossimo millennio*. 1a ed. 1988. Verona: Mondadori, 1993.
- CASTELLS, Manuel. *La ciudad informacional. Tecnologías de la información, reestructuración económica y proceso urbano-regional*. Madrid: Alianza Editorial, 1995.
- FUNTOWICZ, Silvio; RAVETZ, Jerome. «A New Scientific Methodology for Global Environmental Issues». A: COSTANZA, Robert (ed.). *Ecological Economics: The Science and Management of Sustainability*. Nova York: Columbia University Press, 1991, p. 137-152.
- GRAHAM, Stephen; MARVIN, Simon. *Telecommunications and the City. Electronic Spaces, Urban Places*. Londres: Routledge, 1996.
- HEYNEN, Hilde. «The peripheral condition». *UR. Revista d'Urbanisme*, núm. 9-10 (1992), p. 55-58.
- INGERSOLL, Richard. «Il paesaggio come redenzione». A: DE ROSSI, Antonio; DURBIANO, Giovanni; GOVERNA, Francesca; REINERIO, Luca; ROBIGLIO, Matteo (ed.). *Linee nel paesaggio. Esplorazioni nei territori della trasformazione*. Torí: UTET / Università di Torino, 1999.

- LAGUILLO, Manolo. «La belleza de la periferia». *UR. Revista d'Urbanisme*, núm. 9-10 (1992), p. 24-25.
- MUÑOZ, Francesc. «La soledat geomètrica: buits i plens al paisatge de la ciutat contemporània». *L'Avenç*, núm. 310 (2006), p. 30-33.
- MUÑOZ, Francesc. «El tiempo del territorio, los territorios del tiempo». A: NOGUÉ, Joan; ROMERO, Joan (ed.). *Las otras geografías*. València: Tirant lo Blanch, 2006, p. 235-254.
- MUÑOZ, Francesc. *Urbanización: paisajes comunes, lugares globales*. Barcelona: Gustavo Gili, 2008.
- MUÑOZ, Francesc. «La densitat urbana: de la ciutat de concentració al camp urbanitzat». A: FUSTER, Joan (ed.). *L'agenda Cerdà: construint la Barcelona metropolitana*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona / Lunweg Editores, 2010, p. 75-114.
- MUÑOZ, Francesc. *Local, local! La ciudad que ve*. Catàleg de l'exposició commemorativa dels 30 Anys d'Ajuntaments Democràtics. Barcelona: Diputació de Barcelona / Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB), 2010.
- MUÑOZ, Francesc. «Beyond Urbanization: Urban Form and the Low-Carbon Challenge». A: NEL-LO, Oriol; MELE, Renata (ed.). *Cities in the 21st Century*. Nova York: Routledge, 2015, p. 69-77.
- NEL-LO, Oriol. *La ciudad en movimiento: Crisis social y respuesta ciudadana*. Madrid: Díaz&Pons, 2015.
- NEL-LO, Oriol; MUÑOZ, Francesc. «El proceso de urbanización». A: ROMERO, Joan (coord.) *Geografía humana. Procesos, riesgos e incertidumbres en un mundo globalizado*. Barcelona: Ariel, 2004, p. 255-332.
- RABAN, John. *Soft City*. Londres: The Harvill Press, 1974.
- RAMONEDA, Josep. «La periferia». *UR. Revista d'Urbanisme*, núm. 9-10 (1992), p.1.
- SHULZ-DORNBURB, Julia. *Ruinas modernas: una topografía del lucro*. Barcelona: Àmbit Editorial, 2012.
- SOLÀ-MORALES, Ignasi de. «Terrain Vague». A: *Anyplace*. Nova York: The MIT Press, Cambridge (Mass.), 1995, p. 118-123.
- SOLÀ-MORALES, Ignasi de. «Terrain vague». A: *Territorios*. Barcelona: Gustavo Gili, 2002, p. 181-194.
- SOLÀ-MORALES, Ignasi de. «Arquitectura líquida». A: *Territorios*. Barcelona: Gustavo Gili, 2002, p. 123-136.
- SOLÀ-MORALES, Ignasi de. «Paisajes». A: *Territorios*. Barcelona: Gustavo Gili, 2002, p. 152-161.
- SOLÀ-MORALES, Manuel de. «Projectar la perifèria». *UR. Revista d'Urbanisme*, núm. 9-10 (1992), p. 2-4.

- VANCELLS GUÉRIN, Xavier. *Buits infraestructurals: estratègies operatives pel projecte de la ciutat contemporània*. Tesi doctoral. Barcelona: Departament de Projectes Arquitectònics. ETSAB, 2015.
- VATTIMO, Gianni. *El pensamiento débil*. 1a ed. italiana, 1983. Madrid: Cátedra, 1992.

3. Estratègies per a l'ús temporal d'espais

Alison Killing

Arquitecta i urbanista, Killing Architects

La tendència actual a llogar temporalment espais i locals comercials desocupats a noves empreses, a grups artístics i a organitzacions comunitàries, no tan sols com una manera de proporcionar oportunitats a grups amb recursos limitats, sinó també com a part d'un procés de regeneració d'edificis i veïnats molt deteriorats, va sorgir del moviment ocupa. Durant la darrera dècada més o menys, l'ús temporal d'espais s'ha tornat més popular i més professional, però manté moltes de les formes de treballar pròpies dels ocupes, i, alhora, s'han desenvolupat nous contractes estàndard per protegir aquesta situació temporal i cada cop són més les organitzacions que tracten d'emparellar propietats buides amb usuaris potencials. Els arrendaments de curta durada fins que aparegui un inquilí permanent són cada cop més vistos pels propietaris d'immobles com una mesura provisional beneficiosa fins que aconseguixin trobar un inquilí permanent i guanyen acceptació com a eines de planificació tant entre els urbanistes com entre els municipis.

Amb aquesta popularitat creixent, semblava que havia arribat el moment d'examinar més detingudament els projectes d'ús temporal d'espais i d'esbrinar quins eren els criteris que feien que tinguessin èxit, i aquest va ser l'objectiu que es va marcar l'ànalisi Urban Tactics el 2011.

El llistó per considerar un projecte reeixit es va posar molt baix, perquè, si el projecte es duia a terme, ja es considerava un èxit. També examinava una àmplia gamma de projectes amb l'objectiu d'establir si en la manera de funcionar d'aquests projectes d'ús temporal d'espais hi havia alguns patrons. Els projectes variaven pel que fa a la durada, des de les botigues *pop-up*, que duraven tan sols uns quants dies, passant pels arrendaments, que es pretenia que s'allarguessin dos o tres anys, fins a uns quants que s'havien convertit en inquilins permanents. Els projectes eren internacionals, procedents de països com ara el Regne Unit, els Països Baixos, Alemanya, Israel i Estats Units. Quant al tipus, incloïen intervencions artístiques, botigues i bars temporals, jardins comunita-

ris, estudis d'artistes, cooperatives d'habitatges i espais de treball compartits.

Destacaven tres elements, especialment:

En primer lloc, els marcs legals i regulatoris existents sovint no encaixaven gaire bé amb aquests projectes. Per exemple, els contractes d'arrendament estàndards podien establir demandes oneroses sobre un projecte que potser duraria tan sols una setmana. Una de les maneres que els promotors dels projectes van trobar per solucionar aquesta qüestió va ser assegurar-se un alt nivell de suport polític, per tal de col·locar-se en una posició des de la qual podien negociar i assolir compromisos sobre quina era la forma adequada de complir les exigències legals. Una altra manera que van trobar va ser el desenvolupament de les pròpies regulacions, com als Països Baixos, on es va estendre la definició de temporal per incloure projectes amb una durada de fins a cinc anys. El desenvolupament de models de contracte estàndard també va contribuir molt a estendre l'ús temporal d'espais, especialment aquells basats en un model de «licència d'ús» (un tipus d'acord d'arrendament temporal en el qual, generalment, els arrendataris paguen un lloguer nominal i el propietari es reserva el dret de requerir que se li torni la propietat amb poca antelació).

En segon lloc, sovint calia que hi hagués una organització intermediària entre el propietari de l'immoble i l'arrendatari per ajudar a gestionar els lloguers (sobretot si hi ha un gran nombre de contractes petits de curta durada) i perquè s'ocupés dels aspectes legals. Podia tractar-se d'una organització que s'especialitzés a emparellar propietaris amb immobles buits amb gent que busqui un espai, o podia ser una organització artística o comunitària que ajudés a connectar el projecte amb les persones adequades i a generar la confiança necessària.

En tercer lloc, moltes vegades hi havia una certa tensió entre la inversió necessària per poder fer servir un edifici o un espai i la durada de l'arrendament. En molts casos, els recursos necessaris per fer ús d'una propietat van ser subestimats, sobretot si l'immoble era gran, o estava previst que el lloguer fos llarg i el propietari de l'immoble va ser especialment ingenu pel que fa a aquest aspecte. Fins i tot en els casos en els quals els arrendataris disposaven inicialment d'un pla de negoci, van sorgir molts conflictes a causa de la manca de claredat en els contractes d'arrendament sobre quant havia de durar el tracte. Aquesta tensió semblava intrínseca a aquests arrendaments temporals, ja que, al cap i a la fi, estaven destinats a ser una mesura provisional fins que s'aconseguís un arrendatari permanent, que pagués el valor íntegre. En els casos en què es va firmar un contracte revisable a petició del propietari, de durada indefinida, amb l'objectiu de dei-

jar opcions obertes per al propietari, va ser impossible jutjar quant de temps i diners era prudent invertir per adequar l'espai per al seu propòsit (temporal).

En uns quants usos, els recursos necessaris per establir un projecte temporal eren comparables als requerits per a un projecte de durada més llarga i eren desproporcionats en relació amb el projecte temporal. Un arrendatari necessita disposar de l'immoble el temps suficient per poder recuperar els diners i el temps que ha invertit en el projecte i a fer de l'espai un lloc utilitzable, fins i tot si això significa principalment que la seva inversió disposa de temps d'amortitzar-se íntegrament. Un arrendatari ha de disposar d'un immoble el temps suficient perquè els diners i el temps que hi inverteixi pagui la pena.

D'altra banda, hi va haver casos molt clars en què els usos temporals d'espais van pagar la pena, gràcies als quals diversos carrers i veïnats deteriorats es van transformar completament. Molts d'aquests projectes, com ja s'ha dit abans, van mantenir una relació estreta entre el propietari de l'immoble i els municipis, van disposar d'una organització intermediària que es va fer càrrec de la gestió del projecte i dels aspectes legals, es van basar en contractes de llicència d'ús flexibles i revisables a petició del propietari i van gaudir també d'una quantitat petita de finançament, tot i que va sortir de les mateixes petites empreses o grups comunitaris. Falta definir, llavors, quin tipus d'usuaris són els més adequats per a aquesta mena de contractes flexibles a curt termini, ja que és clar que no tots ho són. I, pel que fa als projectes més grans o de durada més llarga i potser fins i tot més experimentals, com es poden definir models de negoci millors per mantenir-se ells mateixos?

3.1. El negoci de l'ús temporal d'espais

La continuació de l'estudi d'Urban Tactics es fixava específicament en aquestes qüestions: en els models de finançament per als projectes d'ús temporal d'espais i els tipus de contractes que els emparaven. La idea era observar com es podia donar suport a aquests projectes en dos moments clau: en la posada en marxa, quan és necessari invertir molt temps i diners per fer realitat el projecte, i també a més llarg termini, ja que molts d'aquests projectes duren uns quants anys. Evidentment, tot això és molt interessant per a les persones que dirigeixen aquests projectes i busquen maneres d'aconseguir que funcionin, com també per als municipis, els promotors i els urbanistes que desitgen desenvolupar projectes d'ús tem-

poral en els seus immobles buits com a part de les seves estratègies de desenvolupament. Es pretenia que els resultats els ajudessin a millorar en la posada en servei d'aquests projectes.

L'estudi constava de dues parts. La primera estava formada per una sèrie d'entrevistes amb personatges clau: persones encarregades de la regeneració de municipis, promotors de projectes i cooperatives d'habitatges que havien treballat en projectes d'ús temporal d'espais, per esbrinar quins creien que eren els avantatges i els desavantatges i com es podrien fer millor. En la segona part es parlava amb persones que dirigien projectes d'ús temporal d'espai i se'ls demanava que expliquessin la seva història. A més, s'examinaven detingudament els comptes dels seus projectes.

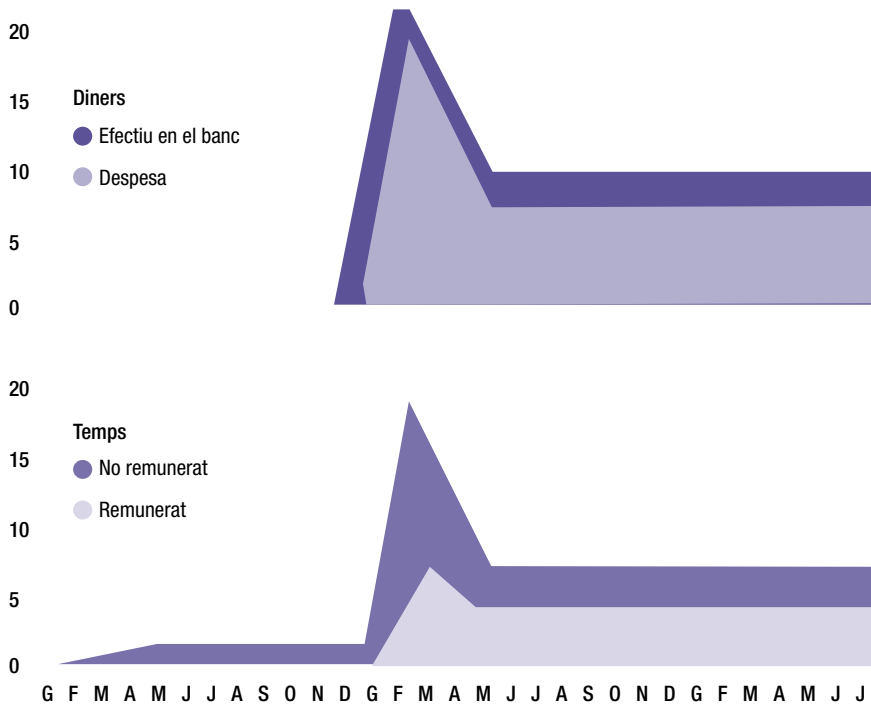
Observar els comptes va resultar molt més interessant del que en un principi podia semblar. Hi ha tants projectes d'ús temporal d'espais amb històries similars a primera vista que es podrien resumir així: «Un fantàstic grup de gent té una idea increïble, passen moltes penúries per trobar i assegurar-se un espai i aconseguir finançament per al projecte. Finalment, superen tots els obstacles i el projecte és un èxit». Examinar els comptes permet observar més detingudament aquesta història i veure què passa realment entre bastidors. En els comptes es reflecteix la història humana que hi ha darrere de cada fracàs, cada desafiament i cada triomf.

La idea era que, si s'entenia com funcionaven aquests projectes en realitat, seria possible trobar la millor manera de donar-los suport. Els comptes van ser convertits en infografies que mostraven coses com ara quant de temps van invertir en un projecte en diferents etapes, quants diners calia gastar i quan s'havia de fer, comparant-ho amb quin moment el projecte va rebre els diners i quants n'hi havia al compte bancari. Quan es van mostrar aquestes dades gràficament, es va poder entendre ràpidament què passava. Quan es van combinar els gràfics dels comptes amb la història de com es va desenvolupar un projecte en concret, es va obtenir una visió més completa de què estava passant i per què, quins eren els riscos i com es podien atenuar. I fins i tot també es podien destacar algunes oportunitats noves.

3.2. Una situació financera ideal

Abans d'examinar un projecte específic amb més detall, és convenient observar una situació «ideal». Els gràfics mostren la situació ideal quant a dues coses: la quantitat de feina que cal fer en cada etapa i els diners que entren i surten.

Gràfic 1

Font: Elaboració pròpia

Abans d'iniciar qualsevol projecte o negoci hi ha un període d'investigació. En aquest punt no hi ha diners involucrats, però cal invertir una gran quantitat de temps per desenvolupar la idea, trobar un espai, convèncer el propietari perquè permeti llogar-lo i preparar el contracte i trobar finançament, si s'escau. També és el període en el qual els impulsors es dirigeixen a les comunitats locals per aconseguir involucrar la gent i esbrinar què és el que volen.

Després hi ha la fase de posada en marxa, que comporta molta feina, com també la inversió d'una quantitat de diners relativament elevada. El punt àlgid del gràfic 1 representa la inversió que un projecte necessita quan realment s'està posant en marxa. Les necessitats poden ser qualsevol cosa, des de pintar parets, canviar la instal·lació elèctrica o moblar l'espai. També poden ser coses com ara crear una pàgina web, imprimir fulletons i cartells, proveir la botiga o el bar. En aquest punt és possible que ja hi hagi personal assalariat, cosa que augmentaria encara més les despeses. El temps que requereix el projecte també es dispara, perquè cal molta feina per fer tot això. L'última secció del gràfic 1 mostra el període en el qual el

projecte es troba en funcionament i les dades s'estabilitzen. Les despeses generals són les mateixes cada mes i la quantitat de treball és previsible.

3.3. Canning Town Caravanserai

El 2011 el districte Newham de Londres va organitzar un concurs anomenat *Meanwhile London* (que podríem traduir com 'Londres, mentrestant'). Hi havia quatre espais grans que formaven part de l'antiga zona portuària de Londres i estaven desocupats, pendents de desenvolupament, i es buscaven grups disposats a urbanitzar-los temporalment. Es va sol·licitar als participants que elaboressin propostes i el guanyador de cada espai rebria el terreny per un període de 2 a 5 anys.

L'equip Caravanserai va guanyar un dels espais, emplaçat a l'altre costat de l'estació de metro de Canning Town. L'equip era força gran, format per artistes, arquitectes, dissenyadors i arquitectes paisatgistes. La seva proposta consistia en una barreja d'activitats diferents a escala petita: un jardí comunitari, un parc infantil, petits espais de treball per als habitants locals, que alhora serien comerços on es podrien vendre els mateixos productes creats allà. Amb el temps, els comerços generarien uns petits ingressos per al projecte. L'estratègia de finançament principal era la creació d'un hotel en un bloc de pisos buit enmig de l'espai, amb el qual se subvencionaria la resta.

Per culpa d'aquesta estratègia de finançament, les coses van començar a anar malament. El bloc de pisos va ser enderrocat just abans que el terreny fos lliurat a l'equip Caravanserai i es van desconnectar el gas, l'aigua i l'electricitat. També els van demanar que paguessin uns 2.500 euros en impostos, de manera que poguessin sol·licitar una llicència de construcció i aconseguissin tots els permisos legals necessaris per construir totes les petites estructures que havien proposat. En aquell punt, el projecte es va encallar i l'equip es va dissoldre, ja que no tenien els diners necessaris per pagar els impostos o el temps requerit per sortejar tota la burocràcia per resoldre la resta de problemes de l'espai. Un estudi d'arquitectes que havia estat involucrat en el projecte des de l'inici, Ash Sakula, va redissenyar l'espai, va replanjar el model de negoci per al projecte i va pagar les taxes per a la petició de permís d'edificació. A poc a poc el projecte va començar a cobrar vida.

L'espai Caravanserai era força gran, tenia prop de 2 hectàrees, i, per tant, no era possible desenvolupar-lo de cop, ja que no hi havia finançament suficient. En comptes d'això, es va desenvolupar a través d'una sèrie de miniprojectes que es van anar afegint un a un, i a poc a poc van aug-

El London Trade School va dur a terme un taller de fabricació de mobles.
© Canning Town Caravanserai

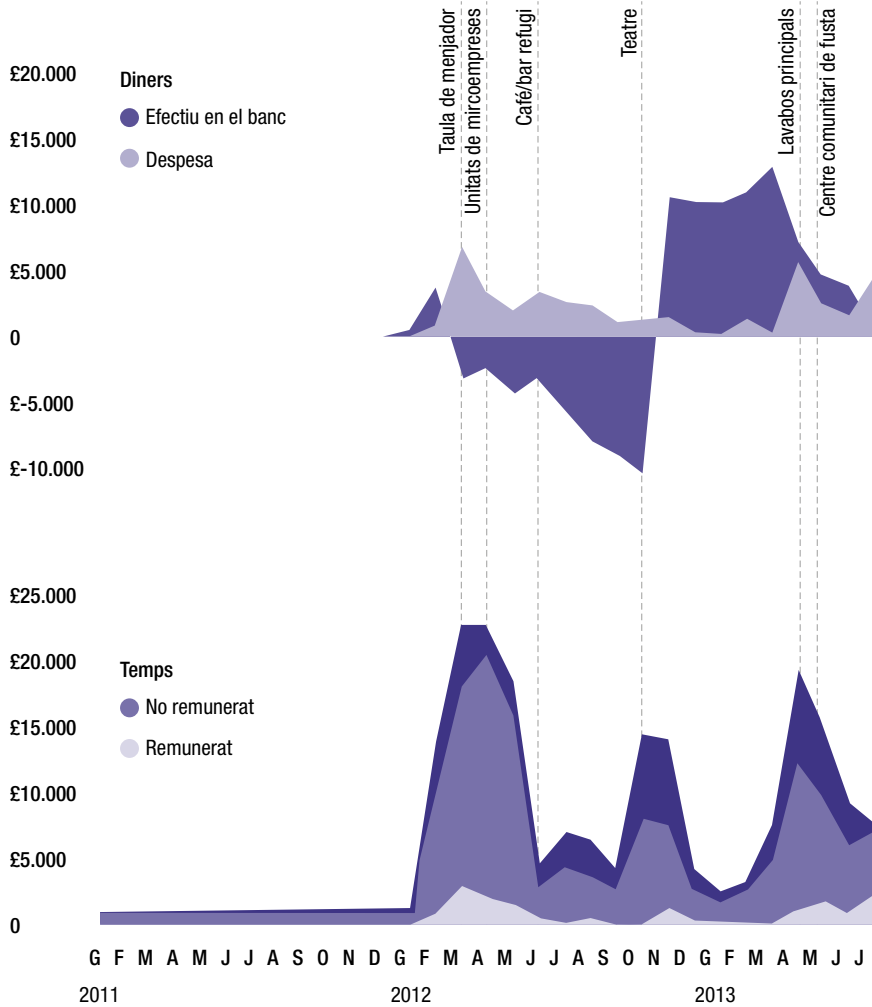
mentar les instal·lacions i l'oferta d'activitats. El primer que es va construir va ser un projecte de teatre petit, aixecat pels alumnes de la University of East London. Durant els darrers anys s'han afegit un jardí comunitari, un escenari per a concerts, lavabos, un cafè, una sèrie d'espais de treball i de comerços, una taula exterior gegant i un centre comunitari, tots fets amb materials reciclats.

La fotografia de la pàgina següent en mostra l'aspecte actual. L'equip ha fet una feina fantàstica i a l'espai hi ha sempre un munt de gent, d'activitats i d'estructures de múltiples colors.

3.3.1. Els comptes del projecte Caravanserai

Els comptes del projecte reflecteixen els detalls de la història, que és molt reveladora si els comparem amb la situació «ideal». Comprenen el període des que Ash Sakula es va fer càrrec del projecte fins a mitjan 2013. Hi va haver un llarg període d'investigació en el qual l'equip va fer el redisseny, va sol·licitar el permís d'edificació, va contactar amb la comunitat local i va sol·licitar finançament. La sèrie de punts àlgids del gràfic 2 corresponen a quan el treball *in situ* va començar (quan es van construir el teatre, el cafè, els lavabos, etc.). Cada punt àlgid correspon a un projecte de construcció diferent, en el qual es van invertir diners en materials i l'equip hi va dedi-

Gràfic 2

Font: Elaboració pròpia

car moltes hores de feina. Els petits salts a la línia blava són els punts en els quals el projecte Caravanserai va aconseguir subvencions. L'estudi Ash Sakula també va invertir en el projecte, tot aportant hores de feina i contractant personal a temps parcial per gestionar el projecte. Creien que el projecte Caravanserai era un experiment per obtenir un nou tipus d'espai públic i ho veien com un projecte d'investigació per a la seva oficina.

Si observem el gràfic 2, es fa evident que no va ser un procés fàcil. Es van trobar en una mena de cul-de-sac, perquè el projecte Caravanserai necessitava que el cafè, els lavabos, els espais de treball i el teatre es construï-

sin abans que poguessin començar a generar diners pel seu compte, però era molt difícil aconseguir el finançament suficient per poder-los aixecar. Hi havia ràfegues sobtades constructives a l'espai que es frenaven de cop mentre l'equip treballava per obtenir finançament i altres ajuts. Després el cicle començava de nou.

Tot això succeïa mentre es feien diverses activitats comunitàries a l'espai, cosa que diu molt a favor del talent i l'energia de l'equip Caravanserai. Tanmateix, si ens fixem en els gràfics, és possible entendre com de difícil va ser el procés. També queda clar que, des de l'inici, el projecte podia haver tingut molt més suport, especialment per part del municipi propietari del terreny, que va concedir l'arrendament. A partir dels comptes, sembla que el projecte obtenia només prou diners per sobreviure i fins i tot per créixer lentament, però no suficients per prosperar. Una gran part de les dificultats es poden atribuir al fet que al principi no hi havia prou claredat pel que fa al contracte de l'espai, cosa que dificultava molt la planificació del projecte i trobar el finançament necessari.

3.4. Aconseguir millors acords al principi

L'experiència de l'equip Caravanserai és extrema, però no inusual. Fins a quin punt són viables els projectes d'ús temporal d'espai si això és el que sovint els demanem? Fins a quin punt són sostenibles? I potser el més important: què exclou això? L'estudi *The Business of Temporary Use* ('El negoci de l'ús temporal d'espais') conclou amb la reflexió sobre com el típic projecte d'ús temporal d'espais podia avançar fins a la situació financera ideal mostrada al començament d'aquest capítol, i arribava a una conclusió important: sovint calien acords més clars a l'entorn dels arrendaments, amb l'objectiu d'aconseguir el finançament apropiat per adequar l'espai.

En un inici semblava obvi que calien acords clars i estables, però no ho era tant. Un gran nombre dels acords dels projectes estudiats estaven mancats de claredat sobre què s'estava oferint, en quins terminis i durant quant de temps, i algunes clàusules van ser modificades al llarg del projecte. Molts immobles i espais estan desocupats perquè hi ha molta incertesa en relació amb l'economia. Els amos d'aquestes propietats buides desitjarien llogar-les a arrendataris a llarg termini i amb unes tarifes comercials, però no saben si això serà possible o quan ho serà. Un contracte flexible i revisable a petició del propietari en el qual pugui donar dues setmanes de preavis als arrendataris temporals perquè se'n vagin, en cas de trobar un

arrendatari comercial, és atractiu. El cost baix, el curt termini i la naturalesa flexible d'aquests contractes també poden ser apreciats per determinats tipus d'arrendataris.

A continuació, s'esmenten una sèrie de regles bàsiques per saber quan aquests contractes flexibles a curt termini funcionen bé, quan cal una quantitat d'inversió relativament petita per adequar l'espai al seu propòsit (potser alguns rètols i mobiliari bàsic, per exemple). Funcionen bé si l'arrendatari únicament necessita l'espai durant un curt període de temps, com, per exemple, per a una botiga *pop-up*, o si és capaç de traslladar-se fàcilment si el propietari vol recuperar la propietat, perquè d'entrada ja no té gaires coses en aquell espai. En aquest cas, ajuda molt si hi ha alternatives assequibles per si cal traslladar-se.

Per a altres projectes, aquells que no s'ajustaven a aquests criteris, va ser molt profitós disposar d'un contracte de durada determinada, proporcional a la inversió necessària per adequar l'espai al propòsit, i amb una clàusula que estipulava què passaria en cas de rescissió anticipada. Un immoble que requeria una gran quantitat de treball va ser llogat per un període de cinc anys, amb la condició que el propietari retornés una part dels costos de la reforma si desitjava recuperar l'immoble abans que hagués transcorregut el termini sencer. Això va permetre que l'immoble fos posat al dia, en benefici del propietari, l'arrendatari i la comunitat en general.

Aquesta tensió entre el curt termini i el llarg termini, entre la flexibilitat i la seguretat, és el que fa que els projectes d'ús temporal d'espais siguin atractius i problemàtics alhora. En casos limitats, ja hi ha models ben estesos i ben desenvolupats per aplicar projectes d'ús temporal en immobles i espais desocupats. Es considera que posseeixen un gran potencial per tornar la vida a veïnats degradats. Realment tenen un potencial molt més gran que l'impacte actual. Perquè això succeeixi, és possible que haguem d'eliminar part de la incertesa i la flexibilitat que han estat intrínseques d'aquest tipus de projectes fins ara, amb l'objectiu de permetre que s'asseixin els nivells d'inversió adequats. En comptes de ser una nova manera de crear les nostres ciutats, aquests projectes han de ser vistos com a extensions dels models de desenvolupament tradicionals.

4. Les seduccions de l'urbanisme temporal⁶⁷

Mara Ferreri

School of Geography, Queen Mary
Universitat de Londres

En el debat actual sobre l'urbanisme de baix pressupost, els projectes i les iniciatives de reutilització temporal ocupen un lloc especial. Tot i que sovint s'entén que el concepte d'urbanisme temporal engloba una diversitat d'iniciatives i projectes molt heterogenis i que desafia les definicions estrictes (Bishop i Williams, 2012), l'acceptació en el llenguatge corrent de termes com botigues *pop-up*, agricultura de guerrilla i usos provisionals testimonien l'existència d'un imaginari compartit d'iniciatives temporals marginals i alternatives (DeSilvey i Edensor, 2013; Hou, 2010). Es tracta d'un imaginari complex, que recorre i està constituït per iniciatives i posicions sovint radicalment diferents i contraposades. Les diferents (i de vegades altament incompatibles) genealogies són un element essencial del seu atractiu: «reutilització temporal» sembla que és un concepte variable capaç d'abastar una àmplia diversitat d'activitats i d'encaixar dins d'un ampli espectre de contextos discursius urbans.

Les seves principals promeses i els seus discursos, tot i que puguin ser molt diferents, són extraordinàriament seductors i capaços d'atraure les energies i les sensibilitats dels professionals de l'espai en tot un ventall de posicionaments polítics, que inclouen alternatives experimentals al marge de l'arquitectura, la planificació i la producció cultural convencionals. Aquest article intenta oferir alguns punts de partida importants per endin-sar-se en les seduccions de la urbanitat temporal de baix cost i en les seves ambigüitats i premisses. A partir de l'anàlisi d'una sèrie de comunicacions i textos públics, s'examinarà la construcció de «la màgia de l'ús temporal d'espais» i les implicacions del discurs de la connectivitat urbana temporal per organitzar i autogestionar-se en condicions d'urbanisme auster.

67. Aquest article va ser publicat per primera vegada en el número especial «Saving the City» de *ephemera*, vol. 15 (1) (2015). <<http://www.ephemerajournal.org/contribution/seductions-temporary-urbanism>>.

4.1. La màgia de l'ús temporal dels espais

«L'ús temporal d'espais ja s'ha convertit en un concepte màgic: per una banda, per a totes les ments creatives que, en un món governat pel màxim benefici, malgrat tot tracten de crear espais que reflecteixin i nodreixin la seva visió de futur; i, per l'altra, per als planificadors urbanístics, per als quals representa una oportunitat de desenvolupament urbà.» (Urban Catalyst, 2007, p. 17)

L'ús temporal d'espais urbans s'ha anunciat com una nova forma d'urbanisme i la ciutat temporal com el seu paradigma. A principis de la dècada del 2000, la «màgia» realitzada per l'ús temporal d'espais es basava en la promesa de combinar dues agendes aparentment irreconciliables: els objectius dels planificadors urbanístics per al desenvolupament urbà i les necessitats dels professionals d'arrabassar espais alternatius al «món governat pel màxim benefici». Es deia que els projectes temporals permetien experimentar i posar a prova formes d'unió d'esforços d'escàs pressupost, sostenibles i més localitzades per a un lloc en particular (aaa/PEPRAV, 2007), sovint amb l'esperança declarada més o menys públicament d'influir en les dinàmiques socials a llarg termini. En un moment de relativa prosperitat econòmica i d'inversió en plans de desenvolupament urbanístics, els projectes temporals permetien formes d'apropiació i d'utilització directa als marges de les iniciatives urbanes convencionals, i de vegades s'alineaven amb campanyes amb formes d'organització veïnal per identificar i protegir espais i edificis públics de les dinàmiques neoliberals de privatització (Isola Art Center, 2013).

La base del canvi de marginal a normal es pot dir que va ser preparada per la professionalització dels usos temporals d'espais a través de publicacions dirigides a planificadors i autoritats urbanístiques, com Urban Catalyst Project (2001-2003), que aplegava estratègies, tipologies i exemples de reutilització temporal per tot Europa, i el seu sondeig de gairebé 1.009 usos d'espais temporals (2004-2005), que va esdevenir la base per al famós estudi *Urban Pioneers: Temporary Reuse and Urban Development in Berlin* (Urban Catalyst, 2007). Tot i que quan van fer servir la noció de «pioners» els autors no pretenien evocar en cap moment la crítica de la relació entre les iniciatives «pioneres» i les noves fronteres urbanes de l'ennobliment esmentada per Neil Smith en la seva obra fonamental, *The New Urban Frontier* (Smith, 1996), sinó més aviat que la seva idea d'iniciatives i espais pioners combina les condicions sovint desfavorables i amb matèries primeres de baix pressupost i iniciatives temporals del tipus «faci-ho vostè»

amb emplaçaments urbans fronterers específics en ciutats que estan patint transformacions ràpides. Després d'un «romanç perillós» (ibídem, p. 189), aquest és el discurs conegut d'innovar en edificis o terrenys «en desús», en brut i abandonats.

L'atractiu principal dels projectes temporals urbans és, per tant, el reclam d'allò que és experimental i innovador, que agafa una dimensió espacial en l'exploració i en l'ocupació física dels espais en desús, abandonats i marginals, alhora que també adopta una dimensió pràctica on la frontera espacial és anàloga a la frontera de les iniciatives innovadores i experimentals. La «màgia» evocada en la citació inicial adopta la funció retòrica d'assegurar als professionals i als propietaris immobiliaris que aquesta innovació no ha de crear necessàriament tensions antagonistes amb el desenvolupament urbà neoliberal, i que els nuclis d'autonomia creativa en els quals l'exploració i la innovació pràctica poden tenir lloc fora de les dinàmiques del mercat són possibles i fins i tot (temporalment) desitjables.

4.2. Londres auster i més enllà

Després de les conseqüències de la crisi financera global, i la seva resposta política en molts països d'Europa occidental mitjançant règims d'«urbanisme de l'austeritat» (Peck, 2012; Peck, Theodore i Brenner, 2012), la màgia promesa de les *pop-up*, els usos provisionals i els usos «mentrestant» s'ha convertit ràpidament en la panacea per a moltes xacres urbanes i s'ha traslladat des dels marges fins als centres de les ciutats. Cada cop més els espais vacants han estat presentats per les autoritats urbanes com el símptoma visible més negatiu de la recessió global, perjudicial per a la recuperació de la confiança dels consumidors i dels inversors. En un esforç per contrarestar les impressions negatives, semblava que els projectes temporals oferien una solució ràpida en forma de farciments visualment positius i experimentals, que podrien transformar un projecte de remodelació fallit o estancat en un element per atraure el turisme d'esdeveniments (Cambio, 2010).

L'assimilació recent dels usos d'espais temporals dins les polítiques i les planificacions urbanístiques convencionals pot ser que s'exemplifiqui millor amb el treball de l'antic director de Design for London, Peter Bishop, i de la fotògrafa Lesley Williams. En la introducció del seu llibre *The Temporary City*, expliquen el marc de governabilitat d'aquesta tendència:

«Moltes autoritats municipals a Europa i Amèrica del Nord, en les quals s'encarrega estimular la revitalització i la remodelació de zones urbanes, es troben amb el fet que, generalment, no tenen els recursos, el poder i el control suficients per implementar plans d'ordenació formals. En comptes d'això, n'hi ha que comencen a experimentar amb visions d'ordenació i marcs de disseny més flexibles, vinculats amb paquets d'iniciatives esglaonades i petites, i sovint temporals, dissenyades per revelar tot el potencial dels emplaçaments.» (Bishop i Williams, 2012, p. 3)

L'antologia d'iniciatives temporals de Bishop i Williams és preocupantment eclèctica: des de festivals i projectes arquitectònics amb finançament públic a gran escala, passant per experiments de *branding* amb l'ús de botigues *pop-up*, fins a instàncies de «contracultura i activisme» que inclouen ocupacions d'espais i altres «zones temporalment autònomes» (ibídem, p. 31).

La celebració d'una diversitat d'usos temporals d'espais urbans és una exhortació i un estímul directes per als arquitectes, projectistes, autoritats i altres professionals urbanístics perquè aprenguin de les iniciatives i dels projectes artístics i compromesos socialment, i perquè pensin en maneres de «revelar tot el potencial dels emplaçaments» amb vista a aconseguir l'objectiu final no gaire implícit del desenvolupament urbà.

En altres paraules, els exemples «pioners» de màgia temporal són reconeguts per exemplificar el tipus d'iniciatives creatives, experimentals i optimistes necessàries per mantenir temporalment la pretensió del creixement urbà constant (Zukin, 1995) en absència de mitjans reals per fer-ho a través d'iniciatives oficials de màrqueting i *rebranding*. No és casual que aquest pugui ser el llenguatge i el raonament de les autoritats urbanes neoliberals a la Gran Bretanya. Aclaparats per la imatge de carrers principals tancats i barrats, la reutilització temporal no comercial d'espais buits va ser promoguda mitjançant polítiques i sistemes de finançament públic durant els anys 2009 i 2010 «per ajudar a reactivar els centres de les ciutats debilitats durant la recessió» i fomentar «iniciatives temporals que beneficiïn la comunitat local» (DCLG, 2009), especialment a través d'activitats relacionades amb l'art (ACE, 2009). Resulta veritablement interessant comprovar fins a quin punt els professionals han incorporat i han posat en pràctica sobre el terreny aquest discurs, promocionat per mitjà dels seus plans, directrius i publicacions associats, i les implicacions conceptuals que comporta aquesta incorporació. Des del 2009, una sèrie de xarxes professionals, dirigides a empreses i organitzacions amb o sense ànim de lucre, han adquirit visibilitat i s'han proposat com a intermediàries i facilita-

dores de projectes de baix pressupost per a la reutilització temporal d'espais, especialment a Londres.⁶⁸ Tal com es pot llegir a la pàgina web de *Meanwhile Project*, una organització constituïda per promocionar els lloguers temporals de comerços buits:

«Les propietats buides fan malbé els centres urbans, destrueixen el valor econòmic i social, i malbaraten recursos que no podem permetre que no siguin productius. Els usos provisionals dinàmics d'espais dirigits per les comunitats locals beneficiaran els comerços existents, com també la resta dels centres urbans, mitjançant l'augment d'afluència, en retornar la vida als carrers principals.» (*Meanwhile Project*, 2010a)

Petites promocions com aquesta constitueixen una crida a les armes per a professionals de l'espai, artistes, professionals urbanístics, alhora que també resumeixen eficaçment l'argumentació a favor dels usos temporals d'espais. El text ofereix un marc interpretatiu clar i concís per reflexionar sobre els espais i les persones, que és interessant i atractiu, ja que reproduïx el discurs convencional de l'austeritat, tot i que al mateix temps converteix en un imperatiu moral intervenir-hi. En una (suposada) situació d'escassetat econòmica i social, els espais i les persones són presentats com a «recursos desaprofitats» que «nosaltres» —una crida a la societat civil (Ahrensbach *et al.*, 2011)— no podem «permetre que no siguin productius» en temps de recessió. Alhora, el veritable propòsit d'aquesta mena d'iniciatives dirigides per la comunitat (augment de l'afluència, és a dir, del comerç) es revela com l'imperatiu econòmic que tots «nosaltres» hauríem d'esforçar-nos per assolir. El projecte *Meanwhile* ('mentrestant') pot ser gestionat per la comunitat, dirigit per la comunitat i finançat per la comunitat, sovint a través de contribucions en espècies, però «el nostre» objectiu compartit a llarg termini cal que sigui donar suport i, en darrera instància, substituir-lo per iniciatives lucratives als carrers principals. Fins i tot amb projectes i iniciatives que no arriben a justificar-ne l'existència amb el raonament de la revitalització econòmica, qüestions com «espais desaprofitats» i «recursos malbaratats» són recurrents. En el centre del debat hi ha dos discursos atractius i interconnectats: un imaginari de connectivitat urbana fluida i efímera, d'una banda, i un horitzó temporal regulador que marqui els límits dels usos temporals d'espais de l'altra. Pot

68. Val la pena esmentar el *Meanwhile Project* i l'informe *No Time to Waste... The Meanwhile Use of Assets for Community Benefit* (2010); l'*Space Makers Agency* i l'*Empty Shop Network*. Vegeu també l'informe de Dan Thompson titulat *Pop-up People* (2012).

ser útil analitzar de manera crítica aquests discursos per desxifrar dues de les idees principals sobre urbanisme temporal.

4.3. Connectivitat urbana «sota demanda»

El primer raonament implícit darrere de l'urbanisme temporal fa referència a la connectivitat: reinterpreta com a «malbarataments» socials i econòmics tant les persones que necessiten espais com els espais en desús. La solució òbvia immediata a aquesta doble qüestió sembla que és la creació de mecanismes mitjançant els quals tots dos puguin connectar-se. En lloc d'abordar les causes de l'escassetat (forçosa) d'espais disponibles i de pressupost reduït per a usos no comercials, i les condicions socioeconòmiques que causen les vacants urbanes, es tracta d'un discurs temptador i senzill en el qual els símptomes es confonen amb les causes i s'ofereixen solucions a través de l'acció purament administrativa o gerencial: tan sols cal posar en contacte de manera eficaç els espais vacants amb aquells que els necessiten, i així l'escassetat desapareixerà.

Per tant, la primera seducció dels projectes de baix pressupost és l'organització i l'autoorganització: obliga a mobilitzar i *activar*, a connectar. Però l'objecte d'aquestes iniciatives organitzadores és merament la superfície perceptible de les dinàmiques urbanes de desigualtat i escassetat. Quan s'afegeix urgència a la crida, la connexió s'ha de fer de manera immediata i dinàmica, ja que la disponibilitat dels recursos temporals (gent, espais buits) és en ella mateixa accidental i a curt termini. Si establim una analogia amb les noves formes de producció industrial flexible i la seva corresponent organització del treball, es tracta d'un model de connectivitat urbana «sota demanda».

Aquest discurs amaga la suposició important i no expressada en veu alta que hi deu haver una flexibilitat personal total. S'espera que els professionals i els coordinadors de projectes estiguin «sempre a punt» per gestionar els recursos específics d'un emplaçament, cosa que pressuposa que, de vegades, diguem-ho explícitament, cal que hi hagi una xarxa d'individus (persones *pop-up*) amb feines precàries i intermitents i que puguin ser mobilitzats amb poca antelació i estar disponibles a temps complet durant un període de temps intensiu (Thompson, 2012). Quan destaca el paper de la flexibilitat i l'acció, aquest discurs no té en compte les disposicions de contingència necessàries perquè els projectes d'usos temporals d'espais tinguin lloc: la preparació incerta, els retards en l'obtenció d'accés als emplaçaments i en la consecució de recursos i finançament per mantenir-los,

la necessitat d'impulsar xarxes de contactes personals amb poc temps i els problemes organitzatius que poden sorgir en un projecte urbà, per esmentar-ne només unes quantes.

L'èmfasi en la inventiva, l'acció i la ingenuïtat dels professionals urbans no és només un recurs retòric eficaç per ignorar les consideracions materials, també ofereix una manera d'identificar-se amb els valors de la flexibilitat i la connectivitat en condicions d'escassetat. L'escassetat de recursos materials permet concebre la precarietat i la inseguretat com una posició de poder, en comptes d'una posició d'indefensió, pel que respecta a la possibilitat d'intervenir en les dinàmiques urbanes.

4.4. Mentrestant

Si el primer argument fa referència als professionals, a les «ments creatives» de la citació inicial, el segon es refereix a la relació entre els projectes temporals i els interessos i les agendes de les autoritats i dels urbanistes. Tal com es diu clarament a la introducció d'*Urban Pioneers*, hi ha dos tipus de projectes urbans temporals:

«Hi ha esdeveniments breus i transitoris que resideixen durant poc temps a la ciutat o, alternativament, hi ha esdeveniments que «romanen fora» en un emplaçament durant més temps, fins que l'ús més clàssic és viable de nou.» (Urban Catalyst, 2007, p. 18)

Per tant, els usos basats en esdeveniments i els usos prolongats són tots dos igual de temporals, ja que la finitud de la seva durada està determinada pel límit temporal del retorn de la viabilitat dels «usos clàssics», és a dir, de les activitats lucratives. En aquest escenari, el terme «mentrestant» més que *temporal*, clarament indica que el que és viscut com a temporal pels professionals i els usuaris és en realitat vist com un parèntesi en els plans a llarg termini dels propietaris d'immobles i els desenvolupadors (Andres, 2013). Com a molt, els professionals i els coordinadors que organitzen aquests plans poden aspirar que les seves iniciatives siguin incorporades en els projectes de futur com a desenvolupament progressiu (Temporary Mobile Everlasting, 2012).

En aquest argument de «mentrestant», la connexió ràpida i flexible de persones i espais és, per tant, construïda com a alternativa i marginal, però no és antagonista a l'imperatiu de creixement i desenvolupament urbans convencionals. Si l'urbanisme temporal bàsicament reproduceix i subordi-

na les seves encarnacions a la lògica existent de la inversió i l'especulació immobiliàries, llavors les iniciatives temporals de reutilització semblen indicar, més que un futur utòpic, una desposseïció i una acumulació més grans de riquesa en mans d'uns pocs privilegiats. L'apropiació de valor creatiu produït col·lectivament a través de l'esforç conjunt i efímer a escala veïnal ha estat qüestionada per diversos autors, especialment pel que fa als valors de la sociabilitat urbana interconnectada i informal (Lloyd, 2004; Arvidsson, 2007).

Més enllà dels aspectes de recuperació, la marginalitat temporal d'aquest tipus de projectes és vista com a positiva i «alternativa» per mitjà d'associacions convencionals de curtterminisme i imprevisibilitat amb dinamisme, i llargterminisme i estabilitat amb fixesa. La valorada i seductora flexibilitat, l'obertura, la naturalesa prototípica i experimental de la «ciutat temporal» i de molts dels projectes col·lectius de baix pressupost que la conformen han de ser contrastades amb el «dia a dia» urbà suposadament tancat, estructurat i establert. Aquest punt aparentment teòric pot resultar útil per analitzar d'una manera crítica les implicacions de dues seduccions de projectes temporals de baix pressupost per a la conceptualització de les formes d'intervenció en els espai-temps urbans.

4.5. Els temps de salvar la ciutat

Si el temps i l'espai es consideren múltiples, relacionals i mútuament constitutius, llavors els espai-temps urbans també s'han d'entendre com a múltiples i coproduïts (May i Thrift, 2001). Tanmateix, els desviaments i les velles conceptualitzacions de l'espai-temps encara impregnen els imaginaris urbans convencionals i els llenguatges utilitzats per definir-los. Tal com diu la geògrafa Doreen Massey, aquestes conceptualitzacions sovint se sustenten en antigues teoritzacions sobre la relació entre l'espai i el temps basades en una dicotomia en la qual «l'espai representa la fixesa i el temps representa el dinamisme, la novetat i l'atractiu» (Massey, 1999, p. 268).

Aquesta distinció entre espai urbà com una cosa fixa i acció temporal com quelcom dinàmic es pot trobar en la suposició implícita que les iniciatives urbanes temporals aporten dinamisme i mobilitat al teixit (suposadament estàtic) social i urbà de les ciutats. En el discurs «mentrestant», l'espai es pot transformar únicament en una direcció temporal, és a dir, en una trajectòria interminable de desenvolupaments econòmics urbans i immobiliaris; mentre que els projectes socials, artístics o polítics d'ús

comú i de reapropiació, com que són una excepció de l'imaginari convencional, són relegats a habitar l'espai de la temporalitat. Aquesta visió no nega l'existència d'una multiplicitat d'espai-temps, sinó que també designa uns certs agents urbans (com els emprenedors, els activistes i els artistes socials) com els únics capaços de «dur a terme» aquesta ruptura. Al contrari, i tornant a Massey, és essencial mantenir una imaginació de l'espai com

«...l'esfera de l'existència de la multiplicitat, de la possibilitat de l'existència de la diferència. Aquest espai és l'esfera on les diferents històries coexisteixen, es troben, s'afecten le unes a les altres, entren en un conflicte o cooperen. Aquest espai no és estàtic, no és una secció transversal a través del temps; està afectat, és actiu i generador.» (Massey, 1999, p. 272)

Quan s'ignora el dinamisme obert i la multiplicitat dels espai-temps urbans, en comptes d'oferir solucions per a l'escassetat espacial, la promoció de l'ús temporal pot ser vista com a simptomàtica i deformadora d'un altre tipus d'escassetat, que podria anomenar-se *escassetat temporal*.

Quan es fomenten els projectes urbans temporals de baix pressupost com a formes d'ingenuïtat urbana i de reapropiació espacial, és fàcil oblidar que en la seva flexibilitat també hi resideixen formes d'exclusió temporal. Amb el creixement previst de Londres i amb el valor del sòl i dels immobles sempre en augment, malgrat (tot i que alguns dirien que a causa de) la recessió global, els espais vacants tan sols estan disponibles temporalment per a aquells grups molt efímers encarregats de portar a terme les iniciatives «creatives» capaces de retornar la vida als emplaçaments. A més, tot i que els projectes i els espais singulars poden ser percebuts com a «temporals» des de l'experiència subjectiva dels professionals i les seves audiències passatgeres, la seva temporalitat s'està tornant una tendència cada cop més permanent a mesura que els lloguers «mentrestant» i temporals proliferen i els urbanistes aprenen la lliçó.

Per tant, l'atractiu per als professionals i els activistes de participar en la interrupció (temporal) d'aquella que es presenta com a ciutat monorítmica pot ser simultàniament la més gran seducció i la més gran mistificació de l'urbanisme temporal de baix pressupost. Desconstruir aquest discurs implica reduir l'expectativa del canvi immediat amb l'objectiu de mantenir les conceptualitzacions de la ciutat com si fossin contínuament produïdes a través d'espai-temps dinàmics i múltiples, i requereix la capacitat de pensar en aliances i formes d'organització a més llarg termini i

més àmplies més enllà de l'ideal connexionista dels agents urbans flexibles i precaris.

En un nivell més teòric, desconstruir en essència de quina forma el temps i l'espai són llançats l'un contra l'altre en el discurs de l'urbanisme temporal ofereix una manera diferent d'imaginar la reutilització temporal amb vista a una obertura radical del futur (urbà).

En paraules de Massey:

«El temps necessita l'espai per posar-se en marxa; el temps i l'espai van néixer alhora, juntament amb les relacions que els produeixen tots dos. Per tant, el temps i l'espai han de ser entesos junts, ja que estan inextricablement entremesclats. Per això, una primera implicació d'aquest ímpetu per imaginar la temporalitat/història com a autènticament oberta és que l'espacialitat ha d'estar integrada com a part essencial d'aquest procés de “creació contínua d'innovacions” [...]»

»[Això] no pot ser “espai” [...] com a seqüència temporal, ja que aquí l'espai en realitat està bloquejat i el futur està tancat.» (Massey, 1999, p. 272)

Els espais urbans progressius no poden ser entesos únicament com a seqüències temporals, com un esforç comú provisional en forma de «projectes» urbans, en què la dinàmica i l'esdevenir relacional d'un emplaçament en concret, i de processos urbans més amplis, estan obstaculitzats per un horitzó temporal predeterminat i pel raonament preventiu del desenvolupament urbà amb finalitats lucratives.

Aquest article intenta ser una provocació empàtica. No és ni una crítica preventiva ni tampoc una celebració indiscriminada de l'ús urbà temporal, sinó que intenta qüestionar la tensió entre les seduccions immediates dels projectes temporals com a formes d'acció directa localitzada i les relacions de poder a un més gran termini d'acció que amb massa freqüència releguen aquestes iniciatives al regne de l'espectacle *pop-up*. La condició efímera i la marginalitat econòmica (o l'urbanisme d'escàs pressupost) són idees centrals de la ciutat provisional (Tonkiss, 2013), però també ho és una certa incapacitat de visualitzar i imaginar un futur diferent d'aquest tipus de connectivitat urbana «sota demanda».

La proliferació generalitzada d'idees i iniciatives d'usos urbans temporals requereix urgentment una capacitat crítica compartida per reconèixer i comprendre els poders seductors de nocions com la flexibilitat urbana, la temporalitat, la inventiva i la «creativitat», i les seves implicacions per imaginar les ciutats que vindran. Una crítica de l'esperat tancament dels es-

pai-temps urbans hauria de servir com un recordatori constant de què està en risc políticament i socialment en la «urbanitat d'escàs pressupost» i de la seva potencial (in)capacitat de produir futurs urbans radicalment diferents.

4.6. Referències

- AAA/PEPRAV (ed.). *Urban/Act: A Handbook for Alternative Practice*. Montrouge: PEPRAV, 2007.
- AHRENSBACH, T.; BEUNDERMAN, J.; FUNG, A.; JOHAR, I.; STEINER, J. *Compendium for the Civic Economy: What the Big Society Should Learn from 25 Trailblazers*. Londres: 00:/en col·laboració amb NESTA i Design Council CABE, 2011.
- ANDRES, L. «Differential spaces, power hierarchy and collaborative planning: A critique of the role of temporary uses in shaping and making places». *Urban Studies*, vol. 50, núm. 4 (2013), p. 759-775.
- ARTS COUNCIL ENGLAND. «Art in empty spaces: Turning empty spaces into creative spaces», 2009.
- ARVIDSSON, A. «Creative class or administrative class? On advertising and the “underground”». *Ephemera*, vol. 7, núm. 1 (2007), p. 8-23.
- BISHOP, P.; WILLIAMS, L. (ed.). *The Temporary City*. Londres: Routledge, 2012.
- CAMBIE, S. «Pop-ups. part 1: Creating micro-tourism». *Tourism Insights*, 2010.
- DCLG (DEPARTMENT FOR COMMUNITIES AND LOCAL GOVERNMENT). *Looking after our Town Centres*. Londres, 2009.
- DESILVEY, C.; EDENSOR, T. «Reckoning with ruins». *Progress in Human Geography*, vol. 37, núm. 4 (2013), p. 465-485.
- HOU, J. (ed.). *Insurgent Public Space: Guerrilla Urbanism and the Remaking of Contemporary Cities*. Londres i Nova York: Routledge, 2010.
- ISOLA ART CENTER (ed.). *Fight-specific Isola: Art, Architecture, Activism and the Future of the City*. Berlín: Archive Books, 2013.
- LLOYD, R. «The Neighborhood in Cultural Production: Material and Symbolic Resources in the New Bohemia». *City and Community*, vol. 3, núm. 4 (2004), p. 343-372.
- MASSEY, D. «Space-time, “science” and the relationship between physical geography and human geography». *Transactions of the Institute of British Geographers*, vol. 24, núm. 3 (1999), p. 261-276.

- MAY, J.; THRIFT, N. (ed.). *TimeSpace: Geographies of Temporality*. Nova York: Routledge, 2001.
- MEANWHILE PROJECT. 2010a. <<http://www.meanwhile.org.uk>>.
- MEANWHILE PROJECT. *No Time to Waste... the Meanwhile Use of Assets for Community Benefit* [informe]. Londres: Meanwhile Space CIC / Development Trusts Association, 2010b.
- PECK, J. «Austerity urbanism». *City: Analysis Of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action*, vol. 16, núm. 6 (2012), p. 626-655.
- PECK, J.; THEODORE, N.; BRENNER, N. «Neoliberalism resurgent? Market rule after the great recession». *South Atlantic Quarterly*, vol. 111, núm. 2 (2012), p. 265-288.
- SMITH, N. *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. Nova York: Routledge, 1996.
- TEMPORARY MOBILE EVERLASTING, 2012. <<http://temporary-mobile-everlasting.com/>>.
- THOMPSON, D. «Pop-up people: We can do so much more together», 2012.
- TONKISS, F. «Austerity urbanism and the makeshift city». *City: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action*, vol. 17, núm. 3 (2013), p. 312-324.
- URBAN CATALYST; OVERMEYER, K. *Urban Pioneers. Temporary Use and Urban Development in Berlin*. Berlín: Jovis, 2007.
- ZUKIN, S. *The Cultures of Cities*. Cambridge/Massachusetts/Oxford: Blackwell, 1995.

El marc normatiu de l'activació temporal dels buits urbans

5. Urbanisme temporal, dret a la ciutat i marc estatal de les polítiques urbanes⁶⁹

Luciano Parejo Alfonso

Catedràtic de dret administratiu
Universitat Carlos III de Madrid

5.1. L'anomenat urbanisme temporal i el dret a la ciutat

La lògica, en molts casos desordenada, del desenvolupament urbà, la tendència en la planificació física a la sobrerregulació i la rigidesa, però, sobretot, i amb un caràcter més general, la crisi econòmica que s'ha instal·lat des del 2007-2008 i les conseqüències que ha tingut en la dinàmica inversora dels sectors públic i privat (especialment entre nosaltres, com a resultat dels efectes de l'esclat de la bombolla immobiliària, amb conseqüències socials punyents, com ara les execucions hipotecàries) estan determinant canvis en les estratègies de la gestió de les ciutats. El desplegament desigual del procés formal de la urbanització, d'un cantó, i l'estancament de la dinàmica urbana, de l'altre, obliguen a centrar l'atenció, en efecte, en els problemes del teixit urbà existent i, en especial, en les bosses de sòl que han romàs buides en el procés de formació, al seu voltant, de la ciutat i els espais vacants, abandonats, no emprats, degradats o simplement infrautilitzats (els que han tingut prèviament una ocupació i que després l'han perduda). I això pel descobriment del potencial dels uns i dels altres (d'ara en endavant al·ludits simplement com a espais vacants), especialment en relació amb la mobilització de recursos limitats. Ja que els espais vacants pertanyen al teixit urbà, que és precisament l'entorn el que els defineix com a tals (realment formen part del procés de re-producció de la ciutat, d'aquí que algun autor els hagi arribat a considerar com un ús més del sòl). Com han posat de manifest P. Bishop i L. Williams,⁷⁰ la seva descripció precisa requereix considerar també la dimensió temporal: la història (que revela, efectivament, les causes determinants de la seva situació) i també les possibilitats de transformació (el futur). En la transformació de les ciutats cal detectar

69. Aquest article va ser publicat originàriament a la *Revista Práctica Urbanística*, núm. 136 (2015).

70. Vegeu referències al final de l'article: BISHOP, P., 2012.

tendències globals: si als anys cinquanta i seixanta del segle xx va començar l'abandonament dels centres històrics i el creixement de les perifèries i després van emergir l'*squatting* i l'ús provisional-temporal, des del 1980 comencen a afirmar-se —en el context de la col·laboració públic-privada— les operacions de transformació interna (exemples: reconversió de molls i àrees industrials en espais residencials i d'oficines) per desembocar en un retorn al «centre» o ciutat consolidada (renovació i regeneració urbanes).

Segons assenyala M. Nefs,⁷¹ aquests espais provoquen, des del punt de vista del Govern del territori, el debat tant sobre l'estratègia que cal seguir en la gestió urbana (increment o no de la densitat de la ciutat existent d'acord amb el model de «ciutat compacta»; flexibilització d'aquest model per a la «reinvençió» de la ciutat sobre la base d'aquests espais en tant que *seed-beds of urbanity*, model alternatiu de la *network city*), com sobre l'equilibri entre política i mercat en l'ordenació urbanística.

En tot cas, el fenomen es pot considerar estructural des de la perspectiva de la tensió entre l'urbanisme formal i l'informal, que té relació estreta amb el dret a la ciutat proclamat ja el 1968 per H. Lefebvre⁷² des de la crítica del domini econòmic de la ciutat, d'aquesta com a objecte econòmic (reproducció del capital i del treball; lloc de consum) i com a proposta de reposició de la dimensió política de la ciutat en tant que fenomen col·lectiu d'un gran valor d'ús, espai social de realització dels drets de la persona (no individualment sinó en societat). Per a aquest autor, el dret a la ciutat forma part dels drets polítics emergents i lligats a les condicions de la vida diària actual i consisteix, en essència, en els drets a gaudir en plenitud de la vida urbana (en altres paraules, el dret a habitar gaudint dels serveis i els beneficis del medi urbà) i a participar en la gestió pública del fenomen urbà amb fonament, en darrer terme, en la íntima imbricació —en el món urbanitzat contemporani (cal tenir en compte que, segons ONU-Habitat, ja el 2015 més del 60 % de la població mundial era urbana)— entre ciutat i ciutadania. Un requisit indispensable per a això és el restabliment, en la seva vertadera potència, dels valors d'ús, postergats pel pas a primer pla dels valors de canvi típics de la producció capitalista de l'espai urbà.

71. Vegeu referències al final de l'article: NEFS, M., 2006.

72. A les obres *Le droit à la ville* (1970) i *Espace et politique* (1973); vegeu, en castellà, Lefebvre, H. *El derecho a la ciudad*. Barcelona: Península, 1970.

Lefebvre va reelaborar el concepte així encunyat en la seva posterior obra *Du contrat de citoyenneté* (1990), advocant per la reforma de la tradició liberal dels drets de ciutadania per a la seva conversió en estatut de ciutadania social d'acord amb els temps actuals.

Com ha dit D. Harvey,⁷³ aquesta és una idea antirealitat: la del dret a fer la ciutat de la manera que desitgem els ciutadans sense el cenyidor de les forces de l'acumulació de capital, generadores d'un tipus de ciutat d'acord amb la seva conveniència que s'imposa als altres, els quals, tanmateix, hi han de viure. La idea, en tot cas, tindria com a fonament últim l'efectivitat del Pacte Internacional (ONU) de Drets Econòmics, Socials i Culturals 1966 (ratificat per l'Estat espanyol el 1977), que va donar lloc ja a nombrosos documents i declaracions.⁷⁴ Segons la Carta Mundial pel Dret a la Ciutat, la ciutat és el lloc en el qual es creen les condicions del desenvolupament de la personalitat en societat i el dret es desplega sobre tres eixos fonamentals: a) la plenitud de la ciutadania (efectivitats de tots els drets clàssics i de benestar); b) el Govern democràtic (participatiu), i c) la funció social de la propietat i de la ciutat (la primacia del bé comú sobre la propietat). Es pot dir que amb això s'expressa una aspiració de consecució —en un món globalitzat (dominat per l'economia)— d'un espai local (en virtut del fenomen de l'anomenada glocalització)⁷⁵ en el qual encara sigui possible la preservació del fenomen de la homogeneïtzació (el domini del no-lloc de Marc Augé),⁷⁶ és a dir, la diversitat (la recuperació del lloc, la identitat, les arrels) gràcies a l'autogovern i, alhora, la realització dels valors en els quals descansa la filosofia dels drets humans: els drets fonamentals. Una aspiració que ha trobat algunes consagracions legals desiguals.⁷⁷

73. Vegeu referències al final de l'article: HARVEY, D., 1988.

74. Poden citar-se els següents: i) la Carta Mundial pel Dret a la Ciutat (que al·ludeix al dret col·lectiu dels habitants de la ciutat, en especial dels grups vulnerables i desfavorits), resultat del procés iniciat a la Cimera de la Terra ECO'92 i després del Seminari Mundial pel Dret a la Ciutat contra la Desigualtat i la Discriminació celebrat durant el II i el III Fòrum Social Mundial (Porto Alegre, gener del 2002-gener del 2003), seguits pel IV Fòrum Social Mundial (Mumbai, Índia, gener del 2004), el I Fòrum Social de les Amèriques (Quito, Equador, juliol del 2004), el II Fòrum Urbà Mundial (Barcelona, Espanya, setembre del 2004), el V Fòrum Social Mundial (Porto Alegre, gener del 2005), el VI Fòrum Social Mundial Policèntric (Caracas, Veneçuela-Bamako, Mali, gener del 2006), el Fòrum Social Europeu (edicions del 2005 i el 2006), el III Fòrum Urbà Mundial (Vancouver, juny del 2006) i el I Fòrum Social del Carib (Martinica, juliol del 2006); ii) la Carta Europea de Salvaguarda dels Drets Humans a la Ciutat, del 1998, i iii) la Declaració Universal de Drets Humans Emergents (Monterrey, Fòrum Universal de les Cultures, 2007).

75. Vegeu referències al final de l'article: BECK, U., 2004.

76. Vegeu referències al final de l'article: AUGÉ, M., 2009.

77. 1. La Llei francesa 91-662 del 13 de juliol de 1991 (modificada ulteriorment el 2014) d'orientació per la ciutat. L'article 1 de la versió del 2014 estableix:

«Amb l'objectiu de posar en pràctica el dret a la ciutat, els municipis, altres col·lectivitats locals i els seus agrupaments, l'Estat i les institucions públiques garanteixen a tots els habitants de les ciutats les condicions de vida i d'habitatge que promoguin la cohesió social i que evitin o facin

Així doncs, no és casualitat que l'espai públic urbà⁷⁸ sigui la perspectiva de l'estudi base resultat del projecte *User Changes and Conflicts Using Public Spaces* (programa UBANACT II 2007-13) desenvolupat sota l'apel·lació de J. Gehl,⁷⁹ perquè primer sigui la vida, després els espais i finalment els edificis (és a dir, la necessitat d'una inversió del plantejament tradicional en l'urbanisme); estudi del qual és important destacar:

desaparèixer els fenòmens de segregació. Aquesta política ha de permetre la integració de cada barri a la ciutat i garantir a cada aglomeració urbana la coexistència de diverses categories socials.

»A aquest efecte, l'Estat i la resta de col·lectivitats públiques han d'adoptar, d'acord amb les seves competències, totes les mesures de diversificació, en cada ciutat, poble o barri, dels tipus d'habitatge, equipaments i serveis necessaris:

- »– en el manteniment i el desenvolupament del comerç i altres activitats econòmiques de proximitat;
- »– en la vida col·lectiva en l'àmbit escolar, social, sanitari, esportiu, cultural o recreatiu;
- »– en els transports;
- »– en la seguretat de béns i persones.»

2. La Llei federal del Brasil 10257, del 10 de juliol de 2001, de l'estatut de la ciutat, determina a l'article 2 (pel que fa al que aquí interessa):

«La política urbana té com a objectiu ordenar el ple desenvolupament de les funcions socials i de la propietat urbana mitjançant les directrius generals següents:

- »I. Garantir el dret a tenir ciutats sostenibles, entès com el dret a la terra urbana, a l'habitatge, al sanejament ambiental, a la infraestructura urbana, al transport i als serveis públics, al treball i a l'esbargiment, per a les generacions presents i futures.
- »II. Gestió democràtica a partir de la participació de la població i d'associacions representatives dels diferents sectors de la comunitat en la formulació, execució i seguiment de plans, programes i projectes de desenvolupament urbà;

[...]

»V. Oferta d'equipaments urbans i comunitaris, transport i serveis públics adequats als interessos i les necessitats de la població i a les característiques locals;

»VI. Ordenament i control de l'ús del sòl, per tal d'evitar:

- »a) la utilització inadequada dels immobles urbans;

[...]

»f) el deteriorament de les zones urbanitzades;

»g) la contaminació i la degradació ambiental;

[...].»

3. I la Llei d'ordenament territorial 388 del 1997, de Colòmbia, disposa (pel que fa al que interessa aquí) en l'article 1:

«Objectius. Aquesta llei té com a objectius:

»1. [...]

»2. L'establiment dels mecanismes que permetin al municipi, en l'exercici de la seva autonomia, promoure l'ordenament del seu territori, l'ús equitatiu i racional del sòl, la preser-

- a) La identificació com a necessitats actuals de la ciutat europea: i) la gestió de la creixent diversitat cultural; ii) l'adaptació a una població cada cop més envellida; iii) l'eficiència energètica, i iv) el repte difícil de l'exclusió, la segregació i la polarització socials.
- b) La comprovació que els espais públics urbans constitueixen el lloc d'un creixent i divers elenc d'usos en canvi constant i generadors de riscos de conflicte (per col·lisió d'usos, pèrdua de seguretat i deficiència en la gestió), però que també estan sotmesos a tensions de privatització; procés que posa en qüestió la idea d'un espai públic de tots i en el qual s'exerceix la ciutadania. Per això l'afirmació de la transcendència crítica d'aquests espais i la insuficiència de la seva identificació sobre la base de la diferenciació de la propietat en pública o privada perquè passi a primer pla el criteri de l'«ús». I també les propostes que es formulen per a la creació, la regeneració i la recuperació d'espais públics en les operacions de recuperació dels centres històrics, reestructuració de vies urbanes monopolitzades per la circulació i millora de places i carrers en suburbis i barris perifèrics.

En aquest context se situa la importància per a la gestió urbana actual dels espais vacants, la dificultat principal dels quals se centra en la conflictivitat de qualsevol decisió sobre el seu destí com a conseqüència dels diferents interessos que hi convergeixen. Si per als ciutadans el seu valor és d'ús, per al promotor immobiliari ho és de canvi. Però a aquesta contradicció (que troba en la mesurabilitat un pla de comparació i, per tant, de

vació i la defensa del patrimoni ecològic i cultural localitzat en el seu àmbit territorial i la prevenció de desastres en assentaments d'alt risc, com també l'execució d'accions urbanístiques eficients.

- »3. Garantir que la utilització del sòl per part dels seus propietaris s'ajusti a la funció social de la propietat i permeti fer efectius els drets constitucionals a l'habitatge i als serveis públics domiliaris, i vetllar per la creació i la defensa de l'espai públic, com també per la protecció del medi ambient i la prevenció de desastres».

78. S'entén per espai públic l'integrat, a més del físic establert com a tal, aquell que s'ha de considerar de tothom i que, des d'un punt de vista sociocultural, és expressió del contacte entre individus i participació d'aquests individus en allò comú. Quant a l'expressió de la comunitat, allò públic així entès pot emergir espontàniament de la dinàmica pròpia de la ciutat i de la gent que hi viu, i conferir un caràcter públic als espais que encara no han estat planificats com a tals. Així doncs, es tracta d'una realitat de dimensió múltiple que, tot excedint el que és purament físic, comprèn la de les relacions socials (el seu potencial, a causa de la seva intensitat i qualitat, per determinar la interacció d'individus i grups i induir identificació simbòlica).

79. Vegeu referències al final de l'article: GEHL, Jan.

composició possibles) s'afegeix la més complexa, derivada d'interessos històrics, artístics, culturals i ambientals, els quals sovint són difícilment comparables amb demandes ciutadanes o de mercat i poden fins i tot entrar en conflicte entre ells (uns bons exemples d'aquests tipus de conflictes són la zona zero de Nova York i la reutilització del Volkpalast al Berlín-Est).

L'anomenat urbanisme provisional o temporal sorgeix justament com a resposta a aquesta situació i al servei d'iniciatives mobilitzadores de recursos limitats per aconseguir una recuperació satisfactòria de l'ús dels espais tractats i que van des de la millora concreta d'un barri fins a plantejaments a escala general municipal. Un bon paradigma d'això a l'Estat espanyol és el projecte «Esto no es un solar», desenvolupat a Saragossa per la societat Zaragoza Vivienda, i que ha dut a terme un bon catàleg d'actuacions i ha aconseguit diversos premis (Eurocities i García Mercadal).

És a dir, allò temporal en aquesta mena d'actuacions no fa referència a la naturalesa de l'ús que cal implantar o a la condició limitada o circumscrita —físicament, econòmicament o jurídicament— de l'actuació, sinó al propòsit i plantejament temporals dels promotors i gestors, com també, fins i tot, dels seus usuaris. Comprèn des d'intervencions de molt curta durada (xifrada fins i tot en hores) fins a d'altres que duren anys; formals i informals, i d'iniciativa i finançament públic i privat (i mixt).⁸⁰ Però, en tot cas, requereixen: i) un lloc adequat (encara que, òbviament, l'objectiu del

80. L'experiència als Estats Units ha permès distingir en aquestes iniciatives fins a tres estratègies diferents:

1. La reactivació d'espais infrautilitzats:
 - Ja fa temps que activistes socials (estratègia iniciada per les «guerrilles verdes» a Nova York als anys setanta del segle xx) en fan ús com a espais lliures.
 - La transformació en jardins comunitaris, boscos i horts és més recent (exemples: els Hantz Woodlands, resultat de la compra per part de l'organització Hantz Farms de 1.500 parcel·les (140 acres) per a l'explotació agrícola i forestal urbana.
2. L'ús de construccions i instal·lacions per a la realització d'esdeveniments o actes especials (exemples: Lerkinville a Buffalo; la transformació d'una fàbrica de sabó enderrocada en una illa verda per a la celebració de concerts d'estiu, amb atracció a la zona de mercats d'artesans); facilitació d'allotjament, i el Brooklyn Bike Park (per a bicicletes de muntanya) per a ús de nens, amb l'atracció d'altres usos temporals, com la venda de begudes i aliments i actes comunitaris.
3. Establiments temporals de venda al detall (els anomenats *pop up shops* o *stores* o *flash retail*) instal·lats a la part de darrere de vehicles, façanes de botigues o solars buits i fins i tot carrers sencers, capaços d'adaptar-se amb rapidesa i flexibilitat a les demandes ciutadanes.

projecte condiona l'elecció), i, tot i que les possibilitats en aquest sentit són àmplies (velles àrees industrials, estacions ferroviàries, ribes, barris i zones comercials en declivi, edificis institucionals sense ús, etc.), no tots els llocs possibles són idonis (ja que l'existència i les preferències del usuari potencials són determinants); ii) actors impulsors de la iniciativa pertinent i d'altres que operen com a agents generadors de les condicions precises per al llançament de l'ús o usos temporals corresponents (contractes, autoritzacions, suport institucional); iii) generació d'ús o usos amb atractiu suficient per a un grup o grups de població que constitueixin una massa crítica suficient per fer sostenible la iniciativa per al temps corresponent, i, és clar, iv) un context institucional i normatiu mínimament favorable.⁸¹

5.2. El marc legal estatal de la legislació d'ordenació territorial i urbanística

5.2.1. Consideracions generals

Certament, la legislació estatal en vigor entre nosaltres no proclama un dret a la ciutat com la francesa del 1991 (en la seva versió del 2014) i, per tant, tampoc la seva efectivitat mitjançant mesures directament dirigides a aquest objectiu, però no hi és indiferent. Com s'assenyala en l'apartat IV del preàmbul del text refós de la Llei del sòl vigent (Real Decret Legislatiu 2/2008, del 20 de juny, d'ara en endavant TRLDS08), la primera matèria específica de què s'ocupa el text legal és la de l'estatut de drets i deures dels subjectes afectats, els quals inspiren directament o indirecta tot l'articulat.

81. No es pot deixar de tenir en compte que els termes de reingrés de l'espai utilitzat temporalment en la gestió urbanística formal poden, si no són suficientment favorables, desincentivar els projectes dels quals parlem. Així doncs, s'entén que la ciutat de San Francisco, als EUA, hagi aprovat el 2010 una ordenança denominada *Green Development Agreement*, que garanteix els drets dels promotors immobiliaris amb planificació ja aprovada durant l'ús públic temporal dels terrenys (i fa innecessària la renovació periòdica de les habilitacions ja obtingudes, i, per tant, suprimeix el risc de modificacions de l'ordenació sobrevingudes). Aquesta mateixa línia han seguit ciutats com la de Buffalo (Nova York) amb el *Green Code* (que fomenta projectes com ara jardins urbans i els anomenats *movie screenings*, com també els *bocce courts* o camps de jocs de bitlles). Es pot dir que hi ha una opinió generalitzada als EUA respecte de la continuïtat i progressiva importància d'aquesta tendència a les ciutats com a manifestació d'una manera de fer ciutat més dinàmica, flexible i reactiva a les necessitats, demandes i preferències dels ciutadans.

Amb aquest objecte es defineixen tres estatuts subjectius bàsics que cal percebre com a tres cercles concèntrics (el de la ciutadania en general; el del règim de la iniciativa privada en l'activitat urbanística, i l'estatut de la propietat del sòl). I respecte del primer —inspirador del conjunt de la regulació— es diu textualment que: «Inclou drets i deures d'ordre socioeconòmic i mediambiental de tota persona amb independència de quines siguin les seves activitats o el seu patrimoni, és a dir, en la *consideració de la ciutadania com un estatut de la persona que asseguri el seu gaudi en llibertat del medi en el qual viu, la participació en la seva organització i l'accés igualitari a les dotacions, serveis i espais col·lectius* que demanen la seva qualitat i cohesió». Així doncs, en el nostre ordenament hi ha, i segons ha indicat H. Capel,⁸² una eina legal idònia per treballar per les transformacions necessàries, de manera que el que realment falla entre nosaltres és el sistema de Govern local en particular i el polític en el seu conjunt, que travessa una crisi que cal superar. És el Govern de la ciutat el que primàriament està cridat a fer efectius els drets i les llibertats fonamentals a la ciutat.

El que sí proporciona la legislació estatal, en tot cas, és un marc, encara que certament escàs, suficient per al desenvolupament —en el context de la legislació d'ordenació territorial i urbanística autonòmica— d'una gestió pública favorable a l'urbanisme temporal. El bloc format avui per l'al·ludid TRLdS08 i la Llei 8/2013, del 26 de juny, de rehabilitació, regeneració i renovació urbanes (a partir d'ara L3R), dibuixa, efectivament, i per a les polítiques autonòmiques, un escenari presidit pels principis de i) desenvolupament sostenible com a fi comú de totes les polítiques públiques relatives a la regulació, ordenació, ocupació i transformació i ús del sòl, i ii) cohesió social del medi urbà com a fi comú de les polítiques al·ludides:

- a) Té com a destinatari primari —com ja hem dit— el ciutadà com a tal i defineix el seu estatut, integrat per drets i deures (art. 4 i 5 TRLdS08); entre els primers figuren el d'*accedir, en condicions no discriminatòries i d'accessibilitat universal, a la utilització de les dotacions públiques i els equipaments col·lectius oberts a l'ús públic*, d'acord amb la legislació reguladora de l'activitat de què es tracti.

Al servei de l'efectivitat d'aquest estatut es col·loca l'establiment de directrius (especialment consignades a l'art. 2.3 i 4 TRLdS08 i, en particular, l'accessibilitat dels espais d'ús públic i promoció de les

82. Vegeu referències al final de l'article: CAPEL, H., 2011.

condicions perquè l'estatut ciutadà abans al·ludit sigui real i efectiu) i criteris (els de l'art. 10 TRLdS08) que han de guiar l'acció dels poders públics.

Les directrius i els criteris generals anteriors han estat complementats a l'art. L3R per l'objectiu —per al medi urbà— d'integrar al teixit urbà tots els usos que siguin compatibles amb la funció residencial, per tal d'afavorir, entre altres coses, la diversitat d'usos i *l'aproximació dels serveis, les dotacions i els equipaments a la comunitat resident i la cohesió i la integració social*.

- b) Descansa en la diferenciació en l'ordenació urbanística d'un doble paper: el de regulació i, per tant, policia de la transformació i ús del sòl, i el de programació d'un i altre; diferenciació que es correspon amb la distinció i separació capitals del règim urbanístic de la propietat del sòl (art. 7 a 9 TRLdS08) i el règim de les actuacions urbanístiques (art. 15 a 18 TRLdS08).
- c) Potència, per això i pel que fa a la utilització del sòl, els deures de: i) execució de la transformació del sòl mitjançant la urbanització (regulació de l'inici, desenvolupament i terminació: art. 14.4 TRLdS08), i, sobretot, ii) conservació i millora de l'edificació (art. 9 TRLdS08), si bé la flexibilitat introduïda per la versió inicial del TRLdS08 (per efecte de la Llei del sòl de 2007) en la relació entre l'ordenació objectiva i la realitat ha quedat reduïda en la versió vigent d'aquest text refós com a conseqüència de les modificacions introduïdes per la L3R. Efectivament, si en la versió inicial referida l'art. 9 (deures i càrregues del dret de propietat) incloïa el deure de dedicar el sòl a usos no incompatibles amb l'ordenació territorial i urbanística, la versió actual d'aquest deure legal consisteix en la dedicació a usos positivament compatibles amb l'ordenació referida, cosa que no és exactament igual als efectes que aquí interessen.

Ara no es tracta de fer un estudi detallat del marc legal estatal, ja que la seu de les decisions determinants per a l'urbanisme temporal és més aviat la legislació d'ordenació territorial i urbanística autonòmica, sinó d'analitzar les disposicions pertinents al cas per comprovar si, i, en aquest cas, en quina mesura facilita el desenvolupament —en seu competent i adequada— una política i, per tant, una gestió urbanístiques favorables a l'urbanisme temporal ressenyat.

5.2.2. Les previsions legals per al medi urbà de rellevància per a l'urbanisme temporal

5.2.2.1. El sòl, vacant o no, no subjecte a cap actuació de transformació urbanística

La propietat privada o pública de sòl vacant està subjecta a deures diferenciats segons la situació bàsica en la qual es trobi:

1. Sòl en situació de rural, però susceptible de ser edificat en unitat apta per a això (art. 9.1, par. 2n TRLdS08): i) deure de garantir la seguretat o la salut públiques, i ii) deure d'assegurar l'establiment i el funcionament dels serveis derivats dels usos i les activitats que es desenvolupin al sòl.
2. Sòl en situació d'urbanitzat, és a dir, inserit ja en la xarxa urbana (art. 9.1, par. 1r i 6è TRLdS08): i) deures (que són generals, independentment de la situació bàsica) de dedicació a usos compatibles amb l'ordenació territorial i urbanística i conservació en condicions legals de servir-los de suport, i ii) deure d'edificació en els terminis establerts en la normativa aplicable, quan així sigui previst per l'ordenació urbanística i en les condicions que fixi.

Per tant, en la situació bàsica més idònia per a accions d'urbanisme temporal, la de sòl urbanitzable, és a dir, urbà, la regulació estatal imposa certament:

- La compatibilitat amb l'ordenació urbanística aplicable de l'ús o usos que es desenvolupi; però això no restringeix de cap manera el marge de maniobra de què disposa aquella ordenació en la determinació dels usos que legítimi. L'elenc de possibilitats d'actuació depèn, així doncs, totalment d'aquesta ordenació, és a dir, del grau de flexibilitat que ofereixi.
- L'edificació, en el seu cas, en els terminis establerts a aquest efecte, però només quan l'ordenació pertinent així ho hagi previst i en les condicions que fixi. Tot i que, en defecte de previsions respecte d'això a la normativa autonòmica, entrin en joc, supletòriament, les del text refós de la Llei sobre règim del sòl i ordenació urbana del 1976, també aquí és molt ampli el camp de joc de la normativa autonòmica i, en el seu cas, l'ordenació establerta a l'empara d'aquesta. El període temporal d'actuacions al marge de l'execució estricta d'aquesta ordenació depèn també pràcticament en la seva totalitat, per tant, dels seus termes.

La propietat privada o pública del sòl edificat (en unitat apta en sòl rural o en solar en sòl urbanitzat) comporta els deures següents (art. 9.1 TR-LdS08):

- a) Deure de conservació en condicions legals d'ús (mínim: les de seguretat, salubritat, accessibilitat universal i ornat), que comprèn, en aquest cas: els treballs i les obres necessaris per al compliment dels requisits bàsics de l'art. 3.1 de la Llei 38/1999, del 5 de novembre, d'ordenació de l'edificació, com també els d'adaptació i actualització de les instal·lacions a les normes imperatives que regeixin en cada moment.
- b) Deure de realització d'obres ordenades per motius turístics o culturals o la millora de la qualitat o sostenibilitat del medi urbà (exigències del Codi Tècnic de l'Edificació).

Fàcilment es comprèn que, en els termes en què apareix establert, el deure legal de conservació no presenta, en relació amb el que aquí interessa, cap obstacle o dificultat insalvables, ja que la imposició d'obres de conservació —possible «en qualsevol moment» (art. 9.2 TR-LdS08)— ha de tenir lloc «de conformitat amb el que es disposa a la legislació estatal i autonòmica». És a dir: aquesta última legislació, la determinant en relació amb la gestió urbanística, pot almenys modular suficientment les condicions temporals de l'actualització del deure de conservació.

Finament, i no menys important, la dada que els béns i els recursos que integren necessàriament els patrimonis públics del sòl puguin ser destinats, a més de la construcció d'habitatges subjectes a un règim de protecció pública, a altres usos d'interès social, d'acord amb el que disposin els instruments d'ordenació urbanística, si bé només quan ho hagi previst la legislació en la matèria especificant els fins admissibles, que han de ser urbanístics, de protecció o millora d'espais naturals o dels béns immobles del patrimoni cultural, o de caràcter socioeconòmic per atendre les necessitats que requereixi el caràcter integrat d'operacions de regeneració urbana (art. 39 TR-LdS08).

El marc estatal general en el qual s'ha d'inscriure la política urbanística autonòmica i també la gestió urbanística municipal (del sòl urbà vacant i edificat) es troba lluny, ja no d'impedir, sinó tan sols de restringir significativament la capacitat de l'una i de l'altra de donar cabuda a actuacions d'urbanisme temporal.

5.2.2.2. El sòl urbanitzat, vacant o no, subjecte a actuacions urbanístiques específiques del medi urbà

El sòl que estigui en aquesta situació bàsica pot quedar inclòs en les actuacions de reforma interior i de dotació previstes al TRLdS08 i en les previstes per la L3R. L'objecte d'aquestes darreres actuacions (art. 7 L3R) és certament ampli, atès que comprèn: i) obres de rehabilitació edificatòria, quan hi hagi situacions d'insuficiència o degradació dels requisits bàsics de funcionalitat, seguretat i habitabilitat de les edificacions, i ii) obres de regeneració i renovació urbanes, quan afectin tant edificis com teixits urbans, i s'hi poden arribar a incloure obres de nova edificació en substitució d'edificis prèviament enderrocats i tenir caràcter integrat quan articulin mesures socials, ambientals i econòmiques emmarcades en una estratègia administrativa global i unitària.

Cal destacar les possibilitats que ofereixen sobretot les actuacions de regeneració i renovació urbanes en funció de l'estratègia administrativa que s'adopti, ja que poden no alterar l'ordenació urbanística en vigor (i limitar-se a aprofitar les possibilitats que aquesta ofereixi) i ser aprovades, en aquest cas, simplement pel procediment de les normes reglamentàries (les ordenances, en el cas de les municipals), però amb la dada important de producció dels mateixos efectes que els plans (art. 10.1 L3R).

Tant la iniciativa d'aquestes actuacions com la seva participació estan determinades legalment amb una gran amplitud. Per a la iniciativa estan legitimats i) les comunitats i les agrupacions de comunitats de propietaris; ii) les cooperatives d'habitatge constituïdes a aquest efecte; iii) els propietaris de terrenys, construccions, edificacions i finques urbanes; iv) els titulars de drets reals o d'aprofitament, i v) les empreses, entitats o societats que intervinguin en nom de qualssevol dels subjectes anteriors (art. 9.1 L3R). I poden participar en l'execució les comunitats i agrupacions de comunitats de propietaris, les cooperatives d'habitatges i les associacions administratives constituïdes a aquest efecte, els propietaris de terrenys, construccions, edificacions i finques urbanes i els titulars de drets reals o d'aprofitament, com també les empreses, entitats o societats que intervinguin per qualsevol títol en aquestes operacions i les societats administratives (art. 15.1 L3R). Per facilitar la gestió i l'execució de les actuacions, les administracions actuants, els agents responsables de la gestió i execució i la resta de subjectes legitimats per a aquesta iniciativa tenen a disposició (per celebrar-les) tota una sèrie de contractes, concretament els següents (art. 17.1 L3R):

- a) Contracte de cessió, amb facultat d'arrendament o atorgament de dret d'explotació a tercers, de finques urbanes o d'elements

d'aquestes per un temps determinat a canvi del pagament ajornat de la part del cost que correspongui abonar als propietaris de les finques.

- b) Contracte de permuta o cessió de terrenys o de part de l'edificació subjecta a rehabilitació per una determinada edificació futura.
- c) Contracte d'arrendament o cessió d'ús de local, habitatge o qualsevol altre element d'un edifici per termini determinat a canvi de pagament per l'arrendatari o cessionari del pagament de tots o d'algun dels conceptes següents: impostos, taxes, quotes a la comunitat o agrupació de comunitats de propietaris o de la cooperativa, despeses de conservació i obres de rehabilitació i regeneració i renovació urbanes.
- d) Conveni d'exploració conjunta de l'immoble o de parts d'aquest.

Al marge de maniobra resultant s'afegeix el que proporciona l'habilitació legal, també de gran amplitud, per a la subscripció de convenis tant de cooperació interadministrativa, com de gestió de les pròpies actuacions. Per fomentar de manera conjunta aquestes actuacions, les administracions públiques poden subscriure, efectivament, els convenis interadministratius d'assignació de fons que siguin pertinents (art. 18.2 L3R). I aquestes mateixes administracions, juntament amb les comunitats i agrupacions de comunitats de propietaris, com també, en el seu cas, les associacions administratives de les unes i les altres i els restants subjectes legitimats per a la iniciativa de les actuacions, poden acordar mitjançant conveni els aspectes següents (art. 19.1 L3R):

1. L'organització de la gestió de l'execució (que pot revestir la forma de consorci o de societat mercantil de capital mixt).
2. El procediment i la competència per determinar el gestor directament responsable de l'execució quan no l'assumeixi directament una de les administracions actuants o el consorci o la societat constituïts a aquest efecte.
3. Els termes i les condicions concretes, inclosos les ajudes i els incentius públics, de l'ordenació i l'execució de l'actuació, els quals, al seu torn, es poden concretar mitjançant acords entre el gestor responsable de l'actuació i qualssevol dels subjectes legitimats per intervenir-hi.

5.2.3. El règim urbanístic de la propietat i l'urbanisme provisional

5.2.3.1. Sòl en situació bàsica d'urbanitzat (urbà) no sotmès a actuació urbanística

La situació del propietari del sòl que estigui en aquesta situació és estatutària mentre no hi hagi una determinació urbanística que l'inclouï i, per tant, l'afecti una actuació: i) de reurbanització (reforma interior o regeneració/renovació urbanes) o dotació, o ii) edificatòria (en el seu cas, rehabilitadora).

Tot confirmant regles de llarga tradició en el nostre Dret urbanístic (confirmades per jurisprudència contenciosa administrativa consolidada), l'art. 7 TRLdS08 (la constitucionalitat del qual ha estat confirmada per la STC 141/2014, d'11 de setembre) estableix avui, en efecte i com és ben sabut, que i) el règim urbanístic de la propietat del sòl és estatutari per la legislació sobre ordenació territorial i urbanística; i ii) la previsió d'edificabilitat per l'ordenació territorial i urbanística, per ella mateixa, no la integra en el contingut del dret de propietat del sòl, per la qual cosa la patrimonialització de l'edificabilitat es produeix únicament amb la seva realització efectiva i està condicionada en tot cas al compliment dels deures i l'aixecament de les càrregues pròpies del règim que correspongui, en els termes disposats per la legislació sobre ordenació territorial i urbanística. D'acord amb l'article 8.1 i 5 TRLdS08, el dret de propietat comprèn, en aquesta situació:

- Les facultats generals d'ús, gaudi i explotació (com també de disposició) d'acord amb l'estat, la classificació i les característiques objectives que el sòl tingui en cada moment, segons la legislació de l'ordenació territorial i urbanística aplicable per raó de les característiques i la situació del bé. I això quant al sòl, vol i subsòl.
- Les específiques, en relació amb el que aquí ens interessa, de: i) realització d'usos i obres de caràcter provisional que s'autoritzin perquè no estan expressament prohibits per la legislació territorial i urbanística, o la sectorial, i siguin compatibles amb l'ordenació urbanística,⁸³

83. Amb les precisions següents:

- Aquests usos i obres han de cessar i, en tot cas, les obres han de ser demolides, sense dret a cap indemnització, quan així ho acordi l'Administració urbanística.
- L'eficàcia de les autoritzacions corresponents, sota les condicions indicades expressament acceptades pels seus destinataris, està supeditada a la seva constància en el Registre de la Propietat de conformitat amb la legislació hipotecària.

i ii) ús, gaudi i disposició dels terrenys de conformitat amb la seva naturalesa (i, en tot cas, a un ús vinculat a la utilització racional dels recursos naturals), sempre que l'exercici d'aquestes facultats sigui compatible amb la previsió del seu pas a la situació de sòl urbanitzat.

Cal tenir en compte que aquí les possibilitats per a actuacions d'urbanisme temporal depenen del fet que els usos que aquestes actuacions comporten no estiguin expressament prohibits per (a part de la legislació sectorial) la legislació d'ordenació urbanística, a més d'haver-hi de ser compatibles, requisit que ja ha estat analitzat, cosa que remet novament a la flexibilitat de la formulació d'aquesta ordenació. L'important és que l'autorització pugui abastar tant obres com usos, sense que la «precarietat urbanística» que s'imposa tant als uns com als altres, com també als drets que amb motiu d'aquests es constitueixin (demolició de les obres, cessament dels usos i finalització dels drets d'arrendament i superfície) signifiquin pròpiament cap mena de restricció, en tant que consubstancials amb el caràcter «provisional», és a dir, temporal de les actuacions de què es tracta. Cal entendre (en virtut de l'exigència general establerta a l'art. 3.1, par. 2n TRLdS08) que l'acte administratiu que ordena el cessament o la demolició ha d'estar motivat suficientment amb expressió dels interessos generals al qual serveix.

El caràcter clau en aquest punt de l'ordenació i, en particular, el planejament urbanístic ha estat destacat, confirmant el que s'ha dit, per la jurisprudència contenciosa administrativa: les SsTS del 28 de novembre de 2008 i 9 de juny de 2003 assenyalen que allò que és decisiu per a l'autorització és el desenvolupament futur del planejament (cosa que remet a les previsions efectives de la seva execució).

D'altra banda, la jurisprudència facilita igualment —dins del que és possible legalment— els actes i els usos de què es tracta ara en tots els restants aspectes del règim de la seva autorització:

- a) Amb total independència de la seva consideració com a discrecional o reglada de l'autorització, es qualifica certament d'excepcional, però el seu atorgament no pot ser de cap manera arbitrari (STS del

– L'arrendament i el dret de superfície dels terrenys o de les construccions provisionals que s'hi aixequin estan exclosos del règim especial d'arrendaments rústics i urbans, i, en tot cas, finalitzen automàticament amb l'ordre de l'Administració urbanística en què n'acordi la demolició o desallotjament per executar els projectes d'urbanització. En aquests supòsits no existeix dret de real·lotjament ni de retorn.

22 de desembre de 1998) i pot tenir per objecte fins i tot obres que no s'ajustin al pla (perquè s'han de fer, per exemple, en un edifici en situació de fora d'ordenació) mitjançant la introducció de determinacions accessòries a títol de *conditiones iuris* (fins i tot no sol·licitades) per evitar la denegació.⁸⁴ El caràcter excepcional de l'autorització (constitutiu de «principi cardinal») deriva del principi general d'execució del planejament d'acord amb les seves determinacions i comporta que en el seu atorgament cal seguir un criteri restrictiu a fi de no convertir allò que és i ha de ser excepcional en regla general. La raó de ser d'aquesta excepcionalitat radica, alhora, en el principi de proporcionalitat i de menor intervenció en l'activitat dels particulars; és a dir: si una edificació o ús, prohibit de futur pel planejament, no causa danys actuals i no dificulta el planejament projectat, és, malgrat la contradicció amb el planejament aprovat, autoritzable temporalment (STS del 19 de juliol de 2000). El principi de proporcionalitat es presenta aquí en una dimensió justament temporal: si a la vista del ritme d'execució del planejament, una obra o un ús provisional no dificulta aquesta execució, és desproporcionat impedir-ho.

- b) La provisionalitat (temporalitat) es predica no de l'autorització (s'atorga, com a tal, en termes ordinaris), sinó dels usos (els quals, en ells mateixos, poden tenir, fins i tot, vocació de permanència: STS del 23 de desembre de 1999)⁸⁵ i de les obres (SsTS de 6 d'octubre de 1975, 31 de desembre de 1977, 22 de febrer de 1978, 4 de maig de 1982 i 3 d'abril de 1993); aquestes últimes, però, no poden presentar característiques que indiquin vocació d'estabilitat i permanència. Encara que el concepte de «provisionalitat» sigui indeterminat, la zona de certesa positiva s'abandona quan les obres, per les seves característiques, no aclareixin justament la seva provisionalitat, com succeeix en el cas d'«una nau amb una estructura degudament cimentada, amb dependències per a oficines que indiquen

84. Hi ha una doctrina consolidada sobre la possibilitat de l'atorgament d'autoritzacions del tipus de què es tracta (tant per a activitats o usos, com per a obres) en edificis fora d'ordenació, sempre que l'activitat que es vol instal·lar estigui admesa o no prohibida pel planejament (compatibilitat d'usos) i no suposi la realització d'obres «no provisionals»: STS del 3 de maig de 1990 (amb citació de les SsTS del 22 de juny de 1972, 17 de desembre de 1974, 13 de juny de 1980, 24 de gener de 1986, 5 de juny de 1987, 12 de desembre de 1988 i 7 de març de 1989.

85. D'acord amb aquesta sentència, si les obres són fàcilment desmuntables, s'hi ha d'autoritzar un ús permanent i indefinit.

vocació de permanència» (STS del 21 de juliol de 1994) o en el d'una estació de servei de gran superfície (STS del 22 de juny de 1999). Per això el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (Sala Contenciosa Administrativa, Secció 3a) ha inclòs en aquesta zona, per exemple, i en la Sentència núm. 690/1999 del 24 de juny, les casetes prefabricades per a la vigilància, serveis de bar i serveis sanitaris. En tot cas, la dada decisiva no és el caràcter desmuntable de les obres o instal·lacions sense més ni més, ja que totes són desmuntables; el criteri determinant és que el desmuntatge (o la demolició) sigui justament fàcil (STS 1 de desembre de 1999).

5.2.3.2. Sòl en situació bàsica d'urbanitzat (urbà) sotmès a actuació urbanística

La inclusió del sòl pertanyent al medi urbà en una actuació de transformació urbanística, és a dir, de les tingudes en compte tant al TRLdS08 (reforma interior i dotació) com a la L3R (regeneració i renovació urbanes, especialment integrades per articular mesures socials, ambientals i econòmiques emmarcades en una estratègia administrativa global i unitària), determina la comprensió pel contingut del dret de propietat, a més de les generals, per a les facultats següents (art. 8.5 i 6 TRLdS08): i) completar la urbanització dels terrenys perquè compleixin els requisits i les condicions establerts per a la seva edificació; ii) edificar sobre una unitat apta per a això (s'entén un cop finalitzada l'actuació de transformació urbanística o de manera simultània, si la legislació ho permet) en els terminis establerts en la normativa aplicable i dur a terme les actuacions necessàries per mantenir l'edificació, en tot moment, en un bon estat de conservació, i iii) participar en l'execució de la corresponent actuació de transformació urbanística en un règim de justa distribució de beneficis i càrregues o, si escau, de distribució, entre tots els afectats, dels costos derivats de l'execució i dels beneficis que li són imputables, incloent-hi els ajuts públics i tots els que permetin generar algun tipus d'ingrés vinculat a l'operació.

La dada diferencial en aquest cas resideix en el fet que la previsió d'una actuació de transformació urbanística, en determinar la col·locació de tot el sòl que s'hi inclou en el règim legal propi de l'actuació de què es tracti, impedeix al propietari, en principi, dur a terme o desenvolupar per ell mateix o per tercer (autoritzat a aquest efecte per qualsevol títol legítim) actes diferents d'aquells que autoritzi o imposi el règim referit. És a dir: l'element determinant del contingut del seu dret és el de participació en l'execució de l'actuació.

Això no obstant, mentre no es dugui a terme l'activitat d'execució de l'actuació, el propietari té també la facultat de realització d'obres i usos de caràcter provisional atribuïda, com ja hem vist a l'apartat anterior, al sòl no subjecte a cap actuació. Així doncs, significa que és íntegrament traslladable a aquesta situació tot allò que s'ha dit referent a aquest propòsit per al sòl urbà en què el propietari està en posició estatutària.

El règim de les actuacions, en particular d'aquelles que aquí més interessen —les de regeneració i renovació urbanes—, proporciona, en tot cas, un ampli marge per a l'organització i el desenvolupament de projectes d'urbanisme temporal (com a objectiu exclusiu o part d'un de més ampli) per les raons ja exposades a l'apartat 5.2.2. i en concret:

- L'amplitud de l'objecte d'aquestes actuacions.
- L'elenc innovador dels subjectes obligats per aquestes actuacions (art. 8 L3R), que inclou: i) els propietaris i els titulars de drets d'ús atorgats per ells (en la proporció acordada en el corresponent contracte o negoci jurídic que legitimi l'ocupació), i ii) les comunitats de propietaris i, si escau, les agrupacions de comunitats de propietaris, com també les cooperatives d'habitatges amb respecte als elements comuns de la construcció.
- L'estatut d'aquests subjectes, d'acord amb el qual aquests poden: i) assumir la iniciativa en l'ordenació (juntament amb el que és important: empreses, entitats o societats que intervinguin en nom de qualsevol d'ells (art. 9.1 L3R); ii) participar en l'execució, fins i tot organitzant-se en associacions administratives (art. 15.1 L3R), iii) intervenir en la determinació, mitjançant conveni, de la forma i organització de la gestió (incloent-hi la determinació i condicions d'ajuts i incentius públics) [art. 19 L3R].
- La flexibilitat de la regulació legal de les formes de gestió pública (art. 13 L3R), a la qual se suma la inexistència de cap impediment de la gestió privada amb suport de les administracions públiques, ja que aquella regulació conté una remissió a la legislació autonòmica pel que fa a la gestió (art. 13.1 L3R) i amplia el marge d'operació dels subjectes que considera i de les seves associacions (d'acord amb la seva naturalesa en cada cas) amb una bateria de facultats (art. 15 L3R):
 - i) des d'actuar en el mercat immobiliari amb plena capacitat jurídica per a totes les operacions, incloses les creditícies, i participar en els concursos públics convocats per a l'adjudicació de l'execució de les obres corresponents (fins i tot, i si escau, com a

- fiduciàries amb ple poder dispositiu sobre els elements comuns del corresponent edifici o complex immobiliari i les finques pertanyents als propietaris membres d'aquelles, sense més limitacions que les establertes en els corresponents estatuts) o assumir directament o en associació amb altres subjectes, públics o privats, intervinents, la gestió de les obres referides,
- ii) fins a ser beneficiaris directes de qualsevol de les mesures de foment (i, si escau, gestores dels ajuts als propietaris de finques) i de l'expropiació de pisos o locals indispensables per a la instal·lació de serveis comuns i sol·licitants de crèdits per al finançament de les actuacions,
 - iii) passant per les de constitució de fons de conservació i de rehabilitació nodrits amb aportacions específiques dels propietaris i destinats a la cobertura d'impagaments de les quotes de la contribució a les obres i atorgament d'escriptures públiques de modificació del règim de propietat horitzontal, tant pel que fa als elements comuns com a les finques d'ús privat, a fi d'acomodar aquest règim als resultats de les obres de rehabilitació edificatòria i de regeneració i renovació urbanes.

Amplitud del marge d'operació al·ludit que es reforça amb l'elenc de tipus contractuals susceptibles de subscripció (art. 17 L3R) ja exposat a l'apartat 5.2.2., però també —segons ja ens consta— amb la flexible articulació de la planificació o programació de les actuacions, sobretot quan aquestes puguin no alterar l'ordenació urbanística vigent aprofitant el marge que proporcionen —en el pla substantiu— la seva regulació d'usos (per exhaurir les possibilitats de l'exigència de comptabilitat amb els previstos a efectes de la implantació dels «provisionals» en els termes exposats) i —en el temporal— la no-exigència d'execució immediata. Sense que oblidem, al final, la paral·lela flexibilització del principi d'equidistribució, en quedar circumscrit el seu joc a la distribució de tots els costos i permetre's la seva compensació només amb els beneficis generats i els ajuts obtinguts (art. 10.2 a) L3R). Ja que, tot i que és certa la introducció de l'exigència d'una memòria de viabilitat econòmica de cada actuació (art. 11), també ho és que aquesta, interpretada correctament, pot no tan sols entorpir, sinó afavorir les actuacions «provisionals».

5.3. Referències

- AUGÉ, M. *Los no lugares: espacios del anonimato; una antropología de la modernidad*. Barcelona: Gedisa, 2009.
- BECK, U. *¿Qué es la globalización?: falacias del globalismo, respuestas a la globalización*. Barcelona: Paidós Ibérica, 2004.
- BISHOP, P.; WILLIAMS, L. *The Temporary City*. Londres: Routledge, 2102.
- CAPEL, H. «Derecho para la ciudad en una sociedad democrática». *Svripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, vol. XV, núm. 353 (2) (número extraordinari de debat). Barcelona: Universitat de Barcelona, 2011. <<http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-353/sn-353-2.htm>>.
- GEHL, Jan. *Public Spaces for Changing Public Life*. La citació completa amb què conclou l'autor és: «Tradicionalment, els nous desenvolupaments han estat planificats seguint la fórmula següent: primer els edificis, després els espais i a l'últim (potser) la vida. En la planificació actual aquesta fórmula cal girar-la, i les qüestions que cal plantejar-se, en aquest ordre, han de ser: quin tipus de vida volem aquí?, quin tipus d'espais necessitarem per a aquesta vida? i, finalment, com hem d'emplaçar i construir els edificis en aquesta zona per donar suport a aquests espais i la vida que volem? Per resumir-ho, la fórmula és: primer la vida, després els espais i, finalment, els edificis.
- HARVEY, D. *Social Justice and the City*. Oxford: Blackwell Publishers, 1988.
- NEFS, M. «Unused Urban Space: Conservation or Transformation? Polemics about the Future of Urban Wastelands and Abandoned Buildings». *City & Time*, núm. 2 (1) (2006), p. 4. <<http://www.ct.ceci-br.org>>.

6. Règim jurídic dels usos i les obres provisionals als buits urbans

Carles Pareja Lozano

Advocat i professor titular de dret administratiu

Universitat Pompeu Fabra

6.1. La regulació urbanística dels buits urbans

La subjecció de l'ús i la construcció dels terrenys a les determinacions del planejament urbanístic constitueix un dels principis fonamentals del dret urbanístic. No obstant això, és una previsió tradicional de la legislació urbanística, ja establerta en l'article 58.2 de la legislació del sòl del 1976, la possibilitat que es puguin dur a terme usos i obres de caràcter provisional sempre que la seva implantació no dificulti ni impedeixi l'execució de les previsions dels plans. Aquesta excepció en l'observança obligatòria de les determinacions dels plans urbanístics es caracteritza per les notes de provisionalitat i temporalitat, de tal manera que els usos i les obres duts a terme a l'empara d'aquesta previsió legal han de considerar-se subjectes a cessament i demolició sense dret a indemnització.

El nou escenari territorial sorgit com a conseqüència de la crisi immobiliària ha posat d'actualitat la utilització dels anomenats buits urbans, tant per part dels particulars com per part de les administracions titulars de sòls en què, a causa de la paralització del mercat o a la insuficiència de recursos econòmics, no es produeix la implantació dels usos i les construccions previstos pel planejament urbanístic. Es pot, doncs, parlar de l'aparició d'una nova categoria, la dels «buits urbans», formalitzada fins i tot en alguns casos, com en l'anomenat Pla BUIITS, promogut per l'Ajuntament de Barcelona per tal de promoure i regular diversos escenaris o modalitats d'utilització d'aquests espais que han proliferat a les nostres ciutats.⁸⁶

86. El programa municipal Pla de Buits Urbans amb Implicació Territorial i Social (Pla BUIITS) té l'objectiu de dinamitzar terrenys en desús de la ciutat de Barcelona, a través d'activitats d'interès públic de caràcter provisional, impulsades per entitats públiques o privades sense ànim de lucre, afavorint la implicació de la societat civil en la regeneració i dinamització del teixit urbà. Les activitats i usos de cada un dels espais, d'un any prorrogable a tres com a màxim, tenen consideració d'interès públic o d'utilitat social, caràcter temporal i les seves instal·lacions són

Fent una aproximació a la tipologia dels espais esmentats, cal assenyalar diferents modalitats de buits urbans i situacions anàlogues en què es pot projectar el règim d'usos i obres provisionals a què ens referim.

Així, poden inscriure's en la categoria de buits urbans des dels terrenys sense edificar o aquells en què hi hagi construccions no acabades, fins a les construccions fora d'ordenació, pel fet de trobar-se pendents de l'execució de les previsions del planejament urbanístic que han de comportar la seva desaparició. Conjuntament, cal referir-se als sectors de sòl urbanitzable que resten en la situació originària de sòl urbà subjecte a actuacions de transformació.

És també significativa l'existència de sòls de titularitat pública destinats a sistemes urbanístics en els quals no es preveu de manera immediata la implantació dels usos que en motivaren la qualificació com a sistemes.

En tots aquests casos, l'existència de dificultats i obstacles per a l'execució efectiva de les previsions del planejament urbanístic no exclou que, mentrestant, es puguin produir altres utilitzacions provisionals d'aquests espais buits, el règim juridicourbanístic dels quals s'examina a continuació.

6.2. Tipus de sòls en què s'admet la implantació d'usos i obres provisionals

6.2.1. Les previsions de la legislació estatal de sòl

La possible implantació d'usos i obres provisionals apareix prevista tant a la legislació estatal de sòl com a la legislació urbanística catalana. La legislació estatal permet, als apartats 3.d i 5 de l'article 8 del Text refós de la Llei de sòl aprovat pel Reial Decret Legislatiu 2/2008 de 20 de juny (d'ara endavant TRLS), la implantació d'usos i obres provisionals, incloent amb aquest efecte aquesta possibilitat entre les facultats atribuïdes als propietaris del sòl que es trobi bé en situació de sòl rural inclòs en un àmbit per al qual es prevegi el seu pas a situació de sòl urbanitzat, això és, el sòl normalment classificat com a sòl urbanitzable, bé en la situació de sòl urbanitzat, això és, el sòl normalment classificat com a sòl urbà.

Com no podia ser d'altra manera, la legislació estatal de sòl remet a la regulació detallada que sobre aquesta qüestió correspon establir a la legislació urbanística autonòmica i estableix a aquest efecte la possible implan-

fàcilment desmuntables. Es tracta d'activitats d'àmbit educatiu, esportiu, lúdic o recreatiu, cultural o artístic, ambiental o paisatgístic, social o comunitari, o anàlegs.

tació dels usos i les obres provisionals «que s'autoritzin per no estar expressament prohibits per la legislació territorial i urbanística o la sectorial i siguin compatibles amb l'ordenació urbanística» (article 8.3.d, TRLS).

La regulació transcrita resulta una mica confusa, ja que, si bé sembla correcta la remissió a les previsions detallades que correspon establir al legislador autonòmic, no s'arriba a entendre quin és el sentit de la referència, continguda en l'incís final de la norma, introduïda per la reforma de la Llei de sòl operada per la Llei 8/2013 de 26 de juny, al fet que els usos i les obres de caràcter provisional siguin compatibles amb l'ordenació urbanística, ja que, si es produeix aital compatibilitat, no existeix cap necessitat que els usos i les edificacions s'autoritzin únicament amb caràcter provisional.

6.2.2. Determinació dels sòls en què s'admeten els usos i les obres provisionals segons la legislació urbanística catalana

Centrant-nos en les previsions de la legislació urbanística catalana, es pot constatar, en primer lloc, que la possible implantació d'obres i usos provisionals es permet en sòl subjecte a diferents règims urbanístics, que no sempre coincideixen amb el sòl en situació rural subjecte a actuacions d'urbanització o amb el sòl urbanitzat previst per la legislació bàsica de sòl.

Passa en efecte que, conforme a allò establert en l'article 53.1 del Text Refós de la Llei d'urbanisme, aprovat pel Decret Legislatiu 1/2010 de 3 d'agost (en endavant TRLU), la possible autorització d'usos i obres provisionals pot produir-se «als terrenys inclosos en sectors de planejament urbanístic derivat o en polígons d'actuació urbanística i, fora d'aquests àmbits, als terrenys destinats a sistemes urbanístics [...] mentre no s'hagi iniciat un procés de reparcel·lació, d'ocupació directa o d'expropiació».

Conforme a aquesta prescripció legal, conjuntament amb l'admissió dels usos i les obres provisionals en el sòl urbanitzable delimitat o el sòl urbà no consolidat subjecte a transformació urbanística, això és, el sòl en situació rural subjecte a actuacions d'urbanització, aquests usos i obres poden ser autoritzats també en terrenys destinats a sistemes que es trobin bé en la situació de sòl urbanitzat, bé en la situació de sòl rural pròpiament dita, això és, en sòl no urbanitzable, per bé que en aquest últim supòsit l'autorització d'usos i obres provisionals està destinada a tenir un caràcter certament residual, ja que únicament serà operativa en els casos, poc freqüents, en què el planejament general estableixi afectacions de sistemes en aquesta categoria de sòl.

La referida previsió legal planteja també altres qüestions. Pel que fa al

sòl no urbanitzable, en què s'admeten els usos i les obres provisionals en terrenys destinats a sistemes urbanístics, malgrat que no s'hagi previst així en la legislació bàsica estatal, aquesta admissió ha de ser objecte d'una consideració necessàriament restrictiva, ja que en cap cas podrà resultar acceptable que, a l'empara de les esmentades autoritzacions provisionals, puguin produir-se utilitzacions del sòl no urbanitzable que pugin posar en qüestió els valors naturals propis d'aquesta categoria de sòl o puguin comportar-ne transformacions irreversibles.

D'altra banda, no s'arriba a comprendre l'exclusió del sòl urbà consolidat que no estigui expressament afectat a un sistema urbanístic. No existeix cap raó per la qual l'autorització d'usos i obres provisionals no es permeti en aquest tipus de sòl, que normalment pot presentar unes condicions més adequades que el sòl urbanitzable o l'urbà no consolidat, encara que sigui només per l'existència de les infraestructures bàsiques d'urbanització. S'hi afegeix que aital exclusió s'aplica també en els actuals escenaris de buits urbans, sense que pugui justificar-se de cap manera la major bondat de permetre aquests usos i obres provisionals als sòls destinats a sistemes i no, en canvi, en el sòl urbà consolidat no destinat a sistemes que es trobi vacant per la manca d'execució de les previsions del planejament urbanístic.

La regulació referida s'ha vist innovada per l'addició d'un nou apartat 1bis a l'article 53 TRLU, addició operada per la Llei 16/2015, del 21 de juliol, *de simplificació de l'activitat administrativa de l'Administració de la Generalitat i dels governs locals de Catalunya i d'impuls de l'activitat econòmica*. Aquest nou precepte no ha contribuït precisament a clarificar els dubtes ja assenyalats, sinó que en planteja alguns de nous.

Es preveu en primer lloc que, en aquells terrenys esmentats a l'apartat 1 del mateix article 53 en què s'hagi previst la gestió del planejament pel sistema de reparcel·lació, podran autoritzar-s'hi nous usos de caràcter provisional a partir de la inscripció al Registre de la Propietat del projecte de reparcel·lació. Som, doncs, davant d'una ampliació dels tipus de sòls en què s'admet la implantació d'usos i obres provisionals, ja que en els supòsits de l'apartat 1 abans examinat, es permet la implantació d'usos i obres provisionals en sòls inclosos en sectors de planejament derivat i polígons d'actuació «mentre no s'hagi iniciat el procediment de reparcel·lació, d'ocupació directa o d'expropiació corresponent per a l'execució de l'actuació urbanística que els afecta».

De fet, pot afirmar que, amb la inscripció del projecte de reparcel·lació al Registre de la Propietat, aquests terrenys han deixat de formar part pròpiament de sectors de planejament o polígons d'actuació, ja que l'esmentada inscripció es produeix prèvia aprovació del planejament derivat (quan

això sigui precís), per la qual cosa ja no s'ha de parlar de finques incloses en sectors o polígons, sinó que estarem davant de finques resultants del procés de planejament i gestió urbanística i això sense perjudici que s'hagi executat o no la urbanització.

Conforme a la nova regulació, a les finques provinents d'un procés de reparcel·lació s'admet únicament la implantació d'usos provisionals «a les finques edificades abans de l'inici del projecte de reparcel·lació». S'impeideix, per tant, la implantació d'aitals usos i obres provisionals als sòls que es trobin exempts d'edificació, solars vacants per exemple, o bé sòls cedits a l'Administració per estar destinats a sistemes, la qual cosa no sembla que tingui cap sentit, davant l'elevada probabilitat que els sòls resultants dels processos de reparcel·lació es trobin vacants durant períodes de temps prolongats. Així, i malgrat la seva aparent voluntat d'ampliar els supòsits en què s'autoritzen els usos i les obres provisionals, el nou apartat 1bis de l'article 53 TRLU estableix fins i tot més restriccions que no pas les previstes amb caràcter general, tal com succeeix clarament amb els sòls destinats a sistemes, que ja no podran destinar-se a usos provisionals quan provinquin d'una reparcel·lació.

En definitiva, una vegada inscrita la reparcel·lació únicament s'admeten usos i obres provisionals en els edificis preexistents, cosa que no resultava necessari regular expressament, ja que així es trobava previst ja a l'article 108 TRLU, regulador dels usos i les obres admesos als edificis disconformes i fora d'ordenació.

L'incís final del nou article 53.1bis restringeix les obres autoritzables a aquelles previstes per a les construccions i instal·lacions que estiguin fora d'ordenació. Això significa la prohibició d'obres de consolidació i augment de volum, tot i que sí que es permeten les obres de conservació per mantenir les edificacions preexistents en les condicions degudes de seguretat i salubritat, així com l'execució d'obres que millorin l'accessibilitat i permetin la supressió de barreres arquitectòniques de les esmentades construccions (article 108.2 TRLU). La indicada referència al sotmetiment al règim d'obres propi dels edificis fora d'ordenació fa sorgir el dubte sobre si en aquests edificis s'admeten únicament els usos i les obres provisionals previstos com a tals per l'article 53.3 TRLU al qual ens referirem més endavant, o bé si s'hi admeten els usos i les obres admesos en els edificis fora d'ordenació, tal com la seva utilització per a la instal·lació d'oficines i per desenvolupar activitats comercials.

Cal assenyalar finalment que no s'indica res sobre el règim d'usos i obres a què queden sotmesos aquells edificis que restin en situació de disconformitat o bé resultin plenament conformes amb les previsions del pla-

nejament que hagi donat lloc a la formulació i aprovació del corresponent projecte de reparcel·lació.

Si les qüestions fins aquí examinades causen una certa perplexitat, encara s'incrementa, sens dubte, davant de previsions com la que diu que els usos provisionals només poden autoritzar-se «de conformitat amb el planejament que s'executa i sempre que no impedeixin l'execució de les previsions [sic]», és de suposar que del planejament que s'executa. Davant d'això hom pot preguntar-se quin sentit pot tenir sol·licitar una autorització d'usos provisionals en un àmbit ja reparcel·lat si els esmentats usos han de ser conformes amb el planejament.

Havent-se produït ja la finalització del procés de planejament i gestió no impedeix, en efecte, implantar els usos previstos pel planejament de manera definitiva, especialment si es té en compte que, com ja s'ha assenyalat, els esmentats usos només poden implantar-se en edificis preexistents, per la qual cosa ni tan sols els serà d'aplicació la limitació relativa a la garantia d'execució simultània de les obres d'urbanització prevista en la legislació urbanística per a aquells sòls que no disposin de les infraestructures bàsiques d'urbanització.

Només ens queda assenyalar, com a última curiositat de la nova regulació examinada (si se'ns permet l'expressió), el fet que l'autorització d'usos provisionals a les finques que hagin estat objecte d'un procés de reparcel·lació se subjecten a un horitzó temporal màxim de set anys, sense que es conegui la raó d'aquesta limitació, que sembla del tot innecessària si es té en compte que, amb caràcter general, l'Administració que atorga el títol administratiu habilitant pot establir discrecionalment el termini màxim d'aïtals autoritzacions, tal com, a més, es preveu expressament en la nova redacció de l'apartat 2 del mateix article 53, establerta per la mateixa Llei 16/2015, incorporant així al màxim rang legal una previsió ja establerta pel Reglament de la Llei d'urbanisme.

6.3. Naturalesa i abast dels usos i les obres provisionals

A més de la determinació, dels tipus de sòl en els quals s'admet la implantació d'usos i obres provisionals, la legislació urbanística catalana estableix una regulació certament detallada dels usos i obres que poden ser autoritzats provisionalment. Aquesta regulació apareix referida, en primer lloc, als usos susceptibles d'autorització, ja que, únicament quan es pretengui implantar algun dels usos definits legalment, podran autoritzar-se les

obres inherents a la seva implantació, de les característiques materials de la qual també s'ocupa la legislació que ens ocupa.

En relació amb el usos admesos, cal assenyalar, en primer lloc, la prohibició expressa dels usos residencials i industrials establerta per l'article 53.3 TRLU, prohibició expressa que resulta del tot ociosa, en tant que del mateix precepte es dedueix que únicament poden autoritzar-se amb caràcter provisional els usos expressament admesos pel text legal, entre els quals no s'hi troben els referits usos residencials i industrials.

En el cas de la legislació catalana no existeix cap dubte que únicament poden autoritzar-se amb caràcter provisional aquells usos expressament admesos a tal efecte, que apareixen definits per l'article 61 del Reglament de la Llei d'urbanisme, aprovat pel Decret 305/2006 de 18 de juliol (en endavant RLU) en els següents termes:

- a) L'emmagatzemament o dipòsit de mercaderies o altres béns mobles que no comportin activitats de comercialització o distribució.
- b) La prestació de serveis particulars als ciutadans com l'aparcament de vehicles, els circuits de pràctiques de conducció, el rentat d'automòbils, els centres de jardineria o altres usos anàlegs que no requereixin la implantació de construccions.
- c) Les activitats del sector primari i les activitats comercials relacionades amb aquest sector.
- d) Les activitats de temps lliure, esportives, recreatives i culturals.

Juntament amb la referida regulació general, la legislació urbanística catalana estableix una regulació diferenciada per a aquells supòsits en què la implantació d'usos i obres provisionals pretengui portar-se a terme en terrenys destinats a sistemes urbanístics ja adquirits per l'Administració pública. En aquests supòsits, l'article 53.6 TRLU preveu que els terrenys esmentats puguin ser ocupats temporalment per raó de l'execució d'obres o la prestació de serveis públics i s'estableix així mateix que aquests terrenys puguin ser utilitzats, «de manera temporal i esporàdica», per a la instal·lació de mercats ambulants o per desenvolupar activitats d'oci, esportives, recreatives, culturals, d'aparcaments públics o similars.

La referida regulació específica per als supòsits de terrenys destinats a sistemes urbanístics ja adquirits per l'Administració pública és, sens dubte, sorprenent, en tant que estableix notables restriccions al règim general examinat abans, tant pel que es refereix a la durada dels usos provisionals, que en aquest últim supòsit només podran implantar-se de manera temporal i esporàdica, a diferència del que succeeix en la resta de supòsits,

com als possibles usos admesos, notablement més restrictius que els admesos amb caràcter general.

Sembla, en efecte, que el legislador urbanístic es mostri més flexible amb els propietaris privats en la utilització urbanística provisional dels seus predis, mentre que, en canvi, s'estableix una regulació especialment exigent amb les administracions públiques titulars de sòls destinats a sistemes. No s'arriben a entendre les raons d'aquest diferent tractament, que en tot cas resulta molt poc congruent amb la realitat actual i pot donar lloc, fins i tot, que es pugui qüestionar seriosament la legalitat d'algunes de les actuacions actuals, com les imaginades en el pla d'espais buits de l'Ajuntament de Barcelona al qual s'ha fet referència abans.

Pel que es refereix a les característiques de les obres que poden dur-se a terme per a la implantació provisional dels usos referits, s'estableix expressament que aquestes obres hauran de ser «les mínimes que siguin imprescindibles per permetre unes instal·lacions transportables o desmuntables i no poden comportar una desfiguració definitiva del terreny» (article 62.1 TRLU). Es confirma així el clàssic criteri jurisprudencial conforme al qual la naturalesa provisional de l'autorització que ens ocupa s'estén també a les característiques materials de les obres que es duguin a terme, que hauran de ser precisament de naturalesa provisional. En altres paraules, l'admissió d'obres provisionals *contra planem* no s'ha d'entendre com a autoritzacions provisionals d'obres, sinó com a autoritzacions d'obres provisionals, de tal manera que aquestes obres participen doblement de la condició de provisionalitat, que apareix referida tant en el règim d'autorització com en la pròpia naturalesa de les obres a executar.

6.4. Procediment i requisits de l'autorització provisional

L'autorització correspon atorgar-la a l'Administració municipal, tot i que està subjecta a un informe vinculant de la corresponent Comissió Territorial d'Urbanisme, òrgan perifèric de la Generalitat, que haurà de ser emès en el termini de dos mesos, transcorregut el qual s'entén que l'esmentat informe té caràcter favorable, tal com especifica l'article 65.2 RLU, com a conseqüència de la manca de cap previsió expressa en sentit contrari en la Llei d'urbanisme. Així mateix, el projecte objecte d'autorització ha de ser objecte d'un tràmit d'informació pública amb un termini de vint dies.

Juntament amb l'esmentat informe, l'autorització que ens ocupa es troba subjecta a un conjunt de requisits i cauteles, establerts pels articles

54 TRLU i 62 RLU, dels quals es deriva la subjecció de l'eficàcia de tals autoritzacions a l'acceptació, per part dels sol·licitants de l'autorització, de les següents obligacions:

L'obligació d'enderrocar o de desmuntar les obres i les instal·lacions i l'obligació de desallotjar els edificis o les instal·lacions i de cessament definitiu dels usos autoritzats, sense dret a percebre indemnització, quan l'ajuntament adopti l'ordre corresponent.

- a) L'obligació de reposar el sòl i l'espai a l'estat anterior a l'execució dels usos i les obres de caràcter provisional, sense dret a percebre indemnització, quan l'ajuntament adopti l'ordre corresponent.
- b) L'obligació d'advertir del caràcter provisional de l'autorització i dels seus efectes en els títols translatiu del domini total o parcial de l'immoble, i en els títols pels quals es constitueixin o es transmetin drets d'arrendament, de superfície o qualsevol altre dret amb els usuaris o explotadors dels usos o les obres de caràcter provisional.

Juntament amb l'acceptació expressa d'aquestes obligacions, tant per part del sol·licitant de l'autorització com del titular de la finca si no fos el mateix, que haurà de constar inscrita al Registre de la Propietat, l'autorització pot estar així mateix subjecta a la prestació de garanties econòmiques que garanteixin el desmuntatge de les instal·lacions i la reposició del sòl al seu estat originari (article 62.3.b, RLU).

En el mateix sentit, la legislació bàsica estatal subjecta així mateix aquestes autoritzacions al fet que «aquests usos i obres hauran de cessar i, en tot cas, ser demolides les obres, sense dret a cap indemnització, quan així ho acordi l'Administració urbanística» (article 8.3.d) TRLS). L'esmentat precepte preveu també l'extinció automàtica, amb l'ordre de l'Administració urbanística acordant la demolició o desallotjament, dels arrendaments i drets de superfície que poguessin haver-se constituït sobre els terrenys o les construccions provisionals.

Com ja s'ha indicat abans, l'autorització provisional pot estar subjecta a un termini màxim de durada i en qualsevol cas procedirà al cessament de les activitats quan així ho ordeni l'ajuntament competent, bé per haver transcorregut el termini màxim de l'autorització, bé per executar les determinacions del planejament, encara que no hagués transcorregut l'esmentat termini màxim i, en tot cas, quan així ho acordi l'ajuntament deixant sense efecte l'autorització.

Aquest últim supòsit, previst expressament en l'article 54.1 TRLU, comporta l'atribució a l'ajuntament competent d'una facultat discrecional

per deixar sense efecte les autoritzacions, sense que això doni lloc al dret a la percepció de cap tipus d'indemnització.

Cal ressaltar, finalment, que la discrecionalitat amb què la legislació urbanística catalana configura el cessament dels usos i l'enderrocament de les obres autoritzades provisionalment pretén evitar l'aplicació d'un criteri jurisprudencial, bastant consolidat en el marc de l'aplicació de la legislació supletòria del 1976, conforme al qual, malgrat la naturalesa provisional de les autoritzacions atorgades, aquestes no podien quedar sense efecte si no era per causes degudament justificades directament relacionades amb el procés d'execució del planejament urbanístic, cosa que havia contribuït a la perdurabilitat en el temps d'algunes autoritzacions provisionals, fins i tot contra la voluntat de l'Administració que havia atorgat l'autorització provisional.

Sens dubte tal criteri jurisprudencial és difícilment compatible amb la repetida naturalesa provisional i a precari de les autoritzacions que ens ocupen, tot i que sembla participar-ne la menció continguda en el precitat article 8.3.d) TRLS quan, en regular l'extinció automàtica dels arrendaments o drets de superfície constituïts sobre els terrenys que disposin d'autoritzacions provisionals, preveu tal extinció «amb l'ordre de l'Administració urbanística exigint la demolició o desallotjament per executar els projectes d'urbanització». A parer nostre no ha de ser aquest el criteri determinant per a la revocació de l'autorització, almenys en els termes tan explícitament establerts per la legislació urbanística catalana.

7. L'activació de la temporalitat urbana com a paradigma d'una gestió adaptativa i participativa

Judith Gifreu Font

Professora titular de dret administratiu
Universitat Autònoma de Barcelona

7.1. Els dèficits del model urbanístic espanyol i la reactivació temporal de buits urbans a través de fórmules dinamitzadores i inclusives

L'ordenació urbanística que identifica els instruments de planejament formulats i aprovats a la dècada prodigiosa de l'urbanisme espanyol (1997-2007) és, com no podia ser d'altra manera, digna hereva de les circumstàncies econòmiques del moment. Unes circumstàncies del tot favorables —o almenys això semblava aleshores— que permeteren als planificadors públics i privats de sembrar el territori de construccions i edificacions i d'abastir els ajuntaments amb un vast elenc de dotacions i sistemes urbanístics d'espais lliures, comunicacions, equipaments públics i habitatge social.⁸⁷ El percentatge d'aprofitament urbanístic que, en forma de sòl, han de cedir els titulars d'aquest sòl a l'Administració, en compliment de la funció social de la propietat juntament amb els ingressos provinents de l'activitat urbanística privada que aquella percebia en concepte de taxes i impostos (bàsicament, l'ICIO), afavoriren unes polítiques urbanístiques una mica imprudents que no van tenir en compte que «el pa per a avui» podia convertir-se en «fam per a demà», a causa, entre altres motius, de les càrregues derivades de la generació de sòl artificial —i, conseqüentment, de l'increment de la població resident al municipi—, d'acord amb el que es disposa a la normativa de règim local (manteniment i neteja de la urbanització, creació obligatòria de nous serveis públics, etc.). La regulació que oferia el marc legal urbanístic tampoc no va ajudar-hi gaire: el model d'urbanisme expansiu imperant a les lleis i les polítiques públiques de sòl des del 1956, any de l'aprovació de la primera legislació de sòl espanyola, es

87. La qualificació de sòl destinat a habitatge dotacional públic no requereix que s'incrementin les reserves per a zones verdes, espais lliures i equipaments públics ni està subjecta al deure de cessió de sòl amb aprofitament, en tractar-se d'un sistema urbanístic de titularitat pública.

fonamentava en l'obligada construcció de dotacions i infraestructures de titularitat pública en una proporció determinada com a element indispensable per implementar el model de desenvolupament econòmic que caracteritza el país —un model econòmic, cal dir-ho, que se suporta en l'activitat constructora o de promoció immobiliària i en l'obra pública—. El cercat equilibri, dins dels sectors de planejament, entre les construccions d'aprofitament privat i les dotacions públiques que el Dret urbanístic consagrà com a principi indiscutible per tal de garantir un nivell adequat de qualitat de vida a la ciutat (els anomenats estàndards urbanístics), quedà fracturat quan l'activitat urbanística assolí cotes d'intensitat mai trepitjades. Els ajuntaments amassaren aleshores unes quantitats de sòl amb destinació dotacional que en molts casos superaven les necessitats reals dels residents i que restaren pendents de definició al planejament general a l'espera de dotar-les de contingut urbanístic. Alguns d'aquests espais encara esperen la seva destinació definitiva, mentre que d'altres, després de la concreció de l'ús, han vist com el projecte urbanístic no s'executava o quedava paralytitzat per manca de mitjans econòmics o d'expectatives de mercat.

Si una virtut té el Dret és la seva adaptabilitat a les circumstàncies canviants.⁸⁸ Avui, per sort, el model tradicional de l'urbanisme expansiu ha estat desplaçat pel foment de les intervencions a la ciutat consolidada, de la mà, primer, d'un incipient canvi de tendència en la legislació generalista de sòl, i, després, amb l'aprovació de la Llei 8/2013, de 26 de juny, de rehabilitació, regeneració i renovació urbanes. Estem canviant els principis i models d'intervenció, i això és positiu, però els resultats de les antigues polítiques urbanístiques continuen essent-hi. Espais a l'aire lliure i equipaments públics infrautilitzats o en desús per manca de recursos econòmics municipals per mantenir-los en funcionament; espais de titularitat privada

88. Exemples d'aquesta adaptabilitat són l'establiment d'una pròrroga extraordinària amb la finalitat que les llicències d'obres paralitzades per la crisi immobiliària puguin reactivar-se sense necessitat d'ajustar els projectes a la nova normativa tècnica en matèria d'edificació i habitatge (mitjançant la Llei 14/2015, de 21 de juliol, de l'impost sobre els habitatges buits, i de modificació de normes tributàries i de la Llei 3/2012, aquesta pròrroga ha estat ampliada fins a 31 de desembre de 2016) i la creació de noves categories jurídiques urbanístiques per abordar, des d'una posició pragmàtica, les ineficàcies provocades pel marc legal vigent o, directament, problemes de legalitat. N'és una mostra la nova categoria de sòl rústic d'assentament irregular que «legalitza» transitòriament, fins a l'entrada en vigor del pla, les parcel·lacions o edificacions no ajustades a Dret amb la finalitat d'evitar la demolició de les obres o la clausura d'activitats. Vegeu A. Berrocal Hernández. «Suelo rústico de asentamiento irregular o categorías equivalentes y autorizaciones/licencias provisionales. Estudio comparado y jurisprudencial». *Revista Jurídica de Castilla y León*, núm. 32 (gener del 2014).

semiurbanitzats i solars sense edificar,⁸⁹ molts dels quals estan abandonats i amb problemes incipients de salubritat i seguretat públiques; edificis a mig construir per la paralització dels projectes d'execució o ja acabats, però sense ús efectiu, etc., són tots espais ociosos, sense utilitat concreta, que actuen com a botó de mostra de les ineficàcies d'un model urbanístic caduc i inutilitzat per obra i gràcia de la conjuntura financera del país.

La capacitat de reacció dels ordenaments juridicourbanístics dels països de tradició llatina és molt menor que la que poden experimentar els països anglosaxons, detentors d'un sistema legal més propositiu i menys formalista. La rigidesa del model urbanístic espanyol, que subjecta en tots els seus extrems l'activitat urbanística a les determinacions del pla (principi de legalitat) i determina quines tipologies d'activitats poden emplaçar-se al territori i quines no, contrasta amb el caràcter més adaptatiu del model legal anglosaxó, en què els plans són propostes que poden decaure davant d'opcions més competitives generades en processos participatius i d'apoderament ciutadà. Per això, moltes de les iniciatives pioneres per recuperar temporalment espais infrautilitzats (*interim* o *meanwhile projects*) amb la finalitat de dinamitzar-los i donar-los un ús comunitari han sorgit en països d'aquest entorn, ja que el seu marc legal possibilita una gestió més activa i oberta a la ciutat.⁹⁰ El Regne Unit abandera aquesta mena de projectes, amb plataformes d'intermediació reconegudes internacionalment, com *Meanwhile Space* i *3Space*, tot i que al nostre país també disposem de multitud d'experiències amb èxit, com *Esta es una plaza* i el *Campo de la Cebada* (Madrid) i *Esto no es un solar* (Saragossa).⁹¹ Es tracta de propostes de tall *bottom-up*, en les quals el teixit social agafa transitòriament les regnes de la gestió de l'espai llançant propostes creatives i d'innovació social i implementant usos per al desenvolupament d'activitats que poden

89. L'edificació és un deure de la propietat l'incompliment del qual genera unes conseqüències legals, entre les quals hi ha l'expropiació o l'alienació forçosa dels terrenys (arts. 150 i 151 del Decret Legislatiu català 1/2010, de 3 d'agost, pel qual s'aprova el text refós de la Llei d'urbanisme).

90. Poden citar-se les iniciatives d'activació temporal implementades en grans projectes de renovació urbana, com *King's Cross* (Londres) i *NDSM Werf* (a l'àrea portuària d'Amsterdam), en espais públics com *The Cineroleum* (antiga benzinera a Londres convertida en equipament cultural) o en locals comercials com el projecte d'intermediació *SquareFoot* (San Francisco).

91. Vegeu, sobre l'experiència saragossana, MOREU CARBONELL, E. «Consideraciones jurídicas en torno al programa ESTONOESUNSOLAR de Regeneración Urbana». *Práctica Urbanística*, núm. 136 (setembre-octubre 2015); GRÁVALOS LACAMBRA, I.; DI MONTE, P. «La programación de la ciudad: consideraciones urbanas y sociales en torno al programa Estonoesunsolar». *Ciudad y Territorio*, núm. 179 (2014).

considerar-se com «d'especial interès o utilitat pública», en la mesura que responen a demandes reals de la ciutadania i aporten una sèrie de valors i sinergies positives (socials, econòmiques, culturals...) a l'espai urbà. Els reptes i les oportunitats generats per aquestes iniciatives (que han portat a encunyar l'expressió *urbanisme temporal*)⁹² no es limiten a plantejar una nova manera de concebre i gestionar espais sense ús, sinó que van més enllà i generen un «retorn» més o menys tangible a la comunitat local en forma d'impacte positiu sobre l'entorn, ja sigui recuperant els esmentats espais i evitant-ne la degradació i obsolescència, creant àmbits de convivència comunitària i de cohesió social entre els veïns del barri (espais d'expressió cultural, cívica, artística...) o dinamitzant l'activitat econòmica (com passa amb els vivers d'empreses i les *guerrilla shops*).

L'existència d'espais buits dispersos en la trama urbana (els anomenats *buits urbans*) constitueix un problema que preocupa enormement els gestors públics. D'aquí l'oportunitat d'analitzar, des de diverses perspectives, les possibilitats d'ús o reutilització efectiva d'aquest sòl vacant i d'aquestes construccions desocupades mentre no es destinin a l'ús previst al planejament. El seu aprofitament temporal ja ha estat explorat per la normativa urbanística mitjançant el règim d'usos i obres provisionals. Però considerem que, d'una banda, aquesta reactivació pot donar més, com posen de manifest les darreres modificacions legals en aquesta matèria, que han anat ampliant el marc d'actuació i els casos taxats en què es permet aquesta activitat provisional mentre no s'executi el planejament, com és el cas dels usos industrials que estaven proscriuats amb caràcter provisional fins que es va publicar la Llei 3/2012, de 22 de febrer.⁹³ I, de l'altra, també creiem que aquests buits urbans tenen una gran potencialitat, que són possibles altres projectes d'activació urbana que, sense ser legalment previstos, tampoc no estan expressament prohibits i poden donar resposta a les actuals

92. La construcció de la ciutat des de postulats adaptatius i dinàmics ha fet emergir el concepte *urbanisme temporal*. Vegeu BISHOP, P.; WILLIAMS, L. *The Temporary City*, Londres: Routledge, 2012. Per als citats autors, els usos temporals són la manifestació d'un urbanisme més dinàmic, flexible i adaptatiu i conclouen que aquesta «temporalitat» no es defineix tant per la naturalesa, escala o durada de l'ús com per la voluntat dels usuaris, promotors o planificadors d'atorgar-li aquest caràcter temporal i es configura, per tant, com un estat intencionat (p. 5).

93. Article 16 de la Llei 3/2012, de 22 de febrer, de modificació del text refós de la Llei d'urbanisme, aprovat pel Decret Legislatiu 1/2010, de 3 d'agost, amb vigència des de l'1 de març de 2012 (DOGC de 29 de febrer) i disposició addicional tercera de la Llei 16/2015, de 21 de juliol, de simplificació de l'activitat administrativa de l'Administració de la Generalitat i dels governs locals de Catalunya i d'impuls de l'activitat econòmica, amb vigència des del 13 d'agost de 2015 (DOGC de 24 juliol).

necessitats socials i comunitàries. El catàleg d'experiències pràctiques que ens ajuda a apuntalar aquesta opinió és ampli, segons es desprèn dels capítols d'aquest llibre destinats a comentar aquestes iniciatives. Com a premissa inicial, s'ha d'apuntar que el disseny de polítiques urbanes requereix un coneixement previ i suficient del context social i de les demandes reals de la comunitat i durant molt de temps el planejament s'ha formulat amb vocació de servei al ciutadà, però sense la seva participació, en una dinàmica projectista *top-down* de tall tradicional. En aquest context és molt difícil que el planificador dissenyi projectes urbanístics de perfil inclusiu, que resultin atractius i que generin un sentit de pertinença a la comunitat local, si no es té en compte la seva participació. La dinamització temporal dels buits urbans parteix d'aquesta concepció participativa, de la necessitat d'apoderar els veïns per tal que actuïn com a impulsors de projectes en el seu espai de convivència o, com a mínim, per tal que se sentin «creadors del lloc»⁹⁴ i se'n reapropïïn. Les institucions i els responsables polítics han de fer front a aquests nous reptes amb voluntat de millora de la gestió del territori i han de ser permeables a les necessitats reals del territori (que no acostumen a expressar-se en termes econòmics) i implicar en el procés de presa de decisions subjectes que no són els agents tradicionals amb l'objecte d'explorar i habilitar nous usos. En efecte, els projectes *meanwhile* generen un nou estadi de relacions entre l'Administració i els ciutadans gràcies a l'activisme social, que busca implicar-se en la gestió des espais en desús i/o degradats. D'aquesta manera, la iniciativa ciutadana organitzada constitueix la pedra de toc en la recerca d'alternatives per maximitzar el potencial d'aquest patrimoni en desús i dotar-lo d'un ús efectiu directament connectat amb les demandes socials. El paper d'aquests col·lectius i associacions en la definició de l'espai pot adoptar diverses variables, ja sigui impulsant o fins i tot assumint de manera autònoma el lideratge dels projectes, però no cal dir que compartint la responsabilitat de gestionar el patrimoni públic amb les institucions públiques.

7.2. La utilització dels buits urbans en la normativa urbanística com a resposta a la lentitud en el desenvolupament de la ciutat

Cal notar que el problema dels buits urbans no és exclusiu del sector públic, sinó que també es percep en el privat i que el seu espectre és molt

94. Vegeu referències al final de l'article: NÉMETH, J., 2013.

ampli en incardinar no tan sols espais vacants (espais públics a l'aire lliure destinats a sistemes urbanístics, terrenys amb aprofitament urbanístic pendents d'urbanització, solars pendents d'edificar), sinó també construccions en desús total o parcial (dotacions i infraestructures, habitatges, locals comercials, indústries...). Davant d'una concepció terminològica tan ampla és difícil de donar una solució unívoca, ja que el règim legal del sòl és diferent en funció de la seva classificació i del seu estadi d'execució i el mateix succeeix amb les construccions i edificacions, també condicionades, igual que el sòl, per la seva naturalesa jurídica i tipologia (béns demaniaus, patrimonials, catalogats, protegits...). La varietat d'immobles i la seva diferent qualificació jurídica, a més de les situacions especials (titularitat, forma d'adquisició, existència de gravàmens, règim fiscal, etc.) dificulta el tractament de la qüestió.

Les legislacions de sòl i urbanística dediquen uns breus apunts a la regulació dels usos i les obres que adopten un caràcter provisional. La formulació excepcional d'una autorització que s'escapa de les regles generals que estableixen el seu caràcter reglat i l'execució del pla d'acord amb les seves determinacions —en tractar-se d'usos no planificats— rau en el fet que entre l'aprovació del pla i l'execució del projecte pot transcórrer un període de temps dilatat. Segons una reiterada doctrina emanada del Tribunal Suprem, encara que les llicències s'atorguin o deneguin de manera reglada segons si s'ajusten o no a la legalitat urbanística, en determinats supòsits resulta viable l'autorització d'obres o d'usos que no s'ajusten a allò previst al pla. D'aquesta manera, amb les llicències provisionals «es dona expressió al sentit essencial del dret administratiu que aspira sempre a harmonitzar les exigències de l'interès públic amb les demandes de l'interès privat. Així, quan està prevista una transformació de la realitat urbanística que impediria un cert ús, però, no obstant això, aquella transformació no es du a terme immediatament, l'ús esmentat pot autoritzar-se amb l'excepció, en atenció a l'interès públic, que quan hagi d'eliminar-se es procedirà a fer-ho sense indemnització. Aquesta és la solució d'equilibri que el dret administratiu significa dintre de l'ordenament jurídic. La jurisprudència enllaça aquestes llicències amb el principi de proporcionalitat que ha d'existir entre els mitjans emprats —contingut de l'acte administratiu— i la finalitat perseguida [...]. En aquesta direcció les llicències provisionals constitueixen en si mateixes una manifestació del principi de proporcionalitat en un sentit eminentment temporal; si a la vista del ritme d'execució del planejament, una obra o un ús provisional no dificultarà l'esmentada execució, no seria proporcionat impedir-los, sempre sense dret a indemnització, quan ja no sigui possible la seva continuació. Aquestes llicències són també un darrer esforç del nostre ordenament jurídic per

evitar restriccions no justificades a l'exercici dels drets i es funda en la necessitat de no impedir obres o usos que resultin innocus per a l'interès públic» (entre d'altres, SSTS de 16 d'octubre de 1989; 3 de desembre de 1991; 21 de juliol de 1994, 7 de febrer de 1995 i 11 de novembre de 1998; SSTSJC de 13 de gener de 2000 i 30 de març i 4 de maig de 2007). Si bé les lleis urbanístiques del 1976 (art. 58.2) i 1992 (art. 136.1) reconeixien un ample marge d'actuació, en disposar que els usos i obres provisionals podien autoritzar-se sobre qualsevol classe de sòl, sempre que no dificultessin la futura execució del pla, les regulacions posteriors del 1998 (art. 17) i 2008 (art. 8.3 i .5) ho redueixen especialment al sòl urbanitzable delimitat i al sòl urbà —tot i que, com veurem, l'última paraula la té la legislació urbanística autonòmica.

Tot i que el règim jurídic de les llicències provisionals («deficientment anomenades llicències a precari», STSJC de 2 de novembre de 2001) és analitzat profusament en un altre capítol del llibre, val la pena avançar algunes idees al respecte a fi i efecte de poder-ne fer una valoració. La normativa de sòl estatal proporciona un marc exigü però suficient per al desenvolupament d'una gestió pública propícia a l'urbanisme temporal.⁹⁵ Així, disposa amb caràcter general la possibilitat d'implantar usos i obres provisionals tant en sòl urbanitzat com en el sòl rural comprès en un àmbit d'actuació que hagi de passar a la situació de sòl urbanitzat, de conformitat amb l'article 8, apartats 3.d i 5, del Reial Decret Legislatiu 2/2008, de 20 de juny, pel qual s'aprova el text refós de la Llei de sòl. La legislació estatal no pot establir classificacions de sòl, i es limita a definir les dues úniques situacions bàsiques en què es pot trobar aquest sòl (rural o urbanitzat) i remet el legislador autonòmic a la determinació de les equivalències d'aquestes situacions bàsiques amb les classes de sòl previstes a l'ordenament urbanístic (urbà —consolidat o no consolidat—, urbanitzable —delimitat o no delimitat— i no urbanitzable).⁹⁶ D'aquí es constata que la uti-

95. Vegeu referències al final de l'article: PAREJO ALFONSO, L., 2015.

96. La disposició addicional primera del text refós de la Llei d'urbanisme estableix les esmentades equivalències. Així, es considera que el sòl rural comprèn:

a. Els terrenys que estan classificats pel planejament urbanístic general com a sòl no urbanitzable o, si el municipi no disposa de planejament general, els terrenys que no tinguin els serveis urbanístics bàsics definits per l'article 27.1 i els que no s'integren en àrees consolidades per l'edificació en, com a mínim, dues terceres parts de la seva superfície edificable.

b. Els terrenys que estan classificats pel planejament urbanístic general com a sòl urbanitzable o que tenen aquesta condició en virtut de la disposició transitòria segona.2 (el sòl urbanitzable programat i el sòl apte per ser urbanitzat tenen la consideració de sòl urbanitzable delimitat, mentre que el sòl urbanitzable no programat té la condició de sòl urbanitzable no delimitat). Aquests terrenys mantenen la situació de sòl rural mentre no s'hagi acabat l'actuació d'urbanització.

lització provisional es permet en el sòl urbà i en el sòl urbanitzable delimitat, això és, el susceptible de desenvolupament a curt o mitjà termini mitjançant les actuacions de transformació urbanística (nova urbanització).⁹⁷ Dit això, també cal aclarir que la fixació de les condicions concretes en les quals aquest dret d'ús provisional hagi d'exercitar-se no és competència de l'Estat, sinó que es reserva a la normativa autonòmica, motiu pel qual els règims poden variar d'una comunitat a una altra.⁹⁸

Una lectura atenta de l'article 53 del Decret Legislatiu català 1/2010, de 3 d'agost, pel qual s'aprova el text refós de la Llei d'urbanisme (TRLU),⁹⁹ ens revela que la normativa urbanística catalana circumscriu aquests usos i obres provisionals principalment als espais a l'aire lliure —ja que en les situacions descrites no és majoritària la presència de construccions i edificacions preexistents— i únicament si es compleixen uns requisits predeterminats. Així les coses, cal que es tracti: a) de terrenys compresos en sectors de planejament urbanístic derivat o en polígons d'actuació urbanística o b) de terrenys situats fora d'aquests àmbits que estiguin destinats a sistemes urbanístics. S'estableix que en aquests terrenys podran autoritzar-s'hi

c. Els terrenys que no tenen el caràcter de sòl urbanitzat.

Per la seva banda, es troben en la situació bàsica de sòl urbanitzat:

a. Els terrenys classificats pel planejament urbanístic general com a sòl urbà consolidat que reuneixen els requisits que estableix l'article 30 o que tenen aquesta condició d'acord amb la disposició transitòria cinquena.1 perquè reuneixen els serveis urbanístics bàsics que estableix l'article 27.1.

b. Els terrenys classificats pel planejament urbanístic general com a sòl urbà no consolidat que reuneixen els serveis urbanístics bàsics que estableix l'article 27.1, i també els terrenys que tenen la condició de sòl urbà no consolidat en virtut de la disposició transitòria segona.1 o d'acord amb la disposició transitòria cinquena.1, perquè reuneixen els esmentats serveis urbanístics bàsics.

97. S'ha de tenir en compte que el sòl urbanitzable no delimitat no es considera inclòs en una actuació de transformació urbanística fins que no s'aprova el corresponent pla parcial urbanístic de delimitació.

98. Així, algunes comunitats autònomes exigeixen, per tal d'autoritzar usos i obres provisionals, que l'instrument de planejament derivat no estigui aprovat, mentre que d'altres condicionen l'autorització al fet que no s'hagi iniciat el procediment de gestió urbanística. També s'estableixen diferències respecte als tipus de sòl en què aquestes autoritzacions poden tenir lloc. A Catalunya, abans de l'aprovació de la Llei 3/2012, els usos provisionals es limitaven al sòl urbanitzable delimitat sense pla urbanístic aprovat i, com s'ha dit, es prohibien els usos industrials, a més dels residencials (art. 53, en la seva antiga redacció).

99. Vegeu el desenvolupament reglamentari dels articles 53 i 54 del TRLU als articles 65 al 70 del Decret 64/2014, de 13 de maig, pel qual s'aprova el Reglament sobre protecció de la legalitat urbanística.

usos i obres de caràcter provisional que no estiguin prohibits per la legislació i el planejament sectorials o pel planejament territorial o urbanístic, mentre no s'hagi iniciat un procediment de reparcel·lació, d'ocupació directa o d'expropiació per a l'execució de l'actuació urbanística que els afecta. Iniciat el procediment corresponent, que pot arribar a eternitzar-se (especialment si es tracta d'un procediment reparcel·latori), l'ús provisional queda totalment vetat.

Aquestes previsions deixen fora del règim d'ús provisional bona part del sòl urbà consolidat, és a dir, la major part del sòl de la ciutat ja feta, cosa que suposa un handicap important. Això es deu al fet que els usos provisionals es limiten al sòl pendent de desenvolupament urbanístic¹⁰⁰ (sòl urbà no consolidat i sòl urbanitzable delimitat) i únicament s'amplia a tota classe de sòl si aquest queda afecte a un ús dotacional.¹⁰¹ No es diu res tampoc de l'autorització d'usos provisionals en el sòl no urbanitzable no dotacional (a imatge de la normativa estatal, que tampoc no es refereix al sòl rural no afecte a desenvolupament urbanístic). Tot això emfatitza que es tracta d'una normativa pensada en termes exclusius de transitorietat en l'execució sistemàtica del planejament o en l'execució de dotacions urbanístiques; per tant, en termes de previsibilitat, i que obvia altres possibilitats interessants, com l'ús temporal d'espais de titularitat pública que no es troben pendents de desenvolupament urbanístic (solars) i construccions de titularitat privada en sòl urbà consolidat, com també la «reutilització» temporal d'espais abandonats o degradats. Que l'autorització d'usos provisionals es faci dependre d'una paralització del desenvolupament urbanístic és una limitació certament important que pot impedir la implementació d'experiències que han tingut èxit en altres països.

Tot i que inicialment s'indica que poden autoritzar-se usos i obres de

100. Són actuacions de transformació urbanística les actuacions de nova urbanització o bé de renovació o reforma de la urbanització i les de dotació, segons el cas, destinades a l'ordenació i la transformació del sòl urbanitzable i del sòl urbà no consolidat inclòs en sectors de millora urbana o en polígons d'actuació urbanística que tinguin per objecte alguna de les finalitats a què fa referència l'article 70.2.a) del text refós de la Llei d'urbanisme (disposició addicional segona, apartat primer, TRLU).

101. Sota l'acrònim de Pla BUIITS (Buits Urbans amb Implicació Territorial i Social), fa anys que l'Ajuntament de Barcelona afavoreix un programa per a la gestió provisional de solars de titularitat municipal sense perspectiva de ser edificats a curt termini, per part d'entitats públiques o privades sense ànim de lucre. La cessió es realitza mitjançant concurs per un termini màxim de 3 anys. Des d'una lectura literal i escrupolosa de la Llei, aquest pla estaria en la il·legalitat, ja que els locals cedits, repartits per la ciutat, es classifiquen com a sòl urbà consolidat (no passaria el mateix si la cessió es produís en sòl destinat a espais lliures o equipaments).

caràcter provisional «que no estiguin prohibits per la legislació i el planejament sectorials o pel planejament territorial o urbanístic» (art. 53.1), en realitat els usos provisionals estan perfectament taxats i queden expressament prohibits l'ús residencial i, en sòl no urbanitzable, els usos disconformes amb el règim aplicable a aquesta tipologia de sòl. En conseqüència, només poden autoritzar-se els següents usos alternatius i no excloents respecte de les determinacions contingudes al pla (art. 53.3):

- a) L'emmagatzemament o el dipòsit simple de mercaderies o de béns mobles.
- b) La prestació de serveis particulars als ciutadans.
- c) Les activitats del sector primari i les activitats comercials que hi estiguin relacionades.
- d) Les activitats d'oci, esportives, recreatives i culturals.
- e) L'exhibició d'anuncis publicitaris mitjançant panells.
- f) En les construccions i instal·lacions preexistents en sòl urbà, els usos admesos a la zona urbanística en què estiguin inclosos els terrenys que ocupen.¹⁰² Com que no s'estableix cap discriminació, podem entendre que aquesta previsió és aplicable tant si es tracta de construccions i instal·lacions que s'adeqüen completament al planejament que ha de ser objecte de execució com si tenen un volum disconforme o estan fora d'ordenació. Òbviament, si aquestes construccions i instal·lacions estan fora d'ordenació —és a dir, queden subjectes a expropiació, cessió obligatòria i gratuïta, demolició o cessament per causa de l'aprovació d'un nou planejament urbanístic—, l'autorització ha de tenir en compte les limitacions establertes per a les construccions i instal·lacions que en troben en aquesta situació urbanística.¹⁰³

102. Quan la implantació d'usos provisionals comporti la necessitat de realitzar obres, aquestes han de ser les mínimes necessàries per desenvolupar l'ús sense ometre cap de les normes de seguretat i higiene establertes per la legislació sectorial, i han de ser fàcilment desmuntables i traslladables (art. 53.5 TRLU). El seu caràcter reversible és, per tant, un requisit essencial per a la seva autorització. Sobre la vocació de permanència de les obres, vegeu la STS de 9 de juny de 2003.

103. L'article 108.2 del TRLU estableix que en aquestes construccions i instal·lacions no s'hi poden autoritzar obres de consolidació ni d'augment de volum, excepte les reparacions que exigeixin la salubritat pública, la seguretat de les persones o la bona conservació de les esmentades construccions i instal·lacions, com també les obres destinades a facilitar l'accessibilitat universal. Les obres autoritzades no suposen augment del valor ni en el cas d'expropiació ni en el cas de parcel·lació.

Cal fer notar la importància d'aquest darrer supòsit, en fer desaparèixer el caràcter de *numerus clausus* de la llista, ja que constitueix una fórmula oberta que permet implantar com a provisionals, en sòl urbà, el conjunt dels usos que el planejament ha previst per a la zona, amb l'única excepció de l'ús residencial, tot descobrint infinites possibilitats d'ús (usos comercials, festivals, espais de *coworking*, horts urbans, vivers d'empreses, activitat de restauració, etc.).

Per activar anticipadament l'ús temporal de terrenys destinats a sistemes urbanístics mentre no es destinen a les finalitats determinades pel planejament urbanístic, les autoritats locals poden procedir a la seva ocupació directa per a la seva incorporació al domini públic, mitjançant el procediment previst a l'article 156 del TRLU. Aquests terrenys poden ser ocupats temporalment amb la finalitat d'executar obres o prestar serveis públics o poden ser emprats de manera temporal i esporàdica per instal·lar mercats ambulants o per desenvolupar activitats d'oci, esportives, recreatives, culturals, aparcaments públics i similars.

7.3. El quantum de la provisionalitat

El caràcter de provisionalitat va lligat a l'establiment d'un ús que no és el previst pel planejament i que es desenvolupa durant un lapse de temps indeterminat (que pot ser d'unes hores, com les *pop-up stores*, o d'uns anys), però, en qualsevol cas, finit. L'activitat implantada pot tenir, dins d'aquesta transitorietat, un caràcter permanent o ser simplement estacional (com passa amb les fires o mercats que es duen a terme només en determinades èpoques de l'any) o esporàdica (espectacles públics, activitats recreatives, concerts...), però no es pot mantenir *sine die*, a risc de contradir la lletra de la Llei. Per aquest motiu, una qüestió essencial és la determinació de la provisionalitat que es predica d'aquests usos, aspecte que ha estat abordat recentment per la Llei 16/2015, de 21 de juliol, de simplificació de l'activitat administrativa de l'Administració de la Generalitat i dels governs locals de Catalunya i d'impuls de l'activitat econòmica. La normativa explícita que si l'execució del planejament als esmentats terrenys ha de dur-se a terme mitjançant el sistema de reparcel·lació urbanística (en la pràctica totalitat dels supòsits és així, ja que l'Administració pública no està econòmicament en condicions d'executar-ho per mitjà d'expropiació), els usos de caràcter provisional poden ser objecte d'autorització administrativa a partir de la inscripció al Registre de la Propietat del projecte de reparcel·lació. Una vegada obtinguda l'autorització, els usos esmentats *no poden tenir un*

termini de vigència superior als set anys a comptar des de la data d'inscripció del projecte de reparcel·lació, i només poden autoritzar-se a les finques edificades prèviament a l'inici del projecte de reparcel·lació, de conformitat amb el planejament que s'executa, i sempre que no impedeixin la futura execució de les seves previsions. Les obres necessàries per al desenvolupament dels usos autoritzats amb caràcter provisional se sotmeten al règim establert per a les construccions i les instal·lacions que estan fora d'ordenació.

I què passa una vegada transcorregut el termini de vigència establert a l'acord d'autorització, que, com acabem d'apuntar, no serà mai superior als set anys? Doncs que els usos provisionals autoritzats han de cessar i les obres provisionals autoritzades han de desmuntar-se o enderrocar-se sense que els afectats tinguin dret a percebre una indemnització. També és possible que aquest cessament s'hagi de dur a terme abans del termini previst si ho acorda l'Administració actuant, això és, la responsable d'instar l'execució del pla (art. 53.2), però, en estar fonamentada la provisionalitat a no dificultar l'execució del planejament, el cessament de l'ús per decisió administrativa abans de la finalització del termini es considerarà una acció desproporcionada si les circumstàncies urbanístiques existents en el moment d'autoritzar-lo es mantenen estables i l'execució de l'instrument del planejament no és imminent (STS de 14 de juny de 1994). De manera que pot concloure's que la revocació de les llicències provisionals només seria possible en nom de l'execució del planejament, la qual cosa hauria de portar-nos a plantejar quins són els límits de la discrecionalitat administrativa en aquest àmbit.¹⁰⁴

7.4. Els projectes d'activació temporal dels buits urbans no es limiten a la provisionalitat urbanística

Certament, l'urbanisme adaptatiu o temporal no se circumscriu exclusivament als espais buits urbans o periurbans afectats per la paralització de les obres d'execució del pla, sigui en la seva fase d'urbanització o d'edificació. També desperten el seu interès les edificacions i construccions en bon estat i situades en zones de centralitat que, a causa de la conjuntura econòmica, no tenen actualment demanda al mercat (és el cas de l'habitatge d'obra nova, els locals comercials o els edificis d'oficines tancats, per citar-ne alguns casos) o que estan infrautilitzats (com alguns equipaments

104. Vegeu referències al final de l'article: PAREJA LOZANO, C., 2015.

municipals, que podrien ser objecte d'un major aprofitament), sense oblidar els espais degradats i en situació d'obsolescència, com ara infraestructures i edificis abandonats (especialment les àrees industrials). Precisament per això, l'ús temporal no ha d'interpretar-se exclusivament al ritme de la música que marca el règim d'autorització provisional prevista a la normativa urbanística (limitada als sistemes urbanístics i a la localització dels espais en sectors de planejament o polígons d'actuació), que només dóna una resposta parcial a la gestió dels buits urbans. L'activació provisional no és, doncs, l'única opció per dinamitzar aquests espais, ja que l'Administració pot recórrer a una modificació de l'instrument del planejament, sobretot quan parlem de superfícies de grans dimensions en les quals és més idònia la formulació de plans especials o de plans de millora urbana. A través d'una alteració puntual del planejament, pot mutar-se l'ús preexistent per d'altres de més adequats a les circumstàncies actuals de cada municipi, amb una clara vocació de permanència (per mitjà d'aquesta via seria possible, per exemple, consolidar un ús temporal després de comprovar els beneficis d'establir amb caràcter definitiu una activitat que s'havia activat inicialment amb caràcter provisional). En altres casos, mantenint-ne l'ús principal, aquesta modificació del planejament pot dirigir-se a ampliar l'espectre d'usos compatibles en un espai, per tal de facilitar-ne alternatives de gestió. I també és possible la definició d'una mixtura d'usos dintre d'un mateix espai, combinant fins i tot usos públics i privats, com una altra fórmula per ampliar les possibilitats d'utilització dels esmentats espais, de conformitat amb el que es preveu als articles 35 del TRLU i 34 del Decret 305/2006, de 18 de juliol, pel qual s'aprova el Reglament de la Llei d'urbanisme.

El paper dels governs locals en la gestió temporal d'espais pot ser difícil d'articular, ja que, per una part, són garants del compliment de la legalitat i, per l'altra, no són aliens a l'«actiu» (beneficis directes i indirectes) que suposa per a la ciutat la implantació d'aquests projectes temporals, per la qual cosa són conscients que han d'impulsar-los en tant que sigui possible, bé adoptant un perfil regulador (gestió municipal d'espais de la seva propietat; gestió pública de propietat privada), bé facilitant-ne la gestió comunitària mitjançant entitats socials, sense oblidar les potencialitats que ofereix la col·laboració amb els agents que actuen com a intermediaris entre les administracions (o propietaris) i els emprenedors, i creen les condicions necessàries per tal de possibilitar l'activació d'aquests espais. S'ha apuntat que la normativa urbanística, tot i no essent restrictiva, tampoc es mostraria procliu a autoritzar moltes de les experiències amb èxit d'altres països, però cal recordar de nou que aquesta normativa està focalitzada en

els casos de demora en l'execució del planejament, essent possible, a la resta de supòsits, que per la via de l'exercici del *ius variandi* s'incorporin al pla els usos proposats (tot i que aleshores ja no es tractaria en puritat d'usos temporals en el sentit de la provisionalitat emprada per l'article 53 TRLU, sinó d'usos que, mitjançant les ordenances municipals, podrien veure limitada la seva aplicació efectiva a un lapse de temps concret). Les autoritats locals poden recórrer a la seva potestat reglamentària per regular la temporalitat dels usos, però sempre en el marc de la llei. I, tot i que la discrecionalitat administrativa local admet un marge de maniobra relativament ampli, la voluntat política no ho pot tot. Qualsevol desconexió o disfunció entre les necessitats reals del municipi i l'ordenament jurídic s'ha de resoldre per mitjà de l'adaptació del Dret —a través dels canals preestablerts, que, això sí, haurien de ser molt més àgils— i el recurs als seus principis generals (equitat, proporcionalitat, justícia social...), però mai esquivant la legalitat per molt bones que siguin les intencions i finalitats que es persegueixen.

7.5. La necessària millora de la gestió dels buits urbans

La normalització dels *meanwhile spaces* mitjançant el recurs a un urbanisme provisional també presenta deficiències que cal corregir. La més recurrent és la necessitat d'adaptar el marc legal excessivament reglamentista i actualment descontextualitzat a una realitat cada vegada més dinàmica i exigent, amb ciutats que es desenvolupen a un ritme precipitat mitjançant actuacions espontànies (la «normalitat líquida» de Zygmunt Bauman, com a sinònim de la transitorietat i volatilitat de les coses). Una queixa expressada sovint pels gestors d'usos temporals i reconeguda per l'Administració és la lentitud en la tramitació dels procediments d'adjudicació de l'exploració dels buits urbans de titularitat pública (per mitjà de concurs públic i només excepcionalment de manera directa, fet que genera una competència entre projectes, que sempre és beneficiosa) i/o de les autoritzacions d'ús provisional, que requereixen un informe favorable de la corresponent comissió territorial d'urbanisme. Les deficiències i complexitats procedimentals existents poden veure's pal·liades per la simplificació dels tràmits i l'impuls de les noves tecnologies en les relacions administratives, a través d'un funcionament íntegrament electrònic, més ràpid i garantista (lleis 39/2015, d'1 d'octubre, del procediment administratiu comú de les administracions públiques i 40/2015, d'1 d'octubre, de règim jurídic del sector

públic).¹⁰⁵ Així mateix, podria proposar-se la substitució de les llicències provisionals en espais i construccions privades per un règim d'intervenció administrativa més lleuger, el de les comunicacions prèvies. Així, s'obvia la tramitació del procediment administratiu i és suficient que els subjectes interessats a desenvolupar una activitat provisional posin en coneixement de l'Administració la seva intenció d'iniciar aquesta activitat, acompanyant-la de la documentació que procedeixi.¹⁰⁶ La presentació de tal comunicació permet d'implantar l'activitat comunicada a partir de la seva entrada al registre municipal.

Una altra qüestió a tenir en compte és que el règim d'ús dels espais buits dependrà de la seva qualificació jurídica, la qual cosa ens remet a una gran varietat de normativa sectorial que haurà de determinar-se cas per cas (Decret Legislatiu 2/2003, de 28 d'abril, pel qual s'aprova el text refós de la Llei municipal i de règim local de Catalunya, Llei 33/2003, de 3 de novembre, de patrimoni de les administracions públiques i el seu Decret 336/1998, Reial Decret Legislatiu 3/2011, de 14 de novembre, pel qual s'aprova el text refós de la Llei de contractes del sector públic, Llei 5/2006, de 10 de maig, del llibre cinquè del Codi civil...). Així, per exemple, la naturalesa demanial dels sistemes urbanístics de titularitat pública determina el seu caràcter inalienable i imprescriptible a la vegada que impedeix, en el cas d'usos privatius que impliquin la seva transformació, l'adjudicació directa i sense concurs públic de la seva explotació, excepte en casos molt concrets.¹⁰⁷ Els principis de transparència, publicitat, concurrència i objectivitat regeixen en l'adquisició, explotació i alienació de béns patrimonials, però els governs locals han d'atendre igualment als criteris d'eficiència, eficàcia i rendibilitat en la seva explotació, encara que aquesta rendibilitat també hauria de ser entesa en termes socials i no exclusivament econòmics. És en aquests supòsits on adquireix sentit la *cessió gratuïta* de terrenys o edificis vacants a favor d'entitats privades sense ànim de lucre per destinar-los a finalitats d'utilitat pública o interès social.

L'ús temporal pot aplicar-se així mateix a terrenys integrants del patrimoni públic de sòl i habitatge, per exemple, els provinents de la cessió gra-

105. Vegeu les disposicions finals setena i divuitena, respectivament, relatives a la seva entrada en vigor.

106. Els gestors o explotadors dels projectes *meanwhile* han de comprometre's a retornar al seu estat originari la situació alterada pels usos i les obres provisionals, tot constituint les garanties necessàries per assegurar l'esmentada reposició (art. 54 TRLU).

107. En el cas d'usos privatius sense transformació del bé de domini públic, hauria de tramitar-se un procediment d'atorgament d'autorització en règim de concurrència.

tuïta i obligatòria d'aprofitament urbanístic o de l'exercici dels drets de templeig o retracte, que s'han d'ajustar a la legislació urbanística i, amb caràcter general, a la de patrimoni de les administracions públiques. Entre les finalitats a què es vincula l'administració i disposició dels béns d'aquest patrimoni especials figura «la millora de la qualitat de vida», un concepte jurídic indeterminat en el qual poden incardinar-se un gran ventall de projectes *meanwhile* que, amb les seves actuacions, generen multitud de beneficis al barri on se situen (revitalització econòmica i cultural, cohesió social, millora de la seguretat urbana, foment de l'ocupació, etc.).

Un altre obstacle afegit, tot i que de discutible justificació, és la regulació continguda al Codi Tècnic de l'Edificació que imposa unes regles estrictes d'adaptació de les edificacions i construccions antigues en desús, com ara magatzems, antigues estacions ferroviàries o naus industrials, a les seves condicions bàsiques (seguretat, accessibilitat, prevenció d'incendis...) amb la finalitat d'activar-les i reutilitzar-les. D'aquesta manera, l'adequació o rehabilitació d'espais requereix la inversió de fortes sumes de diners de les quals no sempre disposen els impulsors del projecte. Mantenant les garanties legals, seria aconsellable d'introduir un cert grau de flexibilització en la implementació d'activitats o usos de caràcter temporal o esporàdic per tal de no incrementar costos i garantir que els projectes puguin arribar a ser autosuficients.

I, finalment, tot i que no per això menys important, també és essencial dilucidar les possibles imputacions de responsabilitat entre els diversos agents participants quan, a resultes de l'habitació de buits urbans per a la realització d'activitats temporals, es generen danys a persones i béns.

7.6. Referències

- AUGÉ, M. *Los no lugares: espacios del anonimato; una antropología de la modernidad*. Barcelona: Gedisa, 2009.
- ANDRES, L. «Differential spaces, power hierarchy and collaborative planning: A critique of the role of temporary uses in shaping and making places». *Urban Studies*, vol. 50, núm. 4, 2013.
- BASILICO, G. *La ciudad interrumpida*. Barcelona: Actar, 1999.
- BISHOP, P.; WILLIAMS, L. (ed.). *The Temporary City*. Londres: Routledge, 2012.
- COLOMB, C. «Pushing the urban frontier: temporary uses of space, city marketing, and the creative city discourse in 2000s Berlin». *Journal of Urban Affairs*, vol. 34, núm. 2, 2012.

- DEPARTMENT FOR COMMUNITIES AND LOCAL GOVERNMENT. *Looking after our Town Centres*. Londres, 2009.
- FLORIDA, R. *Las ciudades creativas: por qué donde vives puede ser la decisión más importante de tu vida*. Barcelona: Paidós, 2009.
- GRÁVALOS LACAMBRA, I.; DI MONTE, P. «La programación de la ciudad: consideraciones urbanas y sociales en torno al programa Estonoesunsolar». *Ciudad y Territorio*, núm. 179, 2014.
- HAYDN, F.; TEMEL, R. (ed.). *Temporary Urban Spaces: Concepts for the Use of City Space*. Basilea: Birkhauser, 2006.
- HOU, J. (ed.). *Insurgent Public Space: Guerrilla Urbanism and the Remaking of Contemporary Cities*. Londres-Nova York: Routledge, 2010.
- KILLING, A. «The business of temporary use» <www.killingarchitects.com/the-business-of-temporary-use>.
- MAY, J.; THRIFT, N. (ed.). *TimeSpace: Geographies of Temporality*. Nova York: Routledge, 2001.
- MEANWHILE PROJECT. *No Time to Waste... the Meanwhile Use of Assets for Community Benefit*. Londres: Development Trusts Association & Meanwhile Space CIC, maig 2010.
- MEANWHILE PROJECT: <<http://www.meanwhilespace.com>>.
- MOREU CARBONELL, E. «Consideraciones jurídicas en torno al programa ESTONOESUNSOLAR de Regeneración Urbana». *Práctica Urbanística*, núm. 136, setembre-octubre 2015.
- MUÑOZ, F. «El tiempo del territorio, los territorios del tiempo». A: NOGUÉ, J.; ROMERO, J. (ed.). *Las otras geografías*. València: Tirant lo Blanch, 2006.
- NEL-LO, O. *La ciudad en movimiento: Crisis social y respuesta ciudadana*. Madrid: Díaz & Pons, 2015.
- MAYER, M. «First world urban activism: Beyond austerity urbanism and creative city politics». *City*, vol. 17, núm. 1, 2013.
- NÉMETH, J.; LANGHORST, J. «Rethinking Urban Transformation: Temporary Uses for Vacant Land». *Cities*, 2013.
- OVERMEYER, K. (ed.). *Urban Pioneers: Temporary Use and Urban Development in Berlin*. Berlín: Jovis, 2007.
- PAREJA LOZANO, C. «La utilización temporal de los vacíos urbanos en la legislación urbanística catalana». *Práctica Urbanística*, núm. 136, setembre-octubre 2015.
- PAREJO ALFONSO, L. «Urbanismo temporal, derecho a la ciudad y marco estatal de las políticas urbanas». *Práctica Urbanística*, núm. 136, setembre-octubre 2015.

- PECK, J. «Austerity urbanism». *City*, vol. 16, núm. 6, 2012.
- PETTI, A. «Temporary Zones: Alternative Spaces or Territories of Socio-Spatial Control?». *Post-It City: Occasional Urbanities*, desembre 2005.
- TONKISS, F. «Austerity urbanism and the makeshift city». *City: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action*, vol. 17, núm. 3, 2013.

La governança de l'urbanisme temporal

8. L'urbanisme auster i la ciutat improvisada¹⁰⁸

Fran Tonkiss

Professor de sociologia i director de Cities Programme a la London School of Economics

«Per què no oposar ciutats efímeres a ciutats eternes, i centralitat mòbil a centres estables? Totes les audàcies poden ser permeses.» (Lefebvre, 1968, p. 155)

Aquest article desenvolupa una sèrie d'arguments crítics recents relatius a la «ciutat postcrisi» i l'economia política de l'«urbanisme de l'austeritat». L'anàlisi tractarà sobre les intervencions viables en els espais ignorats i en desús de la ciutat, i especialment en els dissenys temporals i els usos provisionals. El debat se centra en els contextos europeus de l'urbanisme de l'austeritat i en les estratègies urbanes que funcionen mitjançant petites intervencions en espais desocupats o «buits». A causa del descens de la inversió especuladora, d'una banda, i dels efectes de l'austeritat governamental, de l'altra, moltes ciutats mostren les cicatrius físiques de la desinversió i del deteriorament en espais ignorats i abandonats, tant públics com privats. El debat reprèn el concepte de la ciutat provisional o «improvisada» per destacar totes aquelles pràctiques urbanes que funcionen en els marges entre la planificació oficial, la inversió especulativa i les possibilitats creatives. També s'utilitza aquest concepte d'una manera crítica per contrastar l'ús provisional de l'espai amb els febrils cicles d'inversió de l'urbanisme tradicional. Ateses les moltes contingències que caracteritzen els processos de desenvolupament «normals», no és clar per què les iniciatives alternatives i a una escala menor que reinventen l'espai per a un ús pràctic i continuat haurien de ser tractades com quelcom irrellevant o merament «temporal». El debat que es presenta a continuació consta de quatre parts. Comença amb la descripció de les principals maneres com els sistemes polítics i de planificació en el context de l'austeritat responen (o reaccionen en contra) a les intervencions i ocupacions urbanes autogestio-

108. Aquest assaig forma part d'un article publicat a *City*, vol. 17, núm. 3 (2013). <<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13604813.2013.795332#>>.

nades i improvisades. Continua amb l'anàlisi d'un tipus d'urbanisme «intersticial» que funciona en els marges tant físics (en els límits urbans i espais de farciment) com conceptuals (mitjançant la propietat pública i privada i els usos). El caràcter «mentrestant» d'aquest tipus d'estratègies urbanes s'expressa tant espacialment, quan es desenvolupa en zones marginals o en espais de farciment, com temporalment, en forma d'usos provisionals i ocupacions transitòries. La tercera part se centra en la manera com l'urbanisme provisorï planteja qüestions crucials de temps, ús i valor, en alterar les suposicions estàndard sobre les temporalitats del desenvolupament i els dissenys d'usos.

Finalment, el debat reprèn la noció de «la ciutat possible» per posar damunt la taula pràctiques minoritàries i altres «atreuiments» corrents que reinventen l'espai urbà de manera immediata, tot i que de forma transitòria. Se centra en les pràctiques espacials crítiques en els contextos europeus de l'urbanisme de l'austeritat. Aquestes estratègies provisionals estan relacionades amb la política aplicada i la pràctica material en els espais urbans, amb les fissures que apareixen en les lògiques ortodoxes del desenvolupament urbà i amb les possibilitats socials que proporcionen aquestes fissures.

8.1. Planificar en situacions d'austeritat

Els acords polítics i de planificació existents responen a les pràctiques urbanes informals i autogestionades de moltes maneres diferents, i no planifiquen simplement seguint règims de planificació progressius o conservadors. Per simplificar, és possible identificar quatre enfocaments, que funcionen de manera diferent segons es pretengui promocionar, permetre o prohibir aquestes tàctiques d'intervenció urbana:

1. Un model *positiu* de política i de planificació crea les condicions necessàries per a les intervencions informals i temporals mitjançant mesures legals, polítiques i de béns. Poden incloure assegurar l'estructura legal i promocionar l'estatus de licitador elegit dels Fideïcomisos Immobiliaris Comunitaris (*Community Land Trusts*) o les Companyies d'Interès Comunitari (*Community Interest Companies*), les cooperatives d'habitatges o les cooperatives energètiques locals; també poden oferir arrendaments temporals i de baix cost per a terrenys o propietats públiques infrautilitzats; proporcionar permisos de construcció i de planificació per a estructures i usos d'espais temporals; transferir terrenys i actius a iniciatives de titula-

ritat comunitària, i integrar la planificació comunitària en els processos de presa de decisions oficials. Totes aquestes mesures necessiten la implicació dels poders en els governs locals i municipals per facilitar, legitimar i incorporar l'autoorganització i l'acció informal en els processos més formals de construir ciutats.

2. En segon lloc, una manera de planificar i una política *permissives* no han d'intentar necessàriament de facilitar aquestes possibilitats, però almenys tampoc no les han d'excloure; en aquest cas, l'autoorganització i les solucions espacials improvisades rebran una mica de llibertat. Independentment que estiguin basades en el liberalisme econòmic o social, o que siguin conseqüència de la incapacitat regulatòria, aquesta actitud permissiva de planificació permet les ocupacions i les iniciatives no convencionals i fora de la llei (per exemple, proporcionant proteccions mínimes dels drets dels ocupants il·legals, o una certa tolerància pel que fa a les estructures temporals, els usos improvisats o les economies informals).
3. En tercer lloc, un model de *prohibició* impedeix completament aquestes possibilitats: es refereix a un tipus de *sobreplanificació* que deixa molt poc o gens d'espai per a la negociació, la improvisació o la iniciativa col·lectiva (per exemple, amb la criminalització de l'ocupació il·legal, com l'ús punitiu dels desnonaments, amb els tancaments patronals agressius i amb el control policial de les manifestacions i les assemblees). En tant que és possible que hi hagi una associació òbvia amb els models autoritaris de planificació i de polítiques urbanes, aquests enfocaments proscriptors de la regulació i l'ús de l'espai són cada cop més evidents en règims «postliberals» en els quals garantir l'ordre públic i mantenir la propietat privada són vistos com la missió principal de la governança urbana (vegeu Smith, 2001).
4. En quart lloc, una política d'*abandonament* cedeix el terreny urbà completament a un organisme independent, deixant fins i tot les formes més bàsiques de provisió a l'autogeneració i l'esforç social. Tot i que aquesta política potser s'associa amb l'urbanisme del tercer món, aquest tipus d'«economia extrema» de governança urbana s'ha convertit en la realitat de nombroses ciutats del primer món, a l'«avantguarda» de les polítiques d'austeritat que han colpejat fort els pressupostos dels municipis, especialment als Estats Units (vegeu Peck, 2012), però també a Europa, cosa que ha incapacitat els governs locals (per elecció o per força) i ha convertit les estratègies provisionals en un urbanisme d'últim recurs.

A la pràctica, aquests diferents enfocaments de planificació en situacions d'austeritat s'uneixen en diferents combinacions en diverses ciutats en diferents moments. Tanmateix, als darrers anys, els agressius retalls dels pressupostos públics locals han deixat pas a esforços més positius per part dels governs municipals per promocionar estratègies i solucions urbanes alternatives. Avui, molts plans governamentals tracten de capitalitzar i incorporar formes d'autoorganització urbana i d'iniciatives socials en unes condicions d'infradotació i d'infrainversió. La política *broedplaatsenbeleid* d'Amsterdam, l'estratègia Raumpioniere de Berlín, el pla d'espais buits Pla BUIITS de Barcelona o el programa de Londres Meanwhile Uses proporcionen diferents incentius (sovint amb una base competitiva) per als usos improvisats, temporals i creatius d'espais abandonats i sense utilitzar (vegeu Shaw, 2005; Owens, 2008; Van der Geyn i Draaisma, 2009; Colomb, 2012; Mayer, 2012, p. 11-12). Aquestes iniciatives tenen el risc d'esdevenir vivers contraculturals i de baix cost per a l'avançament de l'aburgesament o la inversió especulativa, independentment de si aquests resultats estaven previstos o no. El que aquestes polítiques ofereixin oportunitats als urbanistes creatius (que d'una altra manera no en tindrien) pot veure's com una pobra defensa per als espais recreatius que proporcionen històries de relacions públiques i arguments de planificació per als desenvolupaments privats que originen. Cal destacar com de ràpid es pot enderrocar el que és emergent, i com, de vegades, és de fina la línia que separa l'ús pioner de l'expropiació de terreny urbà, o que separa un viver creatiu d'un projecte experimental d'un promotor. Tal com destaca Mayer (2013, p. 12): «Els principis com l'autogestió, l'autorealització i tots els tipus de creativitat poc convencional o insurgent [...] han perdut la radicalitat que solien tenir en el marc de l'estat del benestar keynesià imperatiu; en l'actual urbanisme neoliberal han estat suplantats com a ingredients essencials dels programes de regeneració locals». És difícil rebatre l'argument que afirma que s'ha demostrat que aquest tipus de principis de moviment social són força coherents amb una forma de neoliberalització de «deixa't portar pel corrent», en la qual els preceptes d'autosuficiència, emprenedoria i flexibilitat s'han normalitzat i generalitzat (vegeu Keil, 2009; Long, 2013). L'urbanisme improvisat ocupa el lloc que li correspon entre moltes altres «iniciatives de farciment» de les institucions privades, voluntàries o sense ànim de lucre, ateses les condicions de retirada de l'Estat que serveixen per «augmentar la confiança de les ciutats en iniciatives simbòlicament ressonants, orientades al mercat i de baix cost que conjuguin les fites ambicioses (creativitat, sostenibilitat, habilitat, etc.) amb projectes que treballen d'acord amb els incentius localitzats i els interessos tradicionals (Peck, 2012, p. 629, 648).

Què es pot fer, en aquest tipus de contextos, a favor del disseny improvisat i l'ús temporal d'espais més enllà d'oferir algun tipus d'urbanisme compensatori o alternatiu, ateses la desconfiança política i la recessió econòmica?

8.2. Planters i claudicacions: urbanisme intersticial

«La jardineria ofereix un model per a un cert tipus de projectes orientats a la singularitat, que impliquen paciència, regularitat, disponibilitat i improvisació.» (Petcou i Petrescu, 2007, p. 107)

Allà on hi havia un terreny erm a prop de la Moritzplatz, al districte de Kreuzberg de Berlín, l'organització Nomadisch Grün hi ha estat treballant des del 2009, cultivant el Prinzessinnengärten. Inspirat per l'*agricultura urbana* de les ciutats cubanes, el grup es dedica a la creació d'«horts mòbils»: mòbils en el sentit que una gran part del cultiu és portàtil, i també en el sentit més ampli, que els horts es consideren intervencions temporals en espais degradats o en desús. A més del treball d'horticultura (que implica desenes de milers d'hores de feina voluntària al llarg de cada estació), hi ha la tasca col·laborativa de recol·lectar, netejar, aprendre, cuinar i menjar. Aquest tipus de pràctiques locals es considera que formen part d'una política urbana més àmplia: una que no tan sols té en compte l'autosuficiència alimentària, sinó també «l'activisme veïnal, la reducció del transport no ecològic, els mitjans necessaris perquè els residents dels veïnats degradats puguin ajudar-se entre ells, l'educació per al desenvolupament sostenible i les noves formes de cohabitació urbana» (Clausen, 2012; vegeu també Clausen, 2015; Atkinson, 2013). Des del 2009 l'emplaçament s'ha anat llogant al Govern municipal amb una sèrie d'arrendaments anuals. Mentre que la naturalesa efímera del projecte es tradueix en un hort que creix en caixes d'embalatge i en cartrons, amb el temps l'arrelament del Prinzessinnengärten va impulsar el grup a pressionar el Fons Immobiliari de Berlín (encarregat pel Senat berlinès de comercialitzar el terreny) per aconseguir una ampliació de l'arrendament. Al·legaven que calia apostar per una «política immobiliària sostenible» en els terrenys municipals, fonamentada en els valors socials i mediambientals, en comptes de ser-ho en l'afany per aconseguir rendibilitat econòmica. A finals de l'any 2013, el Fons Immobiliari va accedir a transferir la custòdia de l'espai al Govern local (*Bezirksamt*) del districte de Kreuzberg-Friedrichshain, i es va permetre que l'hort es mantingués en aquell indret fins a l'any 2018.

L'horticultura, tal com suggereixen Constantin Petcou i Doina Petrescu, ofereix un model més ampli per a un cert tipus d'intervenció urbana (amable, meticulós, constant i exposat als imprevistos). Davant l'aparent lògica inexorable i inflexible del desenvolupament, l'acumulació i l'exclusió a la ciutat, hem de cultivar els nostres diferents horts en espais insòlits i en condicions poc prometedores. Tanmateix, en comptes de recórrer a la inacció, aquest tipus de pràctiques urbanes tossudes i inventives tracta d'obrir (a la força) les esquerdes en la dura superfície de l'urbanisme de l'austeritat. Stuart Hodgkinson (2012) s'ha inspirat en la noció de John Holloway d'«esquerdar el capitalisme» per reflexionar sobre les lluites urbanes contra els nostres recintes —la llista de les privatitzacions, desnonaments, expropiacions i tancaments de llocs (habitatges, terrenys disponibles, infraestructures, espais públics i serveis) que una vegada van ser de titularitat pública o compartida—. En aquests contextos, obrir per la força les esquerdes implica identificar les febleses, les unions, els punts cecs i les inconsistències d'una estratègia o assentament específics, i treballar des de dins i en contra seu. La metàfora de les esquerdes es tradueix físicament en estratègies que treballen en els marges urbans i en espais reduïts a les ciutats fracturades per culpa de les economies austeres. Esquerdar el capitalisme té la seva articulació espacial en un urbanisme intersticial, tal com es recull en la reelaboració de Petcou i Petrescu (2007, p. 104) de la formulació anterior sobre les polítiques escalars amb la nova crida: *agir intersituel*.

Aquesta crida als marges està construïda a partir de projectes com l'Eco-interstice, dissenyat per l'Atelier d'Architecture Autogérée (aaa) de Petcou i Petrescu en un terreny abandonat entre dos edificis al barri de Saint-Blaise, a l'est de París. Un racó urbà, que va sorgir després del bloqueig d'un passatge, s'ha reconvertit en un espai col·lectiu autogestionat pels habitants locals com un punt de trobada, espai cultural i hort productiu, entre d'altres. Amb només 200 m², serveix de mercat, sala de debats, aula, hort, parc, espai per a exposicions, centre de distribució, teatre, oficina, perruqueria i menjador. El seu caràcter col·lectiu actua de mediador per marcar els límits obvis entre el que és pròpiament un espai i el seu ús «públic» o «privat». La (lleugera) estructura intersticial construïda dóna forma material a les pràctiques quotidianes i a les polítiques importants, les quals estan integrades en espais locals i vinculades amb altres indrets (sovint força llunyans) en els quals pràctiques i polítiques afins treuen el cap per la superfície. Aquest tipus de vinculacions haurien d'entendre's menys com a «nodes» en una xarxa interurbana, que com a «vetes» en una sèrie d'*esquerdes* urbanes.

Tanmateix, en el seu context urbà immediat (en ciutats com Berlín i París, en les quals els urbanismes de l'austeritat es llancen en contra del

panorama actual d'aburgesament i inflació accelerada dels lloguers), aquest tipus d'espais de farciment entren en conflicte amb diferents formes d'ocupació i d'activació. L'espai Prinzessinnengärten es troba a uns pocs centenars de metres del punt de control de Heinrich-Heine-Strasse de l'antic Mur de Berlín. I l'espai Eco-interstice del carrer Saint-Blaise està a poc més de 500 m del Boulevard Périphérique, a l'extrem est de París. Aquest tipus de zones frontereres han proporcionat camps de proves fonamentals per a l'experimentació urbana. També han estat objecte d'una forta valorització, ja que les accions d'ocupació i de reinvençió de *terrains vagues* i d'espais sobrants actualment són efectuades tant per promotors immobiliaris, atents a les possibilitats creatives de l'«acció intersticial», com per nòmades ecologistes i cooperatives d'habitatges. De fet, tots aquests agents diferents tendeixen a avançar conjuntament, ja que els «edificis ocupats, espais oberts i altres “biotipus”, que artistes precaris han tornat interessants o anarquistes han remodelat i moblat, són aprofitats per astuts funcionaris municipals i (especialment agents immobiliaris) el capital com a actius de promoció de la imatge de “ciutats cool”» (Mayer, 2013, p. 11). Al costat del seu ús com a impulsors de llocs de baix cost, aquest tipus d'intervencions proporcionen serveis i espais locals que compensen l'absència o la inadequació de les prestacions públiques. Atès que l'horticultura comunitària (igual que les biblioteques o altres espais comunitaris) pot ser vista com a part d'una «estratègia neoliberal» més àmplia per externalitzar serveis municipals a agents (no remunerats) privats (Rosol, 2012), la distància entre esdevenir un planter o una claudicació es torna realment molt estreta.

8.3. Urbanisme millorat? Temps, ús i valor

Evidentment hi ha un perill real que les formes crítiques d'intervenció urbana proporcionin coartades, tant de finançament com d'innovació, per a desenvolupaments més convencionals que busquin obtenir beneficis. Aquest tipus d'alternatives urbanes es troben en perill regularment, amb freqüència són fagocitades, de vegades corrompudes i, sovint, condemnades al fracàs. Els projectes temporals s'integren dins d'una agenda d'austeritat amb l'objectiu que els espais desocupats es mantinguin calents mentre el capital de desenvolupament roman fred; per proporcionar *circenses* (i en alguns casos també *panem*) en absència tant d'inversió pública com d'inversió privada. En el millor dels casos es pot veure com un urbanisme de millora que fa que el que és insuportable sigui una mica més acceptable, si més no durant un temps. En el pitjor dels casos, un urbanisme

de «ruptura» actua com el pas previ al desastre del desenvolupament especulatiu. És possible que la forma de fracàs urbà més ambivalent sigui, després de tot, ser víctima del teu propi èxit.

En aquest context, hi ha dues qüestions relacionades que val la pena plantejar-se d'una manera més crítica. La primera correspon a la qüestió *temps*. Aquest té a veure amb com pensar la categoria d'allò que és temporal i el desenvolupament. Els urbanistes s'han acostumat a pensar en qüestions d'escala espacial de maneres més complexes i amb més matisos. No és tan clar que els terminis urbans siguin vistos d'una manera similar. El curt termini pot semblar trivial, superficial, efímer: pot resultar fàcil desestimar pràctiques urbanes improvisades perquè són merament «temporals», com si això fos res dolent. Però no és clar per què algú hauria d'estar disposat a descartar el futur immediat, no tan sols per la seva immediatesa pràctica, sinó també per les maneres en les quals pot ajudar a establir els termes d'allò que passarà més endavant.

En un altre tros de terreny erm, aquesta vegada al costat de l'estació del metro East Croydon, als afores de Londres, l'estudi *muf architecture/art practice* ha estat treballant en una petita part d'un espai d'uns 34.000 m² (destinat en principi a desenvolupar a l'entorn de 46.000 m² d'espai residencial i gairebé 83.000 m² d'espai per a oficines). El projecte va perdre els arquitectes originals quan Foster and Partners van ser marginats pels promotors a mitjan any 2012; mentrestant, *muf architecture/art practice*, que havien estat contractats com a arquitectes paisatgistes, van elegir dos camps de criquet a la zona de desenvolupament buida perquè fossin utilitzats pels refugiats afganesos (entre d'altres) que esperaven la resolució de les seves sol·licituds d'asil a les properes oficines centrals de l'Organisme de Control de Fronteres del Regne Unit. Aquest tipus d'«estratègia de claudicació» (Fior, 2012) comporta una gran disparitat quant a l'escala entre els gegants corporatius i els agents menors (quelcom que es fa patent en la bretxa entre un projecte de desenvolupament d'oficines de 83.000 m² i un parell de camps de criquet de no més de 20 m² cada un). Però la miríada de bancs insolvents, exinversors, arquitectes cessats i projectes aplaçats que és tan característica dels processos de desenvolupament *normals* (que sembla que tractin més de destruir que de crear) queda en un segon pla mentre els petits actes en el primer pla persisteixen, pas a pas. Crear aquest tipus de realitat ordinària sobre el terreny pretén encoratjar un «hàbit d'ús», el que significa que pot ser que alguna cosa quedi en el lloc. Tal com destaca Fior (2012), quan parla dels projectes de petita escala dels quals s'ocupa *muf architecture/art practice*: tres o cinc anys és un període de temps curt en la vida d'una ciutat, però és un període força llarg en la vida

d'un nen (o en la d'un sol·licitant d'asil, en aquest cas). És millor un camp de criquet que un terreny erm. Això ens porta a la segona qüestió que ens presenta l'urbanisme improvisat: l'ús, que planteja la pregunta a qui caldria dedicar els espais urbans. Pot ser que pensar en les intervencions espacials en termes d'usuaris finals sigui un error urbanístic bàsic. No hi ha un «usuari final»: tan sols hi ha usuaris al llarg del temps. Encara més, la fal·làcia de l'usuari final assumeix que hi ha una divisió entre els creadors i els usuaris de l'espai; una divisió que potser sí que hi és entre els grans constructors i els petits promotors immobiliaris, però no entre les cooperatives d'habitatges i els jardiniers urbans. La desestimació del que és temporal i l'obsessió per l'usuari final són típics de les maneres convencionals de desenvolupament urbà basats en escales de temps distorsionades i en concepcions restrictives de l'ús. La categoria de l'ús temporal hauria de ser qüestionada, no tant perquè ha estat segrestada per alcaldes entusiastes i revistes d'arquitectura, com perquè implica una alternativa que es caracteritza per un desenvolupament a llarg termini i un ús continuat. De fet, el model ortodox de desenvolupament urbà («tornem-hi») ha estat durant molt de temps un model d'ús temporal: els cicles monetaris «catastròfics» sobre els quals Jane Jacobs va escriure fa més de cinquanta anys (1961) s'han accentuat en les històries d'inversió recents marcades per bombolles creditícies sobredimensionades i aturades sobtades.

En aquest sentit, allò que Marco Clausen (de Prinzessinnengärten) anomena «espais de desacceleració» es refereix no tan sols al fet que determinats espais alenteixen el ritme accelerat de les ciutats lliurades totalment al consum i al trànsit ràpid, sinó que també ajuden a endarrerir el cicle frenètic d'obsolescència, inversió i intervenció urbanes. Hodkinson (2012, p. 515), igualment, parla del «poder de dilatar» com una arma clau disponible per als febles als espais de desenvolupament en disputa. Si el temps són diners, llavors «cada retard crea nous costos i nous riscos i incerteses, cosa que no tan sols afecta el finançament dels plans, sinó que també altera radicalment el context per al qual el recinte és reivindicat, i redueix la rendibilitat esperada i fa que sembli menys desitjable per als seus protagonistes i patrocinadors». Hi ha diverses tàctiques dilatòries disponibles per als diferents agents, com són el llarg recorregut dels processos oficials de planificació i dels processos legals, les maneres d'ocupació pertinents i semilegals, les transformacions graduals de l'espai i el cultiu d'hàbits d'ús que busquen «forger une durabilité par le temporaire» (Petrescu *et al*, 2007, p. 14). El llenguatge cortès de l'ús provisional amaga la tenacitat de l'ús representat per *jardiniers* urbans persistents, regulars i atents, amb les seves actituds diferents. Aquestes estimacions alternatives

del temps i el valor són importants. D'una banda, tenim un model que utilitza inversions monetàries i no monetàries lentes per produir valor econòmic, espacial i social gradual i beneficis continus per als usuaris reals. De l'altra, tenim un model ortodox de «diners catastròfics» potentiat per produir beneficis ràpids per als inversors (la majoria dels quals es troben a molta distància) i per generar les ruïnes físiques i econòmiques de les crisis que vindran. Entre les esquerdes d'un urbanisme de gamma alta orientat als grans capitals i els interessos privats i un urbanisme de l'austeritat basat en la reducció financera i el replegament públic, funciona un urbanisme crític fonamentat en una economia de mitjans i de càlculs de valor espacial alternatius.

8.4. La ciutat possible

L'objectiu aquí és no minimitzar les realitats de l'urbanisme de l'austeritat amb l'objectiu de pronunciar-se a favor dels parcs de butxaca (*pocket parks*) o les *start-up* col·laboratives. Les ortodòxies virtuoses del desenvolupament d'ús combinat, els parcs lineals, els tallers postindustrials, els horts urbans, els centres creatius i els espais públics no programats ens recorden que les «propostes espacials» de les utopies socials es poden tornar tan «banals i convencionals com és la visió dels arquitectes sobre la societat» (Lynch, 1975, p. 789). Tanmateix, Kevin Lynch estava convençut que «quedava lloc per a la utopia» pel que fa al disseny dels espais urbans reals. L'objectiu d'aquesta anàlisi ha estat traçar alguns dels contorns de la «ciutat possible» no basats en un futur millor que vindrà *després* de l'austeritat, sinó produïts dins de les delicades condicions i situacions actuals. En aquest context, els tipus d'urbanisme intersticial i temporal dels quals m'he ocupat podrien entendre's millor no com a projectes utòpics sinó *antiutòpics*, atès el seu compromís per fer-se un lloc real en els espais buits dels plans grandiosos, i atesa la seva voluntat de conviure amb la incertesa i la imperfecció urbanes.

Aquesta mena d'intervencions urbanes influeixen directament en la concepció de Lynch (1968) de la «ciutat possible», una idea suggerent esbossada en un intrigant article en el qual trobem arguments que, des de llavors, s'han tornat molt familiars en les discussions sobre el disseny urbà. Tot i així, no han perdut la seva força per reflexionar sobre les suposicions no analitzades de l'urbanisme de sempre. El raonament de Lynch funciona mitjançant inversions de poder social i de privilegis que, al seu torn, requereixen la reorientació de la ciutat en els espais desatesos amb valor al-

ternatiu. És a dir, les bases per a la utopia no s'han de trobar en una versió ideal de l'espai urbà, sinó en la reelaboració dels espais existents les capacitats dels quals no passin desapercebudes i les fonts de valor siguin subestimades. En espacial, Lynch (1968, p. 780) volia apuntar fora de l'«entorn compromès, protegit i costós» (sobredissenyat, sobrevaloritzat i sobreprogramat), amb la finalitat de centrar-se en els espais *no compromesos* que permeten una autonomia i una creativitat més grans en l'elaboració de l'espai. Lynch és un dels primers defensors del que avui dia s'anomena «re-conversió» urbana: una estratègia crítica per

«...lidiar amb la ciutat actual és la recerca d'espai i temps infrautilitzat, i la seva readaptació per a la tasca desitjada. Podem explorar l'ús de carrer com zones de joc, o les possibilitats d'utilitzar els terrats, les botigues buides, els edificis abandonats, els terrenys erms, els petits espais heterogenis o les grans zones actualment esterilitzades per monocultures com els aparcaments, les autopistes, els nusos ferroviaris i els aeroports.» (Lynch, 1968, p. 776)

És a dir, que el disseny de la ciutat possible implica no tan sols intervencions físiques en l'espai, sinó també la reelaboració de l'espai *en el temps* (de manera que els diferents espais puguin desaccelerar el ritme de la ciutat o puguin suportar processos temporals, cíclics o estacionals). D'aquesta manera, les adaptacions substancials d'espais latents o buits van de la mà de dissenys basats en el temps infrautilitzat.

En el mateix instant que Lynch escrivia sobre aquestes possibilitats espacials, Henry Lefebvre (1968, p. 151) feia una crida (en un article igualment enigmàtic) a favor de les «utopies experimentals» que poden «enfrontar les ciutats efímeres amb la ciutat eterna, i la centralitat mòbil amb els centres estables». Tant el planificador empíric com el sociòleg marxista, un a cada costat de l'oceà Atlàntic i en diferents condicions de crisi urbana, reflexionaven sobre el potencial de la temporalitat i la mobilitat per reconfigurar la ciutat al voltant d'espais que estaven inactius, desatesos o morts. Amb l'argumentació a favor de la idea d'utopia perquè sigui «considerada experimentalment», Lefebvre es preocupava més pels llocs reals que per les projeccions ideals. «Per què limitar aquestes propostes», continua, «únicament a la morfologia del temps i l'espai? També podrien incloure la forma de vida a les ciutats i el desenvolupament del que és urbà sobre aquesta base» (Lefebvre, 1968, p. 155). Així, llocs com el Prinzessinnengärten són «indrets en els quals podem posar a prova les possibilitats de les microeconomies locals i altres models per aconseguir una

millor forma de vida. En aquest tipus de jardins, ens qüestionem contínuament com viurem a les ciutats en el futur, com mengem i com volem aprendre» (Clausen, 2012, p. 11). Cal destacar les possibilitats dels espais urbans que no són simplement residuals i que es poden fer *comunitzables* de diverses maneres (mitjançant la pràctica, tot i que no sempre a l'emparrada de la llei). La urbanització de recintes és la idea clau de les polítiques d'austeritat: vist en la privatització de l'espai comunitari o públic, de prestacions i serveis col·lectius, com també en la criminalització o l'assetjament de diferents actes d'acció comunal: ocupacions il·legals, ocupacions i assemblees, assentaments informals i recursos d'ús comú de serveis d'ecosistemes, incloent-hi l'aigua, l'agricultura i el combustible (Hodkinson, 2012; Jeffrey *et al.*, 2012). A la pràctica, els espais comunals subverteixen tant les exclusions de la propietat privada com les prescripcions de l'Estat. De la qual cosa es dedueix que no serà el dret de la propietat, ni la política pública, sinó l'acció social localitzada la que ampliarà la diversitat de terrenys i recursos que puguin ser comunitzables en diferents moments i llocs (per mitjà de les ocupacions col·lectives d'espais, l'accés compartit a béns o la desprivatització de la informació, els recursos i l'energia). L'espai urbà comú, sosté Paul Chatterton (2010, p. 626), és «relacional»; i, com a conseqüència de la pràctica, és «tant un verb com un nom». A més, lluita amb verbs sovint més mundans, com Revel i Negri (2007, p. 9) expressen: fer, produir, participar, avançar, compartir, estendre, millorar, inventar, revitalitzar.¹⁰⁹ Aquests actes de «comunització» es tornen visibles gràcies a l'apropiació d'espais físics: en jardins, pistes i horts urbans; al costat dels marges dels rius, als espais no compromesos arrancats a certes infraestructures; en espais de desemparament, vacuïtat i abandonament, en la reelaboració de l'espai redundant; en espais compartits de reunió i intercanvi; en mercats improvisats o en ocupacions d'espais prohibits. També es fan evidents amb el subministrament i la distribució de recursos humans: aliments i productes agrícoles, mercaderies i materials, combustible i aigua, però també assistència i ajuda socials, feina, informació i coneixements. Aquests espais i pràctiques formen una infraestructura de vida en comú que proporciona als espais autonomia, creativitat i col·lectivitat en l'elaboració i la reelaboració de les ciutats i els individus.

Les intervencions urbanes citades fins ara són tant exemples bons com dolents per a aquests arguments relatius a les pràctiques urbanes alternati-

109. «Nous sommes ce commun: faire, produire, participer, se mouvoir, partager, circuler, enrichir, inventer, relancer» (Revel i Negri, 2007, p. 9).

ves. Són bons en el sentit que materialitzen principis crítics determinats relatius al valor d'allò provisional i de les polítiques intersticials. I es pot dir que són dolents perquè aquests projectes són tots còmplices (més o menys conscientment) amb el tipus de règim de «deixar-te portar pel corrent» que dona suport a les pràctiques urbanes que són autogestionades, de baix cost o sense cost i pintorescament contraculturals. Poden estar involucrades en (i, de fet, són dependents de) diversos elements d'urbanisme «neoliberal» en aquestes ciutats del món ric: subfinançament, legislacions permissives, mecenatge empresarial, aburgesament, creativitat mercantilitzada, abandonament espacial. Tanmateix, no es tracta de limitar les concepcions de la ciutat possible a allò que és políticament irreprotxable, econòmicament impecable o no promocionat culturalment. Es tracta més aviat de pensar en formes de pràctiques urbanes fonamentals que intentin crear espais urbans millors, tot i que imperfectes; que funcionin tant per sota com en contra de les limitacions econòmiques i polítiques actuals; que aprofitin les oportunitats espacials quan es presentin. Els arguments a favor de la cooptació, en aquestes circumstàncies, no són només un perill detectat pels crítics que estan a l'aguait; són una condició de la feina que aquests practicants fan si volen crear espai. Per a aquestes formes de pràctiques urbanes crítiques, la ciutat possible emergeix entre les línies de la ciutat inexistent. Troba espai als marges, espai per maniobrar a les esquerdes de les geografies del poder urbà: «Traçar unes diagonals a l'espai rectilini que es revisa; oposar unes diagonals als gràfics, uns intersticis a les quadrícules, uns moviments a les posicions» (Revel i Negri, 2007, p. 10). Es tracta d'un urbanisme que treballa en contra de les ortodòxies del desenvolupament normal, les temporalitats concedides pels cicles d'inversió urbana, la longevitat de la construcció convencional i els usuaris finals imaginaris. Pel fet d'explotar les tàctiques dilatòries i incorporar els hàbits d'ús, aquest urbanisme improvisat es caracteritza menys per l'ús «temporal» que per l'ús persistent i regular. És un urbanisme de petites pràctiques, petits actes i petites antiutopies que, tot i així, crea espais materials d'esperança a la ciutat (vegeu Novy i Colomb, 2012). Aquests espais són potser més importants quan les expectatives urbanes són més desoladores. Si la noció de pràctica urbana crítica ha de conservar tot el seu sentit, llavors sembla important defensar els espais en els quals es torna possible, encara que sigui temporalment, i sempre de manera imperfecta. Ja que, al capdavant, «les guerrilles del futur necessitaran una base d'operacions» (Lynch, 1968, p. 780).

8.5. Referències

- ATKINSON, A. «Readjusting to reality: urban and peri-urban agriculture to ease the downward passage». *City*, vol. 1, núm. 17 (2013) p. 85-96.
- CHATTERTON, P. «Seeking the urban common: furthering the debate on spatial justice». *City*, vol. 14, núm. 6 (2010), p. 625-628.
- CLAUSEN, M. «Prinzessinnengärten». A: *Make Shift: The Expanded Field of Critical Spatial Practice*. Publicacions de conferències, TU Berlin, Institute for Architecture, 2001, p. 11-12.
- CLAUSEN, M. «Urban agriculture between pioneer use and urban land grabbing: the case of “Prinzessinnengarten” Berlin». *Cities and the Environment (CATE)*. vol. 8, núm., 2, article 15 (2015). <<http://digitalcommons.lmu.edu/cate/vol8/iss2/15>>.
- COLOMB, C. «Pushing the urban frontier: temporary uses of space, city marketing, and the creative city discourse in 2000s Berlin». *Journal of Urban Affairs*, vol. 34, núm. 2 (2012), p. 131-152.
- FIOR, L. «On “brief disobedience”». *Make_Shift: The Expanded Field of Critical Spatial Practice*. Publicacions de conferències, TU Berlin, Institute for Architecture, 2012.
- GEYN, B. van der; DRAAISMA, J. «The embrace of Amsterdam’s creative breeding ground». A: PORTER, L.; SHAW, K. (ed.). *Whose Urban Renaissance? An international comparison of urban regeneration strategies*. Abingdon: Taylor and Francis, 2009, p. 202-211.
- HARVEY, D. *Spaces of Hope*. Berkeley i Los Angeles: University of California Press, 2000.
- HODKINSON, S. «The new urban enclosures». *City*, vol. 16, núm. 5 (2012), p. 500-518.
- HOLLOWAY, J. *Crack Capitalism*. Londres: Pluto Press, 2010.
- JACOBS, J. *The Death and Life of Great American Cities*. Nova York: Random House, 1961.
- JEFFREY, A.; MCFARLANE, C.; VASUDEVAN, A. «Rethinking enclosure: space, subjectivity and the commons». *Antipode*, vol. 44, núm. 4 (2012), p. 1247-1267.
- KEIL, R. «The urban politics of roll-with-it neoliberalization». *City*, vol. 13, núm. 2-3 (2009), p. 230-245.
- LEFEBVRE, H. «The right to the city». A: KOFMAN, E.; LEBAS, E. (ed.). *Henri Lefebvre: Writing on Cities*. Oxford: Blackwell, 1996, p. 147-159.
- LONG, J. «Sense of place and place-based activism in the neoliberal city». *City*, vol. 17, núm. 1 (2013), p. 52-67.
- LYNCH, K. «The possible city». A: BANERJEE, T.; SOUTHWORTH, M. (ed.).

- City Sense and City Design: writings and projects of Kevin Lynch*.
Cambridge, MA: MIT Press, 1995, p. 771-788.
- LYNCH, K. «Grounds for Utopia». A: BANERJEE, T.; SOUTHWORTH, M. (ed.). *City Sense and City Design: writings and projects of Kevin Lynch*. Cambridge, MA: MIT Press, 1995, p. 789-810.
- MAYER, M. «First world urban activism: Beyond austerity urbanism and creative city politics». *City*, vol. 17, núm. 1 (2013), p. 5-19.
- NOVY, J.; COLOMB, C. «Struggling for the Right to the (Creative) City in Berlin and Hamburg: New Urban Social Movements, New “Spaces of Hope”?». *International Journal of Urban and Regional Research* (març 2012). doi: 10.1111/j.1468-2427.2012.01115.x
- OWENS, L. «From tourists to anti-tourists to tourist attractions: the transformation of the Amsterdam squatters' movement». *Social Movement Studies*, vol. 7, núm. 1 (2008), p. 43-59.
- PECK, J. «Austerity urbanism». *City*, vol. 16, núm. 6 (2012), p. 626-655.
- PETCOU, C.; PETRESCU, D. «Agir l'espace: notes transversales, observations de terrain et questions concrètes pour chacun de nous». *Multitudes*, vol. 4, núm. 31 (2007), p. 101-114. doi: 10.3917/mult.031.0101
- PETRESCU, D.; QUERRIEN, A.; PETCOU, C. «Agir urbain». *Multitudes*, vol. 4, núm. 31 (2007), p. 11-15. doi: 10.3917/mult.031.0011
- REVEL, J.; NEGRI, A. «Inventer le commun des hommes». *Multitudes*, vol. 4, núm. 31 (2007), p. 5-10. doi: 10.3917/mult.031.0005
- ROSOL, M. «Community volunteering as neoliberal strategy? Green space production in Berlin». *Antipode*, vol. 44, núm. 1 (2012), p. 239-257.
- SHAW, K. «The place of alternative culture and the politics of its protection in Berlin, Amsterdam and Melbourne». *Planning Theory and Practice*, vol. 6, núm. 2 (2005), p. 149-169.
- SMITH, N. «Global social cleansing: postliberal revanchism and the export of Zero Tolerance». *Social Justice*, vol. 28, núm. 3 (2001), p. 68-74.

9. L'activació temporal dels buits urbans: palanca d'innovació als governs locals

Carles Baiges Camprubí

Arquitecte
LaCol

Els buits urbans ens atrauen perquè són espais del possible, sobre els quals es pot somiar i experimentar enmig de denses ciutats mancades d'espais lliures. El fet que, per un motiu o per un altre, hagin quedat fora del mercat o de l'agenda pública és el que permet dedicar-los a usos que no troben lloc a la ciutat consolidada. El mateix passa amb les polítiques al voltant dels buits urbans. Se situen al marge dels grans planejaments urbanístics. No acostumen a molestar els grans poders que dominen la ciutat. Sovint s'inicien des de departaments diferents dels responsables de gestionar el territori: Promoció Econòmica, Ciutadania, Medi Ambient... Aquesta situació de perifèria i la poca experiència anterior en el tema ha comportat que siguin plans amb un alt grau d'innovació social. També per això en parlem i els estudiem, segurament molt més del que s'esperaria, si es mira la mida dels plans i els recursos que mobilitzen.

Entenem innovació social com el procés de trobar solucions a problemes socials a la vegada que es milloren les relacions socials i l'apoderament de les persones (Moulaert *et al.*, 2013). Innovar no és res més que fer canvis en quelcom establert, especialment introduint noves metodologies, idees o productes (*Innovate*, 2015). Innovar no és res nou, el que és nou és l'èmfasi autoreflexiu de certs individus, grups, organitzacions i institucions (Jessop *et al.*, 2013). Aquí es parla d'innovació social per fugir del discurs tecnooptimista i liberal dominant en el món de la innovació, en el qual un heroi solitari presenta el proper producte que revolucionarà la humanitat, o, més ben dit, la part que s'ho pugui permetre. En canvi, la innovació social s'entén com el producte d'una complexa interacció de condicions ambientals, culturals i estructurals; qualitats i valors dels actors individuals; demandes externes de canvi; procediments institucionals i cultura organitzativa; i xarxes internes i externes (Considine *et al.*, 2009). Tot i així, de vegades la discussió sobre la innovació social ha actuat com a cortina de fum per la creixent retirada dels governs en la seva responsabilitat davant dels serveis públics. No podem assumir que

la innovació és inherentment positiva. Cal observar si realment genera un canvi positiu.

Aquest text explica algunes de les reflexions de la recerca duta a terme durant el 2015 gràcies a una ajuda de la Fundació Pi i Sunyer. La investigació prenia com a estudis de cas quatre municipis de la província de Barcelona que van implantar plans d'activació de buits urbans, amb la particularitat que incloïen grups ciutadans en la seva gestió. Els casos seleccionats van ser els Pla BUIITS de Barcelona i Manresa, el pla Conreant Terrassa i la convocatòria CoBoi Innova de Sant Boi de Llobregat. Els tres primers afectaven només solars, mentre que Sant Boi també incorporava edificis. De tots quatre, només Terrassa inclou espais de propietat privada.

9.1. Un millor urbanisme

D'entrada cal observar si aquests plans responen a necessitats socials, en especial comparat amb altres actuacions similars de la mateixa Administració. El món de l'urbanisme s'ha caracteritzat, sobretot els darrers anys, per les transformacions a gran escala i llarg termini. Escales i temps que no solucionen els problemes presents, cosa que genera noves problemàtiques, com per exemple els mateixos buits urbans, però també l'abandonament de zones afectades en el planejament, els processos de desplaçament de població i teixit comercial, etcètera. En canvi, els projectes comunitaris de petita escala que fomenten aquest tipus de plans de buits poden desafiar la doctrina tecnocràtica i piramidal de planejament oficial (Miazzo i Minkjan, 2014). Per a Lydon *et al.* (2011), un dels referents de l'anomenat «urbanisme tàctic», les millores a curt termini demostren que millorar l'entorn construït és possible, i a vegades només necessita polítiques proactives i determinació. Tots els plans aquí observats suposen una millora en aquest aspecte, en donar sortida a curt termini a espais paralitzats que estan a l'espera de ser resolts en el mitjà i llarg termini. Tot i així es corre el risc d'acabar amb propostes purament estètiques, allunyades del plantejament crític inicial de l'urbanisme tàctic (Spataro, 2015).

En tots els casos, dotar d'ús els espais constitueix ja en si mateix una resposta a una necessitat social, en evitar la degradació de l'entorn (tancaament de comerços, condicions d'insalubritat, perill...). Però, a més a més, aquests plans generen les condicions per dur a terme noves activitats socials. En la majoria de casos es tracta de solars que s'han convertit en horts comunitaris, una activitat ja de per si més interessant que la situació d'inutilització anterior. Però aquests horts funcionen de suport per a altres

grups necessitats, com escoles i espais que utilitzen l'espai per introduir els infants en el món de l'agricultura, la biologia o l'alimentació. També adolescents amb dificultats d'aprenentatge o adults amb discapacitat o malalties mentals. Altres projectes parteixen d'una funció clarament social i tenen com a objectiu oferir formació, treball o aliments a persones que no tenen les necessitats bàsiques cobertes.

Un dels perills dels projectes socialment innovadors és la pèrdua en igualtat d'accés als serveis que ofereixen. En haver-hi una transferència de la gestió, i, per tant, de la responsabilitat, aquests espais no es tracten com a espais públics que depenen de l'Administració. Això sí que passa per exemple en molts dels solars recuperats pel programa Esto no es un solar de Saragossa, en què l'ajuntament manté la responsabilitat de l'espai, que pressuposa una garantia d'accés públic. En els plans estudiats, la pràctica totalitat de projectes es materialitzen en recintes tancats que s'obren només durant els moments en què es realitza la pròpia activitat. Un dels projectes està experimentant amb la possibilitat de deixar el recinte obert sense vigilància, però la manca de col·laboració en el manteniment de grups d'usuaris posa en perill aquesta iniciativa. No són, doncs, espais oberts les 24 hores com una plaça, però, en canvi, permeten usos que s'han negat a l'espai públic: jugar a pilota, beure alcohol, cuinar, tocar música, personalitzar el mobiliari...

En ser majoritàriament horts, és interessant comparar aquests plans amb un altre programa que molts ajuntaments ofereixen: els horts municipals. Aquests programes solen oferir parcel·les individuals a persones jubilades per un temps determinat. Acostumen a ser espais oberts tan sols als adjudicataris i limitats a un grup de població particular, amb llistes d'espera i sortejos. Mentre que, com s'ha comentat, els horts resultants d'aquests plans són horts comunitaris, oberts a tothom i que allotgen altres activitats. En alguns municipis els horts comunitaris acaben servint al mateix nombre de persones que les parcel·les individuals, però els primers són més fàcils de gestionar pels ajuntaments, ja que tenen menys interlocutors i són més autònoms. A més a més, els projectes comunitaris fomenten l'apoderament dels ciutadans que hi participen i trenquen amb la relació usuari-client dels horts individuals.

Per a alguns, però, l'autoorganització intrínseca d'aquests projectes porta a un procés desigual. Confiar en l'autoorganització penalitza aquells que tenen dificultat per organitzar-se enfront d'aquells amb més habilitats per fer-ho (Uitermark, 2012). Per exemple, Overmeyer (2007) explica que entre els productors i usuaris de projectes temporals a Berlín predominen els joves i nous habitants. Segons el mateix autor, aquests s'adapten més

fàcilment a la reconversió d'espais que estaven en desús, ja que per als locals la situació s'havia convertit en habitual. Aquests espais corren el perill de convertir-se en enclavaments per a un grup reduït d'actors amb un lligam amb l'espai. Les persones externes poden sentir-se excloses del dret d'utilitzar aquests llocs (McGuirk, 2015).

Una manera de combatre el problema d'habilitats desiguals entre les persones és la de donar suport a aquells grups amb menys capacitats, perquè puguin organitzar-se ells mateixos i gaudir dels beneficis. També es podria connectar gent més desfavorida amb gent amb xarxes més fortes. Tot això, que podrien ser bones solucions, és contradictori amb el mateix concepte d'autoorganització, que acostuma a tenir èxit quan és fortuït i espontani (Uitermark, 2012). Justament en molts dels projectes que gestionen buits urbans s'han format aliances espontànies entre actors amb diferents nivells d'apoderament. Són freqüents els grups que reuneixen associacions de veïns tradicionals (amb coneixements i contactes per navegar pels canals de l'Administració), grups nascuts arran del moviment del 15M i persones individuals que no havien participat mai en projectes similars, que aporten gent jove amb iniciativa i altres coneixements.

Això es relaciona amb el fet que les reformes de gestió solen ocórrer en àrees que pateixen poques carències (Considine *et al.*, 2009). Com recorda Cruz (2014), la recerca sobre la Innovació Social a Catalunya va demostrar que les pràctiques socialment innovadores apareixen on hi ha més recursos. Per això es pregunta si aquells barris amb més necessitats econòmiques, xarxes socials més dèbils i que han de posar el seu esforç a cobrir les necessitats més bàsiques, podran gaudir de la millora i la reapropiació dels seus espais públics.

9.2. Un govern més relacional

L'altre aspecte clau de la innovació social és que, a més de respondre a una necessitat, sigui capaç de modificar les relacions socials i de poder entre proveïdors i usuaris. Aquest és un objectiu que els plans d'activació de buits aconsegueixen realitzar en part.

D'entrada aquests plans han de definir com establir l'elecció dels espais i dels projectes que es podran dur a terme. La detecció i la prioritització dels espais en cap dels casos eren fetes de manera participada, sinó des de l'ajuntament i seguint criteris tècnics: titularitat, disponibilitat, estat... La selecció tecnocràtica ha generat problemes en alguns casos, ja que s'han inclòs en el pla espais que ja tenien un ús informal o partien d'una història

recent de conflicte amb l'Administració. Com a contrapunt, en altres projectes de l'Estat sí que es va obrir aquest procés a la ciutadania, per exemple el cas de Re-Gen Huesca.

La selecció dels projectes que gestionaran espais es pot dur a terme amb un concurs públic o la negociació individual amb cada projecte concret. Els partidaris del concurs defensen la transparència i la igualtat d'oportunitats que genera, ja que pot trencar dinàmiques clientelars i favoritismes cap a grups determinats. A més a més genera una publicitat que pot afavorir l'aparició de nous projectes i grups inexistents abans de la convocatòria. Els detractors d'aquest sistema al·leguen que fomenta la competició entre projectes i el teixit associatiu.

Els projectes més consolidats, amb més persones implicades i activitats, desborden els límits del propi espai i afecten el seu entorn, ja sigui dinamitzant més espais del voltant o participant en projectes del barri o el municipi. També amb la creació de xarxes amb altres projectes d'activació d'espais buits o projectes diferents. Xarxes que poden ser autoorganitzades pels mateixos grups o esperonades des de l'ajuntament amb la creació de taules de seguiment i coordinació de pla o oferint recursos, materials i formació a compartir entre els projectes per fomentar la cooperació. En els casos més afortunats, aquesta extralimitació de l'espai físic o temàtic dels projectes és benvinguda per l'Administració, que reconeix un nou actor que cal incloure en els seus mecanismes, per exemple convidant els grups a formar part d'altres espais de participació. En altres, però, s'ha ignorat aquest rol que poden fer el grups i se n'ha desaprofitat el potencial o directament s'hi ha entrat en conflicte.

9.3. Institucionalitzar els canvis

Per assegurar que la innovació social té un impacte real en la societat, les millores s'han de convertir en èxits socials institucionalitzats. D'aquesta manera els canvis poden durar més enllà del moment d'innovació inicial. A més de recursos, les iniciatives socialment innovadores també necessiten espais institucionals que els permetin subsistir més enllà del voluntarisme i l'espontaneïtat dels moments inicials de mobilització. Com posa de relleu La Hidra (2015), calen marcs reguladors que ofereixin «garanties jurídiques sobre l'ús, accés i propietat dels recursos que es gestionen per a poder treballar amb autonomia i amb suficient poder efectiu de negociació».

Per fer front als obstacles legals amb què es troben aquests plans, l'Administració respon de tres maneres: ignorant la llei, adaptant els plans o

canviant les normatives. La primera solució, que coincideix amb el que Tonkis (2013) anomena una actitud «permissiva», no busca facilitar aquestes opcions, però tampoc les exclou, i permet un cert marge per a l'autoorganització i les solucions espacials improvisades. Les altres dues representen una actitud que la mateixa autora anomena «positiva» i que aquí s'ha dividit entre «suau» i «estructural». Aquesta posició positiva crea les condicions per a apropiacions informals i temporals a través de mesures legals, polítiques i de propietat. Les mesures utilitzen els poders disponibles pels governs locals per legitimar, capitalitzar i incorporar l'autoorganització i l'acció comunitària.

La institucionalització, però, també implica diversos riscos per a la innovació. La normativa és el major obstacle que tots els implicats en aquests plans reconeixen. Per tant, l'Administració, en intentar adaptar-se o canviar les lleis, es troba una major resistència per desplegar els plans innovadors, que fins i tot poden quedar estancats en un atzucac legal. A més a més, la institucionalització suposa la negació de totes les excepcions anteriors, que han servit de laboratori on cuinar la pròpia innovació. Es produeix la paradoxa que, en haver creat un espai on canalitzar tots aquests projectes, es nega la possibilitat a altres projectes igual o més innovadors però que queden fora dels límits marcats per la institucionalització. Quan es crea la norma ja no es tolera l'excepció. Això pot comportar també l'exclusió de les veus més crítiques o d'aquells que no se senten còmodes en marcs institucionals (per exemple a De Wilde, 2014). També pot significar que els grups dediquin grans quantitats de temps i recursos a resoldre temes burocràtics (Eliasoph, 2014; Killing, 2014). Temps i recursos que es podrien dedicar a la pròpia activitat social.

Sovint les iniciatives ciutadanes no tenen els recursos per complir tots aquests requeriments legals. Actuen de manera espontània sense voler o poder entrar en els canals burocràtics per aconseguir permisos. Una possible resposta és una certa tolerància per part de les autoritats sense la qual no podrien sobreviure (Overmeyer, 2007). De fet, es pot assegurar que tots els plans d'activació de buits urbans de Catalunya incompleixen les normatives actuals en algun moment. En la resposta «permissiva», tècnics i polítics fan la vista grossa davant la necessitat de llicència per realitzar construccions o dur a terme certes activitats en els espais buits. Els responsables municipals ignoren conscientment els departaments i càrrecs més legalistes, encara que legalment haguessin de passar per les seves mans, per evitar que bloquegin els projectes. És una manera possibilista i efectiva de donar solució al conflicte amb la normativa, però que depèn del risc personal que treballadors i polítics estan disposats a assumir. Aquesta opció no

suposa una institucionalització de la innovació, amb tots els problemes de manteniment per al futur, però evita així també els riscos esmentats anteriorment.

L'aproximació «positiva suau» consisteix a adaptar els plans a la normativa actual. Això no implica necessàriament canviar els plans, sinó més aviat cercar noves maneres, mecanismes, entre les esclotxes de la normativa existent, que no havien estat explorats amb anterioritat. Aquest procés, tot i que menys visible, suposa un cert grau d'institucionalització, ja que permet obrir nous marcs que assegurin una estabilitat.

Diversos municipis constaten com al principi els tècnics veien els plans com inviablcs, però amb el temps van aconseguir trobar les maneres de fer-los encaixar en la normativa. És especialment significatiu comparar com han resolt la mateixa problemàtica legal els diferents municipis amb plans de buits, com per exemple les llicències d'activitat. O, fins i tot dintre del mateix municipi, juristes de diversos departaments i districtes donen respostes diferents a la mateixa pregunta.

L'actitud «positiva estructural» genera noves lleis i normes que donen una resposta ajustada a les necessitats detectades. Alguns exemples d'aquest model són la ciutat de Los Angeles, que al març del 2015 va decidir permetre als ciutadans plantar horts i plantes als parterres de davant de casa seva sense necessitat de permisos. A Alemanya, el 2004, el Govern federal va canviar la normativa de construcció per facilitar les llicències de planejament per realitzar activitats per a un període limitat. Les facilitats en els procediments per a usos temporals poden ajudar a desencallar espais que feia molt de temps que estaven desaprofitats (Overmeyer, 2007).

Segurament la solució ideal per a qualsevol problemàtica és la creació d'un marc propi que doni la resposta adequada a cada una de les seves casuístiques. Tot i així els plans de buits han estat encara tímids en aquest aspecte, més enllà de la creació del mateix pla o noves llicències d'activitats *ad hoc* per als usos d'hort. No hi ha hagut una adaptació de la normativa més enllà de l'àmbit municipal, com el Codi Tècnic de l'Edificació o la Llei d'urbanisme de Catalunya, dos textos legals que posen barreres als usos temporals.

9.4. Dues consideracions finals

En gran mesura els plans sí que aconseguixen respondre a necessitats socials a la vegada que apoderar els grups que hi participen. Tot i així encara hi ha molts aspectes a millorar i les noves convocatòries dels ajuntaments

ja estan canviant alguns plantejaments inicials. De les incipients experiències existents podem extreure'n dues consideracions que els futurs plans haurien de tenir present a l'hora de la seva creació.

En primer lloc, la transferència de la responsabilitat a la ciutadania hauria d'anar acompanyada d'una igual transferència dels recursos per dur a terme els projectes. Alguns ajuntaments veuen aquest tipus de plans com una manera de realitzar polítiques de baix cost traspasant la despesa a una ciutadania ja castigada per la crisi econòmica. Sovint el que es transfereix no és el poder per dur a terme noves responsabilitats, sinó la gestió de la crisi financera de l'Estat (Martinelli, 2013). No cal oblidar que sovint aquests projectes són possibles gràcies a la retirada del Govern en el que Peck (2012) anomena «urbanisme d'austeritat». Això comporta l'aprimament de les institucions públiques per externalitzar els serveis municipals a actors privats, sovint voluntaris (Rosol, 2012).

De moment aquest tipus de plans han estat complementaris i no substitutius del deure urbanitzador de l'Administració. Cal tenir present que són polítiques que ataquen una problemàtica fins ara ignorada. Hi ha alguns ajuntaments que han decidit fer-se càrrec de buits que no han aconseguit trobar un projecte dins dels plans i s'hi han dut a terme petites urbanitzacions temporals. Encara que tots els plans exigeixen que els projectes siguin autosuficients, els mateixos ajuntaments són conscients que els projectes necessiten un cert suport. La majoria acaben oferint recursos d'una o altra manera, fins i tot més del que ells mateixos (o les entitats) reconeixen públicament. Encara que també tots els ajuntaments demanen que els projectes disposin de recursos propis, i molts dels càrrecs polítics defensen que això assegura l'interès real dels grups promotors i el sentiment de pertinença. Els futurs plans haurien d'assegurar els recursos que permetin als projectes dedicar-se a la seva tasca. Com apunta Martí-Costa (2013), els països escandinaus demostren que una societat civil dinàmica no és contradictòria amb un sector públic potent.

En segon lloc, sembla que el contacte directe entre ciutadania i tècnics ajuda a superar els obstacles a la innovació dins dels ajuntaments. Tots els casos estudiats feien referència a canvis d'actitud de treballadors municipals després d'una trobada física amb els usuaris. Moltes situacions que semblaven impossibles de resoldre es desencallaven després d'una reunió dels grups ciutadans als despatxos municipals o d'una visita dels tècnics als espais autogestionats. Aquesta troballa es relaciona amb l'obra de Lipsky (1980) sobre la «burocràcia de mostrador» ('street-level bureaucracy'). L'autor parla de com les decisions que prenen els tècnics de l'Administració, les rutines que estableixen i els mecanismes que creen

per fer front a les incerteses i la pressió de la seva feina, acaben convertint-se en les polítiques públiques mateixes. Els tècnics han de treballar entre les demandes sovint contradictòries dels seus superiors i els usuaris. Com que no poden donar resposta a les demandes ciutadanes individuals com desitjarien, els tracten com a casos (ibídem). Una altra situació possible, que és l'observada en aquests plans, és l'ajustament mutu que tècnics i ciutadans realitzen quan entenen els problemes i les capacitats de cadascú. Això porta que els ciutadans coprodueixin els serveis públics i fa que la participació ciutadana en els serveis públics sigui sovint determinant en l'èxit del programa (Whitaker, 1980). Com a contrapunt a tenir present, aquesta «sensibilitat burocràtica», és a dir, les respostes directes de tècnics a demandes ciutadanes, posa en perill el control polític dels representants electes (Saltzstein, 1992). Tot plegat és un complicat equilibri, però que obre la porta a una manera de treballar diferent en els ajuntaments. Com un dels entrevistats comentava, aquests projectes estan trencant la barrera de molta gent de l'Administració, que «ha oblidat que treballa per a la ciutadania, ja que no veu els ciutadans perquè té molts papers al davant».

9.5. Referències

- CONSIDINE, M.; LEWIS, J.; ALEXANDER, D. *Networks, Innovation and Public Policy: Politicians, Bureaucrats and the Pathways to Change inside Government*. Londres: Palgrave Macmillan, 2009.
- CRUZ, H. «Buits urbans i el nou urbanisme» [En línia] (2014). <www.eldiario.es/catalunyaplural/pistaurbana/urbanisme-buits_urbans-ciutadania_6_340925905.html>.
- DE WILDE, M. «Profound coziness. Affective citizenship and the failure to enact community in a Dutch urban neighborhood». A: KLERES, J.; ALBRECHT, Y. (ed.). *Emotion. Inklusion-Exklusion. Wie Gefühle das Soziale beeinflussen*. Springer VS., 2014.
- ELIASOPH, N. «Measuring the grassroots: Puzzles of cultivating the grassroots from the top down». *The Sociological Quarterly*, 55 (3) (2014), p. 467-492.
- INNOVATE. «In Oxford Dictionaries» [En línia]. <www.oxforddictionaries.com/definition/english/innovate>.
- JESSOP, B.; MOULAERT, F.; HULGÅRD, L.; HAMDOUCH, A. «Social innovation research: a new stage in innovation analysis?». A: *The International Handbook on Social Innovation: Collective Action, Social*

- Learning and Transdisciplinary Research*. Londres: Edward Elgar Publishing, 2013.
- KILLING, A. «The business of temporary use» [En línia] (2014). <www.killingarchitects.com/the-business-of-temporary-use/>.
- LA HIDRA. «La utilització temporal dels buits urbans» [En línia] (2015). <lahidra.net/la-utilitzacio-temporal-dels-buits-urbans/?lang=ca>.
- LIPSKY, M. *Street-level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Service*. New Haven: Russel Sage, 1980.
- LYDON, M.; BARTMAN, D.; WOULDSTRA, R.; KHAWARZAD, A. *Tactical Urbanism: Short-Term Action Longterm Change*. Vol. 1. Nova York: The Street Plans Collaborative, 2011. [En línia] <issuu.com/streetplanscollaborative/docs/tactical_urbanism_vol.1>.
- MARTÍ-COSTA, M. «Pla Buits: polítiques urbanes per al “mentrestant”?» [En línia] (2013). <www.eldiario.es/catalunyaplural/pistaurbana/Pla-Buits-politiques-urbanementrestant_6_144245590.html>.
- MARTINELLI, F. «26. Learning from case studies of social innovation in the field of social services: creatively balancing top-down universalism with bottom-up democracy». A: *The International Handbook on Social Innovation: Collective Action, Social Learning and Transdisciplinary Research*. Londres: Edward Elgar Publishing, 2013.
- MCGUIRK, J. «Urban commons have radical potential — it's not just about community gardens». *The Guardian* [En línia] (2015). <gu.com/p/49nqe/stw>.
- MIAZZO, F.; MINKJAN, M. «Introduction». A: *We Own The City — Enabling Community Practice in Architecture and Urban Planning*. Amsterdam: Trancity Valiz, 2014.
- MOULAERT, F.; MACCALLUM, D.; HILLIER, J. «Social innovation: intuition, precept, concept». A: *The International Handbook on Social Innovation: Collective Action, Social Learning and Transdisciplinary Research*. Londres: Edward Elgar Publishing, 2013.
- OVERMEYER, K. (ed.). *Urban Pioneers: Temporary Use and Urban Development in Berlin*. Berlín: Jovis, 2007.
- PECK, J. «Austerity urbanism: American cities under extreme economy». *City*, 16 (6) (2012), p. 626-655.
- ROSOL, M. «Community volunteering as neoliberal strategy? Green space production in Berlin». *Antipode*, 44 (1) (2012), p. 239-257.
- SALTZSTEIN, G. H. «Bureaucratic responsiveness: Conceptual issues and current research». *Journal of Public Administration Research and Theory*, 2 (1) (1992), p. 63-88.
- SPATARO, D. «Against a de-politicized DIY urbanism: Food Not Bombs

and the struggle over public space». *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 1-17 (2015).

Londres: Routledge.

UITERMARK, J. «De zelforganiserende stad». *Essays Toekomst van de Stad*, 5-9 (2012).

WHITAKER, G. P. «Coproduction: Citizen participation in service delivery». *Public Administration Review*, 240-246 (1980).

10. I si «mentrestant» creem institucions comunitàries? Els buits urbans com a oportunitat

Helena Cruz Gallach

Doctora en geografia i investigadora a l'IGOP (Universitat Autònoma de Barcelona)

Rubén Martínez Moreno

Investigador a l'IGOP (Universitat Autònoma de Barcelona) i membre de La Hidra Cooperativa

Des que es van fer evidents les conseqüències de l'esclat de la bombolla immobiliària, en el paisatge urbà s'han començat a desenvolupar noves pràctiques d'intervenció a la ciutat. Unes pràctiques que propugnen un canvi del model urbà, allunyat de l'expansionisme especulatiu de les últimes dècades i orientat a la regeneració i reapropiació de la ciutat construïda. Solars buits, equipaments en desús i espais abandonats són el focus d'atenció de molts col·lectius ciutadans que s'han activat per fomentar la seva obertura mentre no s'executin els plans urbanístics vigents. Així, on està previst que es construeixi un equipament, es crea un hort urbà; on no hi ha recursos per construir un poliesportiu, es dissenya una plaça. L'urbanisme formal, sovint criticat per lent i rígid, s'ha vist alterat per iniciatives ciutadanes que canvien el rol de veïns i veïnes, que passen de ser mers usuaris a dissenyadors i constructors de l'espai públic.

L'embranzida de la ciutadania i el context de crisi i austeritat han provocat també alteracions en les formes de govern del territori i en les polítiques urbanes impulsades des de les administracions locals. Diferents municipis han implementat programes que fomenten l'obertura i la transformació temporal de solars buits o acords d'autogestió d'equipaments públics. Els buits urbans representen un dels principals reptes de la gestió urbana i en molts municipis la ciutadania fa temps que pressiona per l'obertura de solars i la reapropiació d'aquests espais oblidats. Com a resposta, diversos ajuntaments han iniciat programes de reactivació temporal de solars o d'equipaments públics, tot i que gran part dels buits són de propietat privada. És en aquesta lògica que cal entendre el Pla BUIITS.

El Pla BUIITS es pot entendre com una reacció institucional a l'aparició de nous moviments urbans i col·lectius socials que reclamen un nou ús per a espais econòmicament desvaloritzats. Sota el discurs de «la gestió del mentrestant», aquest programa tracta de respondre a la necessitat de «superar una època d'incertesa» en relació amb el model de la ciutat, una forma de gestionar l'espai públic i algunes «infraestructures obsoletes». Amb

aquestes paraules ens resumien el projecte des de l'Àrea d'Hàbitat Urbà de l'Ajuntament de Barcelona. Ens comentaven que el programa respon a la necessitat d'involucrar «nous actors socials» en el disseny i la implementació de «mecanismes de coresponsabilitat com una forma per resoldre les demandes socials». Una via per pluralitzar els agents implicats; «anar més enllà de la lògica de la negociació amb les associacions de veïns; tractar d'agregar nous agents» en el procés polític.

I és en aquest moment, en l'intent d'interpel·lar nous subjectes socials (individuals o col·lectius), d'establir un tracte formalitzat amb pràctiques informals i de codificar en norma el que abans eren relacions tàcites, quan ens assalten algunes de les preguntes clàssiques d'aquest tipus de processos: la institucionalització aviva les comunitats o les debilita? La institucionalització sistematitza i optimitza les pràctiques ciutadanes o les burocratitza? Un procés de relació institucional com el Pla BUIITS enforteix la gestió comunitària o la subsumeix en els esquemes del management públic? Revisant les veus d'agents implicats i algunes dades acumulades en processos de recerca en els quals hem participat, volem assumir com a pròpies aquestes preguntes i intentar aportar algunes reflexions.¹¹⁰

Som conscients que aquestes preguntes són massa complexes i que difícilment aconseguirem donar respostes contundents, encara que tampoc és aquest el nostre objectiu. Volem que les nostres aportacions serveixin, més que per respondre de manera tancada, per poder fer aquestes preguntes una mica més manejables i, potser, superar alguns tòpics respecte als efectes positius o negatius produïts pels vincles entre col·lectius socials i l'Administració pública.

A continuació, llancem aquestes idees en tres apartats diferents molt relacionats entre si amb l'objectiu d'ordenar i fer un recorregut sobre temes recurrents relacionats amb els processos d'institucionalització i les seves ambivalències.

10.1. Relacions pragmàtiques, relacions conflictives

En els últims cicles de mobilització social hi ha hagut un *gir pragmàtic* en les maneres de resistir o intentar incidir en els problemes comuns. En

110. Algunes de les idees incloses en aquest article i gran part de les entrevistes a les quals es fa referència són fruit de treballs de recerca sobre governança participativa en què els autors han participat. Aquestes recerques han estat realitzades a l'Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP) sota la direcció i coordinació del Dr. Marc Parés i el Dr. Ismael Blanco.

són un bon exemple les maneres de fer de la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca (PAH), una de les organitzacions de base ciutadana amb major legitimitat, reconeixement social i amb una capacitat innegable de marcar l'agenda política. Al costat d'altres pràctiques socials de defensa de drets, la PAH s'ha caracteritzat per buscar solucions a un problema col·lectiu: la garantia pública d'accés universal a l'habitatge. Ha estat a través de la cerca de solucions concretes que la PAH ha aconseguit un alt nivell d'agregació de persones «afectades» que s'han convertit en activistes i un notable nivell de replicabilitat al conjunt del territori. La PAH és sinònim d'un treball perseverant sobre objectius concrets, però també una via efectiva d'organitzar l'apoderament polític dels ciutadans, ja sigui a través d'accions ordinàries com aturar desnonaments o fent servir accions extraordinàries com la promoció d'una Iniciativa Legislativa Popular.

Veiem llavors que aquest «pragmatisme» està estretament relacionat amb la importància de demostrar que les coses poden canviar o, tal com assenyala un dels lemes més populars de la PAH, que «Sí se puede». És aquest pragmatisme el que ha conduït, també, a posar-se metes curtes i diàries (aturar desnonaments, reapropiar-se d'habitatges buits), que puguin anar sumant «petites victòries» que estimulin l'estabilitat del moviment. I, si bé amb altres objectius i metodologies diferents, aquest tipus de maneres de fer, aquesta forma *a priori* pragmàtica d'enfocar la relació institucional i de posar-se objectius possibles, també la trobem en les mobilitzacions socials en el camp de l'urbanisme i la planificació urbana. Si bé durant el període d'expansió urbanística, les mobilitzacions socials bàsicament es caracteritzaven per desenvolupar accions reivindicatives en forma de protesta ja fos enfront de la situació d'infraestructures o de projectes de creixement urbà —que hem conegut com a conflictes territorials i urbanístics—, posteriorment s'ha passat cap a mètodes d'acció més directa (obertura i adequació de solars, creació d'horts urbans, disseny i rehabilitació d'equipaments autogestionats, etc.) i a una escala molt més reduïda (places, equipaments, solars, parcel·les). Aquesta reorientació pragmàtica també es fa evident en el Pla BUIITS. Com ens explicaven des de l'Àrea d'Hàbitat Urbà de l'Ajuntament de Barcelona:

«En un diagnòstic molt simplificat, ja que aquests processos són més complexos, podríem dir que les associacions de veïns volen desenvolupar una tasca de control, supervisió i rendició de comptes del que el govern local està fent, mentre que les noves entitats i grups que treballen a l'espai urbà —per exemple, un dels grups de joves arquitectes que

participen en Pla BUIITS— operen més *sota la lògica de fer que sota la lògica de ser informat.*»

Els responsables institucionals del Pla BUIITS coincideixen a assenyalar que les persones més joves que participen en el projecte, si bé poden tenir enfocaments més radicals que entitats com les associacions de veïns, tenen maneres de fer més «constructives»; és a dir, «tenen arguments més clars i, *a priori*, no hi ha tanta desconfiança amb el govern local». Assenyalen, també, que aquests perfils tenen més propensió al diàleg i, si bé mantenen algunes reserves respecte a relacionar-se sense prejudicis amb l'Administració local, «aquestes reserves no són tan fortes com en les associacions de veïns». És interessant ressaltar que aquestes reflexions que expressen un canvi d'actitud cap a les institucions les hem trobat en entrevistes amb altres actors institucionals centrades en problemes que involucraven altres àrees de l'ajuntament, com ara l'Àrea de Qualitat de Vida, Igualtat i Esports o la Direcció Adjunta d'Habitatge, on també es destacava que aquest canvi en les actituds es veu en la rellevància que han pres el cooperativisme o el tercer sector.

Però d'aquest canvi d'actitud enfront de les institucions no podem inferir que aquests actors adoptin una posició ingènua. No podem dir que aquest pragmatisme condueixi a una subordinació vers les institucions públiques. Vam poder parlar d'aquest tema amb un membre del col·lectiu Recreant Cruïlles, que, amb altres entitats socials, estan gestionant Germanetes, un solar situat al barri de l'Esquerra de l'Eixample. Ens explicava aquesta posició, que, més aviat, podríem pensar-la com un *pragmatisme crític*:

«... des del nostre punt de vista, el Pla BUIITS és una oportunitat política que l'Administració pública ha estat capaç de detectar. Molts d'aquests espais són una reivindicació social històrica. Però el govern local ha reaccionat a aquestes demandes només durant la crisi. En el nostre cas se'ns ha donat el 10 % de la parcel·la urbana total, però això pot ser un cavall de Troia per empènyer, per pressionar les autoritats locals perquè aquestes instal·lacions educatives i culturals que van prometre que construïrien en aquest espai es facin finalment.»

A Germanetes hi ha una alta consciència de fins a quin punt aquestes mesures poden acabar sent un facilitador de la tasca de govern de l'ajuntament, ja sigui per gestionar millor possibles conflictes urbans o per traslladar certes parcel·les de responsabilitat pública a la pròpia ciutadania. Creiem que, això, la majoria de vegades, no respon a una agenda institu-

cional oculta ni a cap estridència conspiranoica, sinó que és part de les inèrcies institucionals, és un efecte lògic de voler redissenyar les formes de produir accés i cohesió que s'han anat sedimentant en l'Administració pública. Des de Germanetes, aquest pragmatisme crític ha permès construir una confiança que no és tant un punt de partida, sinó més aviat un diàleg en curs que es nodreix o es dilueix segons es van succeint capítols diaris, amb nous problemes o amb noves solucions. Com ens assenyalava el membre de Recreant Cruïlles: «Estic convençut que els qui han pres la iniciativa d'aquest programa hi creuen completament. I han estat molt valents de tirar cap endavant, fet que no es contradiu amb mantenir un paper vigilant i exigent».

D'altra banda, apareix l'amenaça de la burocratització. Han estat molts els factors que han fet que aquesta «gestió del mentrestant» es torni notablement densa en tasques de gestió i en nombre de requisits tècnics. Alguns col·lectius que participen en el Pla BUIITS han hagut de demanar formalment i pagar per permisos de construcció i cursar llicències d'activitats per utilitzar els espais cedits. Un total contrasentit que, moltes vegades, els identifica com a proveïdors privats de serveis. Apuntaven des de Recreant Cruïlles que «des d'Hàbitat Urbà no han produït solucions legals per resoldre aquest tipus de problemes. També hem d'anar a moltes reunions i fer informes de projectes. Ho fem amb treball voluntari i és realment molt car. No podem acabar sent els secretaris de l'ajuntament». Aquesta burocratització ha estat motiu de queixes i de valoracions crítiques per part dels col·lectius del Pla BUIITS, fet que assenyalava la capacitat d'adaptació als seus codis que els demana l'Administració. D'aquesta manera veiem que, com s'apuntava des d'Hàbitat Urbà, són actituds menys resistencialistes, més pragmàtiques i menys basades en prejudicis, però no per això menys crítiques i exigents. Alguns casos del Pla BUIITS ens demostren que l'ús de mecanismes formals de participació ciutadana no vol dir esborrar la possibilitat d'utilitzar altres mecanismes que posen en tensió aquesta relació amb la institució. Això significa, no tan sols combinar una relació de diàleg i de pressió amb la institució pública per a problemes sorgits per la gestió de recursos concrets, sinó també poder fer accions en altres àrees que escalin l'espai reivindicatiu, com pot ser el fet d'unir-se a campanyes per la sanitat o l'educació pública. Com conclouen des de Recreant Cruïlles: «No emprendre accions il·legals que no agradin a l'Administració pública o als veïns, però tampoc ens ho pensarem dues vegades si veiem que hem de forçar la relació amb la institució amb la finalitat d'obligar-los a fer el que han de fer. Estem disposats a emprendre accions creatives per denunciar un conflicte o una falta de resposta institucional a problemes col·lectius».

Com assenyalàvem a l'inici d'aquest apartat, la PAH ha estat tota una escola d'aprenentatge respecte a aquestes posicions de relació institucional complexa. Ha estat aquest procés de sindicalisme social el que ha situat el pragmatisme i la relació institucional com a mètode, d'una banda, per fer servir totes les vies legals possibles per resoldre problemes col·lectius, però, tibant aquesta mateixa lògica, fer ús de la desobediència quan al final dels tràmits legals no es troba una resposta institucional. Són aquests *sostres institucionals* els que activen posicions més dissidents i resistencialistes. Trobem aquest mateix esperit metodològic a Germanetes, que podem resumir com una manera de fer política que fa servir tàcticament relacions pragmàtiques i relacions conflictives.

10.2. Els límits institucionals del «mentrestant»

Una de les qüestions que assenyalen de manera recurrent els actors que participen o promouen el Pla BUIITS està directament relacionada amb els límits institucionals o, de fet, amb l'objectiu polític últim sobre el qual naveguen projectes com el Pla BUIITS. En concret, ens referim a si parlar d'un «mentrestant» té a veure amb assajar les possibilitats d'un període d'experimentació institucional o, en una versió més dramàtica, dilapidar energies comunitàries en un procés sense canvi o innovació institucional. En les mirades més fosques del que la institució persegueix, veuríem un procés d'instrumentalització de les comunitats vives sobre el territori per emplenar amb valor social la desvaloració del sòl. En les mirades més optimistes d'aquests mateixos processos, ho considerariem com una acció institucional intrèpida, que veu una oportunitat en el procés de desvaloració del sòl edificable per potenciar les pràctiques urbanes socialment innovadores. Instrumentalitzar les comunitats o potenciar-les? Innovacions institucionals o pegats? Decantar-se per una posició o per l'altra sense contrastar-ho amb les persones protagonistes amenaça de no ser gaire útil. A continuació, intentem oferir algunes idees per fer més clar aquest plantejament i, en la mesura de les nostres possibilitats, donar-hi més matisos.

Sovint s'ha apel·lat a la cessió d'ús dels buits urbans amb arguments de temporalitat: només falta esperar que acabi la crisi per poder desenvolupar el planejament vigent. Dit molt sintèticament, la idea que sosté això, i que lligaria amb el pragmatisme que abans comentàvem, seria: mentre no construeixin l'equipament que estava programat, fem un hort urbà. Les iniciatives ciutadanes sembla que tenen cabuda en aquest «mentrestant». Però no cal insistir molt en el fet que les bases d'un nou urbanisme, que

gestioni l'esclat de la bombolla immobiliària, difícilment es podran construir a través de pràctiques urbanes localitzades i temporals. Es necessiten canvis legislatius —no pas flexibilització— i establir xarxes de col·lectius ciutadans no solament a escala local, sinó metropolitana i més enllà. I és just aquí on trobem un primer límit, que hem vist expressat de diferents maneres. Un dels responsables institucionals del Pla BUIITS ens plantejava un problema directament relacionat amb un dels reptes d'emmarcar el Pla BUIITS en l'àmbit institucional:

«El Pla BUIITS és, de fet, un procés de privatització de l'espai públic. Estem cedint temporalment un espai de propietat pública a unes entitats privades. El concepte de privatització que té l'Administració, són, per exemple, les guinguetes de la platja, que és un procés molt regulat. I resulta que si intentes posar un bar a Germanetes, has de fer servir el mateix model que s'està gestionant per a una guingueta. Aquest procediment fa inviable posar un bar a Germanetes.»

Això planteja un problema. D'una banda, que la temporalitat suposi una provisionalitat contínua, en què el model comunitari només existeix en les ments dels qui ho practiquen, però sense donar pas a una expressió jurídica concreta. Això és el que no deixen encarnar amb garanties institucionals els models de gestió prefigurats en les pràctiques comunitàries. És des d'aquestes limitacions que es planteja la necessitat d'innovar en el reglament:

«Abans de cedir un espai, cal definir un pressupost, ja que l'espai cedit pot estar en mal estat o s'ha d'adequar al projecte que es vol fer —per fer un hort urbà calen intervencions que adaptin l'espai—. Però quan es va posar en marxa el Pla BUIITS no hi havia pressupost per a cap tipus d'obra. Això és degut a un sentiment una mica ingenu, de no haver palpat la realitat i les seves necessitats. Aquest tipus d'innovació és important i es basa en l'assegurança més que en el paternalisme.»

Com assenyalaven des de l'Ateneu Popular Nou Barris —espai que no forma part del Pla BUIITS però que és referència ineludible en la gestió col·lectiva d'infraestructures—, «si els projectes viuen amb la incertesa a mitjà termini de la renovació o no de les concessions, es fa difícil tirar endavant estructures de segon grau a l'hora d'establir coordinacions de ciutat o de generar bancs de recursos comuns. I això, entre altres coses, dificulta que es passi de la lògica de barri a la lògica de ciutat».

D'altra banda, des d'Hàbitat Urbà es recordava que la responsabilitat perquè la temporalitat i la focalització en espais molt concrets no produïxi projectes hiperlocals o, fins i tot, solament aconseguixi consolidar pràctiques autoreferencials, també és dels col·lectius i les comunitats. En les seves pròpies paraules:

«El repte per a l'Administració és innovar en el procediment. Tota la maquinària administrativa ha de poder facilitar que aquestes entitats ciutadanes tirin endavant aquests projectes. Per part de les entitats ciutadanes, es tracta de fer coses que han d'anar molt més enllà de consolidar un hort urbà en un espai cedit per 3 anys. Germanetes, com a petit exemple d'anar més enllà, s'ha ficat en el projecte Superilles. Estan intentant dir com volen que sigui el barri, no tan sols l'espai Germanetes. Si en deu anys a Germanetes es continua fent cinema alternatiu i cultivant patates, no haurem aconseguit gaire cosa. Serà un fracàs per a l'Administració. Aquí és on ha de sorgir la «generació pont», gent que des de la institució faci la feina que nosaltres vam fer en la nostra època.»

Per tant, es tracta de canviar la reglamentació i, també, els procediments habituals. Tant de la institucionalitat pública com de la institucionalitat comunitària. Per part de la institució, la tendència ha estat intentar adequar-se puntualment a excepcions demanant a la capa funcional que atorgui un permís de manera diferent al que està reglamentat. La dependència del rumb institucional, tant en les figures tècniques usades com en les maneres d'atendre els nous problemes, ha estat molt present des de l'inici. I, com assenyalen els manuals de ciència política, si hi ha una gran dependència del rumb institucional, el canvi institucional es converteix en un repte d'escala èpica.

Així, doncs, que aflorin els límits del «mentrestant» depèn de si aquest moment d'experimentació institucional suposa canvis en les lògiques comunitàries i, sobretot, suposa canvis en les maneres de fer de la mateixa Administració. En el primer cas, intentant fer xarxa i/o incidint en altres processos a escala metropolitana; en el segon cas, oferint garanties jurídiques i generant noves figures que no actuïn com a ortopèdies sobre la gestió comunitària i que limitin la seva potencialitat. No podem tancar aquest apartat sobre els límits del «mentrestant» sense assenyalar que l'aposta institucional ha de ser ambiciosa i no simplement puntual i compensatòria respecte a la lògica que ha estat hegemònica a Barcelona. No hem d'oblidar que, al mateix temps que es desenvolupava la primera edició del Pla BUIITS, diferents projectes urbanístics de gran envergadura es van trami-

tar al marge de la ciutadania i les comunitats locals. L'ampliació de la Maquinista, el projecte Kids Sagrera, la reforma del Port Vell i un llarg etcètera ho exemplifiquen. I és en aquests projectes on encara s'albiren les velles tendències de concebre el sòl com un mer producte d'intercanvi al servei de grans agents privats. I és aquesta dinàmica la que, sumada als problemes assenyalats en aquest punt, pot fer entendre el «mentrestant» com una manera sofisticada de diluir processos de transformació social.

10.3. Qui s'institucionalitza?

Una de les qüestions clau per analitzar els processos d'institucionalització i com poden repercutir positivament en les pràctiques col·lectives és veure si hi ha un reconeixement de nous actors socials, si suposen un canal per dialogar i negociar amb subjectes fins ara invisibles en les decisions de la ciutat. Un dels objectius d'un procés d'institucionalització hauria de ser l'apoderament de classes subalternes i de col·lectius vulnerables, un indicador de la bona salut d'una democràcia municipal. Una mostra d'aquesta obertura van ser les assemblees de barri del 15M, que van operar sota la lògica de processos participatius oberts i assemblearis que aconseguien reunir multitud de perfils. Però, no cal recordar-ho, el 15M no va ser un projecte de l'Administració pública. Ha aconseguit el Pla BUIITS imbricar-se productivament amb aquest entramat social?

D'entrada, en els col·lectius que participen en el Pla BUIITS, veiem un canvi en les interlocucions amb la institució. Si bé les associacions de veïns han estat històricament els interlocutors privilegiats de projectes de planificació urbana, responsables d'Hàbitat Urbà ens explicaven que concedir «tota la representació social a les associacions de veïns podia arribar a ser una mica pervers». En aquest punt, cal destacar que molts dels projectes presentats en el Pla BUIITS són dirigits per grups d'arquitectes i entitats joves nascudes arran del 15M i que han articulat les seves iniciatives amb associacions tradicionals del barri. La característica d'aquest programa és el vincle entre les organitzacions socials i comunitàries, una combinació que vincula entitats tradicionals i nous actors socials. Un exemple clar d'aquesta mescla és la iniciativa Porta'm a l'hort, impulsada per un grup d'arquitectes joves que va utilitzar l'estructura legal de l'associació de veïns de Porta per presentar-se al concurs públic. Porta'm a l'hort és una iniciativa que vol construir un espai de sociabilitat entre veïns i veïnes i un nexa amb la reivindicació de la plaça Sòller, espai que diferents associacions i col·lectius d'activistes volen recuperar per al barri.

Però, si bé l'heterogeneïtat de lideratges és un element interessant en el conjunt del Pla BUIITS, també hem anat observant com prenia centralitat un segment social molt específic. Com ens assenyalava un responsable d'Hàbitat Urbà, «[...] en alguns Pla BUIITS predomina més un perfil social molt concret —arquitecte, classe mitjana cultural amb qualificació universitària, amb xarxa social, etc.—. És cert que si només es queda, com diríem a la nostra generació, una *gauche divine*, això tampoc evoluciona gaire».

Tal com apareixia en el Mapa de la Innovació Social de Catalunya de la recerca Barris i Crisi,¹¹¹ les pràctiques socialment innovadores sorgeixen allí on hi ha més recursos perquè fructifiquin. Barris i Crisi ens ha permès comparar la distribució de diferents perfils socioeconòmics al territori barceloní amb els llocs on es localitzen pràctiques d'innovació social. A partir d'aquest estudi veiem que els llocs on es concentren aquestes pràctiques socialment innovadores no són aquells on resideix la gent amb major renda o menor renda. Les persones amb més recursos no tenen necessitat d'innovar socialment i les que en tenen menys no tenen capacitat per respondre de manera autònoma a les seves necessitats. Per tant, aquells barris amb més dificultats econòmiques, amb un teixit social menys estructurat i que han de posar tota la seva obstinació en la cobertura de les necessitats bàsiques, tenen més difícil poder reapropiar-se dels seus espais públics. I és que, en part, els lideratges d'aquestes pràctiques urbanes recauen en aquells segments socials que, si bé no acumulen grans masses de recursos econòmics, sí que tenen recursos culturals, cognitius i capital social que els permeten organitzar-se per intentar resoldre algunes demandes socials o conduir projectes urbans amb valor social. Com assenyalaven els responsables institucionals del Pla BUIITS: «Si bé són processos assemblearis, hi ha lideratges en perfils com els arquitectes, perquè tenen més reconeixement i més coneixements, etc.».

Aquest, de nou, és un procés ambivalent. D'una banda, si els lideratges recauen en certs perfils socials, tendiran a ser els subjectes reconeguts institucionalment i seran aquests actors els qui acumularan cada vegada major capital social i simbòlic. Però, de l'altra, aquests capitals acumulats en perfils individuals, si són gestionats comunitàriament, podran revertir a l'espai comú. D'aquesta manera, és el subjecte col·lectiu qui en surt benefi-

111. El títol complet de l'estudi és *Barris desfavorits enfront la crisi: segregació urbana, innovació social i capacitat cívica*. Aquesta investigació està coordinada pel Dr. Ismael Blanco (investigador principal), el Dr. Oriol Nel·lo, el Dr. Quim Brugué i el Dr. Eduard Jiménez. Va rebre el suport del Programa RecerCaixa. Per a més informació vegeu: <http://barrisicrisi.wordpress.com/>

ciat i els lideratges funcionen com a mitjans (i no com a fins) per facilitar interlocucions i per acumular legitimitat. Un nou repte és aconseguir produir aliances transversals entre classes mitjanes culturals, classes populars, organitzacions ciutadanes clàssiques i nous sindicalismes socials. Si, a més, es generen mecanismes comunitaris per distribuir legitimitats, reconeixements i recursos, un procés d'institucionalització com el que planteja el Pla BUIITS podria arribar a produir canvis en les relacions de poder existents i apoderar segments socials subalterns. El revers d'aquest procés, ja se sap, és el *free rider* o el polissó. És a dir, un subjecte individual que maximitza els seus beneficis sobreexplotant els recursos produïts per una comunitat. Per llançar una mica de llum i poder analitzar aquest tipus de lideratges relacionats amb l'acció col·lectiva, podríem acudir als estudis d'Elinor Ostrom. Aquesta politòloga nord-americana va combinar les estratègies del nou institucionalisme amb recerques realitzades en el camp de la biologia amb l'objectiu de comprendre millor els models d'autogestió i autoorganització dels processos d'acció col·lectiva. Ostrom va analitzar alguns dels principis fonamentals que s'han de donar perquè la gestió comunitària (en aquest cas, de recursos naturals) sigui efectiva, perduri i eviti que el racionalisme econòmic del *free rider* privi la comunitat de poder produir benefici compartit. Les propostes que emergeixen del treball d'Ostrom són, en el fons, principis democràtics. En concret, Ostrom desglossa un seguit de principis de disseny característics d'institucions comunitàries com, entre d'altres, principis de transparència, sancions pel mal ús del recurs, mecanismes de resolució de conflictes, possibilitat de canviar regles, accés a informació per participar en l'autogovern, etc.

És interessant veure com això es pot produir de manera informal o a través de mecanismes que la comunitat ha sistematitzat en alguns dels projectes del Pla BUIITS. És probablement un sistema de governança comunitari el que, si bé no serveix per resoldre automàticament quin tipus de perfils socials hi poden participar, exercir lideratges o produir aliances, sí que pot assegurar que la institucionalitat que es produeix pugui respondre a un subjecte col·lectiu i no a recorreguts individuals.

10.4. Conclusions

Fins aquí, hem fet un recull de reflexions sobre els reptes que presenta l'activació dels buits urbans. Hem evidenciat com en el darrer cicle de mobilitzacions socials s'ha tendit a la reivindicació a través de la construcció, més que no pas a través de la protesta. A partir de les veus dels actors im-

plicats hem fet evident com el Pla BUIITS representa una finestra d'oportunitat pel que fa a la gestió comunitària dels espais públics. Tanmateix, també suposa alguns riscos.

El gir pragmàtic en les iniciatives comunitàries i l'oportunitat de dinamitzar buits urbans podrien arribar a ser un element facilitador de la tasca de govern, però les experiències veïnals que gestionen espais públics en són conscients i estan disposats a aprofitar aquesta esclatxa per esperonar l'Administració a fer canvis més estructurals. Queda palès que «l'urbanisme del mentrestant» pot ser un caramel enverinat si no hi ha noves formes de gestió urbana en els camps legislatiu, administratiu i jurídic.

Finalment, és important assenyalar un tema que considerem clau per a aquest tipus de debats i és que institucionalitzar-se pot significar més dependència o més autonomia. Més dependència si parlem d'institucionalització amb una Administració pública poc permeable al canvi institucional, ja que això pot acabar codificant totes les accions de les comunitats a través d'un excés de regulació i normativització estandarditzada. Més autonomia si parlem d'institucionalització comunitària, ja que això voldrà dir que les normes, les regles, els drets i les obligacions de les comunitats han estat autoproduïdes i s'adeqüen a les pròpies pràctiques dels espais col·lectius.

El dubte és si aquest doble procés d'institucionalització pot articular-se de manera virtuosa, tot produint relacions mútuament productives entre aquests dos tipus d'institucionalitat. Probablement el repte més important que tenim al davant no és simplement intentar ajuntar de manera desequilibrada lògiques diferents per resoldre problemes comuns, sinó generar institucionalitats publicocomunes. És a dir, modes de fer que puguin absorbir la capacitat de l'Administració pública per escalar processos i per garantir-ne l'accés i la capacitat de la gestió comunitària per imbricar-se amb les pràctiques socials i culturals vives dels territoris.

11. Nous paradigmes de les transformacions urbanes: espais de gestió ciutadana

Diego Peris

Arquitecte

Todo por la Praxis

11.1. Tot per la praxi

«Madrid ha de deixar de pivotar sobre un centre urbà massificat lliurat a la mercantilització i convertit en tòtem turístic sobreestimulant, i apostar per una descentralització vertadera que valoritzi els barris i que doni curs a les iniciatives col·lectives i a les relacions cooperatives i solidàries de les seves comunitats respectives, per avançar en el reequilibri territorial de manera participada. A Madrid hi ha milers de persones, centenars d'iniciatives repartides en els 21 districtes que informen del compromís de les veïnes i els veïns per construir una ciutat més justa i habitable: associacions veïnals, centres socials autogestionats, assemblees populars de barri, horts urbans comunitaris, espais polivalents col·lectius juvenils, culturals, ecologistes, esportius, de dones, LGTB, artístics, en defensa del patrimoni, rebosts solidaris, mitjans de comunicació comunitaris [...] que durant anys han treballat, en moltes ocasions sense mitjans i enfront d'unes institucions hostils. Una Administració local compromesa amb la democràcia participativa i amb una gestió intel·ligent de la ciutat ha d'alimentar, donar curs i dotar d'espais de reunió i activitat totes aquestes iniciatives.

»Un Espai de Gestió Ciutadana és un lloc que dona curs i cobertura a processos de participació comunitària i que afavoreix l'apoderament social mitjançant la participació ciutadana directa en el territori. Són espais de naturalesa pública o comuna, capaços de respondre a demandes molt diverses, i que s'articulen com a espais de proximitat que busquen interactuar amb el territori on s'instal·len, no des d'uns objectius definits *a priori*, sinó des de les possibilitats que obre la seva presència i la seva influència en la conformació del nou espai en el qual se situen. S'articulen i cooperen en xarxa amb altres espais de geografies diferents: els Espais de Gestió Ciutadana contribueixen a ampliar el marc del domini públic no tan sols en la seva intervenció directa, sinó en la

constitució d'una àmplia xarxa de cooperació entre agents que afronten situacions comunes tant a l'Estat espanyol com a la resta del món. Les Iniciatives de Gestió Ciutadana plantegen models de gestió oberts a allò comú i impliquen la confluència de col·lectivitats culturals i expressions socials.»

Esborrany del Marc comú d'espais de gestió ciutadana.
Moltes persones a Madrid, principis dels vuitanta-tardor del 2015

11.2. Un context d'oportunitat

Després del tsunami financer i immobiliari, ens trobem davant d'un context que ens permet replantejar-nos la manera de fer ciutat i recuperar-ne el dret; dret que ha minvat en el període de creixement incontrolat i malbaratament d'allò públic. Entendre aquest context com una oportunitat és clau per donar cabuda a aquestes pràctiques que responen a demandes ciutadanes. Aquesta oportunitat no sorgeix des de l'oportunisme conjuntural, eventual o modal, sinó des de l'entusiasme i la necessitat de generar processos transformadors a l'altura i a la mida de les circumstàncies.

Si es parteix de la idea que les ciutats són sistemes complexos subjectes a exigències estructurals i sistemàtiques, el paper de les administracions públiques és el de fer de mediador en el conflicte d'interessos que hi ha a la ciutat i vetllar pels interessos públics i ciutadans. A més de respondre a les demandes de grans operadors de la ciutat, tenen també la responsabilitat d'incorporar les diverses realitats quotidianes i de proximitat. Obrir canals de participació directa suposa una gran oportunitat per a l'Administració: la construcció de processos comuns planteja reptes evidents, però alhora facilita la feina de l'Administració, perquè està en contacte directe amb les demandes i necessitats ciutadanes a les quals ha de respondre. D'altra banda, la institució s'enriqueix amb un teixit proactiu i propositiu d'iniciatives pròximes als seus territoris. La capacitat operativa per a les accions de proximitat es multiplica. Es planteja un escenari on es produeix un enriquiment tant de la institució, com de les *extitucions*¹¹² de gestió ciutadana.

112. Segons la definició del Glossari obert <<http://viveroiniciativasciudadanas.net/wiki/glosario-abiertos/>>, si les institucions són sistemes organitzatius basats en un esquema dins-fora, les extitucions es proposen com a superfícies en les quals es poden acoblar, eventualment, multitud d'agents. De materialitat i temporalitat difoses, l'extitució ens serveix per entendre les relacions de poder que prenen forma en el capitalisme tou, però també pot problematitzar-se i

La idea d'una responsabilitat col·lectiva que no es limiti a la presa de decisions i que englobi també els processos de construcció i gestió dels dominis comuns és una recepta en la qual troben suport aquests espais de gestió compartida, que tenen un paper fonamental en les transformacions urbanes.

Els edificis públics i privats que romanen buits i sense ús són espais d'oportunitat per al desenvolupament de nous centres ciutadans d'auto-gestió veïnal que responguin a les necessitats i demandes de la població. A la majoria de ciutats espanyoles s'estan desenvolupant espontàniament models de participació directa virtuoses, que poden constituir un pas no tan sols de superació de la democràcia representativa, sinó també de la democràcia participativa cap a una idea d'implicació més directa dels ciutadans.

Els forats que s'han generat amb la retirada d'empreses i administracions de la producció urbanística, tanmateix, no són només materials. Són, en molts casos, uns buits de poder que es confirmen com un territori de reconquesta per part de la ciutadania. Per mitjà d'estructures més organitzades o informals, nombrosos grups veïnals esdevenen els protagonistes d'una reapropiació i utilització d'espais residuals i abandonats a totes les ciutats d'Espanya.

Aquests dos fenòmens, que es desenvolupen d'una manera aparentment deslligada, manifesten la caiguda definitiva del mite del sector privat com a agent privilegiat en la producció de ciutat, el fracàs de la idea d'una classe emprenedora proactiva a la recerca d'avantatges comuns amb la ciutadania i la necessitat urgent de generar una xarxa social urbana que, des de la reutilització del buit, proposi nous models de desenvolupament urbà centrats en les respostes a les necessitats de participació i governança, mitjançant estructures de suport mutu més horitzontals.

11.3. Alguna cosa més que un simple hort

Horts urbans, espais públics autogestionats i centres de barri són, en aquesta fase, el camp d'experimentació d'una nova autogestió urbana, que ha heretat pràctiques de l'antagonisme històric amb la construcció de noves experiències de treball en xarxa i col·laboració. Un hort urbà, per exemple, respon a la necessitat de plantejar espais verds a la ciutat sobreur-

servir com a sistema de funcionament crític davant les organitzacions institucionals normatives (hegemòniques i anacròniques). @jararocha (a partir de Michel Serres i Francisco Tirado).

banitzada. Però també pot plantejar una alternativa a la producció contraposant-se a les lògiques de consum establertes. Pot ser també un espai per socialitzar a partir d'una activitat agrícola lúdica, on l'interès se centra a generar comunitats com a resposta a la societat atomitzada i a plantejar un oci alternatiu. La gent participa a l'hort per motivacions diverses, però hi ha un interès comú i una gestió compartida. L'hort pot ser una infraestructura senzilla o complexa en funció dels interessos de la comunitat que el suporta. Un hort pot tenir un espai per fer compost o un planter, però també pot tenir activitats associades, com ara tallers de bioconstrucció, fabricació de bancs de llavors o organització de mercats agroecològics. L'hort pot implicar dinàmiques funcionalistes que van des del manteniment fins a l'articulació de grups de consum amb una producció organitzada a l'entorn de les necessitats alimentàries d'una comunitat. L'hort pot ser també simplement l'excusa sobre la qual es plantegin activitats diverses, algunes de relacionades amb l'horticultura o el consum responsable, o altres que també poden diversificar-se en camps diversos com les activitats culturals, lúdiques o esportives, compartint totes el mateix espai. En aquest cas, l'hort funciona com un motor sobre el qual orbiten altres interessos complementaris, que plantegen un model més ampli i complex i que es desenvolupa orgànicament al voltant dels interessos de la comunitat que el suporta. Alhora, pot funcionar en xarxa amb altres espais i compartir reivindicacions polítiques, plantejar bancs comuns de coneixements o una transferència de sabers distribuïda entre els diferents espais mitjançant l'organització d'activitats conjuntes, i amb la intenció de generar sinergies entre diferents iniciatives ciutadanes. Aquestes xarxes permeten generar masses crítiques apoderades per plantejar alternatives polítiques més estructurades.

11.4. Antecedents i normalització de polítiques públiques: llums i ombres

Els Espais de Gestió Ciutadana cada cop són més nombrosos; hi ha molts casos que ara són referència en moltes ciutats espanyoles. Cada iniciativa té particularitats òbvies i probablement no és possible trobar similituds clares; tanmateix, comparteixen un interès comú en articular-se enfront de la resposta a necessitats concretes de les comunitats on s'inscriuen i generen un arrelament i una proximitat amb els seus contextos.

Els grups que mouen aquests espais han demostrat amb escreix la seva capacitat de gestió i, sobretot, la capacitat d'aquests espais d'oferir a la ciu-

tadania vies d'expressió, trobament, solidaritat i autoorganització. De la mateixa manera, han servit per enfortir llaços de veïnatge i alimentar i entendre el teixit social, tot demostrant la seva capacitat per construir comunitat i fer ciutat. La singularitat de cada experiència respon, per un costat, a la singular batalla de resistència que du a terme en el reconeixement de la seva pràctica. Aquesta singularitat també respon a la seva excepcionalitat, ja que en molts casos aquests processos són discrecionals a causa de la manca de polítiques públiques referides a la cessió d'espais per a l'autogestió col·lectiva de la seva vida en comú.

En aquest context sorgeix la necessitat de normalitzar, regularitzar i protocol·litzar l'accés a aquests espais per oferir garanties a tota la ciutadania, independentment de les conjuntures, i per superar l'excepcionalitat. Arribats a aquest punt, és el moment d'interpel·lar les administracions perquè possibilitin el desenvolupament d'aquestes pràctiques amb garanties i amb un accés transparent, bo i garantint el dret de la ciutadania a autogestionar espais públics que afavoreixin la participació directa i el desenvolupament comunitari dels seus diversos territoris.

En aquest camí cap a la institucionalització hi ha antecedents en algunes ciutats del territori espanyol que suposen un pas endavant en aquestes polítiques. Ens remetrem als casos de ciutats més grans: l'Ajuntament de Madrid va treure a concurs 12 solars per a la implantació d'horts urbans comunitaris a 11 districtes de la ciutat, i l'Ajuntament de Barcelona impulsa la iniciativa Pla BUIITS (Buits Urbans amb Implicació Territorial i Social) per dotar d'un ús social i comunitari temporal una part dels solars en desús de propietat municipal. Encara que aquests dos casos tenen llums i ombres, suposen un pas endavant en el procés de regularització, ja que suposen una conquesta ciutadana clau per a la seva normalització. Tanmateix, hi ha la necessitat de fer una revisió crítica d'aquests processos i interpel·lar les administracions locals perquè generin unes polítiques públiques a l'altura de les demandes de la ciutadania i les seves iniciatives. En aquest sentit, un dels riscos més grans d'aquestes iniciatives és la politització de les pràctiques. La discrecionalitat dirigida segons els interessos particulars de posicionament de l'Administració pot desvirtuar els processos. La recepta per confrontar-nos a aquestes pràctiques s'ha de fonamentar en la transparència i la concurrència pública, per tal que garanteixin un accés a la ciutadania en igualtat de condicions, de manera que tinguin cabuda els múltiples col·lectius i les entitats que operen al territori i que han de transcendir qüestions estratègiques dependents de la representació política de l'Administració que les promou.

11.5. Els riscos d'institucionalitzar processos extitucionals

Els espais autogestionats sorgeixen de la resposta ciutadana al model de producció de ciutat. L'espai públic es troba excessivament normalitzat i hi ha una necessitat de trobar espais i canals d'expressió que possibilitin altres pràctiques ciutadanes. La preservació d'aquesta condició és fonamental i forma part de l'essència i la motivació d'aquests espais, en tant que la regularització no suposi una normalització encoberta, ja que perdria la seva condició d'espai d'autorganització ciutadana i podria reproduir lògiques dels espais institucionals.

En els processos de regularització d'aquests espai, ja sigui per cessió o mitjançant models de cogestió, és imprescindible plantejar com una condició inapel·lable el manteniment d'aquest estatus. Més enllà d'apel·lar a sensibilitats polítiques, és necessari construir eines i mecanismes de protecció i preservació d'aquesta condició sense que hi hagi ingerències de la institució: molts d'aquests espais suporten reivindicacions polítiques que es relacionen amb el dèficit d'equipament o amb la carència d'espais públics i zones verdes, i amaguen un fort component simbòlic de reivindicació política enfront dels poders públics. Això fa que la normalització exigeixi assumir aquesta condició antagonista de les iniciatives. Així, el filtre de normalització pot plantejar discrecionalitats ideològiques i, d'una altra banda, incorporar riscos d'establir una relació condicionada, dependent o de clientelisme amb la institució, encotillant les iniciatives per amortir les seves reivindicacions. Aquests riscos ens situen davant d'un escenari desitjable en el qual l'Administració assumeixi o inclogui models i pràctiques aparentment divergents. Les institucions haurien de canviar les lògiques de la sobreprotecció, el control excessiu i la rendibilització tant política com econòmica d'aquestes pràctiques nascudes des de la base social.

11.6. El repte de la innovació de les polítiques públiques i els nous models de gestió d'allò públic

Els riscos citats als paràgrafs anteriors apunten a les demandes d'innovació en les polítiques públiques i, més específicament, a la manera com les institucions han operat fins ara en aquest tipus de situacions de buit o abandonament d'espais i edificis. L'oportunitat que suposen aquests espais ha d'anar més enllà del que és conjuntural, en la mesura que la crisi financera, que en bona part ha estat l'origen del renovat interès per aquest tipus de

pràctiques, planteja un nou escenari d'espais immobilitzats però amb el condicionant d'estar en la situació del guaret, ja que s'espera un nou ressorgiment immobiliari que els reactivi. Això planteja alguns dubtes sobre els possibles canvis conjunturals futurs, en un context de cicle econòmic on es produeixi un ressorgiment del mercat immobiliari. Aquests buits podrien entrar en el mercat, o almenys es trobarien en una situació de vulnerabilitat, en formar part de la cartera d'actius en venda a l'espera d'un possible comprador. Podem entendre que la vulnerabilitat i la fragilitat d'aquests espais poden estar condicionades pels vaivens i els capricis del mercat. En aquest cas, comprenem que els projectes assumeixen el seu caràcter efímer i temporal, precisament perquè assumeixen els possibles canvis dels processos urbans. Tanmateix, també es planteja que hi ha una possibilitat d'alternança i de migrar amb nomadisme d'un espai a l'altre. Què passaria si no hi hagués espais vacants a causa de la voracitat del mercat? Aquests espais estarien abocats a desaparèixer? Per a això cal generar polítiques públiques que protegeixin aquests espais més enllà de la conjuntura econòmica mitjançant l'establiment de programes específics que donin cabuda a aquests projectes i possibilitin la seva continuïtat en el temps. Fins i tot així, poden ser mesures insuficients, ja que encara que hi hagi voluntat política per al manteniment d'aquests espais, aquests poden veure's confrontats a les imposicions del mercat. Per complementar aquestes mesures, han d'establir-se eines via planejament que introdueixin mecanismes per a la reserva de sòl que es destini a aquests projectes de gestió ciutadana.

Per avançar en la innovació pública sobre com atendre aquesta nova realitat, una qüestió clau és la necessitat de generar nous models de gestió associats a aquestes pràctiques. En aquest sentit s'obren, almenys, tres models de gestió:

- Espais autogestionats.
- Espais de cogestió o de gestió mixta ciutadana-Administració.
- Espais de gestió participada que es troben en espais públics de gestió municipal que engloben el desenvolupament d'activitats pròpies d'un Iniciativa de Gestió Ciutadana.

En qualsevol dels casos, hi ha la necessitat d'establir mecanismes i espais d'interlocució entre les institucions i els col·lectius que impulsen i gestionen aquests espais. Desenvolupar el conjunt dels diferents models implica un esforç per inventar noves formes de fer, i, a partir d'una comissió mixta o taules de seguiment, es poden crear els canals per al diàleg obert amb les

administracions amb capacitat competencial per donar respostes a les necessitats plantejades per les diferents iniciatives. Des d'aquesta recerca de respostes particulars cas a cas, però, alhora, generalitzables i estables, la recerca de consensos entre els implicats apareix com a garantia per a la gestió dels espais, la sostenibilitat dels processos i la seva transparència.

Visions sectorials de l'urbanisme temporal i els espais buits

12. Activació d'espais buits, les claus d'una oportunitat per a l'economia urbana

Ramon Marrades Sempere

Econcult, Unitat d'Investigació en Economia de la Cultura
Universitat de València

12.1. Espais activats: processos urbans versus plans urbanístics

En aquest capítol propose un marc general d'avaluació dels processos d'activació de buits urbans, tant per a la política pública com per a l'autoavaluació dels projectes des del marc de l'economia urbana.

Quan parlem d'activació d'espais en desús ho fem per oposició als instruments ortodoxos de contrucció-rehabilitació-dotació-explotació de l'espai urbà. En altres capítols d'esta publicació s'han descrit i analitzat els distints usos temporals de l'urbanisme emergent i el seu encaix en les dinàmiques urbanes, els agents que protagonitzen els processos, la seua capacitat innovadora i transformadora i la tensió de la incipient institucionalització.

Només m'agradaria afegir una breu anàlisi sobre els elements diferencials dels esmentats processos d'activació. L'artificialització del sòl (conversió de sòl rústic en urbanitzable); la construcció d'equipaments, edificis o infraestructures; la rehabilitació de construccions diverses i la reconversió funcional d'espais urbans, es recolzen en projectes urbanístics que defineixen usos de caràcter definitiu (encara que són *de facto* revisables) a través de gestió pública o privada (que té com un dels objectius centrals el benefici econòmic) sota el paraigua del planejament urbà que zonifica, regula i preveu l'increment del benestar de les persones.

D'altra banda, definim l'activació dels espais infrautilitzats urbans com processos urbans (Estal, Marrades i Segovia, 2014) en contraposició als plans, en *espais intermedis* (Groth i Corijn, 2005), que utilitzen la fermentada de la temporalitat (no defineixen usos definitius) amb instruments de gestió col·lectius (públics, privats o mixtos) i donen usos no prefixats als espais i, moltes vegades, responen a noves necessitats a escala urbana. Els espais intermedis són espais urbans fora del «temps i el lloc» respecte al seu entorn, sense ús durant un temps prolongat, princi-

Taula 1. Elements diferencials de l'activació de buits urbans

	Instrument	Marc temporal	Gestió	Objectiu
Construcció, rehabilitació i reconversió	Planejament urbanístic	Ús definitiu	Privada o pública	Maximització del retorn econòmic a escala de projecte i increment del benestar general en l'àmbit urbà
Activació	Procés ciutadà	Ús no definitiu	Col·lectiva	Solució de necessitats (socials) específiques

palment a causa de les conseqüències de la desindustrialització i de les distintes dinàmiques urbanes de creixement-decreixement (Groth i Corijn, 2005)

Este tipus d'iniciatives no són noves. Han existit durant dècades en espais de desinversió. Però han estat ignorades o directament desmantellades per les autoritats locals que les han entés com a espais de marginalitat o il·legalitat (Munzner i Shaw, 2014). Però l'increment de les iniciatives d'aquest tipus i el capital social, cultural i simbòlic que s'ha desenvolupat al seu voltant fan que es genere una atenció creixent davant d'aquestes activitats (Colomb, 2012; Lehtovuori i Ruoppila, 2012).

Les principals raons d'aquesta creixent atenció per part de les polítiques econòmiques urbanes són dos. En primer lloc, un canvi en les polítiques de desenvolupament econòmic local amb la promoció explícita de les indústries culturals, el concepte de ciutat creativa, amb les polítiques associades per a fomentar els espais creatius en els buits urbans. En segon lloc, la transformació dels discursos de política urbana —inclosos el turisme i la marca ciutat—, que suposen una gradual interacció d'espais i col·lectius anteriorment no representats. De fet, gran part del discurs —i dels integrants— de les plataformes ciutadanes que governen les ciutats més importants de l'Estat: Ahora Madrid, Barcelona en Comú, i, de manera menys òbvia, Compromís per València, provenen d'espais urbans activats que concreten amb relativa especialització (espais veïnals, espais comunitaris, horts urbans) una cosmovisió alternativa al sistema econòmic dominant (grups de consum, economia col·laborativa, producció de km0, intercanvi, etc.).

El primer projecte de recerca europeu de gran escala sobre l'activació temporal dels buits urbans identifica quatre grans categories d'ús (SUC, 2003: 10): *start-ups* (nous negocis i emprenedors que tenen per objectiu la integració completa en l'economia urbana convencional), migrants (persones que no estan integrades del tot en xarxes socials estables o en estruc-

Taula 2. Taula il·lustrativa d'usos, usuaris i activitats econòmiques

Tipus d'espai	Usos	Usuaris	Activitats econòmiques	Exemples
Edificis construïts en desús	Activitats culturals i creatives Espais comunitaris Espais productius i/o comercials temporals Habitatge	<i>Start-ups</i> Migrants Refugiats del sistema Activistes a temps parcial	Producció i consum de cultura Comerç Activitats festives i d'oci Espais de treball	Redetejas (Sevilla) Theatre Delicatessen (Londres) Acta (Amsterdam) Can Batlló (Barcelona) Greenspace (València) Estratègia Comboi (Xàbia)
Espais no construïts dins de la trama urbana	Activitats culturals i creatives Espais comunitaris Agricultura urbana	Migrants Refugiats del sistema Activistes a temps parcial	Producció i consum de cultura Activitats festives i d'oci Comerç i intercanvi Producció agrícola	La Carpa (Sevilla) 596 Acres (Nova York) Solar Corona (València) Campaments d'immigrants
Espais no construïts perifèrics o als margens de la trama urbana	Espais comunitaris Agricultura urbana	Migrants Refugiats del sistema Activistes a temps parcial	Activitats festives i d'oci Producció agrícola	Horts Urbans de Benimaclet (València) Camps d'esports autoconstruïts per migrants per a encontres comunitaris

tures d'ocupació), refugiats del sistema (individus o grups que prenen una decisió deliberada d'experimentar maneres de produir o viure alternatives) i activistes a temps parcial (aquells que tenen una posició i una retribució dins del sistema, però tenen per objectiu enriquir la seua vida amb experiències fora de l'ordre establert). Molts dels protagonistes provenen llavors de fora del domini oficial i institucionalitzat de l'urbanisme i les polítiques urbanes i, com hem dit, tenen visions alternatives respecte del sistema de consum i producció.

En el llibre *Espacios, para la innovación, la creatividad y la cultura*

(Segovia *et al.*, 2015), l'equip de la Unitat d'Investigació en Economia de la Cultura de la Universitat de València recollim 48 casos d'estudi i realitzem una anàlisi teòrica sobre la relació entre els processos creatius i els llocs que els acullen. Encara que la recerca no està especialment dirigida al fenomen de l'activació d'espais buits, una vintena dels casos d'estudi sí que s'hi refereixen, fet que explicita la important relació entre processos d'activació i innovació (social), creativitat i cultura. A la taula 2 definim els usos, els usuaris i les activitats econòmiques que intervenen en l'activació d'espais segons la tipologia morfològica d'aquests últims.

Definim l'activació d'espais buits, doncs, en contraposició als mecanismes tradicionals de la planificació urbanística, com processos que no impliquen usos definitius, amb mecanismes de gestió col·lectius —un rol clau de la innovació, la creativitat i la cultura— i que acullen activitats productives d'un caràcter alternatiu no necessàriament explícit.

12.2. Impacte urbà de l'activació d'espais buits

Una vegada acotats els processos d'activació de buits urbans, és el moment de definir quins són els efectes a escala urbana dels esmentats processos. Com ja s'ha vist en aquesta publicació, els usos temporals per a l'activació d'espais urbans infrautilitzats estan proliferant a tot arreu com a reflex de canvis socioeconòmics, tant estructurals com conjunturals, de la manera com vivim i treballem, i acullen activitats que responen a necessitats veïnals i al desig de transformar la ciutat segons els propis criteris (Douglas, 2014). Suposen l'especialització de processos de transformació política, econòmica i social. No és d'estranyar llavors el creixent interès que generen també per a les polítiques públiques en el marc de la retòrica de les ciutats creatives.

No tan sols per un exercici d'autoavaluació dels projectes d'activació, però també des del punt de vista de les polítiques d'autorització i incentiu, en paral·lel a una certa institucionalització de les pràctiques, cal fer anàlisis comprensives sobre els efectes d'aquestes pràctiques. El discurs de la transformació urbana i de la provisió de cultura dibuixa escenaris *bonistes*, en què suposadament tot el món es beneficia d'aquests processos, però, en realitat, no sempre són benvinguts (Ray) i fins i tot poden tenir efectes contraintuïtius (mercantilització, gentrificació, etc.).

De fet, quan Munzner i Shaw (2014) analitzen el cas de *Renew Austra-*

lia, un programa del Govern australià per fomentar els usos creatius dels buits urbans, arriben a la conclusió que la retòrica dels efectes positius universals és inconsistent. Els processos d'activació, sense objectius econòmics centrals, d'alguna manera faciliten que les polítiques locals obviïn la provisió d'espai accessible, assequible i segur per a les activitats culturals a llarg termini.

En aquest apartat analitzaré de manera descriptiva quins són els efectes de l'activació a través de processos urbans en contraposició a la zonificació de la planificació urbana. Em sembla útil plantejar una categorització no exhaustiva en tres grans blocs: impactes socials, impactes econòmics i impactes politicourbanístics; malgrat que l'anàlisi global dels efectes, que són transversals, fa difícil la seua categorització. Definiré tres subcategories per a cadascun dels blocs.

Els impactes socials directes es poden agrupar en tres grups. En primer lloc, el referent a la construcció de coalicions, ja que l'activació de buits urbans permet l'aliança (o el conflicte) entre agents que d'altra manera difícilment interactuarien: veïns, comerciants, col·lectius alternatius, etc. En segon lloc, apareix la innovació social, ja que els processos resolen (encara que només siga de manera transitòria) noves necessitats socials, com ara la d'espais d'encontre, d'equipaments i inclús d'habitatge. En tercer lloc, i utilitze aquest terme conscient de la seua controvertida interpretació, tenim els impactes relacionats amb la resiliència entesa com la capacitat d'adaptació i de resistència davant de canvis. En aquest cas l'activació de buits urbans funciona com una espècie de pulmó davant la rigidesa del planejament i les polítiques urbanes i *alleuja* la seua incapacitat de generar respostes respecte a certs problemes urbans com ara el bloqueig del mercat immobiliari, la manca de polítiques culturals i equipaments o l'absència d'oportunitats laborals.

Els impactes politicourbanístics directes són també tres. Primerament els referents a l'ús exclusiu: mentre els espais estan temporalment activats no poden dedicar-se a altres usos especulatiu o de mercat i generen, per tant, un *benefici d'oportunitat*. A més, l'ús temporal permet testejar propostes i solucions que el planejament donaria per definitives sense eixa capacitat flexible de millora i aprenentatge del procés. Finalment, i també és objecte de controvèrsia, els usos poden servir com un complement temporal de les polítiques públiques, especialment les culturals i comunitàries, ja que permete *esclètxes* d'autogestió.

Entre els impactes econòmics directes identifiquem, en primer lloc, els relacionats amb els serveis, la producció (per exemple agrícola o de cultura) i l'intercanvi que tenen lloc en els espais activats. En segon lloc, els

Taula 3. Impactes de l'activació de buits urbans

Impactes socials	Impactes politicourbanístics	Impactes econòmics
Construcció de coalicions	Ús exclusiu (en el mentrestant)	Serveis, producció i intercanvi
Innovació social	Test de solucions	Ocupació
Resiliència comunitària	Complement de polítiques	Emprenedoria i innovació

efectes relacionats amb l'ocupació que es genera amb aquestes activitats. I, en tercer lloc, el foment de la innovació i les activitats emprenedores lligades als espais (com descrivim a Segovia *et al.*, 2005).

Analitzats els impactes directes, l'avaluació de l'impacte urbà de l'activació d'espais hauria d'anar fins i tot un pas més enllà i incloure també els efectes indirectes, és a dir, els efectes econòmics dinàmics: efectes sobre les decisions de localització en la ciutat d'activitats i persones (millora de l'atractivitat?), els impactes sobre el mercat immobiliari (podrien desencadenar un lleuger increment de preus, encara que els espais activats són massa poc nombrosos per causar efectes significatius) o, també, el reforç espacial de canvis en l'estructura productiva urbana.

12.3. Proposta d'indicadors d'avaluació

A l'hora de permetre incentivar o gestionar directament l'activació d'espais urbans infrautilitzats cal que la política pública disposi d'un marc d'anàlisi com el presentat a l'apartat anterior.

L'anàlisi cost-benefici tradicional, en aquest cas, ens queda curt per la seua perspectiva economicista. La multidimensionalitat del fenomen aconsella utilitzar metodologies similars a l'SROI (retorn social de la inversió) que incorporen, a més, els aspectes de la dimensió urbana espacial: una mena d'anàlisi d'impacte social territorialitzat.

El més interessant de la metodologia SROI és que permet avaluar retorns de projectes, inversions i polítiques de manera contextualitzada a cadascun dels elements avaluats (Arvidson *et al.*, 2010), però, d'altra banda, és problemàtica per a la comparació de projectes de distintes característiques. La dificultat més important radica en la quantificació en termes monetaris (via *proxies*) de cada un dels efectes.

L'impacte social territorialitzat, que s'hauria de contrastar amb algun denominador com ara la inversió pública requerida o les hores de treball implicades, permetria no tan sols prendre decisions més informades de

política pública, sinó també exercicis d'autoavaluació més acurats per als mateixos projectes d'activació.

Ampliant la taula de l'apartat anterior, suggerim alguns indicadors mesurables per portar a terme aquesta anàlisi, que s'haurien de normalitzar i avaluar en termes del *denominador* elegit.

Taula 4. Indicadors d'avaluació de l'impacte social territorialitzat (impacte urbà)

Impactes socials	Impactes politicourbanístics	Impactes econòmics
Nombre d'usuaris	Metres quadrats activats	Pressupost
Taxa de diversitat socioeconòmica dels usuaris	Hores d'obertura	Avaluació financera dels intercanvis
Nombre d'agents implicats en la gestió	Indicador de serveis urbans	Nombre de treballadors en unitats de temps complet

Es podria generar un indicador compost, amb subindicadors normalitzats i pesos per definir que incloguera les dimensions dels impactes socials, els impactes politicourbanístics i els impactes econòmics.

12.4. Per no concloure

En aquest capítol hem presentat una anàlisi embrionària de l'impacte urbà de l'activació d'espais buits. Des d'Econcult (la Unitat d'Investigació en Economia de la Cultura de la Universitat de València) tenim l'objectiu de continuar la recerca i aplicar l'anàlisi a una bateria de casos amb dades.

L'avaluació dels efectes urbans ha de permetre no tan sols avaluar i legitimar, si els números responen, els processos explicats en aquesta publicació, sinó també dotar de ferramentes les administracions locals perquè reaccionen a aquestes dinàmiques.

En essència, la política urbana pot obrar davant dels buits urbans de tres maneres: permetent/impedint que els processos apareguen; incentivant-los o desincentivant-los amb ajudes públiques, facilitats o penalitzacions; o, directament, gestionant projectes d'activació. En els tres casos, les anàlisis àmplies dels efectes urbans de l'activació d'espais urbans esdevenen necessàries.

12.5. Referències

- ARVIDSON, M.; LYON, F.; MCKAY, S.; MORO, D. *The ambitions and challenges of SROI*, 2010.
- COLOMB, C. «Pushing the Urban Frontier: Temporary Uses of Space, City Marketing, and the Creative City Discourse in 2000s Berlin». *Journal of Urban Affairs*, núm. 34 (2) (2012), p. 131-152.
- DOUGLAS, G.C. «Do-It-Yourself Urban Design: The Social Practice of Informal “Improvement” Through Unauthorized Alteration». *City & Community*, núm. 13 (1) (2014), p. 5-25.
- GROTH, J.; CORIJN, E. «Reclaiming Urbanity: Indeterminate Spaces, Informal Actors and Urban Agenda Setting». *Urban Studies*, núm. 42(3) (2005), p. 503-526.
- LEHTOVUORI, P.; RUOPPILA, S. *Temporary Uses as Means of Experimental Urban Planning*. SAJ. Estonian Academy of Arts, University of Turku, 2012.
- MUNZNER, K.; SHAW, K. «Renew Who? Benefits and Beneficiaries of Renew Newcastle». *Urban Policy and Research*, núm. 33 (1) (2015), p. 17-36.
- RAY, B. *Do-it-Yourself Urban Planning*. Retrieved from University of Chicago Urban Network.
- SUC (STUDIO URBAN CATALYST). *Strategies for Femporary Uses-Potential for Development of Uurban Residual Areas in European Metropolises*. Berlín: Studio Urban Catalyst, 2003. <http://www.template.com/think-pool/one786f.html?think_id=4272> [consulta: 1 juliol 2010].

13. El valor del buit.

Una investigació universitària sobre el potencial del Madrid Central

**Belén Hermida, Carlos Lahoz, Carlos Martínez-Arrarás
i José Antonio Blasco**

Professors d'urbanisme a l'EPS
Universitat San Pablo CEU¹¹³

13.1. Madrid amaga un tresor

És coneguda l'anècdota sobre el comentari que va fer l'any 2001 l'actor Danny DeVito en una visita a Madrid, davant la proliferació d'obres als carrers. «Els desitjo que trobin aviat el tresor», va comentar amb humor quan es va acomiadar de l'alcalde.

Al marge de la ironia respecte de la multitud d'excavacions d'aquells anys, és cert que l'ametlla central de Madrid allotja un tresor que espera l'oportunitat per oferir el seu valor.

Actualment, hi ha una gran quantitat d'actius immobiliaris que es troben estancats, sense opcions de desenvolupament a causa de la conjuntura del moment. La investigació universitària que s'ha fet els anomena *buits d'oportunitat*, perquè les seves circumstàncies no impliquen que estiguin mancats de valors, sinó al contrari, ja que gaudeixen d'una vàlua que té una triple consideració.

En primer lloc, n'és indubtable el *valor econòmic*, atès que els nombrosos solars disponibles, edificis que amenacen ruïna, immobles buits, etc. componen una col·lecció d'actius «ociosos» amb un potencial important.

En segon lloc, pel seu *valor urbanístic*. Aquests solars suposen una reserva molt important per als creixements futurs de la ciutat, més encara si tenim en compte que després de la planificació urbana del 1997, el municipi va exhaurir el seu sòl urbanitzable. És cert que encara resta molt sòl d'aquest per desenvolupar, però, en paral·lel, rehabilitar i completar la ciutat existent s'erigeix com una de les opcions més raonables i intel·ligents que Madrid té a l'abast de cara al futur pròxim.

Finalment, i en tercer lloc, pel seu *valor estratègic*. Els buits d'oportunitat de Madrid són dipòsits instantanis de la capacitat d'adaptació de la ciu-

113. Aquests treballs s'han fet amb la col·laboració dels alumnes de cinquè curs d'Arquitectura entre els anys 2013 i 2015.

tat a les noves necessitats dels seus ciutadans. En un món en transformació com el que ens toca viure, aquests actius poden aportar flexibilitat als desenvolupaments urbanístics. Poden servir per allotjar noves tipologies, que resolguin problemes puntuals de la ciutat, puguin ajudar a reactivar l'economia dels barris i donar suport a la introducció de mecanismes de reequilibri, que, com si es tractés d'intervencions d'acupuntura urbana, estenguin els seus efectes més enllà d'on van ser aplicades i convertir-se en detonants de revitalització d'espais en declivi.

La intervenció sobre aquests actius pot també servir per alterar positivament el perfil socioeconòmic del seu entorn mitjançant la introducció d'usos nous, activitats noves o usuaris nous. Fins i tot poden allotjar usos temporals que responguin a necessitats purament conjunturals mentre se'n perfila el destí definitiu.

13.2. La renovació de la ciutat heretada

Les ciutats es renoven constantment i en aquest procés transformador també poden créixer sobre elles mateixes, amb l'aprofitament de les oportunitats que ofereixen espais que es troben pendents de consideració.

Les ciutats envelleixen perquè la materialitat urbana té dates de caducitat i les infraestructures, amb l'aparició de tecnologies més eficients, queden obsoletes. A més, cada generació rep com a llegat una ciutat concebuda per les anteriors d'acord amb les seves necessitats, que ja no coincideixen amb les noves. Tot això obliga a la remodelació permanent de la ciutat heretada.

En aquest procés de readaptació, hi ha uns *casos especialment interessants perquè poden fomentar una renovació sense necessitat d'operacions estructurals grans i costoses*. Aquests casos són els buits d'oportunitat, que aglutinen solars sense edificar i immobles desocupats i que constitueixen un patrimoni molt important que es troba econòmicament ocios. Aquests edificis arruïnats o que han vist interrompuda la seva construcció, i també aquells espais buits que mai no han tingut l'oportunitat d'allotjar usos, han de ser objectius prioritaris en l'evolució urbana.

És indubtable la capacitat de la ciutat com a motor econòmic, i, en èpoques de crisi, aquests recursos més assequibles poden ser una bona base per a la reactivació. Com va dir l'arquitecte Jaime Lerner, «la ciutat no és el problema, és la solució, i la creativitat apareix quan treus dos zeros al pressupost disponible».

Madrid té al davant un repte per donar resposta a les noves necessitats

ciutadanes. El material ofert per aquests buits d'oportunitat i la imaginació per adaptar-los als nous temps poden orientar el futur de la capital.

13.3. L'estudi sobre el Valor del Buit

La investigació acadèmica, en una primera etapa, va dirigir el focus a l'«ametlla» central de Madrid (l'interior de la circumval·lació M-30, avui anomenada Calle 30). Posteriorment es va abordar la corona urbana exterior fins als límits municipals. S'ha treballat en aquests àmbits per detectar els espais pendents de reconsideració. Sobre la fase inicial (Madrid Central), ja s'han extret algunes conclusions que es troben reflectides a continuació, mentre que la resta de les zones actualment estan en fase d'elaboració.

L'anàlisi ha estat duta a terme per la Universitat San Pablo CEU per mitjà de la seva Escuela Politécnica Superior i més concretament pels alumnes del darrer curs d'Arquitectura, dins l'assignatura d'Ordenació Territorial i Metropolitana, sota la direcció acadèmica dels professors Belén Hermida, Carlos Lahoz i Carlos Martínez Arrarás. Ha col·laborat en l'elaboració de les conclusions l'empresa URBAN NETWORKS, sota la direcció de José Antonio Blasco.

L'estudi sobre *El valor del buit* a la ciutat de Madrid (central) presenta unes conclusions que obliguen a la reflexió.

S'han localitzat nombrosos edificis buits. N'hi ha que van estar actius i que ara estan abandonats, i d'altres, nous, que encara no han estat habitats, o fins i tot no han estat acabats i es troben pendents de finalització per raons de conjuntura econòmica fonamentalment.

En la mateixa línia s'han situat els solars buits del Madrid central. Un solar és un terreny lliure que té tots els serveis necessaris per esdevenir un espai actiu i capaç d'allotjar edificacions immediatament.

Per a la confecció de l'estudi s'ha fet una intensa tasca de camp i s'ha disposat de les noves tecnologies en matèria de geolocalització. Al marge de les dades obtingudes, s'ha pogut mapar la ubicació de cada un dels immobles i solars detectats. La informació permet agregar les dades o presentar-les per zones, usos i dimensions.

La investigació no qüestiona la validesa del model urbà vigent i es limita a aplicar els paràmetres actuals a aquest conjunt d'espais detectats que esperen la seva oportunitat.

L'estudi, que conjuga l'objectivitat de les dades amb la seva expressió visual, ofereix conclusions que podrien orientar estratègies futures sobre la ciutat.

Les conclusions enllacen amb el debat permanent sobre les necessitats de sòl que té una ciutat. Les ciutats creixen i incrementen el sòl urbà a costa dels terrenys lliures de l'entorn. Aquesta operació, aparentment lògica i neutra, es troba a la base de molts dels problemes que caracteritzen el nostre sector immobiliari. La rehabilitació i el fet de completar la ciutat consolidada emergeixen com dues de les estratègies urbanístiques més coherents amb el difícil context actual. La sostenibilitat consisteix també a aprofitar els recursos de la manera més eficient possible.

13.3.1. Solars

L'estudi sobre *El valor del buit* va partir d'algunes qüestions inicials:

- Quanta superfície i quanta edificabilitat estan preparades per ser objecte de desenvolupament immediat?
- Quin és el valor econòmic d'aquest conjunt d'actius ociosos que esperen ser activats?

És destacable la diversitat de dimensions que s'observen en aquests solaris buits en funció dels districtes investigats. Per exemple, Tetuán allotja el nombre més gran d'unitats disponibles, però són les de mida més petita. Contràriament, al districte de Fuencarral hi ha les unitats de superfície mitjana més gran. D'altra banda, Arganzuela, a la zona sud, és el que ofereix una disponibilitat més gran d'aquest tipus de buits d'oportunitat.

13.3.2. Edificis

L'anàlisi s'ha focalitzat igualment sobre les edificacions existents. L'estudi s'ha centrat en la investigació de la situació d'edificis complets que mostren alguna problemàtica sobre el seu funcionament. La línia de treball se-

guida ha localitzat edificis l'ocupació dels quals no supera el 20 % (que, en molts casos, tan sols és el local comercial); també ha detectat els edificis sense acabar i els que es troben totalment buits, ja siguin d'habitatge nou (promocions completes sense vendre) o habitatge utilitzat (edificis desocupats o que amenacen ruïna). El Madrid Central té 421 edificis problemàtics, és a dir, que reuneixen algunes d'aquestes condicions. El conjunt allotja una edificabilitat aproximada de 1.250.000 m². Gairebé el 50 % del total són edificacions residencials (a prop de 6.000 habitatges). La resta es troba qualificada per a altres usos, entre els quals destaca el 10 % de l'edificació que té destí terciari. La valoració feta sobre aquests immobles problemàtics s'acosta als 5.000 milions d'euros.

Això no obstant, les conclusions ofereixen circumstàncies molt dife-

rents en cada un dels barris i districtes de la zona analitzada. Els edificis de Tetuán són els més petits (la mitjana es troba molt per sota dels 1.000 m² en cada cas), mentre que els situats en el districte de Moncloa assoleixen els gairebé 10.000 m² per immoble. El districte Centro és la zona on hi ha la «colònia» més nombrosa d'aquests edificis expectants (amb mitjanes de 4.000 m² per unitat), mentre que l'oferta menor es localitza a Fuencarral.

13.4. Primeres conclusions sobre el Madrid Central

Les primeres conclusions de la investigació presenten un potencial econòmic pròxim als 12.000 milions d'euros si es compten tots els usos previstos (residencial, terciari, dotacional, industrial, etc.). En el cas concret dels habitatges es detecta un potencial de construcció d'aproximadament 23.000 unitats.

Amb aquestes xifres és clar que es pot considerar que el Madrid Central amaga un tresor autèntic que espera l'ocasió per ser descobert.

13.5. Avançament sobre la resta d'àmbits

Com ja s'ha comentat, el treball s'ha ampliat fins a arribar als límits municipals i, encara que es trobi en fase d'elaboració i que no s'hagin extret les conclusions, es poden avançar unes primeres dades força expressives.

Entre la M-30 i els límits de Madrid trobem uns 500 edificis buits, cosa que representa una superfície edificada de gairebé 1.200.000 m². D'altra banda, respecte als terrenys disponibles, s'han trobat gairebé 5.000 parcel·les en diferent grau de desenvolupament urbanístic que suposen una superfície aproximada de 17 milions de metres quadrats.

Aquestes dades, pendents d'una valoració final, reforcen les tesis exposades als paràgrafs anteriors.

14. La utilització temporal dels buits urbans. Entre la temporalitat i la permanència: reptes d'un nou urbanisme

Xavier Matilla Ayala

Arquitecte

Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori
Universitat Politècnica de Catalunya

14.1. El temps en la intervenció en la ciutat

L'urbanisme ha intentat històricament planificar la ciutat. És a dir, ha procurat establir les pautes d'intervenció d'acord amb l'anticipació i/o a la inducció de processos posteriors. La planificació dels processos s'ha basat en dues accions complementàries i indissociables: prospecció i projecció. Dues accions que han estat motivades per múltiples raons complexes d'ordre polític, econòmic i social, entre d'altres. Podríem discutir llargament respecte de les virtuts o vileses de les motivacions de l'urbanisme. Tanmateix, el que sembla interessant destacar en aquesta ocasió és que, sigui quin sigui la motivació, els processos sempre han respost a una certa (o incerta) idea de imatge final. D'aquesta manera, la planificació de la ciutat s'ha concretat en imatges objectiu que pretenien explicar quin era l'estadi final d'un procés de desenvolupament. Aquest tipus d'imatges han respost, en cada període històric corresponent, a models teòrics més o menys adaptats a cada realitat concreta.

El que és interessant és saber en quin grau una imatge objectiu generada a l'inici, elaborada d'acord amb un model teòric i vinculada a un moment concret, i, per tant, estàtica, és útil per conduir el desenvolupament i, sobretot, si és capaç de donar resposta a les necessitats canviant del fenomen urbà que pretén conduir. Segurament aquesta és una pregunta, la solució de la qual depèn d'un factor clau: el temps. I, per tant, ens hauríem de preguntar quin és el període de temps entre el moment en què es realitza la prospecció, per tant, el moment en què es diagnostica l'objecte i es defineixen les necessitats i els objectius, i el moment en què la imatge projectada inicialment es concreta.

Hem de reconèixer que la realitat sempre ha canviat més ràpidament que la capacitat d'adaptació dels plans urbanístics. El que succeeix en aquests moments és que, en un context de dinàmiques urbanes accelerades i sobtades, el període de vigència dels plans és cada cop més reduït. I

no és estrany, fins i tot, que, com a conseqüència d'uns terminis de redacció molt dilatats, els documents que s'aproven definitivament sovint responguin a un diagnòstic desfasat i caducat. Hem de considerar que si el risc de desfasament entre pla i realitat sempre ha estat un risc real, en aquests moments i amb motiu de la profunda crisi econòmica, el risc s'ha convertit en paràlisi generalitzada.

Per tant, la proliferació d'espais en desús a l'interior de les nostres ciutats i l'aparició d'iniciatives no institucionals que reivindiquen accions immediates sobre aquests espais no fa altra cosa que posar de manifest la profunda crisi de la lògica de la planificació urbanística expressada anteriorment. Els buits urbans i els espais en desús són els símptomes d'una planificació que s'ha separat del pla de la realitat. Ens mostren la seva incapacitat de donar resposta a uns requeriments i unes necessitats dinàmiques que es produeixen a una velocitat fins ara inèdita, al brutal impacte de la crisi i a unes previsions de creixement sobredimensionades. La situació ens ha de conduir, al meu parer, a la urgent necessitat de revisar com hem de planificar i específicament i en profunditat a replantejar dues qüestions: els instruments d'intervenció urbanística (tant de planificació com de gestió) i el model de desenvolupament urbà.

14.2. La crisi dels instruments d'intervenció urbanística

Segurament els plans generals municipals (actualment denominats Plans d'Ordenació Urbanística Municipal) són en aquests moments el màxim exponent de la incapacitat dels instruments de planificació per donar resposta adequada a les necessitats existents. Una incapacitat produïda segurament, en part, per la seva complexitat tècnica, i, en part, per les seves lògiques de tramitació.

Els plans generals municipals estableixen determinacions que van des de l'estratègia territorial fins a la regulació de les llicències d'edificació. Segurament, la simplificació de la seva complexitat mitjançant la identificació d'escales de reflexió i actuació diferents, que es poguessin formalitzar mitjançant figures de planejament diferent, seria molt més adequada. També seria convenient replantejar la lògica de la tramitació, tot afavorint dinàmiques de coresponsabilització de les diferents administracions i organismes implicats en substitució de la lògica fiscalitzadora actual. Tanmateix, no són aquestes qüestions, de caràcter tècnic o procedimental, les que ens haurien de preocupar més.

Si els instruments de planificació estan en crisi en aquests moments és, segons la meua opinió, perquè el paradigma del desenvolupament urbà s'ha fonamentat en dos conceptes que en aquests moments no permeten formular les solucions adequades: la formalització i la producció de ciutat.

El primer és de caràcter intel·lectual i acadèmic, fruit d'una utopia estètica, però també d'una lògica racional com a mecanisme per garantir espais físics adequats i de qualitat. El segon és de caràcter economicista i directament vinculat a la gestió dels processos i a la definició dels conceptes «sector» com a unitat de gestió i «promotor» com a agent de la intervenció. Dos conceptes diferents, però que, en definitiva, s'han retroalimentat: els mecanismes de producció de ciutat com a acció de nova creació han estat els millors aliats del control de la forma.

El concepte «sector» identifica un àmbit de gestió urbanística integrada,¹¹⁴ que pot agrupar diverses propietats amb l'objectiu d'executar un projecte de transformació urbana o bé de nova urbanització. D'aquesta manera, el «sector» és sotmès a una operació total, que en un petit espai de temps el transformarà radicalment. La lògica de «sector», originada a partir de la garantia de l'equilibri entre «beneficis» i «càrregues» dels diferents propietaris inclosos, ha comportat dues lògiques altament tòxiques.

La primera és que la lògica de l'equilibri entre drets i obligacions dels propietaris s'ha sustentat en la lògica de la plusvàlua. No m'estendré en la idea, ja que crec que tothom la situa com a protagonista de la tragèdia de la bombolla immobiliària. La segona és que la idea de sector també implica la seva execució simultània. Això vol dir que, independentment de la situació en què es trobin les diferents propietats incloses en un sector, totes han d'executar el projecte previst de manera simultània. És evident que, per aquest motiu, l'estratègia a l'hora d'identificar sectors ha estat intentar agrupar el menor nombre de propietats possibles i procurar que totes estiguessin en situacions similars, per tal de facilitar la seva sincronització.

Tanmateix, es tracta d'un escenari poc freqüent si ens referim a àmbits urbans consolidats. Per tant, els sectors de transformació o reordenació urbana han abordat el problema de la simultaneïtat de l'execució de dues maneres. La primera, assumint els costos d'indemnització de les activitats existents, fet que condiciona l'equilibri entre drets i càrregues i

114. Concepte definit a l'article 117, «Gestió urbanística integrada i gestió urbanística aïllada», de la Llei d'urbanisme de Catalunya DL 1/2010 i les seves modificacions posteriors.

que, per tant, es tradueix en una major necessitat de drets per poder assumir les despeses. Aquesta lògica ha incidit de manera decisiva en els increments de densitats en molts sectors i evidentment en l'increment dels preus de venda, fet que demostra que les lògiques de producció i els agents promotors de la ciutat són els que han acabat determinant massa sovint la seva forma. I l'han determinada d'acord amb criteris de factibilitat i rendibilitat econòmica i no pas amb criteris de formalització intel·lectual.

I la segona, aplicant la lògica de l'afectació. És a dir, esperant que el temps i el bloqueig que suposa la delimitació del sector vagin extingint les activitats existents per així anar reduint les despeses d'indemnització associades. O, encara pitjor, esperar que el mercat de venda immobiliària recuperi la seva alegria. Aquests són els processos que han provocat en bona part que existeixin recintes urbans «paralitzats» a l'espera d'un millor context per al negoci.

Altrament, enfront de la lògica d'adquirir sòls per destinar-los a dotacions públiques, les administracions han preferit vincular l'obtenció de sòl a les cessions obligatòries de sòl vinculades als sectors. Si bé és cert que aquesta estratègia permet reduir les despeses d'adquisició de sòl, i que, en alguns casos, ha estat encertada, en moltíssims altres ha perversit la lògica urbanística. Els sectors, ja siguin de transformació o d'extensió, han estat l'únic mecanisme a través del qual es pot obtenir sòl públic sense haver avaluat la necessitat o no dels aprofitaments urbanístics associats. I el que és pitjor, les administracions ha estat còmplices del sobredimensionament d'habitatges, del seu increment de valor i de formes urbanes que han sorgit com a conseqüència d'equilibris econòmics.

Casos com el del recinte de can Batlló a la ciutat de Barcelona són paradigmàtics. Actuacions de transformació, liderades per promotors, en la qual l'aportació de nous espais públics i equipaments necessaris depenen de la viabilitat econòmica de la construcció i venda d'un nombre determinat d'habitatges que permetin establir l'equilibri entre «càrregues» i «beneficis». I mentre el negoci immobiliari no és factible, les dotacions que són absolutament necessàries no són possibles i els recintes es mantenen tancats, degradats i infrautilitzats, tot esperant que les condicions econòmiques siguin favorables al promotor.

Aquest és l'atzucac en què ens trobem. Les veritables necessitats urbanes condicionades pel negoci immobiliari. I que moltes de les intervencions espontànies liderades per col·lectius socials organitzats han detectat. I per això s'han rebel·lat i han treballat i lluitat per activar nous usos temporals malgrat que el planejament vigent estigui paralitzat.

En canvi, la música que arriba des de les instàncies administratives, ocupades a redactar nous textos legals, sembla no assabentar-se o no voler assabentar-se de la situació. La *Ley de rehabilitación, regeneración y renovación urbanas* (Llei 8/2013) proposa com a solució la reducció de càrregues urbanístiques en les actuacions de regeneració i renovació urbanes.¹¹⁵ És a dir, reduir les obligacions de cessions de sòl per a dotacions, de reserva d'habitatge protegit o de les obligacions de cessió d'aprofitament urbanístic. Amb l'únic objectiu de fer rendible el negoci que ha deixat de ser-ho. Malauradament, els responsables de la redacció de la futura Llei de territori a Catalunya també s'han manifestat en el mateix sentit.¹¹⁶ Aborden el problema únicament des del vessant de la viabilitat econòmica, necessària però no suficient per fer de la intervenció urbanística un fet pertinent. Traslladant la lògica economicista i especuladora de les operacions d'extensió urbana a les operacions de renovació i regeneració urbana. Aquest panorama porta a pensar que les lleis d'urbanisme són més aviat lleis per a promotors que vetllen per garantir la viabilitat econòmica de l'urbanisme, però no pas per garantir la seva pertinència i qualitat.

14.3. L'absència de model de desenvolupament

Aquest afany productiu de ciutat ha provocat, d'una banda, una tecnificació extrema dels processos, i, de l'altra, la pèrdua de visió del que vol dir model de desenvolupament urbà.

La lògica dels instruments de gestió s'ha convertit en obsessió i en un objectiu en si mateix. D'aquesta manera s'han supeditat a la lògica de la gestió els diagnòstics, les estratègies i els objectius. És a dir, les idees i el model. I s'ha cedit la iniciativa al promotor com a garant de la seva viabilitat. La viabilitat econòmica ha de ser condició necessària, però en cap cas

115. Vegeu el vídeo de la jornada «La Ley RRR a debate en el COAC». I específicament la intervenció del minut 2:30:45 com a representant de l'AAUC. <<https://www.youtube.com/watch?v=2BOqRODeej8&list=PL52DB95FF1E2FA5E6&index=33>>.

116. Escolteu els àudios del «Diàleg Dia 6. La reforma del marc legislatiu: urbanisme, territori i paisatge», celebrat els dies 7 i 21 de maig de 2014 en el marc del Forum 2012 Catalunya 21, organitzat per la Societat Catalana d'Ordenació del Territori. Especificament la xerrada «Noves eines per a la intervenció en el sòl urbà i per a facilitar l'execució urbanística», de Camil Cofan, subdirector d'Urbanisme. <http://forum.scot.cat/notices/2014/04/dialeg_dia_6_la_reforma_del_marc_legislatiu_urbanisme_territori_i_paisatge_3262.php>.

objectiu absolut, en detriment dels veritables objectius o necessitats existents, i en cap cas hauria de suposar la cessió de responsabilitats i control sobre els processos de desenvolupament a la ciutat.

El sotmetiment a la idea de sector, com a paradigma de la gestió urbanística, ha acabat fins i tot condicionant les capacitats de les administracions locals. El «sector» ha estat una font substancial del finançament dels ajuntaments: obtenció de sòl, dotacions, diners... i això ha estat una trampa. S'han fiat excessivament d'aquesta via i han deixat de defensar-ne i explorar-ne d'altres. Desapareguda la plusvàlua, desapareix el sector i el promotor. I les administracions que s'havien abocat inconscientment a la causa han perdut una important font de recursos i alhora la capacitat d'imaginar nous escenaris i models de desenvolupament i gestió. I unes ciutats amb unes reserves i un parc d'habitatges sobredimensionat. Els buits urbans són el símptoma d'una greu malaltia, una ciutat sobredimensionada per la seva demografia i per la seva capacitat econòmica.¹¹⁷ I una ciutat sense govern que defineixi un nou model de desenvolupament.

14.4. La intervenció en els buits urbans: un camí obert cap a una nova cultura de la intervenció en la ciutat

Certament, davant d'aquesta situació, encara no hem estat capaços de construir un nou marc teòric i cultural que ens permeti abordar de manera diferent la planificació i la intervenció en la ciutat. I existeix el risc que es tendeixi a la negació del pla com a instrument útil o a la reivindicació de la desregulació com a solució.

Estic convençut que hem de canviar les formes de planificar, no pas deixar de planificar. La proliferació d'iniciatives i de projectes liderats des d'associacions i col·lectius ha permès posar de relleu els problemes urbanístics identificats anteriorment, i, sobretot, obrir nous enfocaments que, en la mesura que superin la lògica de lluites aïllades i siguin capaços de construir un nou marc cultural conjunt, permetran reconduir la disciplina urbanística i superar la lògica legalista i reguladora actual vinculada bàsicament a garantir la lògica de mercat capitalista. M'atreveixo a apuntar a continuació quatre eixos que, a partir de la reflexió efectuada anterior-

117. En aquest sentit l'exposició fotogràfica «Urbanoporosi» del col·lectiu (Sa)badall és un valuós document que il·lustra quins són aquests símptomes. <<https://sabadall.wordpress.com/urbanoporosi/>>.

ment, permeten obrir camins cap a una nova i necessària cultura de la planificació i intervenció en la ciutat.

14.4.1. La planificació urbana com a procés permanent de diagnosi i intervenció

Les intervencions i les demandes socials sobre buits urbans i espais en desús focalitzen la seva atenció en el temps present. Són més importants les necessitats presents que les previsions futures de la planificació. I en conseqüència habiliten processos d'intervenció que atenen aquestes necessitats amb caràcter immediat. És a dir, són capaces de desbordar el «marc legal» en dos sentits. Aportant, en primera instància, una diagnosi actualitzada. A més a més, una diagnosi que representa en si mateixa un procés social col·laboratiu; i, en segona instància, implementant solucions que no havien estat previstes. És interessant pensar que aquesta lògica pot conduir a un model de planificació de la ciutat entès com a procés, amb estratègies dinàmiques que siguin capaces d'adaptar-se a les situacions de context i assolir els objectius establerts i, per tant, siguin capaces d'activar tots els potencials que signifiquen els buits urbans existents. En aquest sentit, sembla necessari identificar, catalogar i dimensionar aquests potencials, atenent no tan sols a qüestions quantitatives, sinó estratègiques.¹¹⁸ Només des de la consideració conjunta i articulada d'aquests potencials serà possible repensar la planificació urbana. El contrari seran actuacions aïllades més o menys útils, però sense capacitat d'aportar accions d'estructuració i equilibri urbà.

14.4.2. Nous agents promotors

Moltes de les accions reivindicatives recents en les nostres ciutats apunten a un nou agent promotor col·lectiu. Un agent que permet superar el pensament que l'Administració pública és l'única responsable de vetllar pels interessos col·lectius. L'Administració, per la seva pròpia estructura i lògica de funcionament, presenta limitacions per atendre tot allò que esdevé a la ciutat. Per això és imprescindible que siguem capaços de constituir aquests nous agents promotors a la ciutat que no s'entenguin en tant que

118. És interessant i molt pertinent la reflexió que en aquest sentit fan Helena Cruz i Raül de Castro a l'article «Buits urbans: on centrem la mirada», publicat a *eldiario.es* el 31 de març de 2015. <http://www.eldiario.es/catalunyaplural/pistaurbana/Buits-urbans-on-centrem-mirada_6_372072815.html>.

antagònics a l'Administració, sinó que sumin visions per fer de la intervenció en la ciutat quelcom més ajustat a les demandes socials reals. Agents col·lectius que actuïn com a contrapunt als agents promotors que intervenen a la ciutat amb esperit únicament crematístic. Agents col·lectius poden sintetitzar en si mateixos el paradigma de la participació.

14.4.3. El rol de l'Administració

L'Administració local sovint ha tingut la temptació de pensar i visualitzar les iniciatives col·lectives a la ciutat com a accions contràries, però també com a accions substitutòries de les seves responsabilitats. Amb pocs recursos econòmics, la promoció de programes per activar solars amb actuacions *low-cost* ha estat presentada en alguns casos com el «nou urbanisme» o «urbanisme no convencional». Lamentable.

Aquest tipus d'actuacions, per molt interessants i nombroses que siguin, no constitueixen per defecte un nou urbanisme i molt menys poden ser suficients per atendre la dimensió i la complexitat del que significa planificar i ordenar una ciutat. Cal que l'Administració com a agent que té la responsabilitat i l'obligació de vetllar pels interessos públics de la ciutat entengui adequadament aquestes iniciatives i les transcendeixi en noves polítiques urbanístiques per tal que esdevinguin propostes reglades i normatives.

Els ajuntaments no es poden conformar donant suport a iniciatives i actuacions puntuals per molt interessants que siguin. Tenen la responsabilitat d'aportar una visió integral de la ciutat i, per tant, l'oportunitat d'establir els objectius i les estratègies del desenvolupament urbà.

14.4.4. Nous instruments de planificació i gestió

Per poder fer possible tot el que hem dit, cal establir un nou marc de finançament de les actuacions urbanístiques. Cal que les administracions superiors aportin recursos a les administracions locals perquè aquestes puguin desenvolupar determinades polítiques urbanístiques sense haver de dependre de la lògica de la plusvàlua i dels sectors. Cal establir programes que, d'acord amb projectes i criteris rigorosos permetin als ajuntaments sol·licitar recursos per adquirir sòl per a dotacions o sistemes generals, o plantejar actuacions de regeneració urbana sense que aquestes estiguin vinculades a promocions immobiliàries. No és res nou. Programes com el de la Llei de barris ja ho han fet anteriorment.

Tot i ser conscient que les lleis no són suficients per introduir canvis

culturals, cal un nou marc legal. Que aprofundeixi en noves figures de planejament i nous instruments de gestió. Però que ho faci des d'una nova perspectiva, que prioritzi les necessitats urbanístiques de les ciutats i els territoris, que habiliti nous agents d'intervenció en la ciutat, que introdueixi una nova terminologia que eviti associar necessitats a la ciutat amb el concepte de càrrega econòmica.

15. Estratègies innovadores per a la reactivació de locals comercials buits: el cas de Vilassar de Mar¹¹⁹

Isabella Longo i Francesc Muñoz

Observatori de la Urbanització
Departament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona

15.1. Presentació

La presència i concentració en sectors urbans concrets de locals comercials buits és una de les traduccions més directes de l'escenari actual de crisi econòmica pel que fa al paisatge de la ciutat i a la configuració dels entorns urbans locals.

Aquest article presenta els primers resultats d'una metodologia proposada per a la diagnosi, l'anàlisi i l'avaluació dels locals comercials buits, orientada a la seva reactivació a partir de criteris d'innovació i creativitat.

L'estudi que ara es presenta de manera resumida és l'aplicació de l'esmentada metodologia a un cas d'estudi concret: el municipi de Vilassar de Mar. El treball s'inicia amb la diagnosi de l'estat i la distribució dels locals comercials buits del municipi i conclou amb l'anàlisi i l'avaluació del seu potencial de nou ús, amb l'objectiu de proposar una sèrie d'estratègies per a la seva reactivació.

La idea guia del treball és la definició d'un tractament «d'acupuntura comercial urbana» pel que fa als teixits comercials locals. Un tractament que resulta de la consideració, d'una banda, d'una sèrie d'elements d'atractiu i catalitzadors de la vida urbana, i, de l'altra, de l'establiment de criteris d'intervenció i gestió d'elements tradicionalment aliens a les polítiques comercials sectorials, com és el cas de les qualitats de l'espai públic, els atributs del paisatge urbà o el caràcter del patrimoni ambiental i cultural del lloc.

119. Aquest treball s'enquadra en la col·laboració existent entre la Gerència de Serveis de Comerç de la Diputació de Barcelona i l'Observatori de la Urbanització de la Universitat Autònoma de Barcelona i s'ha desenvolupat en el marc de la Guia-document per a la Dinamització dels locals buits articulada des del Servei de Comerç Urbà, sota la coordinació i direcció de Cristina Jiménez Monfort.

15.2. Introducció. Ciutat i comerç: una nova agenda per a la resiliència de les ciutats

Un dels processos de major interès en el marc de la definició actual de les polítiques urbanes a Europa consisteix en la progressiva conceptualització de l'activitat comercial en termes d'actiu determinant no tan sols de l'economia urbana de la ciutat, sinó de la seva qualitat de vida. Aquest enfocament subratlla, per tant, la importància que el comerç urbà té pel que fa a la configuració de l'espai de la ciutat, però també pel que es refereix a la definició dels estils de vida urbana.

Aquesta tendència ha representat dos correlats ben concrets:

En primer lloc, el comerç i les actuacions de dinamització comercial no s'entenen ja únicament a partir d'un enfocament sectorial en el context de les polítiques urbanes, sinó que, ans al contrari, situen la intervenció i la gestió del comerç urbà al bell mig d'una nova agenda per al manteniment i la creació de la centralitat urbana testada ja en projectes fets en ciutats grans i intermèdies a Europa.

En segon lloc, i com a conseqüència del que s'ha dit, les polítiques i actuacions comercials presenten avui dia un nou potencial en termes de la seva contribució a quatre qüestions cabdals pel que fa a les polítiques urbanes enteses des d'una perspectiva d'innovació i creativitat:

- La sostenibilitat urbana, concebuda en un sentit ampli, no tan sols ambiental, sinó incorporant igualment elements i factors de tipus social i cultural.
- La resiliència de l'espai urbà, que fa referència a la capacitat d'adaptació de l'espai de la ciutat a les situacions de transformació i crisi.
- El desenvolupament comunitari i social dels barris de la ciutat en termes de qualitat de vida urbana local.
- La redefinició de les polítiques de regeneració urbana a partir del reciclatge d'espais de la ciutat amb un caràcter estratègic actualment subratllat encara més per l'actual situació de crisi econòmica.

A tall de mínima il·lustració d'aquests aspectes, es poden plantejar algunes conclusions a la llum de les experiències d'actuacions comercials que s'han dut a terme en diferents ciutats europees inspirades des d'aquesta visió innovadora i transversal i que mostren la capacitat i el potencial de les actuacions comercials pel que fa a una visió renovada de les polítiques urbanes:

- La importància de les actuacions de comerç en la definició de projectes ambiciosos de sostenibilitat urbana, que van de la gestió de la mobilitat integrada i sostenible fins a la promoció d'estils de vida ecològicament respectuosos amb el medi urbà.
- La rellevància de les actuacions de comerç pel que fa a la comprensió de les condicions de resiliència urbana, entesa en termes d'adaptació de l'espai urbà als escenaris canviants —de tipus econòmic, social i cultural— que la globalització representa i considerant, en aquest sentit, la capacitat de l'activitat comercial per a fornir de contingut polítiques urbanes resilients.
- L'oportunitat estratègica de vincular el comerç amb qüestions de qualitat de vida i entorn urbà dins d'una estratègia global de ciutat que reconeix els efectes positius de l'activitat comercial en termes no tan sols de dinamització econòmica, sinó també de cohesió social, enfortiment cultural-identitari o millora de les condicions de vida urbana de grups socials concrets, com és el cas de la gent gran o els infants.
- La centralitat de les estratègies per a l'activació dels locals comercials buits o sense ús a l'hora de definir i impulsar noves lectures de la regeneració urbana, que inclouen el reciclatge d'espais de la ciutat com un dels aspectes clau en la seva renovada agenda. Es tracta d'una de les línies de treball actualment amb major recorregut en les metròpolis europees i que vincula qüestions relacionades amb el patrimoni construït, els espais buits i les qualitats i atributs de l'espai públic.

La confluència d'aquestes qüestions i el nou èmfasi sobre l'activitat comercial com un element intermedi i comú a totes es pot comprovar també a partir de la comparació d'algunes recerques urbanes recents, les quals posen l'accent sobre aquest paper important de la dinamització comercial entesa com un vector de valor en el context d'un espai urbà de qualitat.

El cas britànic, un territori on aquesta discussió ha generat debat acadèmic però també projectes d'actuació i experiències concretes d'interès, permet confirmar el que es diu.

Així, tota la literatura recent sobre l'anomenada sostenibilitat social urbana incideix clarament en la importància dels teixits comercials i l'activitat de comerç en aquests termes. Per exemple, de la multiplicitat de factors físics de configuració de la ciutat que s'acostumen a comptabilitzar com a importants de cara a augmentar el llinar de sostenibilitat social d'un àrea urbana, la majoria pertanyen de manera directa, o estan indirectament relacionats, amb el comerç. Com mostra la recent publicació *La dimensió social del*

desenvolupament sostenible: definint la sostenibilitat social urbana, aquesta seria una llista resum dels factors d'excel·lència urbana que assegurarien una bona base per assolir bons llinars de sostenibilitat social urbana:¹²⁰

- Urbanitat (ambient urbà de qualitat en termes físics i socials).
- Espai públic atractiu.
- Qualitat residencial.
- Qualitat de l'entorn urbà local i existència d'equipaments.
- Accessibilitat a serveis, equipaments i zones verdes.
- Disseny urbà sostenible.
- Caràcter comunitari del barri.
- Espai urbà per als vianants i accessible a peu.

Com es pot observar, si exceptuem els ítems referits a la qualitat residencial i al disseny urbà sostenible, la resta de qüestions es relacionen directament o indirecta amb l'activitat comercial urbana, ja sigui a partir dels requeriments que aquesta necessita per a desenvolupar-se; ja sigui a partir dels seus atributs i característiques com a ús de l'espai urbà i activitat econòmica; o a partir dels resultats i efectes positius que la seva existència representa sobre l'espai de la ciutat.

Com a últim exemple d'aquests debats, es pot citar la interessant discussió que durant els últims cinc anys s'ha esdevingut al Regne Unit sobre com mantenir i revitalitzar els carrers comercials urbans (els *High Streets*) a les àrees centrals de les ciutats. Es tracta d'una resposta des de les arenes tècnica i acadèmica a les clares tendències de banalització i homogeneïtzació que han afectat durant els últims anys els carrers comercials britànics, tant pel que fa a les característiques de l'espai urbà com pel que es refereix a la pròpia dinàmica de l'activitat comercial.¹²¹

En aquest sentit, des del 2011 s'han publicat i debatut àmpliament fins a tres documents de guia que han proposat recomanacions per orientar el comerç local urbà en aquests territoris d'una forma diferent.¹²²

120. Vegeu referències al final de l'article: DEMPSEY, N., 2011.

121. Per a una visió d'aquest procés d'homogeneïtzació urbana a partir de la clonació i repetició del mateix paisatge comercial de franquícies, vegeu l'estudi publicat el 2005 per la New Economics Foundation, *Clone Town Britain: The Survey Results on the Bland State of the Nation*.

122. En aquest punt caldria afegir dos documents més que han tingut una menor difusió, publicats el 2012 pels governs d'Irlanda del Nord i Gal·les respectivament i que incideixen sobre les mateixes qüestions: *High Street Task Force Report*. Northern Ireland Executive (2012) i *Regeneration of Town Centres*. Enterprise and Business Committee. National Assembly for Wales

Aquests tres documents son:

- L'informe Portas: encarregat a l'experta en tendències comercials Mary Portas pel Govern central britànic (*The Portas Review: an Independent Review into the Future of our High Streets*, 2011).
- L'informe Gremsey: elaborat des del món empresarial comercial (*The Gremsey Review: an Alternative for the High Street*, 2013).
- L'informe Fraser, encarregat a l'arquitecte Malcom Fraser pel Govern escocès (*Community and Enterprise in Scotland's Towns Centres*, 2013).

Tot i les seves diferències, els tres documents coincideixen a presentar una llista de 15 temes clau que cal considerar com a estratègics per garantir la dinamització comercial a l'espai urbà en el moment actual:¹²³

- Management of towns/places.
- Start-ups/market skills.
- Rates.
- Parking.
- Uses/use classes.
- Town centres first.
- Large retail support.
- Vacant property issues.
- Planning engagement.
- Information/evidence.
- Community hubs.
- Digital futures.
- Investment models.
- Minister/government.
- Town centre living.

La metodologia que es presenta a continuació ha mirat d'incorporar aquestes qüestions d'ordre general i teòric en el desenvolupament del treball i, sobretot, pel que fa a les estratègies, actuacions i recomanacions proposades per reactivar els locals comercials buits a Vilassar de Mar.

(2012). Per simplificar l'explicació, es prenen en consideració únicament els tres informes citats que han centrat l'atenció del debat al Regne Unit.

123. Elaboració resumida a partir de la comparació que, sobre els tres informes, presenten els autors Anne Findlay i Leigh Sparks al seu article del 2013, «Reviewing High Streets and Town Centres». *Town and Country Planning*, vol. 82, núm. 11, p. 456-458.

15.3. Els locals comercials buits a Vilassar de Mar: metodologia de diagnosi i avaluació del seu potencial d'activació

A partir de la identificació i quantificació dels 94 locals comercials buits comptabilitzats a Vilassar de Mar,¹²⁴ la metodologia que proposa el present estudi estableix tres fases de treball:

1. Diagnosi qualitativa dels locals comercials buits a partir d'una bateria de variables descriptives referides a l'estat, les característiques, les condicions i els atributs de cadascun dels locals.
2. Avaluació qualitativa de l'entorn urbà de proximitat de cadascun dels locals comercials, a partir de la valoració de l'existència d'elements urbans que poden ser d'atractiu o catalitzadors de la vida urbana.
3. Qualificació final de cadascun dels locals comercials considerant tant l'avaluació de les variables descriptives, referides a l'estat i els atributs del local, com l'avaluació de l'entorn urbà de proximitat en termes de presència o no d'elements urbans d'atractiu o catalitzadors. Aquesta qualificació final es refereix no tan sols a l'estat i a la situació actual del local comercial, sinó també al seu potencial d'activació.

Pel que fa a la diagnosi de l'estat actual dels locals comercials buits, s'han considerat un total de 15 variables principals, algunes de les quals són de tipus informatiu, a partir de les dades estadístiques existents, mentre que en altres casos es tracta de variables de tipus qualitatiu estimades a partir de l'observació i el treball de camp.

Les variables informatives es refereixen a qüestions de detall pel que fa a la tipologia, la localització, la morfologia i les característiques físiques del local comercial, l'edifici i el barri en el qual es troba localitzat. Pel que fa a les variables qualitatives, consideren qüestions com la qualitat estètica i funcional del local comercial i tenen una importància òbvia a l'hora d'avaluar de manera positiva o negativa tant l'estat actual del local comercial com el seu potencial d'activació.

Com s'ha dit abans, a banda d'aquest grup de variables principals, l'ava-

124. A partir del treball de camp i del *Cens de locals comercials, serveis i locals buits en planta baixa de Vilassar de mar* (2014), coordinat per la Secció de Planificació i Anàlisi, Gerència de Comerç, de l'Àrea de Desenvolupament Econòmic Local, de la Diputació de Barcelona.

Mapa 1. Locals comercials actius en planta baixa

Font: Elaboració pròpia a partir de la informació proporcionada per l'Ajuntament de Vilassar de Mar

luació de l'estat actual i del potencial d'activació dels locals comercials s'ha completat amb una diagnosi qualitativa en funció dels atributs de la configuració urbana de proximitat, que ha considerat la presència d'elements d'atractiu de l'espai urbà i d'elements catalitzadors de la vida urbana.

Pel que fa als elements d'atractiu, aquests confegeixen, a partir de les seves característiques arquitectòniques, estètiques, patrimonials i de configuració urbana, una especial qualitat i atractiu a la percepció de l'espai urbà. Es considerarien en aquest punt ítems com els espais públics o els elements construïts amb un valor formal i patrimonial d'interès existents i propers al local comercial.

Mapa 2. Distribució territorial dels locals comercials buits o sense ús de Vilassar de Mar sobre zonificació del POUM de Vilassar de Mar

Font: Elaboració pròpia

Pel que fa als elements catalitzadors, fan referència a infraestructures, instal·lacions i equipaments públics amb una capacitat específica per atreure persones i alimentar fluxos de mobilitat a l'espai urbà, tot mantenint, per tant, un gruix de massa crítica suficient per sostenir el teixit comercial en el desenvolupament de la seva activitat. Es considerarien en aquest punt ítems com estacions de tren, escoles, biblioteques, museus i altres serveis públics de rellevància en l'escala local.

Així, els locals comercials buits físicament, propers a elements d'atractiu de l'espai urbà i catalitzadors de la vida urbana, han estat avaluats de

Mapa 3. Tipologia de forma urbana i teixit construït segons alçades

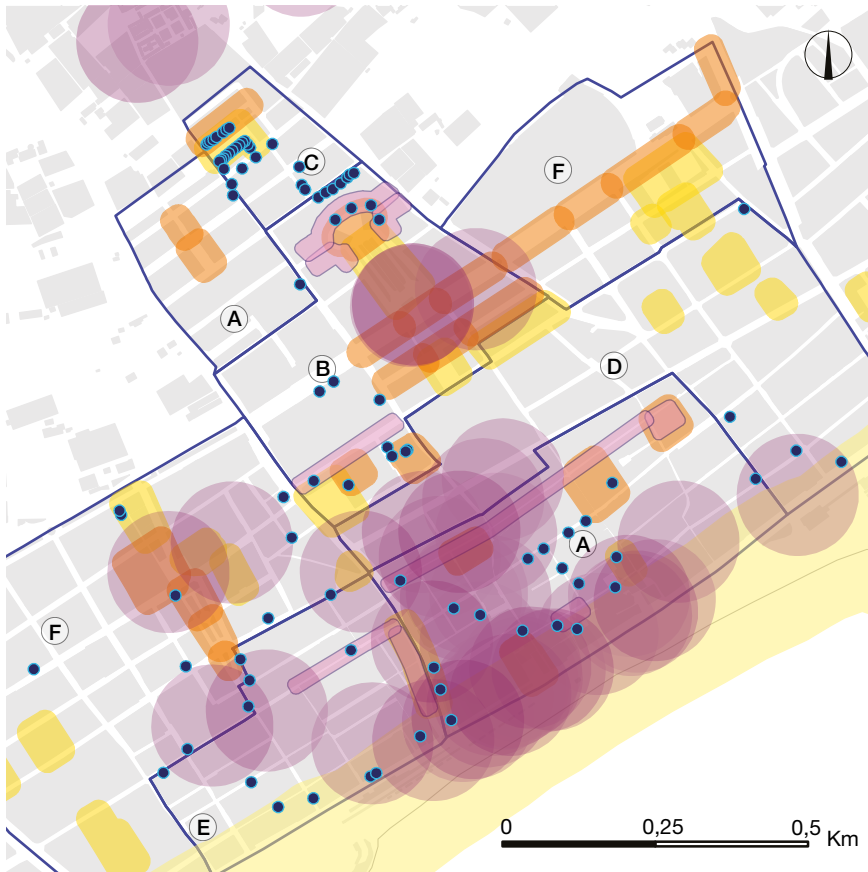
(A) Centre històric	Plantes
(B) Eixample	● 16 - 20
(C) Blocs plurifamiliars (distribució compacta)	● 11 - 15
(D) Blocs plurifamiliars (distribució aïllada)	● 7 - 10
(E) Teixit històric (altra banda riera de Cabrils)	● 4 - 6
(F) Eixample (altra banda riera de Cabrils)	● 2 - 3
● Espais d'interès formal	● 1
	○ 0

Font: Elaboració pròpia a partir de la informació proporcionada per l'Ajuntament de Vilassar de Mar

manera més positiva, ja que es tracta d'una qualitat que augmenta el potencial del local de cara a noves possibilitats d'activació comercial.

Els mapes 4 i 5 retraten la distribució dels elements d'atractiu de l'espai urbà i catalitzadors de la vida urbana al municipi de Vilassar de Mar. També es mostra el radi d'influència definit per a cadascun i com els 94

Mapa 4. Locals comercials buits, elements d'atractiu i àrees d'influència

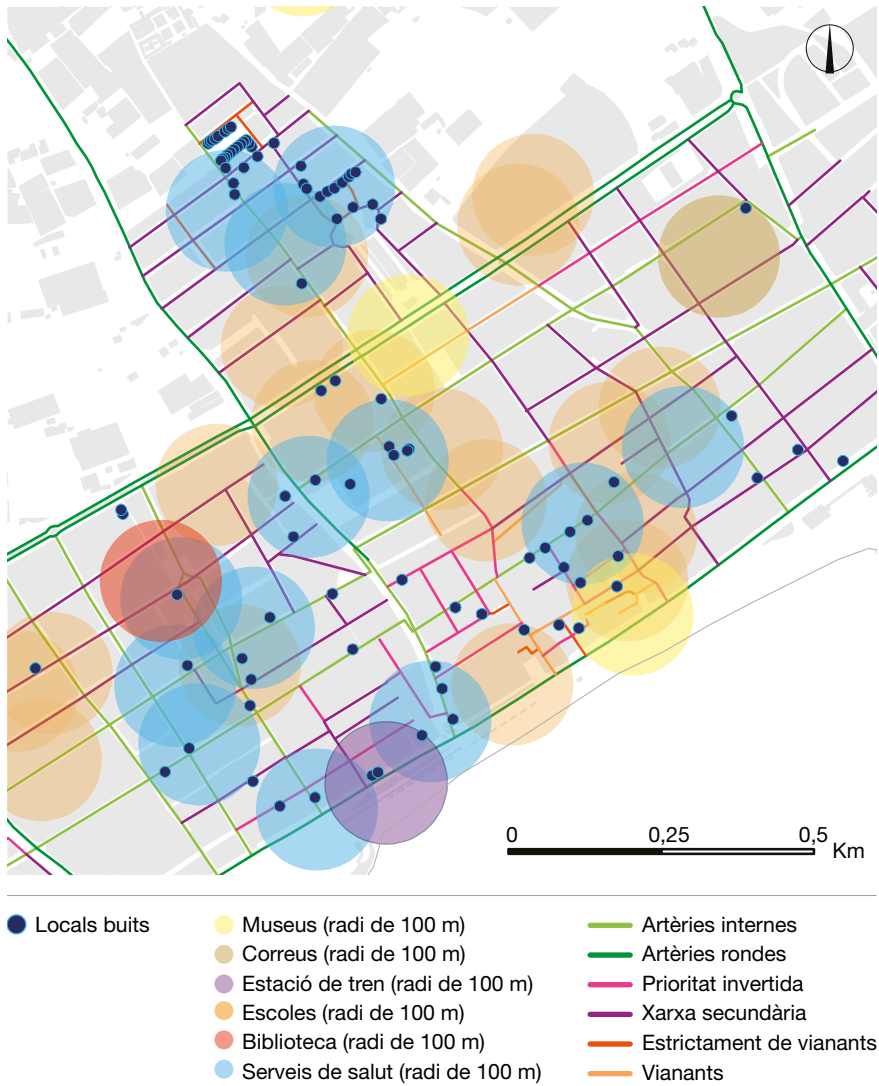
- Locals buits
- Forma urbana
- Platja (radi de 100m)
- Places i espais públics (radi de 20 m)
- Parcs i jardins (radi de 20 m)
- Elements patrimonials (radi de 100 m)
- Zones amb valor formal (radi de 20 m)

Font: Elaboració pròpia a partir de la informació proporcionada per l'Ajuntament de Vilassar de Mar

locals comercials buits comptabilitzats al municipi es troben situats dins o fora seu.

Així, pel que fa al mapa 4, «Locals comercials buits, elements d'atractiu i àrees d'influència», destaca, en primer lloc, la gran quantitat d'elements d'atractiu de l'espai urbà que es concentren a les zones històriques i més centrals del municipi, com ara el centre històric i el sector litoral de veïnatge amb la platja. En conseqüència, aquells locals comercials buits loca-

Mapa 5. Locals comercials buits, elements catalitzadors i àrees d'influència

Font: Elaboració pròpia a partir de la informació proporcionada per l'Ajuntament de Vilassar de Mar

litzats en aquestes àrees apareixen en més d'un radi d'influència pertanyent a elements d'atractiu, mentre que molts dels locals que s'enregistren a les àrees més excèntriques del municipi es troben dins del radi d'influència d'únicament un element d'atractiu i en alguns casos de cap.

Pel que fa al mapa 5, «Locals comercials buits, elements catalitzadors i àrees d'influència», val a dir que el patró territorial és molt menys concen-

trat que en el cas dels elements d'atractiu. Així, la localització més repartida en el territori dels serveis o equipaments fa que molts locals comercials buits, que es trobaven lluny del radi d'influència d'elements d'atractiu, siguin propers a elements catalitzadors de la vida urbana. Tot i així, es detecten condicions d'especialització importants que fan que, per exemple, els locals comercials buits de la zona al nord del municipi, als barris de blocs plurifamiliars, es trobin únicament dins el radi d'influència d'alguns serveis de salut, mentre que aquells que estan situats a les àrees històriques, d'eixample i al sector proper a la platja, són dins del radi d'influència d'una diversitat d'elements catalitzadors.

15.4. Avaluació de l'estat i el potencial d'avaluació dels locals comercials buits: conclusions

A partir de l'anàlisi de les variables considerades —de tipus informatiu i qualitatiu— i de la situació dels locals comercials en termes del teixit urbà de proximitat —a partir de l'anàlisi de la seva proximitat o llunyania a elements d'atractiu urbà o catalitzadors de la vida urbana—, s'ha pogut comprovar la diferent situació dels 94 locals comercials buits detectats a Vilassar de Mar.

La taula 1 presenta de manera resumida els resultats de l'avaluació.

Com s'observa a la taula, els locals comercials buits que presenten una millor avaluació pel que fa al seu estat i que mostren major potencial d'activació representen gairebé una tercera part del total: el 30 %. Es tracta dels 28 locals que assoleixen un potencial alt o molt alt d'activació. Alhora, els 32 locals amb més déficits i que presenten un potencial d'activació baix o molt baix arriben al 35 % del total de locals buits comptabilitzats.

Taula 1. Potencials d'activació dels locals comercials buits o sense ús en funció de l'avaluació del seu estat i característiques i de la proximitat a elements d'atractiu i catalitzadors

	Locals buits o sense ús	Percentatge sobre el total
Molt alt	9	9,6 %
Alt	19	20,2 %
Mitjà	33	35,1 %
Baix	21	22,3 %
Molt baix	12	13,8 %
Total	94	

Font. Elaboració pròpia

La distribució territorial d'ambdós tipus de locals, però, no és homogènia. Així, els locals comercials que presenten més potencial d'activació es concentren a les zones més centrals, on es troben els teixits construïts històrics i els sectors amb veïnatge a la zona de platja. Es tracta, així doncs, de la zona A (corresponent al centre històric del municipi), de la zona B (d'Eixample) i del

Mapa 6. Potencials d'activació dels locals comercials buits o sense ús en funció de l'avaluació del seu estat i característiques i de la proximitat a elements d'atractiu i catalitzadors

Potencials d'activació dels locals comercials buits o sense ús

- Molt baix
- Baix
- Mitjà
- Alt
- Molt alt

Font: Elaboració pròpia

Taula 2. Potencials d'activació dels locals comercials buits o sense ús, en funció de l'avaluació del seu estat i característiques, i de la proximitat a elements d'atractiu i catalitzadors, diferenciats per àrees

	A.	B.	C.	D.	E.	F.	TOTAL
Molt baix	/	1	3	3	/	5	12
Baix	5	4	4	1	3	4	21
Mitjà	4	3	21	/	4	1	33
Alt	9	8	/	/	1	1	19
Molt alt	3	4	/	/	2	/	9
TOTAL	21	20	28	4	10	11	94

Font: Elaboració pròpia

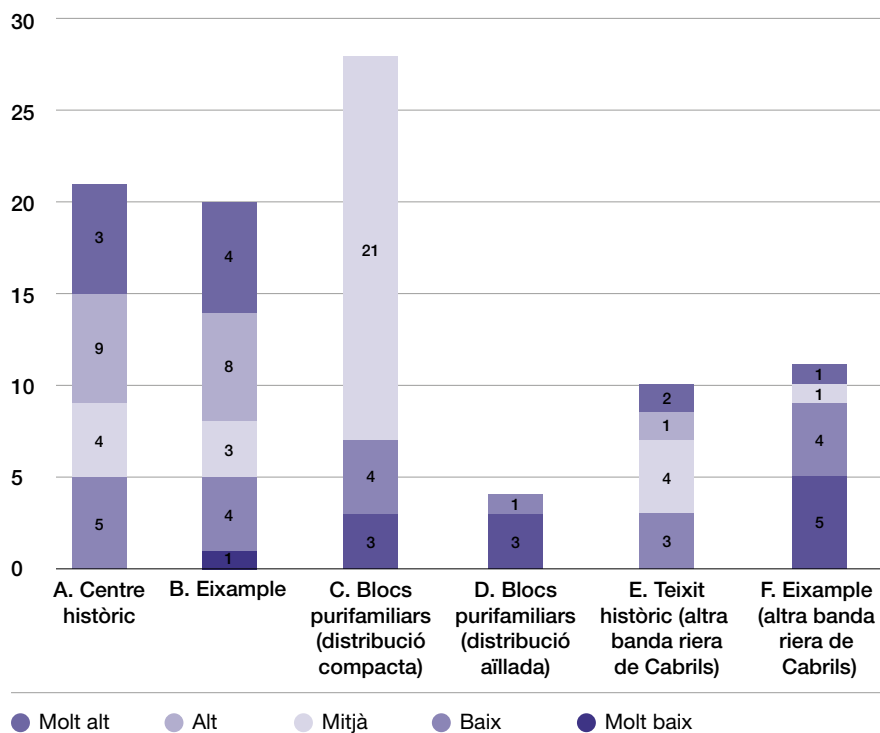
sector més proper al litoral del teixit històric, que configura la zona E, a l'altra banda de la riera de Cabrils. Aquesta desigual distribució dels locals comercials buits al territori de Vilassar es pot observar clarament al mapa 6.

El detall d'aquesta anàlisi de la distribució dels locals comercials buits en funció del seu diferent potencial d'activació i considerant les diferents àrees morfològiques amb diferent configuració urbana que s'han distingit al municipi, es mostra al gràfic 1.

Com es pot observar, la majoria dels locals comercials que presenten pitjors condicions de partida i menor potencial d'activació es concentren a les zones més excèntriques del municipi: a la zona F, sobretot, i també a les zones D i C de blocs plurifamiliars. En canvi, els locals comercials que enregistren millors condicions de partida i major potencial d'activació es concentren de manera molt clara a les zones A i B, corresponents als teixits històrics i d'eixample més centrals. Així, més de la meitat de la quarantena de locals comercials que es localitzen en aquestes dues zones presenten un potencial d'activació alt o molt alt. Finalment, cal esmentar la situació específica de zones on la presència de locals comercials amb una bona avaluació és mínima, com passa a la zona C de blocs plurifamiliars de distribució compacta al nord del municipi.

Una anàlisi més específica de la distribució dels locals comercials buits segons l'avaluació del seu potencial d'activació es presenta a la taula 2, «Distribució territorial dels locals comercials buits o sense ús segons el potencial d'activació en funció d'àrees de configuració urbana».

Com s'observa a la taula, el gruix dels locals comercials buits es concentra a les àrees que corresponen a la secció més central del municipi: les zones A (centre històric), B (eixample) i C (blocs plurifamiliars amb distri-

Gràfic 1. Avaluació de l'estat actual i dels potencials d'activació dels locals comercials buits o sense ús segons àrees de configuració urbana

Font: Elaboració pròpia

bució compacta). Entre totes tres sumen un total de 69 locals comercials que representen pràcticament les dues terceres parts dels locals buits identificats al municipi.

L'anàlisi de l'avaluació dels locals segons les diferents àrees morfològiques de configuració urbana també ofereix interès i permet tancar el comentari d'aquestes qüestions tot identificant situacions diferencials:

Així, es confirma que la gran majoria dels locals comercials buits que presenten un potencial d'activació alt o molt alt es concentren al centre històric i l'eixample —les zones A i B—. Sumen 24 locals comercials del total de 28 locals amb aquestes característiques.

En canvi, els locals comercials buits amb potencial d'activació baix o molt baix es troben repartits de manera més homogènia a totes les àrees, encara que destaca la situació de la zona F (Eixample a l'altra banda de la riera de Cabrils), que té 9 locals amb aquesta situació.

Finalment, val la pena destacar la concentració de locals comercials

buits avaluats amb un potencial mitjà d'activació a la zona C (blocs pluri-familiars amb distribució compactada), situats al nord de la secció més central del municipi, que suma 21 dels 33 locals comercials avaluats d'aquesta manera.

15.5. Estratègies d'activació dels locals comercials buits de Vilassar de Mar: propostes d'innovació i creativitat comercial

Un cop establerta la diagnosi i l'avaluació de l'estat actual i el potencial d'activació dels locals comercials buits, l'estudi conclou amb una proposta d'estratègies d'activació dels locals, que s'ha orientat a partir de quatre principis inspiradors:

1. Considerar el potencial del municipi en termes de desenvolupament local i oportunitats econòmiques, socials i culturals.
2. Tenir en compte el potencial d'algunes àrees del municipi en termes de qualitat de la configuració urbana i de presència d'actius de dinamització econòmica, patrimonial i paisatgística.
3. Plantejar una diversitat d'opcions d'activació pel que fa als diferents locals buits actualment existents amb l'objectiu de mostrar una panoràmica àmplia de les possibilitats existents de cara a la futura gestió per part de l'autoritat local.
4. Suggerir criteris d'innovació i creativitat pel que fa a la temporalitat (contínua o discontinua en el temps) i espacialitat (de l'escala puntual d'un local o grup de locals en un carrer a l'escala de barri) de les actuacions.

Com s'ha avançat a l'inici, les estratègies d'activació dels locals comercials buits de Vilassar de Mar estan inspirades per algunes de les recomanacions derivades de la discussió teòrica que s'ha referit pel que fa al context internacional. Així, per exemple, s'han considerat especialment 6 de les 15 àrees temàtiques considerades com a estratègiques als debats tècnics i acadèmics esdevinguts al Regne Unit i que s'han citat al començament:

- *Start-ups/market skills* ('capacitats de mercat i iniciativa empresarial').
- *Vacant property issues* ('casuística dels locals comercials buits o sense ús').

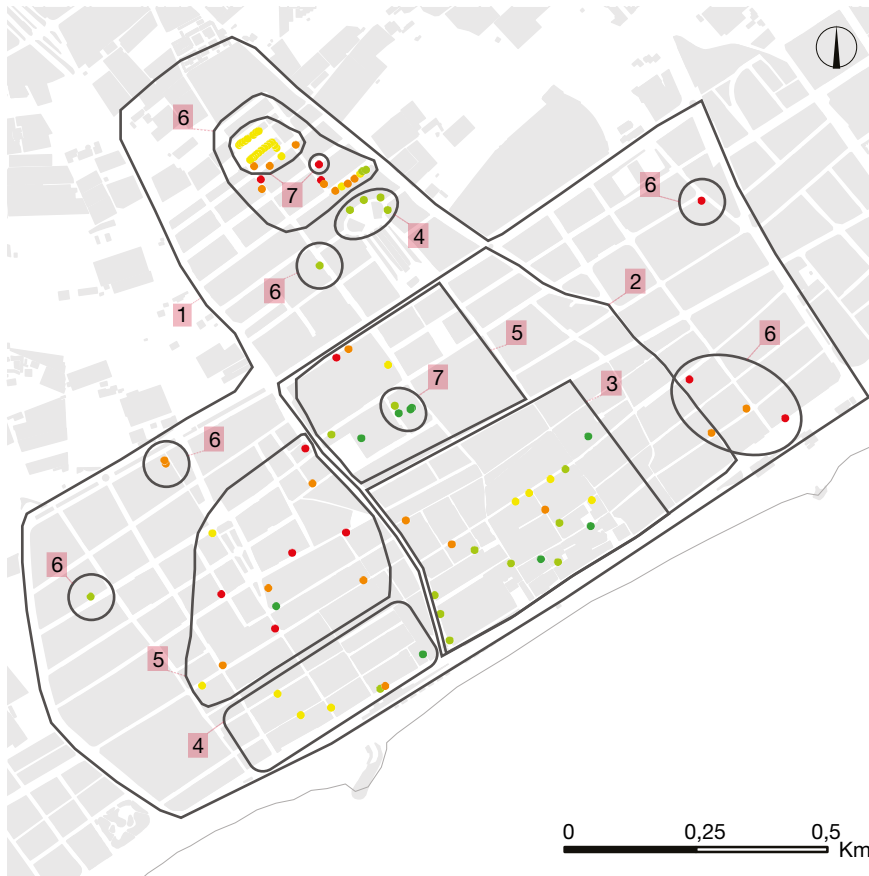
- *Information/evidence* ('informació i diagnosi de l'activitat comercial urbana').
- *Community hubs* ('nodes de comunitat').
- *Digital futures* ('futurs digitals').
- *Town centre living* ('estil de vida i característiques del centre urbà').

En funció de totes aquestes consideracions, es proposa a continuació un conjunt de set estratègies principals per a l'activació dels locals comercials buits a Vilassar de Mar, les quals, en atenció a l'espai de què disposem, es presenten en un format resumit:

1. Cercador-assessor *on/off line*:
Es proposa una iniciativa de promoció d'activació dels locals comercials buits a partir de la sistematització i la publicació d'informació tot considerant dos instruments: un assessorament virtual *online* i un assessorament físic. L'actuació incorpora elements com l'actualització contínua de la informació referida als 94 locals comercials buits del municipi o la presentació de la informació bàsica que s'ha de considerar a l'hora d'emprendre una activitat comercial.
2. Eix comercial:
Es planteja una iniciativa d'eix comercial al casc antic del municipi que proposaria una combinació de productes i serveis amb capacitat d'atracció. Es consideraria la creació d'un organisme gestor, tot incorporant qüestions diverses com la implementació de punts d'informació o serveis de comunicació i promoció, amb l'objectiu de propiciar la convergència i sinergia entre diferents sectors productius i l'activitat comercial.
3. Ruta històrica i contemporània d'oci, comerç i cultura:
Se suggereix una iniciativa que incorpora els locals comercials buits com a elements de referència pel que fa a les rutes d'oci i cultura actualment existents al municipi (Ruta d'Indianes i Ruta dels Personatges locals Il·lustres). Es crea així un producte cultural nou, ancorat en l'activitat comercial i que reinterpreta, a partir de criteris d'innovació i creativitat, el contingut patrimonial existent tot proposant un nou relat urbà que posa en contacte passat i present a l'hora de concebre les rutes culturals que s'ofereixen actualment al municipi.
4. Hotel horitzontal:
L'estratègia consisteix en la desconstrucció de la idea tradicional i canònica de l'hotel com el centre gestor de l'estada turística, de manera que les instal·lacions i els serveis normalment oferts per l'hotel

—pernoctació, restauració, informació, cura del cos, esbarjo, etc.— són segmentades i disseminades en el teixit urbà de la ciutat aprofitant els locals comercials buits, tot configurant una sèrie d'itineraris de proximitat amb contingut cultural i comercial divers i complementari.

Mapa 7. Distribució territorial de les estratègies d'activació i localització dels locals comercials seleccionats per a les actuacions

- 1 Cercador i assessor *on/off line*
- 2 Eix comercial
- 3 Ruta històrica i contemporània d'oci, comerç i cultura
- 4 Hotel horitzontal
- 5 *Hubs* de coneixements i continguts intangibles
- 6 *Pop-up Shop*
- 7 Fer públic l'espai públic

Font: Elaboració pròpia

5. *Hubs* de coneixements i continguts intangibles:
Es proposa la promoció de noves activitats comercials amb noves funcions a partir de la transferència de coneixement, la comunicació del patrimoni intangible i l'educació. Alguns exemples tipus serien: botigues de roba on s'organitzin tallers de tall i confecció; botigues de venda d'hortalisses que podrien assessorar sobre alimentació, cuina i salut; restaurants amb una nova funció divulgativa, didàctica o tutorial; floristeries que oferirien tallers professionals de composició floral o botigues de joguines amb un vessant lúdic i educatiu que podrien incorporar puntualment l'espai públic annex al local.
6. *Pop-up Shop*:
L'estratègia proposa introduir canvis normatius per permetre el lloguer de locals comercials buits o sense ús de manera puntual o per acollir activitats o usos ocasionals. Tot i que, organitzades d'aquesta manera no estable ni contínua, les activitats podrien tenir lloc amb regularitat i ser plantejades de maneres alternatives i diverses mantenint el denominador comú de la seva intermitència o presència més o menys efímera.
7. Fer públic l'espai públic:
Es planteja l'activació d'un conjunt de locals que podrien acollir tota una sèrie d'activitats i usos adreçats a un públic jove, especialment pel que fa als adolescents, i que es configura com a resposta davant la manca d'oferta d'espais d'oci i de lleure per a aquesta franja d'edat. La iniciativa posa en joc no tan sols diferents locals comercials de característiques, tipologia i dimensions diverses, sinó també l'espai públic annex i proper a l'espai físic del local.

Com a resum final de les set estratègies concretes que es proposen per iniciar, en una primera fase, un procés d'activació dels locals comercials buits a Vilassar de Mar, hem presentat a la pàgina anterior el mapa 7, «Distribució territorial de les estratègies d'activació i localització dels locals comercials seleccionats per a les actuacions». Al mapa es poden observar els 94 locals comercials actualment buits al municipi i es destaca quins es proposa seleccionar per desenvolupar les set estratègies i les actuacions pilot per a cadascuna.

Com ja s'esmentava a l'inici, el procés d'activació dels locals comercials buits a partir d'una idea d'acupuntura comercial urbana apareix així traduïda d'una manera clara, tot introduint de forma efectiva els principis d'innovació i creativitat aplicats a l'activitat comercial que han inspirat i guiat el present estudi.

15.6. Referències

DEMPSEY, N; BRAMLEY, G; POWER, S; BROWN, C. «The Social Dimension of Sustainable Development: Defining Urban Social Sustainability». *Sustainable Development*, vol. 19 (5) (2011), p. 289-300.

16. L'activació dels buits urbans com a estratègia de desenvolupament local

Oriol Estela, Jordi Boixader i Xavier Boneta

Oficina Tècnica d'Estratègies per al Desenvolupament Econòmic
Diputació de Barcelona

16.1. Introducció

L'activitat econòmica s'ha caracteritzat, des de l'extensió de l'agricultura al neolític, per la seva alta capacitat de transformació dels territoris i les formes de vida. Una capacitat transformadora que la Revolució Industrial va ampliar i accelerar i que en les darreres dècades ha afavorit que puguem afirmar que la transformació del territori ha esdevingut el principal motor de desenvolupament econòmic en molts indrets.

El problema ha estat que els discursos del desenvolupament han estat tradicionalment captius de l'obsessió pel creixement, un creixement convertit en una mena de mantra que ha servit com a coartada argumental per justificar tota mena de projectes sovint mancats de rigor i sense cap garantia del suposat retorn social que haurien d'oferir.

És evident, però, que l'assumpció de l'existència d'uns límits a l'expansió contínua de la producció i el consum obliga, no ja només a moderar l'ímpetu transformador del període més recent, sinó a qüestionar les bases del model i a adquirir una major consciència dels impactes sobre el medi ambient i sobre la qualitat de vida que se'n deriven.

Més encara quan constatem que una de les manifestacions més evidents de la crisi, amb l'aturada en sec de l'època de febre immobiliària, ha estat l'abandonament d'espais que, o bé es trobaven a l'espera de definir el seu ús o bé tenien un ús definit, i fins i tot un projecte concret en procés d'execució, però que ha quedat en suspens per falta de mitjans o d'expectatives per a la seva activació.

D'aquesta manera, en tots els nostres pobles i ciutats podem trobar-hi espais buits o en desús; projectes urbanístics interromputs; edificis a mig construir, abandonats o degradats; i fins i tot edificis i equipaments en actiu, però infrautilitzats. No es tracta d'un fenomen nou; de fet, es podria arribar a considerar el seu caràcter cíclic, sempre lligat a períodes de recessió econòmica i desinversió, tal com també va passar als anys vuitanta al

nostre país. És una equació que malauradament ja coneixem: crisi, augment de l'atur i aparició d'espais buits són tres variables que acostumen a anar de la mà.

En aquest sentit podríem considerar l'aparició de nombrosos espais i edificis buits com un dels principals i més visibles impactes territorials d'una crisi que s'expressa en múltiples dimensions.

Des del punt de vista del desenvolupament econòmic local, que és el que correspon a aquesta contribució al volum que teniu a les mans, es pot afirmar que hem patit una clara fallida del model de desenvolupament impulsat majoritàriament en els nostres territoris en les dues darreres dècades al qual ens referíem anteriorment.

No es pot dir, en tot cas, que aquesta sigui una situació desconeguda per als qui s'encarreguen de dinamitzar econòmicament els territoris, ni que haguem d'atribuir el pes de la culpa únicament a la crisi immobiliària. Hi ha també un rerefons estructural: l'activitat econòmica i, naturalment, els espais que requereix per desenvolupar-se han variat i varien constantment al llarg de la història, de tal manera que molts espais productius d'ahir —des de camps de conreu fins a fàbriques tèxtils— han esdevingut obsolets o disfuncionals i es troben avui reconvertits tant en la seva forma com en la seva funció, si no és que han desaparegut completament.

Les característiques fonamentals del moment actual que comporten la necessitat de focalitzar molt més l'atenció en els processos de reconversió dels espais productius tenen a veure amb la dimensió de l'impacte dels canvis —amplificada, certament, per l'esclat generalitzat de la bombolla urbanística—, però també amb la velocitat amb la qual es produeixen aquests canvis, tant en els teixits urbans com en les formes de producció i de consum.

En qualsevol cas, l'interès despertat per l'activació d'aquests espais en desús ha suposat la proliferació d'iniciatives i de projectes tant des d'instàncies públiques com privades o de la societat civil. Unes iniciatives i projectes que, en ocasions, es basen més en el voluntarisme i el desig de donar respostes més o menys immediates als problemes derivats de la crisi que no pas en l'articulació d'una política local clarament definida en virtut d'una estratègia.

L'articulació d'aquesta política, que s'albira com a necessària per afrontar els nous temps, se situaria des del nostre punt de vista en el procés actual de repensar o posar en pràctica noves polítiques locals, entre les quals cal esmentar una nova forma d'entendre el DEL (desenvolupament econòmic local).

16.2. La necessitat de repensar el desenvolupament local

En el nostre país, les polítiques de desenvolupament econòmic local han estat condicionades des del seu inici, ara fa tres dècades, pel següents factors:

- *Una visió economicista i poc integral.* L'origen de les polítiques que avui enquadrem dins del desenvolupament econòmic local el trobem en un moment en què els joves ajuntaments democràtics estan en ple procés de posada al dia en matèria d'infraestructures i serveis bàsics. La Llei de bases del règim local de l'any 1985 no recull el concepte de desenvolupament econòmic local i aquest, a poc a poc, es va relacionant únicament amb el foment de l'activitat econòmica i de l'ocupació (tampoc reconegut competencialment, però impulsat mitjançant programes externs), en lloc d'atorgar-li un caràcter més ampli i integral des del qual fer front a l'important repte de construir una agenda de polítiques locals. Per contra, s'imposa una lògica sectorial i compartimentada que perviu fins als nostres dies.
- *La dependència dels recursos externs.* La falta de competències específiques i la visió limitada del desenvolupament econòmic local han portat, com s'acaba d'apuntar, al fet que la realització d'aquestes polítiques hagi estat majoritàriament, i fins ara, fruit de l'existència de recursos i programes (normalment finalistes) posats a disposició dels ens locals per part d'altres administracions, amb un paper molt destacat de la Unió Europea i els seus fons estructurals. Són pocs encara avui en dia els municipis que aporten a aquestes polítiques una part significativa de recursos propis, i la majoria es limiten a cofinançar, sovint «en espècie», els programes als quals accedeixen. Una activitat, per tant, dependent pel que fa als recursos i sotmesa a la lògica de la subvenció.
- *Un plantejament més reactiu que estratègic.* La canalització de recursos cap als ens locals per dur a terme els primeres programes de promoció econòmica i ocupació és motivada pel fort impacte de la crisi de mitjan 1980, amb la reconversió industrial al capdavant, que provoca que milers i milers de ciutadans i ciutadanes acudeixin a les portes de l'Administració més propera buscant respostes. A partir d'aquí, sembla que ha estat el cicle periòdic de crisis el que ha estimulat la introducció de noves polítiques de desenvolupament econòmic local: el suport a les persones emprenedores en l'escenari de

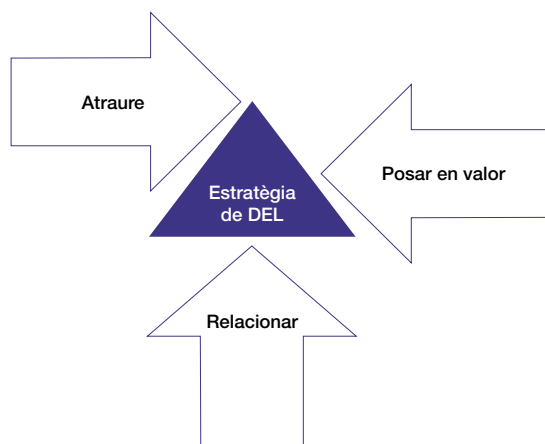
la crisi postolímpica o l'economia social i solidària en l'actual. La dècada d'aparent bonança entre el 1998 i el 2008 ha estat aprofitada per molt pocs territoris per definir clarament estratègies que requerrissin noves mirades i noves mirades en les polítiques de desenvolupament econòmic local. Tot plegat ha instal·lat el desenvolupament local en el terreny de l'acció i la resposta immediata, fet que ha dificultat la reflexió i l'adopció d'una agenda i la definició d'una política pública en el mitjà i llarg termini.

Fruit d'aquests tres factors, les polítiques de desenvolupament econòmic local han estat dominades per la falta de visió, la còpia d'estratègies, la falta de flexibilitat en la utilització dels recursos en territoris diversos o la poca estabilitat dels recursos i els equips que s'hi han dedicat, cosa que, per tancar el cercle, fa poc viable impulsar una visió i estratègies a llarg termini, de tal manera que és habitual trobar que la seqüència coherent en l'acció pública «visió -> estratègies -> polítiques -> programes», no tan sols no s'ha alterat en la pràctica, sinó que s'ha capgirat completament. Aquesta herència segueix passant factura avui en dia a les polítiques de desenvolupament econòmic local al nostre país.

Això ens porta a fer una breu reflexió sobre la naturalesa del desenvolupament econòmic local, que podríem considerar el resultat de l'articulació de tres dimensions que cal tenir en compte a l'hora de planificar les estratègies d'intervenció:

- La dimensió que podríem anomenar de *participació local en el desenvolupament econòmic global*, que vol dir entendre el territori i els seus recursos com a plataforma al servei de l'activitat econòmica globalitzada. És la dimensió més clàssica de la promoció econòmica: atracció d'inversions d'empreses multinacionals, grans infraestructures i equipaments, etc.
- La dimensió del *desenvolupament econòmic local amb projecció global*. Es tracta de la dimensió predominant en els darrers anys, en els quals s'han valoritzat recursos endògens, amb un clar protagonisme del foment de l'emprenedoria i la innovació com a palanques d'accés de la producció local als mercats globals.
- La dimensió del *desenvolupament local autocentrat o comunitari*; la que tracta de mobilitzar i posar en relació els recursos i els actors locals per satisfer les necessitats i les aspiracions específiques del territori en qüestió, sigui el barri, el municipi o la comarca, independentment dels vincles externs que es puguin establir.

Gràfic 1. Les tres dimensions del desenvolupament econòmic local

Font: Elaboració pròpia

Sense visió estratègica, la intervenció en matèria de desenvolupament econòmic local ha estat marcada sovint per una trajectòria que ha anat des de la primera de les dimensions (atracció d'inversions dels anys vuitanta-noranta, mirant d'aprofitar la modernització i l'obertura a l'exterior del país) a la segona (suport a persones emprenedores des de finals dels noranta i, posteriorment i fins a l'actualitat, també a la innovació) i, només molt recentment, s'ha aproximat a la tercera, una dimensió més comunitària i orientada a l'enfortiment del capital social i relacional. S'ha capgirat, aquí també, la seqüència que sembla més lògica: articular les xarxes del territori per tal d'identificar les necessitats i capacitats de valorització de recursos endògens i, un cop fet això, aspirar a atraure les inversions que millor puguin cobrir les esclatxes existents entre necessitats i recursos locals disponibles.

El fenomen de la proliferació d'espais buits o abandonats, infraestructures inacabades i equipaments a mig gas sembla una conseqüència directa d'aquesta manera de fer, tot i que evidentment hi ha altres factors explicatius tant o més rellevants, començant per la lògica de creixement continuat del sistema econòmic o per les pràctiques especulatives desplegades al voltant del sector immobiliari, com ja s'ha indicat.

Ara bé, un millor enfocament del desenvolupament econòmic local i les seves polítiques ha de servir tant per trobar alternatives adequades als espais en desús o infraús que hi ha com per reduir les probabilitats de creació de nous buits. I val a dir que en aquest article només farem referència al vessant espacial i no a d'altres amb els quals es podrien establir

clars paral·lelismes, com ara l'humà, per exemple, tenint en compte els nivells d'atur i precarització actuals.

Aquest millor enfocament ha de suposar que la intervenció de les administracions locals en matèria de desenvolupament econòmic local s'ha de reorganitzar per incidir en major mesura en la dimensió relacional i de major proximitat, sobre la qual s'han de bastir la resta de dimensions, tot perseguint un desenvolupament econòmic local més integral, en el qual no hi juguin només els recursos i programes *ad hoc*, sinó que pugui ser impulsat des de qualsevol política pública i sota una clara visió compartida que doni peu a estratègies amb veritable capacitat transformadora.

En un context que molts autors ja coincideixen a definir com de canvi d'època, amb bona part de l'instrumental analític que teníem fins a la data en revisió, amb noves polítiques públiques que miren d'obrir-se camí a les agendes dels governs, sembla un bon moment per replantejar qüestions estructurals que van des del disseny de les institucions al nostre model productiu.

16.3. L'oportunitat econòmica dels espais buits

Des del punt de vista econòmic, els espais buits són una realitat polièdrica. Ens referim a continuació a la relació entre costos i beneficis. Malgrat que sovint són vistos com un problema, presenten també nombroses oportunitats.

D'entrada, existeix sobre aquests recursos un cost d'amortització o de manteniment per evitar la seva degradació. Ara bé, en la mesura que incorporem perspectives al desenvolupament local (medi ambient, paisatge, entorn físic, etc.), els costos no tan sols es van reproduint, sinó que canvien de naturalesa.

Així, per exemple, el no-manteniment de l'espai genera brutícia, manca de salubritat, perillositat i en definitiva una sensació de degradació de l'espai que pot acabar generant un efecte *broken windows*. O bé, als carrers comercials, les forces d'aglomeració que expliquen la concentració de botigues perden intensitat i faciliten l'abaixada de persianes. Sovint és un efecte contagi afegit a les problemàtiques pròpies de cada establiment. Tampoc no costa d'imaginar el deteriorament de la imatge de barris i ciutats quan els espais buits són tractats només com un passiu territorial i esdevenen una repetició de tanques, tàpies, herbassars, runes, etc. En l'apartat de costos s'han d'imputar també els d'oportunitat, és a dir, el valor potencial d'una millor alternativa.

Ara bé, nombroses experiències internacionals mostren que els espais en desús són també fonts d'oportunitat. En aquest sentit, quin són els guanys de l'activació temporal d'espais en desús?

Donar resposta a aquesta pregunta requereix primerament una aproximació a la idea de temporalitat. I és que una de les qüestions fonamentals que planteja l'ús temporal dels espais en desús és caracteritzar-ne el desenvolupament en el temps. Val a dir que bastir activitats que hi tinguin lloc en un període de temps limitat és només una de les formes possibles d'actuar-hi. Altres opcions serien canviar-ne l'ús o mantenir-los en espera sense fer res.

L'ús temporal es defineix aquí com un «mentrestant». La temporalitat conté matisos i, en moltes ocasions, aquest ús temporal és en realitat un ús reversible, tou, de baix cost, provisional, ocasional, transitori, alternatiu, secundari, diferent al previst, d'oportunitat, d'optimització, etc. Sense que sigui possible associar un període de manera tancada (un any, dos anys, deu anys, etc.) a la temporalitat.

Partint d'aquest «mentrestant», l'activació d'espais en desús proporciona almenys tres tipus d'efectes positius:

Un primer és l'estalvi que representa per als propietaris (i per a la societat en general, si es tracta d'espais públics), en termes d'amortització, de reducció o compensació dels costos associats al manteniment i pel fet d'aturar la degradació de l'espai.

El segon és el benefici que representa obtenir-ne un rendiment directe, sigui del tipus que sigui, amb el benentès que el purament econòmic no en serà habitualment el més evident, sinó que l'assoliment més probable serà algun tipus «d'externalitat positiva», en termes d'ocupació, de formació, de dinamització cultural o social de promoció cultural, foment de l'activitat física i l'esport, creació de llocs d'esbarjo i espais públics, de millora ambiental, etc. Es tracta d'aspectes que apareixen vinculats a la funció que es dona a un espai concret, allò que directament motivaria un determinat ús temporal.

Finalment existeixen retorns de caràcter intangible que conformen una part substancial dels projectes: creació de capital cultural (coneixements, formació), capital social (en forma de relacions, creació de xarxes, expansió del compromís cívic...) o capital simbòlic (en forma de sentit de pertinença, millora de la imatge urbana o territorial, apropiació de l'entorn més proper a les persones, etc.). Es tracta de retorns associats al procés d'activació més que no pas a l'ús concret d'un espai i que sovint poden transcendir l'escala pròpia de la intervenció ampliant els seus efectes en els barris de l'entorn o fins i tot al conjunt del municipi. En general, són

guanys col·lectius que tindran un efecte positiu més gran en la mesura que el projecte respongui a demandes reals de la comunitat local relacionada amb l'espai i sigui executat també des d'una base local.

Aquesta delimitació de costos i beneficis des del punt de vista del desenvolupament econòmic local implica un desplaçament dels aspectes físics i infraestructurals cap a elements més qualitius i de caràcter relacional. En aquest sentit, l'important no és omplir l'espai ni allò que s'hi veu, sinó el que hi passa i s'hi viu col·lectivament. Ens situem, doncs, en la tercera de les dimensions del DEL anteriorment explicades.

16.4. La importància de l'escala local

En el desenvolupament econòmic local, l'espai no és un simple suport físic dels objectes, activitats i processos econòmics, sinó un agent de transformació, en el sentit d'entramat sociocultural que sosté una trajectòria pròpia al llarg del temps.

Els entorns locals en què els processos de desenvolupament es realitzen des de dins presenten una certa identitat i autoorganització. Així, es valoritzen uns recursos que són específics de cada lloc, i, sobre aquests, es formen capacitats territorials utilitzant, en aquest cas, el buit com a pretext.

Vist així, els espais en desús constitueixen un camp d'actuació d'interès en el moment actual de renovació de l'agenda local. Un dels grans eixos de debat en aquesta renovació és el que fa referència a l'escala de les actuacions. Si en les dimensions d'atracció i de valorització de les estratègies integrades de DEL, la coordinació supramunicipal i la massa crítica esdevenen factors determinants, en la dimensió relacional el nivell local recupera el protagonisme, perquè en aquest cas es busca una dinàmica més auto-centrada.

L'escala d'intervenció adequada és aquella que és coherent amb la naturalesa del fenomen observat, els objectius perseguits i els recursos disponibles. Tot i que alguns d'aquests projectes requeriran necessàriament una coordinació multinivell i la complicitat de diferents administracions, l'escala local s'intueix com la més adequada per donar resposta a la majoria de les qüestions que aquesta mena de propostes plantegen. Des del plantejament de la subsidiarietat el protagonisme local es vincula a un desenvolupament participatiu.

16.5. Tipologia d'actuacions

Quins són els espais en desús? En quins d'aquests espais s'estan produint les intervencions de desenvolupament local de manera més significativa?

- *Equipaments i edificis en desús.* En els equipaments convencionals que no han entrat en funcionament o estan infrautilitzats s'hi poden fer temporalment activitats econòmiques o amb interès econòmic: des de negocis de caràcter estacional o puntuals (vinculats a algun tipus d'esdeveniment a la ciutat, per exemple), fins a espais equivalents a vivers d'empreses per a persones emprenedores, llocs de *coworking*, ateneus de fabricació, centres de producció als barris, etc.

En el moment actual és especialment rellevant realitzar-hi activitats que contribueixin a la formació i millora de les capacitats de les persones en situació d'atur (tallers diversos, laboratoris cívics d'emprenedoria social, etc.).

- *Solars.* La disponibilitat de sol en zones urbanes i periurbanes ha despertat l'interès per a la creació d'horts, anomenats genèricament «urbans»; uns espais que estan derivant de finalitats principalment lúdiques en les iniciatives pioneres cap a una major dedicació a usos socials i terapèutics per contrarestar els efectes de la crisi en determinats barris i col·lectius. És una resposta que es produeix de manera conjuntural i fins a cert punt mimètica, però que obre les portes a impulsar el debat i les iniciatives sobre una veritable estratègia d'agricultura urbana, coherent amb els discursos de la sobirania alimentària i el major respecte ambiental del consum de proximitat.
- *Locals comercials.* De la mateixa manera, els espais buits són ben presents en la que podem considerar la principal activitat econòmica urbana, tant en termes quantitius com pel que representa per al pols vital de les ciutats: el comerç minorista. Es tracta d'un sector que ha experimentat una reconversió molt intensa en les dues passades dècades per l'auge de fórmules comercials de gran format i situació normalment perifèrica, amb els forts impactes territorials que això ha suposat. Ara la tasca consisteix a frenar l'espiral d'abandonament i degradació que sol afectar en aquestes circumstàncies els eixos comercials urbans, i és per això que sorgeixen projectes diversos de cessió temporal a cost reduït d'aquests espais a persones amb nous projectes empresarials o a organitzacions de l'àmbit social o cultural per tal que hi mantinguin el desitjat pols vital, incloent en ocasions un canvi d'ús temporal cap a exposicions, actuacions als

aparadors, redissenys morfològics per integrar millor l'espai públic i el privat, etc. És una oportunitat, també, per retornar una certa personalitat i imprimir un caràcter més divers a aquestes zones.

- *Espais industrials.* Un quart àmbit de recuperació d'espais buits el proporciona el sòl industrial i de serveis, en dues modalitats: els polígons d'activitat econòmica desertitzats i les indústries urbanes.

Els signes de retorn de la producció industrial cap al nostre país, malgrat que puguin atribuir-se a la davallada en els costos salarials, haurien de servir per plantejar un nova estratègia. Hi incidiran de manera important les especialitzacions intel·ligents (priorització coherent amb el context internacional reforçant els avantatges competitius i propiciant la varietat relacionada a partir d'establir vincles entre àrees de coneixement, activitats d'innovació, sectors, etc.) i la reinvençió de la indústria urbana. Els espais en desús poden tenir un valor estratègic com a espais flexibles que s'ajustin als requeriments de la servoindústria, com a entorns que donin resposta a les exigències de localització i càrrega simbòlica de les xarxes en què discorre la creativitat, etc.

- *Infraestructures obsoletes.* Antigues vies de tren, fragments de carretera, pedreres, autòdroms, molls, celoberts, etc. poden entendre's també com un recurs per a la generació de nous arguments territorials. Vinculats a les característiques específiques de cada lloc i convenientment interpretats, permeten atraure visitants i projectar determinades singularitats, però sobretot cal tenir en compte la perspectiva de la qualitat de vida (usos cívics, recreatius, de salut, etc.). Es tracta de pensar les intervencions en termes d'una millora global de l'oferta territorial, que inclou tant els entorns econòmics com els convivencials. Al seu torn, això pot permetre generar nous filons d'activitats culturals i creatives que estableixin una connexió amb qüestions econòmiques i urbanístiques.

El concepte local que hem explicat anteriorment és coherent amb les tipologies d'actuacions més destacades i el tractament proposat per al buit: no estem davant de programes funcionals, sinó d'intervencions que han de tenir una mirada socioterritorial.

Una menció específica mereix la recuperació d'espais per crear béns públics des de l'economia social i solidària. L'economia social i solidària són un conjunt de pràctiques econòmiques que tenen com a objectiu la satisfacció de necessitats en comptes de la maximització del benefici sobre el capital invertit; s'organitzen i actuen amb responsabilitat social.

Disposar d'un espai físic és un element que pot facilitar la posada en marxa d'aquestes iniciatives, quan no és el mateix espai el que constitueix la necessitat més urgent. A la vegada, l'economia solidària aporta un conjunt d'eines de notable utilitat per a la reactivació transitòria dels espais buits que poden servir per generar ocupació (economia cooperativa), finançar projectes (finances ètiques i solidàries davant la indisponibilitat actual de recursos), millorar l'oferta (per exemple, per mitjà d'etiquetes que distingeixin els valors del procés productiu o els llocs de conreu), estimular la demanda (les monedes locals enforteixen les economies de la comunitat) o estalviar (bancs del temps que desenvolupin activitats als espais que eren en desús).

És un catàleg que està en contínua ampliació en una relació bidireccional on el més rellevant és la complementaritat que s'estableixi entre economia solidària i reactivació d'espais en desús. Una relació bidireccional que, a la vegada, enforteix el capital social i la reapropiació col·lectiva del territori, en el marc, de nou, de la dimensió relacional del DEL.

En darrera instància cal tenir en compte l'ús temporal com a oportunitat d'innovació. Les iniciatives d'ús temporal també són una oportunitat per fer coses noves, cercar solucions diferents, canviar maneres de fer o reenfocar els problemes. Es tracta de nodes que condensen persones, idees, materials i informacions molt diversos. A partir d'aquesta combinació, és possible alliberar les capacitats creatives de les persones i les comunitats, que en cas d'èxit irradiaran fins i tot més enllà de l'espai concret.

16.6. La temporalitat com a condicionant de la rendibilitat

La rendibilitat de les intervencions depèn de la temporalitat i del que succeeixi després de l'actuació temporal.

Una nota característica de les experiències d'activació temporal d'espais en desús és que hi emergeixen múltiples escales temporals. Els diferents ritmes de les pràctiques espacials originen i condicionen l'evolució dels espais buits: pot existir, per exemple, una temporalitat «històrica», si atenem al fet que el pòsit de la ciutat complexa s'assenta al llarg de generacions i que la riquesa social i urbana és un factor que influeix en la possibilitat d'èxit dels usos temporals. També hi ha una temporalitat de caràcter més «territorial», que obeeix als anys i dècades que necessita el territori per transformar-se. En canvi, les xarxes socials i les noves tecnologies tendeixen a accelerar la capacitat d'autoorganització i propicien la successió

d'escapes temporals més curtes. Fins i tot hi ha temps «d'urgència» davant de la gravetat d'algunes necessitats socials i econòmiques actuals.

En el cas de l'Administració, hi ha una tensió entre els ritmes temporals de la planificació convencional i el procediment administratiu, delimitats amb una finalitat garantista, i l'exigència de flexibilitat necessària per adoptar un rol facilitador, especialment en aquells àmbits de política pública en què els actors socials tenen un protagonisme elevat.

En els supòsits concrets, els principals factors que condicionen la temporalitat de les iniciatives que es desenvolupen sobre els espais en desús són:

- L'ús que s'hi vulgui donar, és a dir, la naturalesa de la funció que s'hi vol realitzar, que té uns requeriments de temps específics i concrets.
- La situació actual de l'espai: abandó, en obres, en desenvolupament, ús simplement no iniciat, subutilització, etc.
- Les capacitats de la comunitat per a la seva activació i el manteniment al llarg del temps de l'acció sobre l'espai.
- Les característiques de cada espai, ja que condicionen la naturalesa de l'ús que s'hi pot fer (i, per tant, de manera indirecta, l'escala temporal).
- Les expectatives sobre l'espai i les limitacions que estableixi un possible ús previst per al futur, és a dir, el marc que conforma la relació entre el propietari de l'espai i l'usuari.
- L'habilitació que dóna la normativa, per exemple, per operar en determinats supòsits de temporalitat o provisionalitat.

16.7. Els reptes

Són nombrosos els reptes a què han de fer front els projectes d'activació temporals dels buits urbans. Des d'una perspectiva més genèrica, els reptes més immediats segurament són els relacionats amb el marc normatiu que sovint dificulta el desenvolupament d'aquesta mena d'actuacions o les col·loca directament en una situació paralegal. També esmentar les nombroses resistències culturals i institucionals a què s'han d'enfrontar aquestes noves maneres de fer. Nous agents treballant des d'una lògica més transversal i fent polítiques públiques des d'una esfera no institucional o si més no amb un nou rol de l'Administració pública, encara en construcció, requereixen d'una nova cultura política i cívica que sovint no trobem en moltes de les nostres administracions públiques i agents implicats. Per últim, la necessitat d'introduir mecanismes d'avaluació rigorosos (tant

ex-ante com ex-post) que permetin mesurar la rendibilitat social dels projectes.

Si hem d'identificar reptes en clau més estrictament de desenvolupament local, podem parlar de quatre grans àmbits de millora:

- *El rendiment*

Enfront de la tendència habitual reticent a mesurar el rendiment de molts dels projectes, polítiques i decisions d'inversió que s'impulsen en l'àmbit públic, un dels principals reptes als quals s'enfronten aquests projectes és la introducció de mecanismes efectius de mesura del rendiment. Un rendiment que ha de ser en darrer lloc social (retorn social o impacte social de la inversió), però que no hauria de menystenir la dimensió econòmica i també urbana o territorial dels projectes.

En aquest sentit sembla que interès social ha de ser incompatible amb el rendiment econòmic o fins i tot amb el lucre, una variable que no s'hauria de passar per alt, sobretot en un moment com l'actual. Un projecte capaç de crear ocupació i de generar rendes a partir de l'aprofitament d'un espai o d'un equipament en desús hauria de poder ser compatible amb el manteniment de l'interès públic i del retorn social de la iniciativa. Si més no, no s'hauria d'excloure, d'entrada.

- *Suficiència i sostenibilitat econòmica*

El primer repte ens porta al segon. Caldria no renunciar a la suficiència econòmica i a l'autonomia dels projectes i mirar de trobar fórmules per evitar que depenguin majoritàriament de les subvencions i de la disponibilitat pressupostària de les administracions públiques. En conseqüència, cal plantejar-se amb rigor la sostenibilitat (també econòmica, però no només) dels projectes.

- *Més estratègia*

Per més que es tracti d'una tipologia de fenòmens que neixen motivats per un context socioeconòmic molt determinat, fóra bo que molts d'aquests projectes escapessin d'aquesta nova lògica reactiva i poguessin pensar-se des de la reflexió pausada i dotant-se d'una estratègia a mitjà i llarg termini, independentment dels condicionants del context.

- *Pensar en gran*

És inevitable, per raons òbvies, vincular els projectes d'activació temporal de buits urbans amb la idea de temporalitat, d'escala peti-

ta, de pocs recursos, i, en definitiva, de certa precarietat. Aquesta és una associació que a poc a poc hauríem de mirar de superar i per fer-ho és imprescindible ampliar el focus d'alguns d'aquests projectes, per tal d'adoptar, quan calgui, un enfocament de major escala, aprofitant les sinergies i les xarxes que sovint generen, tot reivindicant i mirant d'obtenir dotacions pressupostàries d'acord amb les necessitats dels reptes plantejats i establint calendaris i marcs de treball estables en el temps.

17. Ciutats musicals. La música i l'aprofitament d'espais en desús com a eina de desenvolupament socioeconòmic

Jordi Puy

Cofundador i director de Sound Diplomacy*

Azucena Micó

Gestora de projectes a Sound Diplomacy

17.1. Cultura, música i desenvolupament

En els darrers anys s'ha demostrat que l'existència d'una indústria musical potent en un territori contribuïa significativament al seu creixement econòmic i social. Les ciutats més actives i vibrants en l'àmbit musical i cultural experimenten processos de creixement superiors a la resta de ciutats. La cultura i la música són un sector i un subsector clau perquè els territoris aconseguixin augmentar el seu valor social i humà i, en conseqüència, millorar la seva situació econòmica i social. Són molts els exemples amb èxit de ciutats i poblacions que han dut a terme polítiques enfocades al creixement a través de la música. Ciutats com Melbourne (Austràlia) i Austin (Texas), que tenen un dels índexs de creixement econòmic més alts dels seus respectius països s'autoproclamen ciutats musicals i fan bandera de la contribució de la música al seu desenvolupament econòmic i en la millora de la qualitat de vida dels seus ciutadans. Més endavant analitzarem estudis que proporcionen dades econòmiques concretes que es basen en aquestes afirmacions.

17.2. Espais i equipaments buits: oportunitats per a la música

En els anys anteriors a la crisi econòmica, les estratègies de planificació per al desenvolupament de les viles i ciutats catalanes van impulsar la creació

* Sound Diplomacy és una consultora amb seu a Barcelona, Londres i Berlín que desenvolupa la seva tasca en l'àmbit de les ciutats musicals i del desenvolupament de mercats per a indústries creatives.

d'una sèrie d'infraestructures, el potencial de les quals no s'ha pogut explotar completament a causa de la creixent inestabilitat econòmica i a la reducció dels pressupostos públics, però també a problemes derivats d'aquestes mateixes planificacions que inclouen manca de previsió de costos i un mal dimensionament dels espais que ha donat lloc a un desequilibri entre les possibilitats de l'Administració pública, les necessitats reals dels municipis i els equipaments projectats. L'existència d'aquests espais buits o infrautilitzats no implica només el malbaratament de recursos necessaris per mantenir-los sense percebre'n cap retorn, sinó que també contribueix a la pèrdua de valor econòmic i social dels municipis.

Si traslладem el concepte de capital cultural a l'àmbit urbà, podríem concloure que l'espai públic és un dels principals actius en la formació d'aquest capital cultural urbà. Com diu Jordi Martí, «la funció de l'espai públic, més enllà de ser espai de trobada, ha estat la d'aportar significat a allò col·lectiu; és l'espai de celebració col·lectiva i d'apropiació de la ciutat per part del ciutadà. És potser, dit d'una altra manera, el principal capital cultural urbà». Per tal de mantenir aquests atributs, els espais públics han d'estar a disposició de tots els habitants d'un territori. Queda palesa, doncs, la necessitat de reactivar aquells espais que, per la manca de recursos destinats (econòmics o humans) per part de l'Administració i les dificultats econòmiques que pateix la població, han quedat obsolets i sense ús. Aquesta revitalització de l'entorn urbà és bàsica per facilitar la sortida d'una crisi que els municipis estan vivint tant a nivell econòmic com social i cultural, una sortida que no es pot entendre si no és precisament a través d'accions en aquests mateixos àmbits.

17.3. Les ciutats musicals

Per tal d'identificar quines polítiques culturals contribueixen al desenvolupament social i econòmic d'una vila o ciutat, és imprescindible analitzar la realitat del municipi i dels seus habitants i mapar adequadament la seva situació en aquest àmbit. És necessari, doncs, tenir un coneixement global del sistema cultural del territori, des dels hàbits de consum dels seus habitants i l'oferta cultural existent fins a la dotació d'equipaments i altres serveis que puguin servir per cobrir les necessitats dels ciutadans. També cal dur a terme un estudi de la indústria i del mercat, i de la seva relació amb els altres sectors i amb els altres territoris. Finalment, cal estudiar totes les possibilitats de col·laboració amb territoris veïns i l'existència de plans estratègics i ajudes en àmbits polítics superiors. En resum, per tal de desen-

volupar una estratègia en l'àmbit de les polítiques culturals cal dur a terme una anàlisi exhaustiva de tots els factors implicats, com infraestructures i espais disponibles per al desenvolupament d'activitats musicals, transports, regulacions de llicències relacionades amb la música en viu, horaris d'obertura de locals, festivals ja existents, escoles de música i tot allò que tingui una relació directa o indirecta amb la música, i descobrir les fortaleses i les mancances específiques de cada un.

En els darrers anys ha guanyat molt pes entre les polítiques culturals el concepte de *ciutat musical*. Una ciutat musical és aquella que té una economia de la música activa i pròspera o, en altres paraules, un sector econòmic dinàmic i d'un cert pes vinculat directament o indirectament a la producció, la distribució i el consum de béns, serveis, activitats i productes musicals. En conseqüència, ens referim a tota activitat econòmica relacionada directament o indirectament amb la música (tant professional com no professional), des de l'activitat econòmica generada per la música en viu fins als serveis relacionats de manera indirecta amb la indústria de la música, com per exemple serveis tècnics especialitzats, transports, allotjament, promoció, comunicació i tants d'altres.

La música no tan sols serveix com a nexa d'unió entre els ciutadans d'un municipi i com a enllaç amb els altres territoris, sinó que també pot funcionar com a pont per afavorir la trobada i la comunicació entre els ciutadans de procedències, cultures i condicions socials diverses. A més, com hem dit, la creació d'un ecosistema musical contribueix al creixement econòmic de diversos sectors dins i fora de l'àmbit cultural, com són el sector serveis, el comerç o el turisme. En el cas que ens ocupa, es tracta d'una de les formes més completes i rendibles de donar solució a la necessitat de reactivar espais en desús als municipis. A més, quan una ciutat disposa d'una indústria musical sòlida i pròspera i té el suport institucional necessari per al seu bon funcionament, es genera un efecte multiplicador en què els beneficis (directes, indirectes i induïts) s'estenen a àmbits tan dispersos com la creació de treball, la construcció i la valorització del territori com a marca turística i comercial, la millora de la qualitat de vida i del nivell educatiu i, en conseqüència, a l'atracció de talent nacional i estranger i d'inversió en altres sectors, com també, òbviament, al creixement artístic i cultural i el desenvolupament social i econòmic. Però el desenvolupament d'una economia de la música potent només és possible amb el suport de les institucions i del Govern (tal com succeeix amb qualsevol altre sector com pot ser el de l'automòbil o l'energètic) i, d'una banda, ha de començar des de la base, i, de l'altra, ha d'implicar tots els òrgans de govern que necessitin estar involucrats en la consecució d'aquests objectius.

Carregar totes les responsabilitats que aquest procés suposa únicament sobre els òrgans responsables del Departament de Cultura faria davallar notablement el nombre i l'abast dels efectes positius, mentre que la implicació de departaments com els de promoció econòmica i turística permeten multiplicar-los.

Si bé és cert que s'han identificat una sèrie d'estratègies que contribueixen a l'existència dels elements necessaris per convertir una ciutat en *ciutat musical* (des dels mateixos artistes i l'audiència o les empreses que giren al voltant de la creació musical, fins als espais i equipaments destinats a aquest fi), no són possibles si no es duu a terme una feina conjunta del Govern i les institucions amb la ciutadania. Això implica que les institucions posin a disposició dels habitants totes les eines, els serveis i les infraestructures necessaris per crear una base sòlida per començar aquest procés. Totes les estratègies que han tingut èxit en el procés de desenvolupament de les ciutats musicals es basen, principalment, a involucrar sempre la comunitat musical en les seves accions. Es tracta d'estratègies com la creació o la revisió de polítiques de promoció i llicències, l'establiment d'oficines municipals dedicades a les activitats musicals o fins i tot la creació de la figura de l'alcalde de la nit (com és el cas del Night Mayor of the City of Groningen), la cessió d'espais i equipaments per dur a terme activitats relacionades amb la música i fins i tot el desenvolupament d'una política turística basada en l'atractiu que suposa la música per als visitants. A continuació desgranarem uns quants exemples amb èxit d'arreu del món enfocats a potenciar el vessant musical de les ciutats.

Primer de tot, cal esmentar que hi ha exemples d'informes i estratègies musicals duts a terme en diverses ciutats pioneres com Adelaide (Austràlia meridional) o Austin (Texas, Estats Units). En el cas d'Adelaide, una ciutat del sud d'Austràlia que tenia problemes per aconseguir que els seus joves no marxessin a altres punts del país després de formar-se, es va dur a terme un mapat del territori durant un any i es van identificar els punts forts i els punts dèbils i es van analitzar les possibilitats que hi havia per dur a terme una política musical prou potent per evitar aquest èxode de talent i jovent i per assolir els objectius socioeconòmics de la ciutat. En una primera fase es van entrevistar persones relacionades amb tots els àmbits de la música, tant professionals de reconegut prestigi del sector de la música com consumidors, aficionats, gestors de serveis públics (turisme, transport...) i representants de les autoritats locals, regionals i nacionals. També es van identificar i comptabilitzar quines activitats musicals es feien a la ciutat, quin impacte hi tenien i de quina manera es relacionaven entre si i amb els altres àmbits de l'economia local. De l'estudi se'n van extreure

quaranta-nou recomanacions, de les quals, a dia d'avui, se n'han implementat vint-i-cinc. Aquestes quaranta-nou recomanacions es van dividir en set grups: lideratge i governabilitat; educació i desenvolupament creatiu d'artistes; desenvolupament de professions relacionades amb la indústria musical; desenvolupament de públics; desenvolupament econòmic i comerç; creixement del sector a la ciutat i regió; legislació. Entre aquestes recomanacions, trobem exemples molt interessants d'espais en desús reconvertits en zones per a la promoció i la producció cultural i musical. Un va ser la creació, fa dos anys, d'un centre creatiu o *hub* per a empreses musicals i altres serveis afins en una església abandonada. El Saint Paul's Creative Center acull empreses musicals i empreses relacionades amb la música d'altres àmbits, com les noves tecnologies i el disseny, a més d'una entitat pública creada alhora que aquest espai i dedicada a donar suport al creixement del sector musical del sud d' Austràlia. La valoració dels resultats per part dels organismes involucrats, dos anys després, és totalment positiva i encoratjadora. No tan sols s'ha frenat aquesta fugida de talent jove, sinó que han nascut noves empreses i s'està teixint un nou ecosistema musical que contribueix a tornar a situar aquesta zona en el mapa a través de la seva música i la seva indústria musical. A Saint Paul's, a més d'allotjar empreses fixes, hi tenen espais de treball efímers, anomenats *hot desks*, i s'hi duen a terme activitats musicals per a la comunitat i trobades i esdeveniments per a empreses del sector. L'espai està finançat pel Govern, que des d'aquest any començarà a gestionar-ne l'explotació, i ofereix a les empreses de la zona la possibilitat de tenir un espai de treball perfectament equipat a preus molt baixos, alhora que potencia la creació d'una xarxa d'empreses que interactuen constantment. Amb aquesta interacció han aconseguit que la majoria d'empreses musicals del sud d' Austràlia tinguin proveïdors tecnològics, de disseny o de serveis del mateix territori, en comptes de treballar amb empreses estrangeres. A més, el Govern reinverteix els beneficis que es desprenen d'aquest centre en activitats culturals i musicals a la ciutat.

Les fàbriques de creació i residències per a artistes són, des de fa anys, una de les estratègies triades per ajuntaments i regions de tot el món per potenciar el vessant cultural i artístic dels seus territoris. Impulsades per entitats públiques o privades, són espais oberts als creadors per impulsar la seva activitat creativa. Els artistes residents en un d'aquests espais fan estades temporals per crear la seva obra i relacionar-se amb altres artistes i amb el territori que els acull. L'Akademie Schloss Solitude, a Alemanya, celebra enguany els seus vint-i-cinc anys de vida com a residència gestionada pel Govern. És un castell situat a Stuttgart, i abans havia estat una

escola militar, un hospital, una residència per a estudiants i fins i tot una presó. En el transcurs d'aquests anys, l'espai ha acollit artistes de tot el món i ha dut a terme una tasca de dinamització cultural del territori a través de la producció d'activitats culturals. Es tracta d'un espai interdisciplinari i innovador. Es concedeixen beques cada 24 mesos (per períodes de 6 o 12 mesos) i les poden sol·licitar artistes de tot arreu. El més interessant, però, és que també té espai per al vessant econòmic i empresarial de l'art i ofereix beques també en l'àmbit de l'empresa (Art, Science and Business Program). L'espai està totalment equipat per portar a terme tota mena d'activitats, des dels mateixos tallers de creació fins a un espai per fer concerts de música popular o clàssica. A banda de la tasca duta a terme al seu territori, també es realitzen intercanvis amb altres espais similars de diversos països per atraure talent estranger. Finalment, aquesta residència posa especial atenció en la música i regularment s'hi fan cursos i classes magistrals per a compositors i diverses activitats musicals.

En un context més acotat i reduït, a la població de Frías, a Burgos, fa dos anys que es duu a terme el *What is Music*, una estada de deu dies per a músics amb classes magistrals, tallers, cursos i activitats musicals de tot tipus amb l'objectiu d'oferir formació a músics d'arreu i propiciar un entorn de convivència entre artistes de diferents disciplines. Aquest esdeveniment té lloc al castell medieval de la ciutat, fet que no seria possible sense la col·laboració de l'ajuntament. També té el suport de la Universitat de Burgos, a més d'altres entitats públiques i privades. El *What is Music* esdevé un focus d'atracció de talent i visitants a la localitat que repercuteix en el desenvolupament social i econòmic del territori.

Per les seves característiques, la música s'adapta a tot tipus d'espais i infraestructures, no són necessaris grans estadis o sales de concerts per fer activitats musicals, de manera que qualsevol espai d'un municipi pot ser fàcilment convertit en un espai efímer de música en viu a un cost molt baix en relació amb els beneficis, tant econòmics com socials i culturals, que pot generar.

La ciutat islandesa de Reykjavík duu a terme des de fa vint anys un festival anual per celebrar la cultura local en totes les seves formes. Cada any passen per la Menningarnótt (o 'nit cultural') més de 100.000 persones, una xifra molt sorprenent si tenim en compte que la població de la capital és de 120.000 persones i la d'Islàndia no arriba a les 330.000. Cada racó de la ciutat es transforma en un escenari efímer, des de les botigues fins als balcons dels edificis. Els permisos per a bars i restaurants s'amplien i els carrers s'omplen d'artistes i de públic. Reykjavík ja té altres esdeveniments culturals amb gran afluència de públic i amb una forta repercussió, però la

finalitat d'aquesta celebració de la cultura és enfortir els llaços de la població amb la seva ciutat i donar una empenta i un espai d'exhibició als negocis i artistes locals. Aquest esdeveniment és possible gràcies a la ciutadania, però també i molt especialment, gràcies al desplegament de mitjans que el Govern posa a disposició del públic, artistes i comerços: autobusos i llançadores, cessió d'espais públics per al desenvolupament d'activitats, utilització d'emissores de ràdio i altres mitjans de promoció, suport de l'oficina turística per organitzar l'esdeveniment, assignació d'espais per als actes o actes per als espais disponibles i gestió dels diferents col·laboradors i sponsors involucrats. El resultat és, a banda d'un creixement dels visitants i la millora de la imatge de la ciutat i la seva marca, una important repercussió econòmica per als negocis i els artistes locals.

A banda de les estratègies basades en equipaments o infraestructures específiques, i tornant al paper essencial que tenen els òrgans locals en un procés de desenvolupament d'una ciutat musical, cal destacar iniciatives dutes a terme per diverses ciutats del món enfocades a dinamitzar zones de la ciutat en declivi, que estan perdent població i cada cop tenen més espais i infraestructures infrautilitzades. Un dels exemples amb més èxit és el del barri de Soulsville a Memphis, amb un projecte anomenat Memphis Music Magnet. Aprofitant la forta herència musical de la ciutat, el govern local, amb l'ajuda de diverses institucions locals, ha impulsat una regeneració del barri a través de l'atracció de talent i d'indústries creatives.

© Sound Diplomacy

Aquest procés està impulsant polítiques de suport a la creació artística. Aquestes polítiques poden anar des de la reducció d'impostos i la creació d'incentius per a l'habitatge, fins a la cessió d'espais en desús per a activitats relacionades amb la creació i producció musical o les indústries creatives. El resultat ha estat la revitalització d'un barri sencer a través de la música i les arts i l'atracció no tan sols de talent local i estranger, sinó també de turisme.

Més a prop de casa trobem un exemple clar de com l'activitat musical pot contribuir al desenvolupament social i econòmic urbà gràcies al suport de les institucions locals i nacionals: la ciutat de Vic, on des de fa vint-i-cinc anys s'hi celebra el Mercat de Música Viva. Hi ha estudis d'impacte econòmic del Mercat a la ciutat de Vic que comptabilitzen els recursos generats a la ciutat, recursos que no s'haurien generat en cas de no existir l'esdeveniment. Al 2013, aquest impacte es va valorar en 3,2 milions d'euros. Però, a part d'aquest benefici econòmic directe, també es poden apreciar multitud de beneficis col·laterals que, malgrat no haver estat analitzats ni comptabilitzats formalment, es poden apreciar en l'evolució de l'ecosistema cultural i demogràfic de la ciutat. Per exemple, un fet que periodistes especialitzats han destacat en articles de mitjans nacionals és el nombre anormalment elevat d'artistes i creadors dins del sector de la música a Catalunya provinents o residents a Vic i a la comarca d'Osona, fet que s'ha relacionat directament amb l'existència del Mercat de Música Viva i l'aposta clara de Vic per ser i presentar-se com una ciutat musical. La fervent activitat en aquest camp ha propiciat el desenvolupament de molts projectes artístics i empreses del sector de la música (petites i mitjanes empreses) i ha fomentat una imatge positiva de la ciutat, tant a l'exterior com entre els seus ciutadans. Això contribueix a la creació de llocs de treball per a joves, a atraure i retenir talent, a generar nous ingressos per a la ciutat i a millorar la qualitat de vida dels vigatans.

Aquests impactes col·laterals positius del sector de la música a les ciutats han estat analitzats en altres contextos com el d'Austin (Texas), Melbourne (Austràlia) o Toronto (Canadà), però no disposem d'un estudi d'amplitud similar (és a dir, centrat únicament en l'impacte econòmic directe d'un esdeveniment) en relació amb una ciutat catalana. Durant el Mercat de Música Viva de Vic, els concerts i les presentacions es fan a les grans infraestructures culturals ja existents (com l'Atlàntida), però també en espais d'ús temporal, com per exemple en solars propers al recinte firal i en espais públics de tota la ciutat com places i carrers. És, per tant, un molt bon exemple d'aprofitament temporal d'espais en desús mitjançant la música, sobre el qual disposem tant d'estudis d'impacte econòmic com

d'indicis clars dels beneficis socials que aquest esdeveniment genera per als ciutadans de Vic i de la resta de la comarca.

Finalment, val la pena esmentar un dels exemples internacionals més utilitzats per explicar el concepte de ciutat musical: Austin (Texas). Austin s'ha autoproclamat i es presenta al món com la «Capital Mundial de la Música en Viu». En aquest sentit, la ciutat destina recursos durant tot l'any per promocionar-se internacionalment com a destinació turística musical, mitjançant organitzacions com l'Austin Convention o la Visitors Bureau, i ha integrat el sector de la música dins del Govern local amb la creació de l'Austin Music Commission i l'Austin Music Division.

Estudis com *Accelerating Toronto's Music Industry Growth*, dut a terme per l'organització Music Canada i en el qual es fa una anàlisi comparativa amb Austin com a ciutat musical, relacionen el creixement del sector de la música i el desenvolupament de la marca de ciutat musical amb el creixement posterior de la resta d'indústries creatives, com poden ser les de noves tecnologies (l'activitat econòmica que més llocs de treball genera a Austin és la tecnologia, amb seus d'empreses com Dell, Apple o IBM). Segons aquest estudi, la indústria musical comercial va passar de generar 1.200 milions de dòlars al 2005 a generar 1.600 milions de dòlars al 2010, en una ciutat de menys d'un milió d'habitants. I, a part d'aquests efectes econòmics directes, aquest treball de recerca també considera que la vibrant escena musical ha contribuït de manera decisiva a la percepció interna i externa de la ciutat com a lloc atractiu per a joves talents i emprenedors i s'ha convertit en motor d'atracció i retenció de talent i d'inversions. També d'acord amb aquest estudi, es generen 70 milions de dòlars per cada milió de dòlars de recursos públics invertits en el desenvolupament del sector de la música a la ciutat. Aquest fet ha provocat que la ciutat incrementi la seva inversió de 14 dòlars per habitant a 25 dòlars per habitant en només 10 anys.

I si es parla d'Austin i música, s'ha de parlar del festival SXSW. Amb més de trenta anys d'història, el festival SXSW és considerat un dels principals catalitzadors del creixement de l'activitat musical a la ciutat i de la seva projecció nacional i internacional. Durant una setmana es fan més de 2.000 concerts en més de 80 espais, i cada racó de la ciutat es converteix en un escenari. Els exemples d'utilització temporal d'espais en desús, tant públics com privats, per realitzar activitats musicals durant el festival són in comptables: solars, esglésies, edificis públics, infraestructures culturals... De fet, aquesta presència de l'activitat musical en tots els espais de la ciutat és part de l'ADN de l'esdeveniment. Aquest format ha estat replicat en nombroses ciutats del món, la majoria petites i mitjanes ciutats i no capi-

tals de país, com poden ser Brighton (The Great Escape), Hamburg (Reeperbahn Festival) o Groningen (Eurosonic). Com explica Martin Elbourne al treball *The Mastering of a Music City*: «La indústria musical comença amb l'artista, però no va només d'artistes. Al seu voltant hi ha un ecosistema socioeconòmic i una xarxa de professionals que creix al costat de l'artista i impulsa la seva carrera... Una indústria sòlida genera llocs de treball a tots els àmbits de la música, des de la creació fins a la música en viu, la distribució i la promoció...».

Hi ha altres activitats que es duen a terme en molts països i ciutats per tal d'acostar la música a la població i que tenen lloc en espais inicialment projectats per a altres usos o totalment en desús, com poden ser pavellons esportius, auditoris, parcs o altres equipaments. Moltes d'aquestes activitats suposen un cost molt reduït i, en canvi, aporten un seguit de beneficis que generen no tan sols desenvolupament econòmic i turístic, sinó també una millora de la qualitat de vida dels seus habitants i de la imatge que aquests tenen del seu poble o ciutat de residència. Un bon exemple és l'èxit d'iniciatives com la retransmissió en directe d'espectacles d'òpera en format de cinema a l'aire lliure o en equipaments poliesportius, que des de fa anys recull importants xifres d'assistència en moltes localitats del món. És el cas de les deu retransmissions anuals gratuïtes d'òperes del MET de Nova York que es fan cada estiu a la Lincoln Center Plaza. D'altra banda, la cessió d'espais públics a grups o organitzacions de promoció i difusió de determinats estils musicals a canvi d'un compromís, per part dels qui els utilitzen, de dinamitzar la cultura local ha donat lloc a la creació de festivals i cicles de música molt diversos arreu del territori, a un cost molt reduït per part dels consistoris, com pot ser la Trobada d'Acordionistes del Pirineu (Arsèguel), que es fa des de l'any 1976 i és un exemple clar de l'impacte que pot tenir la música en el desenvolupament social i econòmic d'una vila. I també és un exemple d'utilització temporal d'espais i infraestructures públiques, ja que moltes de les activitats de la Trobada, tant les promocionades per les institucions públiques com privades, es fan en espais que normalment tenen una altra funció o que estan en desús. Gràcies a aquest esdeveniment, que té el suport de l'ajuntament, les institucions de la comarca i el Govern de la Generalitat de Catalunya, Arsèguel s'ha convertit en un dels centres europeus més importants d'estudi de l'acordió diatònic, fet que ha atret professionals i aficionats de tot el món i ha permès a aquest petit poble del Pirineu català atraure i retenir joves talents, generar activitat econòmica i millorar la qualitat de vida dels seus habitants.

Finalment, també cal remarcar que la revisió de regulacions de so o llicències i l'ampliació de permisos per dur a terme activitats musicals en es-

pais públics i negocis locals ha propiciat que esdeveniments que es feien de manera espontània es convertissin en fixos i fins i tot en atraccions turístiques. Un dels casos més emblemàtics és el famós karaoke, que es fa cada diumenge a l'aire lliure al parc de Mauerpark a Berlín, que apareix en totes les guies de viatge i que acull cada setmana milers de visitants, curiosos i assistents habituals.

Així, doncs, queda palès que potenciar la indústria musical té efectes positius en el desenvolupament cultural i, en conseqüència, socioeconòmic dels territoris i que els espais i els equipaments buits o en desús ofereixen una oportunitat immillorable per fer-ho realitat. Tanmateix, és imprescindible analitzar la realitat del territori i conèixer-ne totes les idiosinàcies per tal de dur a terme les accions òptimes i obtenir els millors resultats possibles amb els esforços que es puguin realitzar. La col·laboració entre la comunitat i les entitats gestores és clau per aconseguir que qualsevol activitat de l'àmbit de la música en un territori aconseguixi els beneficis desitjats. I és per això que, en tot moment, els actors involucrats han de treballar en la mateixa direcció.

17.4. Referències

- FLORIDA, Richard. *Las ciudades creativas: por qué donde vives puede ser la decisión más importante de tu vida*. Barcelona: Paidós, 2009.
- MARTÍ, Jordi. *Políticas culturales urbanas*.
- MARTIN ELBOURNE, Reverb. *Adelaide's Live Music Movement. The Future of Live Music in South Australia*, 2013.
- MUSIC CANADA AND IFPI. *The Mastering of a Music City. Key Elements, Effective Strategies and Why it's Worth Pursuing*. Juny del 2015.
<<http://www.ifpi.org/Mastering-of-a-Music-City.php>>.
- MUSIC CANADA. *Accelerating Toronto's Music Industry Growth – Leveraging Best Practices from Austin, Texas*. Març del 2012.

17.5. Webs

- <http://www.akademie-solitude.de/en/>
<http://www.akademie-solitude.de/en/programs/art-science-business/>
<http://culturenight.is/>
<http://www.whatismusic.es/es/home/>
<http://mdo.sa.gov.au/grid/st-pauls-creative-centre/>

<http://www.memphismusicmagnet.org/>

<http://www.mmvv.cat/arxius/Presentacio-final-Estudi-Economic-MV13.pdf>

<http://www.europapress.es/cultura/musica-00129/noticia-impacto-economico-primavera-sound-2014-roza-95-millones-euros-20141215143851.html>

<http://www.metopera.org/About/Press-Releases/The-Metropolitan-Operas-2015-Summer-HD-Festival11/>

Les visions dels agents

18. La utilització temporal dels buits urbans

Jordi Pont i Gassó

2n tinent d'alcalde i regidor de Qualitat Urbana
Ajuntament d'Igualada

18.1. El rol del polític

Les ciutats han hagut d'afrontar els darrers quatre o cinc anys una sèrie de reptes de tota mena derivats de l'herència planificadora feta en temps de les anomenades «vaques grasses». Les ciutats havien de créixer en extensió i/o població fins a llindars prou elevats per demanar noves infraestructures de tot tipus. Això val per a hospitals, polígons industrials, habitatges, teatres, poliesportius... però també elements de caire més social, com escoles bressol i tot allò derivat de l'anomenada «dependència de les persones».

Però l'esclat de la crisi deixa les administracions, i els ajuntaments més en concret, sense referències estadístiques fiables de creixement que puguin ajudar-los a replanificar aquestes futures necessitats.

Tots els paràmetres trontollen i es revesteixen d'un cert aire d'inestabilitat que fa molt difícil comprometre inversions de futur amb una certa fiabilitat. Un capítol a part és l'absoluta caiguda dels ingressos extraordinaris derivats de tot allò que envolta l'activitat constructora, que en el fons era qui havia de finançar tota la festa.

Per tant, ens trobem amb un escenari de manca absoluta d'ingressos, manca d'accés als mecanismes habituals de finançament (endeutament, per exemple, a causa de l'obligatorietat ara constitucional de compliment de l'estabilitat pressupostària), i, a més a més, en el vessant menys pragmàtic, manca d'un «fil roig» conductor del mínim sentit comú a l'hora de definir les noves necessitats.

Tot això, resumit amb aquestes paraules, una vegada podem començar a mirar enrere amb una mica de distància, no deixa de generar una certa sensació de vertigen.

Aquest nou escenari obliga les administracions i, sobretot, els nous polítics sorgits de les eleccions del 2011 que no havíem exercit responsabilitats de govern durant els anteriors períodes diguem «feliços», a obrir la

ment a l'hora de trobar solucions immediates a problemes concrets, reals i actuals.

Per tant, tenim uns nous ingredients que són els que permetran que molts ajuntaments, cada un a la seva manera, exercitin la seva obligació per tal de gestionar l'espai públic i donar resposta a les necessitats de maneres abans pràcticament mai vistes, o, en tot cas, potser plantejades però mai acompanyades de prou valentia política i tècnica per tirar-les endavant.

Nous polítics (o polítics veterans que s'adapten ràpidament) i ànsia de respostes ràpides. En el cas d'Igualada, la reactivació d'espais buits se centra moltíssim en el tema de l'aparcament i de la necessitat imperativa d'acompanyar les demandes del sector del comerç de proximitat, molt castigat per la crisi, i que reclama més que mai facilitats per tal que els seus clients accedeixin als eixos d'excel·lència comercial amb comoditat (i comoditat, en aquest cas, és sinònim d'aparcament lliure i gratuït).

Igualada disposava d'un ambiciós pla d'aparcaments, que considerava la construcció de cinc de nous, tots soterrats, tots de pagament i tots lligats a concessions de domini públic d'obra i explotació del servei. Al 2011, cap inversor opta a la licitació; per tant, ens trobem «orfes» d'eines per fer front a la necessitat d'augmentar l'oferta d'aparcament a les zones comercials. I aquí entra l'element de la resposta ràpida. Necessitàvem una solució econòmica i d'efectivitat immediata, a l'espera d'una nova planificació viable. Podem dir que el problema es bifurca en solucions a dues velocitats, que han d'avançar en paral·lel.

Davant d'això, els polítics tenim el triple paper de convèncer els *staffs* tecnicojurídics dels ajuntaments, les propietats privades (voluntàriament) afectades i la ciutadania, de la bondat d'una proposta que suposa convertir solars urbans privats no edificats en aparcaments públics lliures i gratuïts. En el cas d'Igualada, se cerquen ubicacions a 5-10 minuts del centre comercial per excel·lència (Nucli Antic), on ja hi ha dos aparcaments soterrats i zona blava en superfície. Per a la resta d'emplaçaments més allunyats del «pinyol comercial», i sense concessions d'aparcament (soterrat o superfície), ja no se cerca un cert allunyament, ans al contrari, podem situar-los al bell mig dels nuclis comercials més perifèrics (Mercat Municipal, zona comercial Igualada Nord...).

Cal dotar aquests espais de la màxima dignitat possible, sense incórrer en malbarataments o excessos que hipotequin futurs emplaçaments. I aquí el paper dels serveis tècnics és fonamental, per tal d'evitar caure en el parany fàcil que «estem creant descampats». Estem omplint buits dotant-los d'ús públic amb un retorn a la comunitat clar. Entre el «descam-

pat» i la plaça de granit, els matisos de grisos són infinits. I, en el cas d'Igualada, els exemples són clars: des d'espais que s'han asfaltat a causa de l'ús intens fins d'altres que amb un ferm corrent convenientment mantingut compleixen a la perfecció. S'hi posen sempre places reservades a minusvàlids i bicicletes. En tots els casos, se cerca algun element característic i repetitiu que identifiqui els espais (una tanca de fusta amb passamà blanc) i una denominació comuna, que es bateja amb el nom de ZONES BLANQUES.

La relació amb la propietat privada es mereix un capítol a part. La voluntat de l'ajuntament era i és, disposar dels espais de manera gratuïta mitjançant una fórmula semblant a la custòdia urbana: l'ajuntament es fa càrrec de l'adequació i manteniment de l'espai sense cost addicional (ni lloguer ni «exempcions» d'Impost de Béns Immobles). D'entrada, la proposta és agosarada i desperta desconfiança en les propietats, sobretot per la sensació d'implantació definitiva per part de l'Administració, de perpetuació de l'ús públic en aquell espai privat.

Els serveis jurídics troben una fórmula originària del dret romà anomenada *comodat*, que en la seva definició, segons el *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans*, diu: «Contracte pel qual hom rep a préstec gratuït una cosa que tornarà després d'haver-se'n servit». Per tant, generem un lligam entre els dos actors, públic i privat, que permet a ambdós (sobretot al privat) desfer-lo en qualsevol moment i alliberar-se de tot compromís.

Aquesta fórmula ha funcionat perfectament els darrers quatre anys (2011-2015), i, darrerament, amb els mínims indicis de recuperació econòmica, i amb la millora concreta i molt substancial de les finances de l'Ajuntament d'Igualada, alguns dels contractes de comodat es deriven cap a lloguers per un import mai superior al rebut de l'Impost de Béns Immobles. Però el que és segur és que la fórmula inicial ha permès dotar la ciutat de 800 noves places d'aparcament enmig de la major tempesta economico-financera recordada (a tall orientatiu, Igualada disposa de 765 places d'aparcament de pagament soterrades al centre i 413 de zones blaves en superfície).

I ha permès acostar a la ciutadania espais i zones abans mai freqüentats més enllà d'esdeveniments puntuals (parlem de la zona blanca de Rec a peu de riu).

El rol del polític a l'hora d'afrontar aquests nous reptes (i aquesta reflexió és vàlida per a molts altres camps) és molt senzilla i alhora complexa: actuar com un oli que unta els diversos engranatges que s'han de mobilitzar per assolir els objectius empírics, però també mentals, a l'hora de trobar solucions immediates a problemes immediats. Solucions per al «men-

trestant», enfront de les respostes habituals més lentes (no per això dolentes).

I la roda que més oli necessita mai no es pot saber quina serà. A vegades, el mateix polític és la roda més encarada davant de l'embranchada de les iniciatives privades. A vegades, és l'Administració o el propietari privat que legítimament veu perillar els seus interessos.

En tot cas, l'important és tenir la constància, la paciència i sobretot l'empatia suficients per poder generar el clima propici per fomentar aquestes pràctiques, que no pel fet de no ser habituals, han de ser millors o pitjors.

19. El control de la legalitat

Aurora Corral García

Secretària general de l'Ajuntament de Cerdanyola del Vallès

Vicepresidenta del CSITAL

Començaré exposant la meva visió sobre aquest tema per la conclusió a la qual arribo: d'una manera incorrecta es pot argumentar que existeixen dubtes sobre la legalitat de la utilització temporal dels buits urbans.

Tenint en compte la situació actual en els àmbits econòmic i social i una lectura de la normativa aplicable, tant en l'àmbit estatal com en l'àmbit català, que regula el règim jurídic de l'ús dels béns patrimonials, és a dir, aquelles edificacions i terrenys no afectats per un ús públic o per la prestació d'un servei públic, en moltes ocasions a l'Administració pública titular dels terrenys o de les edificacions no li quedarà més remei que ser proactiva i atorgar la possibilitat a altres entitats públiques o entitats sense ànim de lucre de destinar un bé patrimonial públic a una finalitat social.

En el cas dels béns afectats per un ús o servei públic, aquesta finalitat social no admet cap tipus de discussió, més aviat al contrari, qualsevol ciutadà o ciutadana pot exigir a l'Administració pública titular que destini aquests béns a aquesta finalitat. No es pot oblidar, ni ho ha d'oblidar l'Administració pública, que aquesta finalitat social en moltes ocasions ha emparat que els terrenys i les edificacions hagin entrat en l'esfera de la propietat pública mitjançant la tramitació d'expropiacions forçoses o cessions obligatòries i gratuïtes previstes a la normativa urbanística.

El fet que es tracti de béns afectats per un ús o per un servei públic sobre els quals l'Administració pública titular disposa d'unes àmplies prerrogatives pel que fa a la seva conservació i protecció no exclou l'eventual participació en la seva gestió de terceres persones, sempre sota la tutela de l'Administració pública titular, mitjançant la titularitat d'autoritzacions o concessions demaniales, de conformitat amb els requisits i procediments previstos en la normativa vigent.

En el cas dels béns patrimonials, és cert que la finalitat primera i primordial a la qual s'hauria de destinar l'edificació o terreny hauria de ser compatible amb els principis enumerats en l'article 8 de la Llei 33/2003, de 3 de novembre, de patrimoni de les administracions públiques i que són,

entre d'altres, l'eficiència i l'economia i la rendibilitat en la seva explotació. En termes similars es pronuncia l'article 72 del Decret 336/1988, de 17 d'octubre, pel qual s'aprova el Reglament del patrimoni dels ens locals quan indica que els béns patrimonials han de ser administrats d'acord amb els criteris de màxima rendibilitat, en les condicions usuales de la pràctica civil i mercantil, bé directament per l'ens local o per mitjà dels particulars. També és cert que la situació econòmica actual dificulta molt el compliment d'aquests principis, tal com s'entenien fins al moment.

En aquest context crec que és molt important el paper protagonista que ha d'assumir l'Administració pública titular d'uns béns patrimonials que no donen cap tipus de rendiment, ni econòmic ni social. Un paper protagonista que exigeix garantir el compliment de les finalitats públiques que l'ordenament jurídic li encomana i que es materialitzen en l'exercici de competències en determinats àmbits materials, tals com la cultura, l'esport, l'ocupació del temps lliure, l'habitatge, el medi ambient, etc., tot respectant el marc urbanístic vigent que determinarà quins usos són compatibles o estan prohibits.

Les administracions públiques han d'assumir la iniciativa a l'hora de desenvolupar les seves finalitats, o, de manera supletòria, estudiar i acollir, si resulta procedent, les iniciatives que els puguin proposar altres persones interessades, per tal de donar alguna mena d'utilitat social als seus béns patrimonials. Ha de quedar clar que a qui primer s'ha de reclamar responsabilitat per a l'exercici de les seves competències és a l'Administració pública.

En aquest sentit, les entitats locals catalanes troben l'empara jurídica per actuar d'aquesta manera en l'apartat 3 de l'article 72 del Decret 336/1988, de 17 d'octubre, que indica que els ens locals poden valorar motivacions de «prestació de serveis socials, promoció i reinserció socials, activitats culturals i esportives, promoció urbanística, foment del turisme, ocupació del temps lliure, o altres anàlogues, que facin prevaler una rendibilitat social per damunt de la rendibilitat econòmica». Es pot dubtar en els moments actuals que valorar aquestes motivacions resulta especialment difícil? Es pot dubtar de l'empara que un instrument de planejament urbanístic pot atorgar a aquests tipus d'usos en determinades finques de titularitat pública?

Realitzada la valoració de les motivacions esmentades, tant la legislació estatal citada com el Decret 336/1988, de 17 d'octubre, regulen la figura de la cessió gratuïta de béns patrimonials, que en la meua opinió seria l'opció jurídica més adient per emparar la utilització de béns patrimonials per persones diferents a l'Administració pública titular, sempre i quan es com-

pleixin tots els requisits que aquesta normativa preveu. I precisament el compliment d'aquests requisits és el que assegurarà l'assoliment veritable de la finalitat social que persegueix la cessió gratuïta.

Aquests requisits són els previstos en l'article 49 del Decret 336/1988, de 17 d'octubre, i se citen a continuació:

- a) La persona beneficiària de la cessió gratuïta ha de ser una administració o entitat pública o una entitat privada sense ànim de lucre.
- b) En el cas que la persona beneficiària sigui una entitat sense ànim de lucre, «els béns s'han de destinar a finalitats d'utilitat pública o d'interès social i han de complir o contribuir al compliment d'interessos de caràcter local».
- c) Si la cessió gratuïta és de domini s'ha de justificar que la finalitat de la cessió no es pot assolir mantenint l'ens local el domini o el condomini dels béns, ni constituent sobre aquests cap dret real.
- d) Els béns no poden estar compresos en cap pla d'ordenació, reforma o adaptació que els faci necessaris a l'ens local.
- e) S'ha de sotmetre l'expedient a informació pública per un període mínim de 30 dies, durant el qual es poden formular reclamacions o al·legacions.

De la lectura d'aquest precepte normatiu es poden extreure algunes consideracions, que moltes vegades passen inadvertides, però resulten rellevants en l'àmbit jurídic:

Primera. Aquesta cessió gratuïta no es pot formalitzar a favor de persones físiques. La normativa indicada sembla reconèixer només les entitats col·lectives, ja siguin públiques o privades, la funcionalitat de complir finalitats d'utilitat pública o interès social.

Segona. A l'expedient administratiu s'ha de motivar i justificar degudament que:

- El bé patrimonial complirà una finalitat d'utilitat pública o d'interès social que contribuirà al compliment d'interessos de caràcter local. Aquestes finalitats i interessos locals s'han d'identificar clarament per evitar que en realitat no parlem de finalitats i interessos exclusivament de titularitat de les persones beneficiàries de la cessió gratuïta o cessió a precari.
- No és possible acomplir aquelles finalitats mantenint l'ens local el domini o el condomini dels béns, ni constituent sobre aquests cap dret real i no estant compresos en cap pla urbanístic que els faci ne-

cessaris per al compliment de les seves finalitats als ens locals. Aquesta justificació no pot consistir en una simple transcripció literal del precepte normatiu i requereix una argumentació tècnica i jurídica específica, que no deixi cap marge d'apreciació ni de dubte respecte a una possible inactivitat de l'Administració pública titular referida a la gestió d'aquests béns.

- S'ha de garantir la informació pública de l'expedient precisament per permetre que la comunitat local pugui conèixer la finalitat a la qual es vol destinar el bé patrimonial i pugui realitzar les aportacions o formular les alternatives que estimi adients i que hauran de ser degudament considerades per l'Administració titular del bé patrimonial.

Una altra possible opció jurídica és la cessió en precari de l'ús dels béns patrimonials regulada a l'article 75 del Decret 336/1988, de 17 d'octubre. Aquesta cessió es pot realitzar a favor d'altres administracions o entitats públiques o a entitats privades sense ànim de lucre que els hagin de destinar a fins d'utilitat pública o d'interès social, sempre en benefici d'interessos de caràcter local.

Per tant, igual que afirmo que la normativa vigent atorga empara per donar una utilitat social als edificis i terrenys patrimonials en desús, també afirmo que aquesta utilitat ha de ser real i legal. I m'explico.

Una cessió gratuïta o una cessió a precari no pot emparar una inactivitat administrativa respecte a l'exercici de les competències que l'ordenament jurídic atribueix a les administracions públiques. La iniciativa privada instrumentalitzada a través de les entitats sense ànim de lucre s'ha de complementar i ha de col·laborar amb la prestació de serveis públics, però en cap cas els ha de suplir o substituir. La competència de les administracions públiques és irrenunciable en els termes que preveu l'article 12 de la Llei 30/1992, de 26 de novembre, de règim jurídic de les administracions públiques i del procediment administratiu comú.

Si hi ha mancances en les previsions de dotacions d'equipaments comunitaris previstos en els instruments de planejament urbanístic o bé l'Administració pública titular dels terrenys no estima prioritari executar les determinacions del planejament pel que fa a l'edificació d'una determinada parcel·la, la solució, en la meua opinió, no consisteix a formalitzar cessions gratuïtes o cessions a precari a les diferents entitats sense ànim de lucre que puguin venir a interessar-se per a l'execució d'un determinat projecte.

La solució és que l'Administració pública competent iniciï els tràmits

per modificar l'instrument de planejament corresponent i reculli unes dotacions d'equipaments comunitaris de qualitat i amb la deguda proporcionalitat atenent a les necessitats de la població. La solució és preveure en el Pressupost la dotació econòmica corresponent per tal d'executar els instruments de planejament o, si això resulta inviable des d'un punt de vista tècnic o econòmic degudament justificat, llavors l'Administració pública competent també haurà d'iniciar els tràmits corresponents per modificar les determinacions del planejament. La solució consisteix a tramitar les corresponents modificacions normatives que prenguin en consideració la situació actual i la capacitat real d'acció per les entitats sense ànim de lucre i en determinin les corresponents conseqüències econòmiques i jurídiques, de manera que no hi hagi tractaments discriminatoris.

No s'ha d'aprofitar la utilització temporal dels buits urbans per incórrer en un frau de llei. No es pot traslladar a les entitats sense ànim de lucre la responsabilitat derivada de la prestació de serveis públics sense cap tipus d'empara normativa i sense que aquestes entitats siguin conscients de la responsabilitat en què incorren, en tots els ordres jurisdiccionals.

I el que és més important: no s'ha de fer deixadesa de les funcions públiques ni es poden posar els fonaments d'una nova manifestació de la fugida del dret administratiu. No es pot admetre emmascarar en la suposada utilització de buits urbans un veritable alliberament del sector públic de les competències que li correspon legalment exercir en règim d'igualtat a favor de tots els ciutadans i ciutadanes. No es pot admetre emmascarar una desregulació del servei públic per la porta del darrere a favor d'entitats sense ànim de lucre, que en molts casos no disposen del personal qualificat ni suficient per atendre les demandes ciutadanes en els termes que preveu la normativa vigent. Mentre no s'aprovi cap canvi normatiu sobre aquest aspecte, s'ha de garantir que cadascú faci el que li pertoca i que sap fer, o hauria de saber fer.

Resulta necessari un control de la legalitat per dues bandes. I per això concloc que d'una manera incorrecta es pot argumentar que existeixen dubtes sobre la legalitat de la utilització temporal dels buits urbans. Els problemes de legalitat no es troben a l'hora d'emparar aquesta utilització temporal, sinó que es poden trobar a l'hora de justificar-la en alguns casos.

20. L'espai del tècnic municipal: El Pla BUIITS com a símptoma¹²⁵

Laia Torras

Cap de Participació d'Hàbitat Urbà
Ajuntament de Barcelona

Es fa difícil treure conclusions fiables, i sobretot escriure-les, d'una experiència com el Pla BUIITS, que fa tot just dos anys que va començar a desenvolupar-se. Per això, en aquest article llegireu reflexions i intuïcions, fruit de l'experiència diària en la gestió del projecte, que segurament s'aniran complicant, corregint o desmentint en el futur. Demanem disculpes d'entrada.

Des del nostre punt de vista, el Pla BUIITS no és rellevant per si mateix, sinó pel canvi que deixa intuir. És un símptoma. El Pla BUIITS proposa una manera complementària de gestió de l'espai públic a la ciutat que es basa a compartir responsabilitat per donar valor social i/o comunitari a espais temporalment en desús. Aquesta idea, aparentment simple, és una novetat en la gestió de l'urbanisme a la ciutat de Barcelona.

En concret, el Pla BUIITS posa a disposició de les entitats sense ànim de lucre de la ciutat solars en desús perquè hi puguin desenvolupar projectes d'interès públic durant uns quants anys, a través d'un concurs. A finals de l'any 2015 hi ha dotze projectes en funcionament i onze nous solars esperant propostes de projectes, que s'iniciaran l'any 2016.

Abans del llançament del Pla BUIITS, i sobretot al llarg dels últims anys, hi ha hagut diverses experiències puntuals de cessió d'espais, públics o privats, a entitats o col·lectius a Barcelona. Experiències modestes, com una cessió d'un solar privat a una entitat de petanca a Gràcia amb la intermediació de l'ajuntament, o experiències de gran significació i visibilitat, com la gestió veïnal d'una part de les naus del recinte industrial de Can Batlló. El que creiem que aporta el Pla BUIITS a Barcelona és el pas de l'experièn-

125. Aquest text està basat en les reflexions expressades durant el curs «La utilització temporal dels buits urbans» i ja recollides per escrit en l'article «El Pla BUIITS en Barcelona: algunos aprendizajes», inclòs en la publicació Joan SUBIRATS i Àngela GARCÍA-BERNARDOS (coord.) *Innovación social y políticas urbanas en España. Experiencias significativas en las grandes ciudades*. Barcelona: Icaria, 2015.

cia puntual, de l'excepció, a la política pública. El Pla BUIITS es planteja en l'àmbit de ciutat amb espais disponibles a tots els districtes i té voluntat de repetir les convocatòries en el temps. Justament per aquest caràcter de política pública, el principal repte del Pla BUIITS ha estat l'obertura d'un camí administratiu que pugui ser recorregut periòdicament amb seguretat jurídica i adaptat també a la realitat associativa. La tasca no ha estat fàcil i encara queda molta feina per fer. L'equip impulsor del Pla BUIITS ens hem sentit sovint com a exploradors equipats amb matxets que s'obren camí en una selva administrativa plena d'arbustos en forma de taxes, de llicències, d'assegurances de responsabilitat civil o de permisos d'obra.

El primer indicatiu de la voluntat de construir una política pública va ser la decisió de basar el Pla BUIITS en la pública concurrència. Els dinou solars a disposició a la primera edició es van concursar entre totes les entitats sense ànim de lucre de la ciutat. Crèiem que utilitzant la fórmula del concurs aconseguíem la màxima publicitat i la igualtat d'oportunitats entre tot el teixit social de Barcelona. També la fórmula d'elecció de projectes guanyadors reforçava la idea que no estàvem davant d'una excepció, sinó d'una nova manera de gestionar l'espai públic, encara que fos temporal. Per garantir al màxim l'interès públic dels projectes escollits, es va constituir una comissió d'avaluació formada per membres de l'Administració (tant territorial com sectorial), per representants de tots els grups polítics presents a l'ajuntament i per federacions d'entitats socials de la ciutat.

Però el Pla BUIITS i experiències similars d'innovació social no necessiten únicament canvis o ajustos normatius o administratius. Necessiten sobretot canvis culturals entre els principals agents implicats: Administració, polítics i entitats i moviments socials. És el principal aprenentatge del camí recorregut fins avui. I ha estat tan determinant, que ens atrevim a esbossar una espècie de nova categoria classificatòria que dividiria els agents entre els que exerceixen el rol tradicional i els que tenen un nou rol, més favorable a la innovació social i a models de nova governança.

En el cas de l'Administració i dels seus treballadors i responsables, durant la gestació i el desenvolupament del Pla BUIITS ens hem trobat, a grans trets, amb dues actituds. Una part dels servidors públics han rebut la proposta com una intromissió no desitjable en el seu rol de detentor del monopoli de la gestió d'allò públic. Tradicionalment, hi havia dues úniques respostes possibles enfront dels espais buits en desús, que sempre estaven en mans de l'Administració: o bé es mantenien buits fins que rebesin el seu ús definitiu, encara que trigués anys, o bé s'urbanitzaven provisionalment o definitivament amb l'objectiu de «normalitzar-los». El valor potencial de l'ús provisional, l'oportunitat de generar valor social

aprofitant el «mentrestant», es descartava amb l'argument principal i que ens han repetit sovint que els usos provisionals poden posar en risc el destí definitiu previst de l'espai buit. Des del rol administratiu tradicional, s'ha preferit mantenir espais en desús que gestionar aquest risc potencial.

En canvi, també dins de l'Administració, agafa força una nova actitud que segurament conviu millor amb la complexitat, i a vegades amb la incertesa, de ser el principal, però no l'únic agent responsable d'allò públic. En aquest cas, l'Administració fa un petit pas enrere i es concentra en les seves tasques de facilitació, regulació i defensa de l'interès públic, deixant espai per a experiències de col·laboració i coresponsabilització sobre l'espai públic. La prova definitiva serà el moment en què acabin les cessions de tres anys a les entitats que actualment desenvolupen els projectes en el Pla BUIITS. Veurem si podem, entre tots, desmentir el risc de patrimonialització dels espais cedits i trobar, per a cada cas, l'opció més d'acord amb l'interès de tots.

Es tendeix sovint a posar en un mateix sac l'Administració i els polítics enfront de l'«altre bàndol», que són les entitats i els col·lectius socials. Els últims canvis de govern a la ciutat de Barcelona segurament trastocaran aquesta tendència, però la nostra experiència amb el Pla BUIITS també ens porta a diferenciar molt bé el paper d'aquests dos col·lectius. Els polítics han tingut, en general, una actitud pròpia i distinta a la dels membres de l'Administració. I també dins del grup dels responsables i representants polítics hem trobat maneres molt diferents d'exercir el seu rol en relació amb els espais en desús. Contràriament a allò que podria suposar-se, en el desenvolupament del Pla BUIITS no ha estat rellevant l'eix clàssic d'esquerra i dreta, ni el fet d'estar en el Govern municipal o a l'oposició. Una vegada més, es tracta de dues cultures diferents sobre la gestió d'allò públic que no encaixen en les classificacions tradicionals. Hem trobat aquells polítics que defensen una correspondència completa entre allò públic i allò municipal, i que se senten incòmodes davant de formes de gestió que no passin per l'ajuntament. Conservadors i esquerra clàssica coincideixen en aquesta lògica, encara que segurament per motius diferents. Mentre que els polítics conservadors tendeixen a témer el descontrol i la imprevisibilitat sobre la gestió d'uns espais que fins ara estaven sota control municipal, l'esquerra clàssica se sent incòmoda davant de la gestió no pública, encara que d'interès públic, d'aquests espais i seria més partidària de la «normalització» en forma d'urbanització o de gestió sota control municipal, si de cas en col·laboració amb les entitats. En canvi, la proposta del Pla BUIITS ha estat més ben rebuda i valorada des la tradició liberal i republicana, per la seva predisposició a compartir responsabilitat sobre allò col·lectiu amb

la iniciativa privada, sigui en el camp social com en l'econòmic, sigui amb o sense ànim de lucre, i al mateix temps des de l'esquerra de tradició més autònoma, que tendeix a basar la seva acció al marge de l'Administració i les institucions.

Finalment, l'experiència del Pla BUIITS també ens porta a distingir dues maneres d'actuar dins del grup, gens homogeni, de les entitats i els moviments socials. Trobem les entitats tradicionals, majoritàriament associacions de veïns, que d'entrada no es van sentir gens cridades a participar en el Pla BUIITS o que no van comprendre en què consistia. El seu rol a la ciutat ha estat tradicionalment de reivindicació i han funcionat com a emissors de demandes a l'ajuntament: demanen a l'Administració que «faci coses». Un rol perfectament complementari amb el paper tradicional de l'Administració, mencionat abans, de detentor del monopoli de gestió d'allò públic. En canvi, la proposta del Pla BUIITS era que les entitats es transformessin en els que «fessin coses» i això no va ser fàcil d'entendre.

L'autogestió d'un espai buit exigeix molt esforç i molts recursos, no forçosament econòmics, per part de les entitats gestores. Les propostes rebudes durant el concurs ens van deixar intuir un canvi de fons que s'està produint en el teixit social de Barcelona i que coincideix amb un relleu generacional. Encara que els titulars formals d'alguns projectes fossin igualment les associacions veïnals tradicionals, una gran part de les propostes del Pla BUIITS són impulsades per col·lectius de joves ben preparats i amb gran capacitat organitzativa que justament demanen a l'Administració espai per a l'autogestió de caràcter comunitari. Ja no demanen que l'ajuntament «faci», sinó que «deixi fer». I en aquesta actitud coincideixen també les entitats del Tercer Sector Social, molt acostumades a treballar de manera autònoma i que desenvolupen projectes d'inserció sociolaboral en gairebé la meitat dels espais del Pla BUIITS.

Molt probablement hi ha altres factors, més enllà del canvi cultural dels agents implicats, que són clau per comprendre el perquè del Pla BUIITS i del que significa: la crisi econòmica i la parada en el desenvolupament urbanístic, els canvis de govern després de més de trenta anys i el replantejament d'enfocament que l'acompanya, la reivindicació d'alguns col·lectius sobre els espais en desús... En tot cas, per a la nostra feina diària, l'element més evident i significatiu ha estat el de la confluència de persones que, en els àmbits polítics, socials i administratius, tenen noves maneres de concebre l'espai públic i la seva gestió. Un canvi del qual el Pla BUIITS només és un símptoma i que els anys ens diran si s'acabarà imposant.

21. Complexitat i facilitació en la negociació urbana

Paisaje Transversal
Oficina d'Innovació Urbana

Les nostres ciutats llangueixen davant la falta d'activitat. Es marceixen entre edificis buits i places sense vida. La bombolla immobiliària va extirpar de les nostres urbs l'essència quan les va convertir en mers objectes de consum, en fatídiques coartades per a l'especulació. L'urbanisme (més aviat una tergiversació d'aquesta disciplina) va oferir la complicitat tècnica necessària perquè aquest procés tingués lloc, mentre portava a l'extrem els seus preceptes higienistes: la desenfrenada normativització aplicada a edificis i espais públics va acabar expulsant la ciutat de la pròpia ciutat. L'exaltació de l'estètica va fer dels nostres entorns construïts indrets inhòspits i antisocials, dirigits exclusivament al trànsit i el consum. Alguns dels resultats més palmaris d'aquesta equació perversa van ser els milers d'edificis públics i locals comercials buits, com també totes les reformes dures de les nostres places. Arribats a aquest punt, què podem fer des de l'arquitectura i l'urbanisme per esmenar la plana? Com podem reviure aquests teixits inerts que hem heretat?

Aquest nou escenari en el qual alguns equips hem hagut d'iniciar-nos professionalment exigeix repensar els instruments i lògiques que van regir l'esdevenidor de l'arquitectura i l'urbanisme en les dècades passades. Un canvi de mentalitat que requereix, evidentment, noves eines i metodologies; noves formes de pensar i actuar. En definitiva, es tracta de reinventar el rol d'arquitectes i urbanistes per tal d'aconseguir una construcció més democràtica de la ciutat i el territori.

És imprescindible recuperar el valor social de les pràctiques urbanístiques i arquitectòniques. És a dir, és important que, com a col·lectiu professional, siguem capaços de posar a disposició de la societat civil els nostres coneixements i eines per afavorir transformacions socials, i reconsiderar el nostre paper des d'una perspectiva col·laborativa. L'arquitectura i l'urbanisme han de començar a ser pràctiques obertes i transversals que donin resposta a les necessitats dels agents que operen al territori. De manera que la tradicional figura del «geni creador» doni pas a la del promotor de

processos col·lectius de transformació urbana o territorial en la qual es garanteixi la comunicació entre els actors. Això posa de manifest la necessitat d'equips que desenvolupin la tasca d'interlocució i facilitació dels processos: d'aquesta manera emergeix la figura del facilitador, agent extern que promou els processos i és capaç de posar en diàleg perspectives divergents i sovint contraposades, tot transformant les reclamacions en estratègies propositives i posant en marxa eines i canals de diàleg nous que agilitzin els processos.

21.1. La negociació urbana

La ciutat i el territori són espais complexos en els quals intervenen nombrosos agents i interessos, moltes vegades contraposats. Per això hem de començar a ser capaços d'incorporar totes les perspectives (sectorials i disciplinàries) dins d'un marc integral que doni una resposta eficaç a les problemàtiques urbanes. Per fer-ho hem d'impulsar processos de negociació urbana entre els tres grans grups d'agents que operen sobre el territori: ciutadania, Administració pública i proveïdors, conjunt d'actors que abasta des de les empreses privades que aporten serveis, productes i solucions tecnològiques fins a aquelles entitats que aporten coneixements i sabers, com poden ser les universitats o les entitats científiques.

Tanmateix, les dinàmiques de concertació entre agents, allò que en Paisatge Transversal¹²⁶ anomenem *negociació urbana*, són complexes i moltes vegades complicades: cada un dels actors que intervenen té interessos i necessitats diferents —contradictoris fins i tot—, i també ho són els llenguatges i codis que fan servir. A més, les relacions entre ells rarament han estat equitatives i generalment han predominat les relacions duals (Administració-empresa), davant de les triangulars, en les quals la ciutadania hauria constituït un pol d'influència real en les polítiques urbanes. Per tant, ha de començar a forjar-se un reequilibri de poders en la presa de decisions, de manera que es pugui garantir que els projectes s'enfoquen directament i eficaçment a la millora de la qualitat de vida a les ciutats i dels seus habitants.

D'aquesta manera, la idea del facilitador o mediador es planteja com un equip imparcial que faci d'interlocutor i garanteixi la comunicació en-

126. Paisatge Transversal és una oficina d'innovació urbana formada per Guillermo Acero Caballero, Jon Aguirre Such, Jorge Arévalo Martín, Pilar Díaz Rodríguez i Iñaki Romero Fernández de Larrea.

tre els actors. Però no es tracta d'un element que permeti apaivagar els conflictes urbans pensant en els interessos d'un grup de pressió concret, sinó d'un equip que sigui capaç de canalitzar les energies en la construcció col·lectiva d'un projecte comú de ciutat des d'una perspectiva integral. I, en aquest punt, la participació i la transversalitat són fonamentals. A més, en aquest cas, tots dos conceptes tenen derivades diferents.

21.2. Participació i transversalitat

En primer lloc, la inclusió del teixit veïnal en els processos de decisió es mostra no sols com un condicionant ètic, sinó com una necessitat bàsica perquè els esforços polítics i econòmics siguin efectius. La facilitació de la qual parlem aquí no tan sols té a veure amb el fet d'impulsar la participació social i l'apoderament comunitari, sinó amb el fet de posar a disposició de la ciutadania eines i metodologies que li permetin articular propostes tècniques concretes. És a dir, com a facilitadors hem de ser capaços de traduir les protestes en propostes. Així, la capacitat tècnica d'aquests equips permetrà traduir la informació ciutadana en projectes tècnics específics i generar confiança entre els diversos actors i donar respostes creatives a les activitats i accions diferents que es desenvoluparan.

A més, la dificultat per a l'Administració pública d'establir canals de diàleg amb la ciutadania i amb la resta d'agents, com també l'hermetisme amb el qual es procedeix en els projectes, ha penalitzat l'èxit de molts processos de transformació urbana. És important que des de les estratègies de facilitació s'impulsi la creació de canals de comunicació i espais de diàleg i aprenentatge col·lectiu que superin les dinàmiques reivindicatives i converteixin, d'aquesta manera, les demandes i reclamacions ciutadanes en estratègies propositives, capaces d'aportar solucions alhora que es visualitzen els problemes. Una relació fluida des de l'inici del procés i una preocupació real de transparència podrien resoldre molts dels problemes que sorgeixen quan es concep la participació d'una manera merament justificativa o, anant bé, consultiva.

Pel que fa a la transversalitat aplicada a la facilitació, cal destacar dos àmbits. Un té a veure amb els agents implicats, sobre el qual ja hem parlat abans; l'altre fa referència a la ruptura de l'estanquitat dels sabers, cosa que es tradueix en la interdepartamentalitat, d'una banda, i la transdisciplinarietat, de l'altra.

El primer terme fa referència principalment a trencar la coneguda departamentalització interna de l'Administració pública. D'aquesta ma-

nera, el treball interdepartamental ha d'incorporar estratègies per a una col·laboració entre diferents departaments amb un doble objectiu: que tingui un caràcter integral i que fomentí, així, unes dinàmiques intersectorials dins de l'Administració pública, i que es puguin diversificar les càrregues econòmiques amb la incorporació o reinterpretació de programes i pressupostos, tot permetent fer viables les estratègies de regeneració projectades. Si volem que l'urbanisme es regeixi per una perspectiva integral no pot dependre de la «finestreta única». Hem d'integrar en els projectes urbans diferents àrees o departaments de l'Administració i fer que col·laborin: Urbanisme, Assumptes Socials, Mobilitat, Promoció Econòmica, Medi Ambient, Participació Ciutadana, Comunicació, etc.

El segon concepte al·ludeix a la inclusió i convergència de les diferents perspectives disciplinàries des de l'origen del projecte: per resoldre els problemes que afecten la complexitat de la ciutat i el territori és imprescindible incorporar diferents visions disciplinàries. Per tant, cal impulsar processos creatius que les conjuminin des de l'origen i estableixin una correlació de forces entre elles, sense caure en l'habitual dominació de la perspectiva urbanisticoarquitectònica.

Un cop definit un marc conceptual general, convé entrar en competències concretes. Així, des de la nostra experiència, l'equip professional encarregat del procés que actüi com a facilitador durà a terme principalment les tasques següents:

- Actuar com a interlocutor independent entre ciutadania (formalment organitzada o no), tècnics i polítics, bo i establint mecanismes per a l'enteniment mutu i la generació de consensos.
- Dissenyar dinàmiques, estratègies i espais per relacionar les visions i les aportacions fetes pels diferents agents que operen al territori.
- Traduir la informació ciutadana en propostes tècniques per dissenyar i executar en l'avançament.
- Coordinar les diferents Àrees de Govern implicades en el procés.
- Donar respostes creatives a les diferents activitats, propostes i accions que cal desenvolupar durant el procés.
- Documentar els processos, tot materialitzant les necessitats i les propostes en documents dirigits als diferents tècnics de les Àrees de Govern involucrades.

En aquest sentit, els facilitadors, *equips tècnics que exerceixen de mediadors* entre els diversos actors que operen sobre les ciutats i el territori,

seran capaços de transformar les demandes i les reclamacions ciutadanes en propostes que responguin a la complexitat i la integrabilitat de la realitat sobre la qual actuem per evitar que es tornin a repetir els excessos i les disfuncions urbanístiques heretades dels anys de la bombolla immobiliària.

22. ZAWP, una visió des de sota estant i cap endins

Ruth Mayoral

Sociòloga i directora de ZAWP

Separats de la ciutat como si no en formessin part, els barris de Ribera de Deusto i Zorrotzaurre sembla que no existeixen quan molts ciutadans i ciutadanes de Bilbao intenten concebre o construir mentalment la ciutat. Un indret vist com «de la perifèria», que, tot i que no pertany a l'extraradi, és en realitat perifèria sociocultural aïllada socialment i simbòlicament, a la qual cosa s'afegeixen les dificultats d'accessibilitat que, a més, l'aïllen físicament. Connectada al nucli urbà de Bilbao per mitjà d'una única carretera de tot just uns metres, la península conformada per aquests dos barris queda envoltada a un costat i a l'altre per la ria i pel canal de Deusto. Una península que viu tan a prop i tan lluny alhora dels seus barris veïns —Deusto, San Ignacio, Zorroza i Olabeaga— i que el 14 de setembre de 2015 va viure la inauguració del primer pont que connectava amb el barri de Deusto aquesta zona de la ciutat que volia renéixer com a illa, segons el Pla urbanístic dissenyat per a la zona.

Cinc-cents metres d'amplada des de la ria fins al Canal i aproximadament tres quilòmetres de llarg conformen aquesta figura estreta i allargada sobre la qual s'aixequen un munt de naus i tallers, molts dels quals es van instal·lar aquí per proveir els Astilleros Euskalduna. Després del tancament dels Altos Hornos y dels Astilleros, els anys setanta van suposar una crisi insostenible que va afectar nombroses empreses de la zona. Avui, encara en sobreviuen unes quantes de fortes, com Vicinay Cadenas, que a poc a poc es van traslladant a nous emplaçaments, al costat de les quals resisteixen alguns magatzems i petits tallers. En molts altres casos, les naus estan tancades, buides, esgavellades i fins i tot algunes amenacen ruïna. Però no es tracta d'un polígon industrial vingut a menys ni d'una àrea industrial als afores de la *city* que veu passar el temps, sinó d'un barri on conviuen gairebé cinc-cents veïns entre autòctons i ocupants de les naus.

En aquest context, neix el projecte ZAWP (Zorrotzaurre Art Work in Progress), amb l'objectiu d'afrontar el «mentrestant» del pla urbanístic que convertirà la península en una illa que allotjarà més de quinze mil veïns.

ZAWP té l'origen en la idea resposta d'una associació cultural sense ànim de lucre, Acería Arteak, a una problemàtica social que té lloc en el barri en el qual es desenvolupa des del 1997. Tanmateix, s'ha constituït a la pràctica en un moviment ciutadà obert a la participació, no tan sols del sector cultural i creatiu, sinó de la societat en conjunt. Des de la cultura i la creativitat, i sempre sota la premissa de la temporalitat, ens movem en unes circumstàncies de barri en trànsit que treballem en la revitalització del lloc que habitem, la creació en el sentit més ampli i la valorització de la nostra història. Així, davant d'una decisió ja presa en fons i forma, ens col·loquem en una posició proactiva i propositiva amb el convenciment de la necessitat d'invertir en la transició dels nostres vells barris per evitar caure en els processos de reconstrucció tradicionals que veten la ciutadania de l'experimentació del procés i la convivència amb l'espai. Tot i que és cert que el «mentrestant» sembla que és l'únic marc d'actuació, no és l'únic espai i temps que afectem, ja que en alguns casos influïm en el desenvolupament del Pla urbanístic i, per tant, en la foto fixa del futur que s'havia fet des de les institucions implicades.

En el cas de ZAWP, l'eina que vehicula les accions que ens acosten als nostres objectius és l'ecosistema conformat per les nostres naus i totes les persones que hi habitem sobre la base de projectes individuals o col·lectius amb l'argument que «les idees noves necessiten edificis vells» (Jacobs, 1973). Un lloc d'experimentació i prova, un organisme viu, en el sentit que no hi ha fets aïllats, sinó que tot està relacionat, i dinàmic, que es transforma i readapta cada moment a cada necessitat, tot permetent així la recuperació al més pur estil *situacionista*, com la possibilitat que idees i coses atípiques o revolucionàries puguin ser incorporades a les lògiques dominants mitjançant la modificació. L'espai en el qual els creadors es desenvolupen determina la producció i el resultat de l'obra creada i és per això que creiem important que l'espai estigui obert físicament i conceptualment al seu context, als habitants de la zona, en comptes de ser un centre especialitzat exclusiu d'accés tan sols a uns quants. L'objectiu és afavorir la interconnexió i l'intercanvi entre ciutadanes i ciutadans, creadores i creadors, col·lectius, institucions locals, amb dinàmiques de treball conjunt. Es tracta d'experimentar amb el lloc per transformar les pràctiques i d'experimentar amb les pràctiques per transformar el lloc. Les singularitats de cada persona s'entremesclen, es creuen i s'intercanvien de manera col·lectiva, s'alterna allò individual i allò comunitari per afavorir les potencialitats de cadascú. Són uns espais i uns contextos en els quals pot passar qualsevol cosa. Cada un és un model únic i nou de gestió en el qual es combinen les inquietuds del grup amb la vocació d'allò comú, d'atendre necessitats reals i una estratègia de transitorietat.

D'altra banda, cal destacar l'important efecte de pol·linització i l'impacte real que produeix aquest fet. Des de l'any 2011, s'han instal·lat al barri set iniciatives més, totes amb activitat oberta al públic. Enteses per les institucions locals com un «fet aïllat» a l'inici, ara la mateixa Administració aprofita els *spillover effects* per utilitzar l'enunciat de «Zorrotzaurre, la isla creativa». En aquesta relació estranya i si es té en compte la falta de marc jurídic que afecta tota aquesta mena d'iniciatives d'urbanisme adaptatiu, cal esperar que, davant de la inexistència de regles del joc, inevitablement el peix gran es mengi el petit i que nosaltres siguem les futures víctimes d'allò que estem construint.

Certament, la relació que la nostra associació ha mantingut amb les institucions ha evolucionat amb el pas del temps. Constantment hem sentit la incomprensió i la dificultat que ens suposava afrontar les conversacions amb l'Administració perquè el nostre cas era d'un model diferent dels que fins llavors s'havien desenvolupat a la ciutat, gairebé sempre models d'èxit (en altres contextos) importats. La font de conflicte més gran prové de la dificultat d'entendre que un organisme privat treballi en el comú sense interessos comercials i, simultàniament, atès que és privat, inclogui en la seva gestió les veus de tots els implicats. Sembla que l'estètica de la creativitat no quadra amb l'organització seriosa i capaç de gestionar projectes socioculturals creixents i connectats. La necessitat constant de les institucions de catalogar i controlar tot el que es produeix a la ciutat ha estat el nostre repte més gran. És a dir, la definició i el caràcter d'independent. La concentració en el discurs esgotava les nostres energies, especialment perquè aquesta mena de processos són adaptatius i canviants i la seva potencialitat més gran es troba justament en els seus elements d'indefinió. Aquesta és la nostra dificultat més gran i, alhora, l'estratègia també més gran: no són llocs que es contenen, són llocs que es viuen. Per això, en algun moment vam decidir acceptar l'escassa funció que complien les explicacions i concentrar-nos en l'acció. Han estat precisament les accions i el pas del temps els que ens han posicionat enfront de les institucions, com també de cara a les ciutadanes i els ciutadans. A poc a poc i des de sota estant, ZAWP ha aconseguit la seva confiança i per a això ha necessitat dues coses: la primera, resistir; la segona, insistir. Un tipus de relació asimètrica, en què la col·lectivitat sempre ha de demostrar la pertinença de la seva activitat, mentre que ha de donar per fet que l'Administració és posseïdora de la veritat i l'encert en tots els casos.

Les relacions que s'estableixen entre les institucions i els projectes com ZAWP es transformen constantment d'acord amb factors nombrosos. El primer i més evident és el canvi d'equip a l'Administració. No és necessari

que hi hagi un canvi de partit polític, n'hi ha prou amb un simple canvi de persones, ja que, en molts casos, quan canvien els representants també ho fan les estratègies de la ciutat. D'altra banda, cal lluitar contra alguns estòmacs irritats que no estan gens interessats en processos a mitjà i llarg termini. I, òbviament, resta el debat pendent d'una Administració amb més ganes de fer els seus propis projectes que de possibilitar que ho facin els ciutadans i les ciutadanes. En comptes de detectar necessitats i afavorir el teixit capaç d'entendre-les, observem una onada de treballadors municipals que dirigeixen festivals, *coworkings* i incubadores d'empreses sense tenir-hi experiència i sense que s'hagi estudiat la necessitat real de desenvolupar aquests projectes. En paral·lel, se'ns insta permanentment a treballar per al benefici públic i a buscar la rendibilitat econòmica privada quan estan competint amb nosaltres i impeding la nostra sostenibilitat (i dic sostenibilitat perquè la rendibilitat econòmica no és el nostre objectiu). Totes aquestes iniciatives del «mentrestant» manifesten la importància de dedicar els recursos al *software* i no al *hardware*. Alhora, i en contraposició a això, les institucions construeixen continents dedicats a les indústries creatives per complir objectius europeus, sense estudis previs i sense tenir el contingut, però sense que l'assumpte provoqui cap crítica. El procés de creació d'aquest tipus d'espais és anterior a la *participació*: primer s'instal·len els espais i després els ciutadans, per la qual cosa la participació no existeix com a tal, o almenys no com un procés col·laboratiu, sinó tan sols com una manera de conivir amb l'espai. Sembla suficient habilitar espais i lliurar-los a la ciutadania perquè en faci ús, però, el veritable canvi, la veritable clau, és fer que els ciutadans siguin partícips del procés. Quan parlem de participació, no ens referim a l'opinió: la participació implica cessió de poder i necessita mecanismes d'avaluació per garantir-ne el funcionament. Mentrestant, la col·laboració publicoprivada de la qual tant es parla sembla transcendir allò local i limitar-se a les gestions de grans dimensions econòmiques amb empreses multinacionals.

Un exemple pràctic de petites col·laboracions entre l'Administració i els agents actius és el de l'Ajuntament de Bordeus i Darwin Ecosysteme, un projecte situat en unes antigues naus militars que, entre altres activitats, donen cabuda a un *coworking* en el qual els *coworkers* no tan sols són empreses joves relacionades amb l'ecologia i el disseny, sinó també entitats públiques relacionades amb aquests camps. A més d'això, l'Ajuntament de Bordeus es va interessar pels espais fins al punt que n'ha llogat una part per desenvolupar el seu propi *coworking* i aprofitar l'energia d'aquest projecte, en comptes de competir en alguna zona cèntrica de la ciutat amb les seves instal·lacions. Tot això no és només important per la necessitat de

barrejar-nos, també ho és pel sosteniment de les nostres iniciatives, ja que fem servir els termes d'independents i autogestionats per definir-nos, però som molt conscients que, en realitat, la nostra autèntica situació respecte dels altres agents és d'interdependència, atès l'entorn altament plural, heterogeni i complex en el qual desenvolupem la nostra activitat. En qualsevol cas, aquesta independència ha d'entendre's com a llibertat i, en particular, com a autonomia per exercir drets i prendre decisions sense intervenció aliena. La sostenibilitat dels nostres espais depèn majoritàriament del disseny d'un model de finançament que redueixi la dependència econòmica d'altres agents i l'assumpció d'una lògica econòmica i de finançament mixta que atengui a principis de redistribució (inversions públiques i privades), reciprocitat (voluntariat, intercanvi en espècie, etc.) i autofinançament mitjançant iniciatives rendibles en el mercat. Això no obstant, cap d'aquests principis ha de suposar caure en la subjugació o la precarització.

La nostra petició en relació amb les institucions sempre ha estat la mateixa: el suport econòmic pot ser necessari en ocasions, però és insuficient o, en tot cas, no és l'objectiu principal. Hem de treballar plegats. Ja no volem opinar, ni tan sols volem participar. Volem crear junts, perquè hi ha mil motivacions per les quals ajuntar-se. Dia sí dia també veiem com un munt de naus al nostre barri són desvalisades per autèntics professionals d'aquest art. Fàbriques en condicions perfectes que poden acollir multitud d'iniciatives que necessiten espai a la ciutat. Tanmateix, sembla més pertinent no afavorir aquesta relació, potser per legitimar la necessitat de plans urbanístics miraculosos que sempre arriben tard.

Cal que abandonem l'objectiu d'una ciutat ideal caracteritzada per la perfecció i el control que oblida la complexitat, la contradicció, la subjectivitat i la intensitat d'una ciutat real, on es viu com la resta. Cal una redescrípció que doni sentit als processos de transformació, que faci que allò que és nou i vell, local i cosmopolita, modern i història no siguin antagònic, sinó que s'integri per donar com a resultat un *fet urbà total*. Un sentit proporcionat pels ciutadans i les ciutadanes que l'han recuperat, per la vida que hi ressorgeix i no pot ser un simple lloc de trànsit, un espai d'anonimat en el qual es creuen desconeguts, una ciutat diversificada i segregativa. Que la ciutat no creixi només horitzontalment i verticalment, que ho faci des de sota estant i cap endins.

Recursos per a l'activació dels buits urbans

23. La Diputació de Barcelona i el suport als ens locals en l'activació dels buits urbans

L'any 2014 la Diputació de Barcelona va posar en marxa un grup de treball participat per diferents serveis i àrees amb el nom «Usos Temporals per a Espais Buits», amb l'objectiu d'impulsar una reflexió transversal relacionada amb l'activació dels buits urbans i millorar la coordinació de les diferents línies de suport que s'oferien en aquesta matèria als ajuntaments.

Per tal de donar visibilitat als diversos productes que n'han resultat, s'ha creat el web www.diba.cat/espais-buits, en què, a banda de documentació, casos pràctics i materials, es pot trobar una relació dels recursos que la Diputació de Barcelona posa a l'abast dels ens locals en aquesta matèria.

El Catàleg de serveis 2016 de la Diputació de Barcelona ofereix als governs locals de la província els següents recursos econòmics i tècnics vinculats de manera directa a l'activació temporal d'espais buits.

- Projectes de participació ciutadana i govern obert.
- Finançament de l'àmbit d'igualtat i ciutadania.
- Plans i projectes per al desenvolupament cultural local.
- Suport a projectes culturals per a municipis i ens de més de 20.000 habitants.
- Suport en l'àmbit de la cultura per a municipis i ens de 5.001 a 20.000 habitants.
- Assessorament d'activitats esportives.
- Assessorament d'equipaments esportius.
- Censos d'activitats comercials i de serveis.
- Locals buits: estratègies i actuacions per a la reactivació.
- Iniciatives territorials innovadores per al desenvolupament econòmic local.
- Bancs, papereres i fanals.
- Estudis per a adequació d'espais buits per a usos temporals.
- Adequació i activació d'espais buits per a usos temporals.

A banda d'aquests recursos específics, també s'ofereixen altres recursos que indirectament poden donar lloc a actuacions vinculades amb l'activació d'espais buits, com ara:

- Servei itinerant de mediació ciutadana.
- Projectes de diversitat, convivència i drets civils.
- Estudis d'instal·lacions esportives.
- Gestió i planificació estratègica territorial.
- Informes econòmics de desenvolupament econòmic local.
- Polígons d'activitat econòmica.
- Projectes singulars per a la dinamització del mercat de treball local.
- Impuls de l'economia social i solidària.
- Planejament urbanístic.
- Suport en matèria urbanística.
- Estudis en matèria d'activitats i establiments.
- Plans d'Autoprotecció (PAU) i protocols.
- Activitats de sensibilització i educació ambiental.
- Implantació de mesures de gestió sostenible ambiental i econòmica.
- Suport a la gestió ambiental sostenible del verd urbà, horts públics i planejament urbanístic.
- Tallers ambientals.

Fora del Catàleg de Serveis, la Diputació de Barcelona també ofereix suport per a la implantació d'horts urbans.

Podeu trobar la llista i el detall actualitzat de tots aquests recursos a l'adreça web www.diba.cat/espais-buits/recursos-ofertats

24. Referències bibliogràfiques generals, webs i altres materials d'interès

24.1. Llibres

- A+T (2012) RECLAIM. *Remediate Reuse Recycle, a+t architecture publishers*. Vitòria-Gasteiz.
- AWAN, Nishat; SCHNEIDER, Tatjana; TILL, Jeremy. *Spatial Agency: Other Ways of Doing Architecture*. Londres: Routledge, 2011.
- BEEKMANS, Jeroen; DE BOER, Joop. *Pop-Up City. City-Making in a Fluid World*. Amsterdam: BIS Publishers, 2013.
- BISHOP, Peter; WILLIAMS, Lesley. *The Temporary City*. Londres: Routledge, 2012.
- CELLAMARE, C.; COGNETTI, F. (ed.). *Practices of Reappropriation*. Roma / Milà: Planum Publisher, 2014.
- CHASE, Joh; CRAWFORD, Margaret; KALISKI, John (ed.). *Everyday Urbanism*. Nova York: The Monacelly Press, 1999.
- ESTAL, David; MARRADES, Ramon; SEGOVIA, Chema. *La ciutat construïda. Del pla urbanístic al procés ciutadà*. València: Fundació Nexa, 2014.
- FERGUSON, Francesca (ed.). *Make_Shift City. Renegotiating the Urban Commons (book)*. Berlín: Jovis, 2014.
- FERNÁNDEZ PEZ, Aurora; MOZAS, Javier (ed.). *Strategy and Tactics in Public Space, A+T*. Vitòria-Gasteiz: Architecture Publishers, 2011.
- GADANHO, Pedro (ed.). *Uneven Growth. Tactical Urbanisms for Expanding Megacities*. Nova York: The Museum of Modern Art, 2014.
- HAYDN, Florian; TEMEL, Robert (ed.). *Temporary Urban Spaces: Concepts for the Use of City Spaces*. Basilea: Birkhäuser, 2006.
- JOSEPH, Eran. *Rethinking a Lot. The Design and Culture of Parking*. Cambridge: MIT Press, 2012.
- KILLING ARCHITECTS. *Urban Tactics. Temporary Interventions + Long Term Planning*. Rotterdam: Killing Architects, 2012.
- LEGG, Kyle. *Doing it Differently*. Sydney: Place Partners, 2012.
- LEHMANN, Stephen (ed.). *Back to the City. Strategies for Informal Urban Interventions*. Berlín: Hatje Cantz, 2008.

- LYDON, Mike (ed.). *Tactical Urbanism. Short Term Action, Long Term Change*. vol. 2. Nova York: The Street Plans Collaborative, 2012.
- LYDON, Mike (ed.). *Urbanismo táctico. Casos latinoamericanos*. vol. 3. Nova York: The Street Plans Collaborative, 2013.
- OSWALT, Philipp; OVERMEYER, Klaus; MISSELWITZ, Philipp (ed.). *Urban Catalyst*. Berlín: DOM Publishers, 2013.
- OVERMEYER, Klaus. *Urban Pioneers: Temporary Use and Urban Development in Berlin*. Berlín: Jovis, 2007.
- ROSA, Marcos L.; WEILAND, Ute E. (ed.) *Handmade Urbanism: From Community Initiatives to Participatory Models*. Berlín: Jovis, 2013.
- SCHULTZ-DORNBURG, Julia. *Ruinas modernas. Una topografía de lucro*. Barcelona: Àmbit, 2012.
- URHAHN, Gert. *The Spontaneous City*. Amsterdam: BIS Publishers, 2010.
- ZIEHL, Michael et al. (ed.). *Second Hand Spaces*. Berlín: Jovis, 2013.

24.2. Webs

- Barris i crisi <<http://barrisicrisi.wordpress.com/>>.
- Berreibar <<http://berreibar.blogspot.com.es/>>.
- Bruit du Frigo <<http://www.bruitdufrigo.com/>>.
- Diputació de Barcelona <<http://www.diba.cat/web/espais-buits>>.
- Guies per a l'activació d'espais (Arquitecturas Colectivas) <<http://arquitecturascolectivas.net/herramientas/grupos/guias-para-la-activacion-de-espacios-de-aacc-version-para-imprimir>>.
- Handmade Urbanism: From Community Initiatives to Participatory Models <<http://www.handmadeurbanism.com/home.html>>. Recerca sobre comuns urbans a Barcelona <<http://bcncomuns.net>>.
- Mapa de la Innovació Social a Catalunya <<http://barrisicrisi.wordpress.com/category/mapa-innovacio-social/>>.
- Spatial Agency. Other ways of doing architecture <<http://www.spatialagency.net/>>.
- Spontaneous Interventions <<http://www.spontaneousinterventions.org/interventions/>>.
- We Own The City – Enabling Community Practice in Architecture and Urban Planning <<http://issuu.com/citiesthemagazine/docs/weown-issuu>>.
- TAZ · TEMPORARY AUTONOMOUS ZONE <<http://archivetaz.org/about/>>.

24.3. Articles

- «Against a De-politicized DIY Urbanism: Food Not Bombs and the Struggle Over Public Space». <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17549175.2015.1056208?journalCode=rjou20>>.
- «Do-It-Yourself Urban Design: The Social Practice of Informal “Improvement” Through Unauthorized Alteration». <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/cico.12029/abstract>>.
- «First World Urban Activism. Beyond Austerity Urbanism and Creative City Politics». <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13604813.2013.757417>>.
- «La activación de solares urbanos: de práctica alternativa a objeto de programas municipales». <<http://www.ub.edu/geocrit/b3w-1058.htm>>
- «Maintain, Demolish, Re-purpose: Policy Design for Vacant Land Management Using Decision Models». <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264275113000681>>.
- «Practices in Second Hand Spaces: Producing Value from Vacancy». <<http://www.ephemerajournal.org/contribution/practices-second-hand-spaces-producing-value-vacancy>>.
- «Rethinking Urban Transformation: Temporary Uses for Vacant Land». <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264275113000486>>.
- «Temporary Uses as Means of Experimental Urban Planning». <http://saj.rs/uploads/2012/SAJ2012_1_PLehtovuoriSRuoppila.pdf>.
- «The Right to Infrastructure: a Prototype for Open Source Urbanism». <<http://www.envplan.com/abstract.cgi?id=d13077p>>.

